Arzu çağı

Joel Kovel

RADİKAL BİR PSİKANALİSTİN GÖZLEMLERİ

İngilizceden çevirenler: Fermâ Lekesizalın-Abdullah Yılmaz

AYRINTI

Ayrıntı: 272
İnceleme dizisi: 148

Arzu Çağı
Radikal Bir Psikanalistin Gözlemleri
Joel Kovel

İngilizceden çevirenler
Fermâ Lekesizalın-Abdullah Yılmaz

Yayıma hazırlayan
Sedef Özge

Kitabın özgün adı
The Age of Desire
Reflections of a Radical Psychoanalyst

Pantheon Books/1981
basımından çevrilmiştir.

© Joel Kovel

Bu kitabın Türkçe yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak illüstrasyonu
Sevinç Altan

Kapak düzeni
Arslan Kahraman

Düzelti
S. Asaf Taneri

Baskı ve cilt
Mart Matbaacılık Sanatları Ltd. Şti. Tel: (0 212) 212 03 39-40

Birinci basım *2000*

ISBN 975-539-195-9

AYRINTI YAYINLARI
Dizdariye Çeşmesi Sk. No: 23/1 34400 Çemberlitaş-İstanbul Tel: (0 212) 518 76 19 Faks: (0 212) 516 45 77

Joel Kovel

Arzu Çağı

Radikal Bir Psikanalistin Gözlemleri

İ N C E L E M E D İ Z İ S İ

ŞENLİKLİ TOPLUM/*I. Illich* ◢ YEŞİL POLİTİKA/*J. Porritt* ◢ MARKS, FREUD VE GÜNLÜK HAYATIN ELEŞTİRİSİ/*B. Brown* ◢ KADINLIK ARZULARI/*R. Coward* ◢ FREUD'DAN LACAN'A PSİKANALİZ/*S. M. Tura* ◢ NASIL SOSYALİZM? HANGİ YEŞİL? NİÇİN TİNSELLİK?/*R. Bahro* ◢ ANTROPOLOJİK AÇIDAN ŞİDDET/*Der: D. Riches* ◢ ELEŞTİREL AİLE KURAMI/*M. Poster* ◢ İKİBİN'E DOĞRU/*R. Williams* ◢ DEMOKRASİ ARAYIŞINDA KENT/*K. Bumin* ◢ YARIN/*R. Havemann* ◢ DEVLETE KARŞI TOPLUM/*P. Clastres* ◢ RUSYA'DA SOVYETLER (1905-1921)/*O. Anweiler* ◢ BOLŞEVİKLER VE İŞÇİ DENETİMİ/*M. Brinton* ◢ EDEBİYAT KURAMI/*T. Eagleton* ◢ İKİ FARKLI SİYASET/*L. Köker* ◢ ÖZGÜR EĞİTİM/*J. Spring* ◢ EZİLENLERİN PEDAGOJİSİ/*P. Freire* ◢ SANAYİ SONRASI ÜTOPYALAR/*B. Frankel* ◢ İŞKENCEYİ DURDURUN/*T. Akçam* ◢ ZORUNLU EĞİTİME HAYIR/*C. Baker* ◢ SESSİZ YIĞINLARIN GÖLGESİNDE YA DA TOPLUMSALIN SONU/*J. Baudrillard* ◢ ÖZGÜR BİR TOPLUMDA BİLİM/*P. Feyerabend* ◢ VAHŞİ SAVAŞÇININ MUTSUZLUĞU/*P. Clastres* ◢ CEHENNEME ÖVGÜ/*G. Vassal* ◢ GÖSTERİ TOPLUMU VE YORUMLAR/*G. Debord* ◢ AĞIR ÇEKİM/*L. Segal* ◢ CİNSEL ŞİDDET/*A. Godenzi* ◢ ALTERNATİF TEKNOLOJİ/*D. Dickson* ◢ ATEŞ VE GÜNEŞ/*I. Murdoch* ◢ OTORİTE/*R. Sennett* ◢ TOTALİTARİZM/*S. Tormey* ◢ İSLAM'IN BİLİNÇALTINDA KADIN/*F. Ayt Sabbah* ◢ MEDYA VE DEMOKRASİ/*J. Keane* ◢ ÇOCUK HAKLARI/*Der: B. Franklin* ◢ ÇÖKÜŞTEN SONRA/*Der: R. Blackburn* ◢ DÜNYANIN BATILILAŞMASI/*S. Latouche* ◢ TÜRKİYE'NİN BATILILAŞTIRILMASI/*C. Aktar* ◢ SINIRLARI YIKMAK/*M. Mellor* ◢ KAPİTALİZM, SOSYALİZM, EKOLOJİ/*A. Gorz* ◢ AVRUPAMERKEZCİLİK/*S. Amin* ◢ AHLÂK VE MODERNLİK/*R. Poole* ◢ GÜNDELİK HAYAT KILAVUZU/*S. Willis* ◢ SİVİL TOPLUM VE DEVLET/*Der: J. Keane* ◢ TELEVİZYON: ÖLDÜREN EĞLENCE/*N. Postman* ◢ MODERNLİĞİN SONUÇLARI/*A. Giddens* ◢ DAHA AZ DEVLET DAHA ÇOK TOPLUM/*R. Cantzen* ◢ GELECEĞE BAKMAK/*M. Albert - R. Hahnel* ◢ MEDYA, DEVLET VE ULUS/*P. Schlesinger* ◢ MAHREMİYETİN DÖNÜŞÜMÜ/*A. Giddens* ◢ TARİH VE TİN/*J. Kovel* ◢ ÖZGÜRLÜĞÜN EKOLOJİSİ/*M. Bookchin* ◢ DEMOKRASİ VE SİVİL TOPLUM/*J. Keane* ◢ ŞU HAİN KALPLERİMİZ/*R. Coward* ◢ AKLA VEDA/*P. Feyerabend* ◢ BEYİN İĞFAL ŞEBEKESİ/*A. Mattelart* ◢ İKTİSADİ AKLIN ELEŞTİRİSİ/ *A. Gorz* ◢ MODERNLİĞİN SIKINTILARI/*C. Taylor* ◢ GÜÇLÜ DEMOKRASİ/*B. Barber* ◢ ÇEKİRGE/*B. Suits* ◢ KÖTÜLÜĞÜN ŞEFFAFLIĞI/*J. Baudrillard* ◢ ENTELEKTÜEL/*E. Said* ◢ TUHAF HAVA/*A.Ross* ◢ YENİ ZAMANLAR/*S. Hall-M. Jacques* ◢ TAHAKKÜM VE DİRENİŞ SANATLARI/*J.C. Scott* ◢ SAĞLIĞIN GASPI/*I. Illich* ◢ SEVGİNİN BİLGELİĞİ/*A. Finkielkraut* ◢ KİMLİK VE FARKLILIK/*W. Connolly* ◢ ANTİPOLİTİK ÇAĞDA POLİTİKA/*G. Mulgan* ◢ YENİ BİR SOL ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*H. Wainwright* ◢ DEMOKRASİ VE KAPİTALİZM/*S. Bowles-H. Gintis* ◢ OLUMSALLIK, İRONİ VE DAYANIŞMA/*R. Rorty* ◢ OTOMOBİLİN EKOLOJİSİ/*P. Freund-G. Martin* ◢ ÖPÜŞME, GIDIKLANMA VE SIKILMA ÜZERİNE/*A. Phillips* ◢ İMKÂNSIZIN POLİTİKASI/*J.M. Besnier* ◢ GENÇLER İÇİN HAYAT BİLGİSİ EL KİTABI/*R. Vaneigem* ◢ CENNETİN DİBİ/*G. Vassal* ◢ EKOLOJİK BİR TOPLUMA DOĞRU/*M. Bookchin* ◢ İDEOLOJİ/*T. Eagleton* ◢ DÜZEN VE KALKINMA KISKACINDA TÜRKİYE/*A. İnsel* ◢ AMERİKA/*J. Baudrillard* ◢ POSTMODERNİZM VE TÜKETİM KÜLTÜRÜ/*M. Featherstone* ◢ ERKEK AKIL/*G. Lloyd* ◢ BARBARLIK/*M. Henry* ◢ KAMUSAL İNSANIN ÇÖKÜŞÜ/*R. Sennett* ◢ POPÜLER KÜLTÜRLER/*D. Rowe* ◢ BELLEĞİNİ YİTİREN TOPLUM/*R.Jacoby* ◢ GÜLME/*H. Bergson* ◢ ÖLÜME KARŞI HAYAT/*N. O. Brown* ◢ SİVİL İTAATSİZLİK/*Der.: Y. Coşar* ◢ AHLÂK ÜZERİNE TARTIŞMALAR/*J. Nuttall* ◢ TÜKETİM TOPLUMU/*J. Baudrillard* ◢ EDEBİYAT VE KÖTÜLÜK/*G. Bataille* ◢ ÖLÜMCÜL HASTALIK UMUTSUZLUK/ *S. Kierkegaard* ◢ ORTAK BİR ŞEYLERİ OLMAYANLARIN ORTAKLIĞI/*A. Lingis* ◢ VAKİT ÖLDÜRMEK/*P. Feyerabend* ◢ VATAN AŞKI/*M. Viroli* ◢ KİMLİK MEKÂNLARI/*D. Morley-K. Robins* ◢ DOSTLUK ÜZERİNE/*S. Lynch* ◢ KİŞİSEL İLİŞKİLER/*H. LaFollette* ◢ KADINLAR NEDEN YAZDIKLARI HER MEKTUBU GÖNDERMEZLER?/*D. Leader* ◢ DOKUNMA/*G. Jasipovici* ◢ İTİRAF EDİLEMEYEN CEMAAT/*M. Blanchot* ◢ FLÖRT ÜZERİNE/*A. Phillips* ◢ FELSEFEYİ YAŞAMAK/*R. Billington* ◢ POLİTİK KAMERA/*M. Ryan-D. Kellner* ◢ CUMHURİYETÇİLİK/*P. Pettit* ◢ POSTMODERN TEORİ/*S. Best-D. Kellner* ◢ MARKSİZM VE AHLÂK/*S. Lukes* ◢ VAHŞETİ KAVRAMAK/*J.P. Reemtsma* ◢ SOSYOLOJİK DÜŞÜNMEK/*Z. Bauman* ◢ POSTMODERN ETİK/*Z.Bauman* ◢ TOPLUMSAL CİNSİYET VE İKTİDAR/*R.W. Connell* ◢ ÇOKKÜLTÜRLÜ YURTTAŞLIK/*W. Kymlicka* ◢ KARŞIDEVRİM VE İSYAN/*H. Marcuse* ◢ KUSURSUZ CİNAYET/*J. Baudrillard* ◢ TOPLUMUN McDONALDLAŞTIRILMASI/*G. Ritzer* ◢ KUSURSUZ NİHİLİST/ *K.A. Pearson* ◢ HOŞGÖRÜ ÜZERİNE/*M. Walzer* ◢ 21. YÜZYIL ANARŞİZMİ/*Der.: J. Purkis & J. Bowen* ◢ MARX'IN ÖZGÜRLÜK ETİĞİ/*G. G. Brenkert* ◢ MEDYA VE GAZETECİLİKTE ETİK SORUNLAR/*Der.: A. Belsey & R. Chadwick* ◢ HAYATIN DEĞERİ/*J. Harris* ◢ POSTMODERNİZMİN YANILSAMALARI/*T. Eagleton* ◢ DÜNYAYI DEĞİŞTİRMEK ÜZERİNE/*M. Löwy* ◢ ÖKÜZÜN A'SI/*B. Sanders* ◢ TAHAYYÜL GÜCÜNÜ YENİDEN DÜŞÜNMEK/*Der.: G. Robinson & J. Rundell* ◢ TUTKULU SOSYOLOJİ/*A. Game & A. Metcalfe* ◢ EDEPSİZLİK, ANARŞİ VE GERÇEKLİK/*G. Sartwell* ◢ KENTSİZ KENTLEŞME/*M. Bookchin* ◢ YÖNTEME KARŞI/*P. Feyerabend* ◢ HAKİKAT OYUNLARI/*J. Forrester* ◢ TOPLUMLAR NASIL ANIMSAR?/*P. Connerton* ◢ ÖLME HAKKI/*S. İncaoğlu* ◢ ANARŞİZMİN BUGÜNÜ/*Der.: Hans-Jürgen Degen* ◢ MELANKOLİ KADINDIR/*D. Binkert* ◢ SİYAH 'AN'LAR I-II/*J. Baudrillard* ◢ MODERNİZM, EVRENSELLİK VE BİREY/*Ş. Benhabib* ◢ KÜLTÜREL EMPERYALİZM/*J. Tomlinson* ◢ GÖZÜN VİCDANI/*R. Sennett* ◢ KÜRESELLEŞME/*Z Bauman* ◢ ETİĞE GİRİŞ/*A. Pieper* ◢ MEKÂNLARI TÜKETMEK/*J. Urry* ◢ YAŞAMA SANATI/*G. Sartwell* ◢ ARZU ÇAĞI/*J. Kovel* ◢ KOLONYALİZM POSTKOLONYALİZM/*A. Loomba*

Aşkın praksisinden dolayı Molly'ye

Som altından yayımı getir bana!
Arzumun oklarını getir!

William Blake, *Milton*

Ezekiel'e neden gübre yediğini ve neden bir sağa bir sola yattığını sordum. "Diğer insanlar sonsuzu görsün diye. Bunu Kuzey Amerika kabileleri uygular. Bir tek şu andaki rahatı ve keyfi için dehasına ve vicdanına direnen kişi dürüst müdür?"

William Blake, *Cennet ve Cehennemin Evliliği*

TEŞEKKÜR

Akademik özgürlüğün tüm imkânlarını bana sağladıkları için Wagner Brider, Bayram Karasu ve Pedro Ruiz'e ve psikiyatri mesleğini aşma çabalarıyla beni yüreklendiren Albert Einstein College of Medicine'ın psikiyatri kliniğindeki herkese teşekkür ederim. Richard Serra, Joe Kennedy ve Peggy Leo vazgeçilmez olan çevresel desteği verdi. Stanley Aronowitz ve Jessica Benjamin taslakları okudu ve düşüncelerinden yaralanmamı sağladı. John Broughton, Lizzie Borden, Jean Elshtain, Howard Gadlin, Adrienne Harris, Arnold Kaufman, Richardo Zuniga, Ed Sullivan, Howard Gruber ve Millie Lopez Garriga'ya da aynı şeyden dolayı teşekkürler. WBAI-FM radyo istasyonuna Paul Robeson'ı çaldıkları için teşekkür ederim.

Bu yapıtın gelişiminde üç kişinin ayrı bir yeri vardır. Ethel Levine çalışmayı daktiloya çekti ve doğum sancılarına neşesi ve esprileriyle tanıklık etti. Philip Pochoda projenin ilk başından itibaren editoryal rehberliğini eksik etmedi. O, asabi bir yazarla anlaşmazlığa düşmekten korkmayacak kadar işini ciddiye alan bir editördü ve yazarın narsisizmine karşın görüşlerini ortaya koyacak otorite ve yargı gücüne sahipti. Son olarak, tek başına değerlendirilmesi gereken DeeDee Halleck var ki, onun bu yapıtla ilişkisini anlatmak için başka bir kitap yazmak gerekir.

İçindekiler

— Önsöz 11

Birinci Bölüm
Giriş

I. QUESALID'İN FERYADI 19
II. NEREDEYSE BİR HATIRA 21
III. BABİL: BİR FANTEZİ 24

İkinci Bölüm

Tarihte vaka incelemeleri ve arzu

IV AŞK VE PARA 63
V. BÜTÜNLÜĞE İLİŞKİN 82
VI. ARZU VE TARİH-AŞIRI 94
A. Tarihsel ve tarih-aşırı 94
B. Arzu 101
VII. ZENGİN KIZ 125
VIII. ARZU VE AİLE 152
IX. TETİKTE BEKLEYEN 184
X. ZİHİN YÖNETİMİ 225
XI. SARAH'NIN SÖKÜĞÜ 267
A. Meditasyon 267
B. Seanslarda olanlar 275
C. Sahiplenme 291

Üçüncü Bölüm

Arzunun yeniden kavranışı

XII. ARZU VE PRAKSİS 301
XIII. AŞKINLIK VE EVRENSELLİK 315

— SONSÖZ 338
– Radikal bir psikiyatristin randevu defteri 338
— EK 341
– Kohut üzerine bir not 342
– Lacan üzerine bir not 346

— Dizin 348

Önsöz

Neredeyse yirmi yıldır bir psikiyatr ve psikanalistim; hastalara baktım, dersler verdim, yazdım, mesleğe yönelik çalışmalar yaptım, hatta bir uzman eğitim programının yöneticisi olarak küçük de olsa idari bir görevim bile oldu.

Gençliğimden beri radikal politikayla uğraştım. Yalnız bu alandaki uğraşım şu zamana kadar karmaşık bir eğri çizdi: Uyuşuk ellili yıllar boyunca yoğun, ama herhangi bir odaktan yoksun; meslek aşkı ağır bastığından, tıbbiyede bastırılmış; altmışların ortalarında yeniden alevlenmiş, fakat yine odağını bulamamış; son on yıldır da giderek artan biçimde radikal bir kuram bütününün geliştirilmesinde yoğunlaşmış bir eğri bu. Bunların yanı sıra radikal eyleme girişme konusunda da birçok hamle yaptım.

Uzun lafın kısası, ben Marksist bir psikanalistim ve bunun ne anlama geldiğini açıklamam gerekiyor. Bunu ben böyle planlamadım; aslında planlayamazdım da, çünkü meslek hayatıma başladığımda ortada yolumu gösterecek böyle bir şey yoktu. Belki de Blake'in *Cennet ile Cehennem'in Evliliği*'ndeki, "Karşıtlıklar olmaksızın ilerleme olmaz" darbımeselinin erken bir dönemde etkisinde kalmış olmam beni bilinçdışında dürtüklemiş olabilir, çünkü Marksizm ve sapına kadar bir burjuva uğraş olan psikanaliz kadar birbirine karşıt olan çok az şey vardır. Her halükârda, benim açımdan olaylar birdenbire tuhaf bir seyir izlemeye başlamıştı ve bu durum, üzerine gitmeye değer gibi görünüyordu. En azından, kendimi soylu bir geleneğin zengin dünyasında bulmuştum. Her ne kadar bir psikanalist olarak yaptığım iş insanı çileden çıkaracak denli sorunlu olsa da bünyesinde görmezden gelinemez görkemli bir gerçeği barındırıyordu. Erdemli olduğunda yenilmeye, zafer kazandığında baskıcı olmaya yatkınlığına rağmen, Marksizmle haşır neşir olmadan insanların dünyasında kayda değer -ya da ilginç- herhangi bir şey yapmak akla hayale sığmazdı. Ancak her bir doktrinin merkezi yanılgıları -psikanalizin öznelcilliği, Marksizmin gizli pozitivizmi- koskocaman bir kare bulmaca gibi ötekinin güçlü yanlarıyla -Marksizmin tarihsel gerçekliği kucaklayışı, psikanalizin bundan sonra arzu olarak adlandıracağımız kendiliğindenlik ve hayal gücünün kökleriyle teması- eşleşiyor gibi göründükçe, diretmemin temelindeki mantık her bütünün kendine özgü avantajlarının ötesine gitmiştir.

Böylece bu karşıtlığın lezzetli suyunda pişerek elinizdeki çalışmayı ortaya çıkardım. Yapıtın başlıca amacı, psikiyatri ve psikanalizdeki (ikisi arasındaki ilişki metin ilerledikçe ortaya konacaktır) ana meseleleri radikal toplumsal düşüncenin, özellikle Marksizmin ışığı altında yeniden kurgulamaktır; ikincil hedef ise, zihinsel derinliklerin psikanalitik olarak anlaşılabilir kılınması sayesinde ortaya çıkan Marksizme açık bazı gelişim çizgilerini göstermektir. Buradaki iki hedeften sonuncusu gelecek açısından çok daha fazla önemlidir, çünkü onu bir enkaz haline getiren her şeye ve maruz kaldığı birbirinden farklı birçok radikal yoruma

rağmen, Marksizm insanlığın önündeki başlıca alternatif ve dünya tarihinin çevresinde döndüğü tek felsefe olarak kalmıştır. Ne var ki, bu kitapta Marksist teorinin geliştirilmesi, teorinin toplumsal pratikle ya da praksis'le organik bir bağı olması gerektiğine ilişkin övgüye değer Marksist mantık yüzünden arkaplanda kalmıştır ve benim esas praksisim psikiyatri/psikanaliz olduğundan, kitap tam da bu alana ilişkin bir teorinin oluşturulması üzerine kuruludur. Dolayısıyla sonuç, Marksist vizyon açısından birazcık dar ve sınırlı görünebilir, ayrıca burjuva varsayımlarında yer alan bir pratiğin hammaddeleri olan zihinsel rahatsızlıklar üzerinde gereksiz yere duruyormuş gibi görünebilir. Ancak, ben burada delilikte tarihsel açıdan gerçekten çok önemli ve evrensel olan şeyi göstermeye çalıştım. Kendi praksisimin sağladığı avantajdan yararlanarak yapabileceklerimin en iyisi buydu. Bu tür herhangi bir çalışmada sınırlar kaçınılmazdır ve beklenebilecek şeyin en fazlasını, yani sınırların da pekâlâ aşılmaya uygun olduğunu burada ortaya koymaya çalıştım.

Bu çalışma, okuru yönlendirmek için koyduğum dipnotlardan da seçilebileceği gibi, Marx ile Freud'un yapıtlarının oluşturduğu zaten gelişmiş bir geleneğe aittir. Ancak bu literatürün tümünü en ufak ayrıntısına kadar gözden geçirmek gibi bir girişim söz konusu değildir.[1] Marx-Freud geleneği üzerinde açıkça durmadıysam, bunun nedeni, fikirlerin organik olarak gerçek hayattan kaynaklanmasını istememdir; buna bağlı olarak, teorinin gelişmesine temel oluşturacak ana madde olarak belli bazı bireylerin portresini çizmeyi seçtim. Her ne kadar belli miktarda araştırmacılıkla elde edilen ayrıntı bu durumda yok olmuş olsa da, temelini gerçek hayat deneyiminde bulan düşünceye eşlik eden inanılırlık duygusu herhalde bunu telafi etmiştir. Her halükârda, beni en çok etkileyen figürler -Blake, genç (Hegelci) Marx, geç dönem (Marksist) Sartre, Reich ve Marcuse- kitap ilerledikçe birer birer belirecektir.

1. Michael Schneider, *Neurosis and Civilization,* çev, Michael Roloff (New York: Scabury Press, 1975); Bruce Brown, *Marx, Freud, and the Critique of Everyday Life: Toward a Permanent Cultural Revolution* (New York: Monthly Review Press, 1973); Russell Jacoby, *Social Amnesia: A Critique of Conformist Psychology from Adler to Laing* (Boston: Beacon Press, 1975) ile karşılaştırın.

Eğer beni etkileyenlerin arasında Freud'un adı yoksa, bunun nedeni onun benim için basit bir "etki"den daha fazla anlam taşımasıdır. Son yirmi yıldır, Freud yalnızca düşüncelerimi değil, kimliğimi, ekmeği masaya getirme biçimimi belirlemiştir. Elinizdeki yapıt Freud'la ya da benim düşündüğüm Freud'la uzun bir tartışma olarak da okunabilir. Üzerine giderek tartışacak çok şey bulduysam, okur bu tartışmanın kaynaklandığı bağlılığın derinliğini de buradan anlayabilir. Zihin sağlığıyla ilgili mesleklerin bir bütün olarak toplumsal açıdan geri planda kalmış olmasına rağmen. Freud, dönem dönem onun teorileri üzerine bir şeyler eklemeye çalışanlarla karşılaştırıldığında, bir sumak yığınının ortasındaki güçlü bir meşe ağacına benzer. Bana göre, Freud, ortodoks psikanalizin onu görmeyi tercih ettiği biçimde, ne yalnızca yeni bir psikolojik sistem keşfetmiş ne de yeni bir psikoterapi tekniği geliştirmiştir; o, daha ziyade, büyük burjuva düşünürlerinin sonuncusu, bir devrin içerdiği çatışmaları en uç noktaya getiren ve böylece hareket noktasıyla birlikte radikal bir söylem ortaya koyan kişidir.

Bu yapıtın aldığı kendine özgü biçim okuru belki de şaşırtacaktır. Tam bir Marksist gibi teori ile praksisi bir araya getirmeye bir kez karar verdikten sonra psikanalize ait bu praksisten kaynaklanan ilginç bir durumla yüz yüze geldim. Kesinkes bir güven ortamı olmaksızın bir psikanalist olarak çalışılamıyor. Her ne kadar bu talep tarihsel olarak koşullanmış, kapitalizm ortamında kişisel hayatın özelleştirilmesinde köklenmiş ve böylece psikanalizin burjuva doğasıyla yakından ilişkili hale gelmiş olsa da, içinde yaşadığımız dünyada mantıklı bir şey olarak saygıyı hak eder. Sonuç olarak, doğrudan uygulamalarım hakkında yazamazdım; bunların, farklı hastalara ait çok sayıda gerçek klinik olguyu, kendi hayatımdan derlenmiş malzemeleri ve sırf kurgusal malzemeyi bir araya getirip her bir figürü özel olarak oluşturmamla kurgusallaştırılması gerekirdi. Hastaları yarattığım kadar, kendimi de yaratmak zorundaydım. Söylemimdeki bir zayıflığın -gizli tutulmamış klinik malzeme

kullanamıyor olmam olgusunun- bir avantaja dönüştürülebileceği aklıma geldi. Metnin ardındaki her şeyi bilen figür olmak yerine, içindeki kurgusallaşmış figür olmayı seçtiğim için, kendim için de pekâlâ bir persona yaratabilir ve yapıtımı, ortaya koymak istediğim çeşitli fikirleri somut biçimde vücuda getirebilecek figürlerle doldurabilirdim. Bu şekilde birçok düzeyde gerçekliğin karmaşıklığını ve benim gerçeklikle ilişkimi temsil etme avantajına sahip olurdum. Özetleyecek olursak, hayalgücünü tarihsel bir kuvvet olarak çok önemli bir yere koyduğum sürece, kendiminkini kullanmanın sağlam bir ilke olabileceğini düşündüm. Biraz daha düşünülürse, doğruluğu, teoriyi organik bir biçimde praksiste temellendirmeye bağlı olan herhangi bir söylem nasıl hayalgücüne dayalı bir yetkinleştirmeden kaçınabilir ki? Bana öyle geliyor ki, hayal gücünü kullanmak doğruluğu, bundan kaçınmak ise yanlış bir adım atmayı -ya da en azından hayatın çetrefilliğini güdükleştirmeyi- içermektedir. Her halükârda, ben bu tarzda yazmayı ve ayrıca arzuya saygı duymayı gerektiren bir teoriyle tutarlı olmayı daha zevkli buluyorum.

Son bir söz daha. Kişi, sözümona zihinsel sağlıkla ilgili mesleklere ilişkin portrelerimde temsil edilen ya da hatta gülünç birer taklit olarak ortaya konan bireyleri arama isteğine kapılabilir. Bu anlaşılabilir, ancak yanlış bir şeydir. Burada benim ilgilendiğim şey yalnızca fikirleri alegorik olarak temsil etmektir ve bu amaçla seçilen figürler hiçbir bireyin portresine ait değildir. Tek bir istisna vardır, o da şimdi ölmüş bulunan, saygımı ifade etmeye çalıştığım bir insana aittir, ama onun figürü bile birazcık çarpıtılmıştır.

Birinci Bölüm

Giriş

I
Quesalid'in feryadı

Lévi-Strauss, kabilesinin şamanlarının gücüne inanmayan Kwakiut yerlilerinden Quesalid'i yazar.[1] Quesalid, onları teşhir etme arzusuyla, ta ki günün birinde topluluğa katılması için davet edilene kadar toplantılarını izler. Böylece dört yıl sürecek bir çıraklık dönemi başlar, bu süre zarfında doğrudan öğrenme yoluyla büyücünün gücünün, hilekârlık ve yanılsamaya, bir de hastanın kolayca etki altında kalabilirliğine dayandığına kendi kendini inandırmıştır. Şaman, yapması gerektiği gibi, hastanın hakikaten hasta olduğunu benimsemek yerine kendisinin de itiraf ettiği gibi,

1. Claude Levi-Strauss, "The Sorcerer and His Magic," *Structural Anthropology*, 2 cilt., çev. Claire Jacobson ve Brooke Grundfest Schoepf (New York.: Basic Books, 196;-1976), 1: 167-85.

ağzına gizlemiş olduğu kanlı bir kaz parçasını yere tükürerek bunu hastalığın somut bir göstergesi olarak tanımlamak şeklinde birtakım hilelere başvurur. Lévi- Strauss "Quesalid'in bütün kuşkuları doğrulanır," diye devam eder, "Quesalid araştırmasını sürdürmek istemektedir. Ancak artık özgür değildir," çünkü hünerleri nam salmıştır ve hizmetlerine talep vardır. Sahtekârlık olarak bildiği şey konusunda yetenekli olduğundan, Quesalid bir hekim olarak ünlenir ve toplumsal olarak gerekli biri haline gelir. İç çatışmalarını aşamadığı için bunlara inanmaya başlar ya da en azından inancını yeniden düzenler. Eleştiri oklarını "sahte doğaüstü" dediği şeyin türleri arasında bir farklılaştırmaya yöneltir ve "bazı biçimlerin -tabii bunlar kişisel çıkar sağladığı ve aynı zamanda sistemlerini kendi zihninde sahtekârca kurmakta olduğu biçimlerdir- diğerlerinden daha az sahte olduğu sonucuna varır". Kısacası, komşu köylerdeki meslektaşlarının daha aşağılık tekniklerini teşhir etmede ustalaşmıştır. Quesalid, Şaman arkadaşlarını gülünç göstererek, topluluğun onları küçümsemesini sağlamış ve böylece onları otoritelerinin temelinden yoksun bırakmıştır. Bu arada, kendi prestiji ve şifa verme gücü de artmıştır. "Sırlarla dolu Quesalid madrabazları teşhir ederek ve mesleği aşağılayarak kariyerine devam etti.... Sanatını dürüstçe icra etmekte, başarılarından gurur duymakta ve bütün rakip okullara karşı kanlı tükürme tekniğini heyecanla savunmaktaydı. Başlangıçta o kadar kötülediği tekniğin aslı astarı olmayan bir şey olduğunu tamamen unutmuş görünüyordu."

Unutmayıp da ne yapacaktı ki?

II

Neredeyse bir hatıra

Birkaç yıl önce -kaç yıl olduğu önemli değil- kirli sarı dev bir binanın önünde indim ve tıp eğitimine başladım. Bu yapının girişindeki sütunların üzerinde şu sözler yazılıydı: "Şifa Olmaya Gelenler İçin". Sonraki dört yıl boyunca tıbbi bilgeliğin ince yağmurunun üzerime yağmasına izin verdim; kayış gibi sert hale gelene kadar klinik deneyimin güneşinde kavruldum; hasta ve ölmekte olanların yanında geçirilen uzun soğuk gecelere dayandım. Nihayet tıp mesleğini icra edenlerin saflarına katılmaya uygun olduğum söylendi.

Ancak sinirli yapıda biri olduğum için tıbbi uygulamanın gerçek dünyasına girer girmez kendimi bunalımın kucağında buldum. Okulun koruyucu sınırları içinde büyüleyici görünen şey, gündelik

çalışmanın içeriği haline geldiğinde, tiksindirici ve insanlık dışı bir hal almıştı. Teknolojinin her uygulama üzerinde söz sahibi gibi görünmesi özellikle canımı sıkıyordu. Buz gibi pençesi hastalığın kendi anahatlarını şekillendiriyormuş gibiydi; dolayısıyla, klinik bakışlarımızın önüne getirilen hastalıklar makinelerin ya da en azından hayattan çoktan vazgeçmiş organizmaların hastalığı haline geliyordu. Beni hastalarımın gerçek hayatına yakın hale getirecek olan çalışmanın özlemi içinde ve kolejde "beşeriyet" dedikleri şeyle bağlantıyı yeniden kurma konusunda kaygı duyarak aniden geleneksel, "organik" tıbbı izlemekten vazgeçtim ve daha belirsiz, ama yine de daha merak uyandırıcı olan psikiyatriye ve sonra da psikanalize geçtim.

Tıp okulundaki en kötü notlarımı psikiyatriden aldığımı hatırlayarak az korkmadım. Bu, sinir bozucu bir alışkanlık olan öğretmenlerimden daha iyi bildiğim düşüncesinin bir sonucuydu ve bedelini defalarca ödemiştim. Hiç kuşkusuz asi karakter yapısında kök salan bu alışkanlığa beklenti ve gerçeklik arasındaki karşıtlık gaz veriyordu. Tıp eğitimine başladığımda, Freud'un *Rüyaların Yorumu*'nu daha yeni okumuştum. Bu dahiyane yapıttan aldığım esinle psikiyatride aynı içgörü ve derinliği aradım, ama bunun yerine sıradanlık ve can sıkıntısı, "uyum sağlama tepkileri" ya da "şizofreninin en önemli işaretleri" konusunda gevezelik eden birtakım rahat adamlar buldum. Konu beni büyülüyordu, ne var ki kalın bir kuramsal jöle duvarı içinde kısılıp kalmış gibiydi. Yine de bunun neden böyle olmak zorunda olduğunu kavrayamıyordum ve nedenini keşfetmek için uğraşmayacak kadar burnu havada bir gençtim. Sonuç olarak, sıkılmaya ve somurtmaya ya da zaman zaman iğneleyici tavırlar takınmaya başladım ve sonunda eskiden olduğu gibi pozitif tıp biliminin gizlerine merak sararak konuya olan bütün ilgimi yitirdim.

Yaşadığım hayal kırıklığından ve gerçek mesleki aşkım olan alana dönüşten sonra, psikiyatri dünyasına nasıl uyum sağlayacağım konusundaki uzun süreli kuşkular yakamı bırakmadı. Beni insanların gerçek hayatlarına yakınlaştıran ve insan ilişkilerine ait daha geniş bir dünyaya açılan işimin talep ettiği şeyler tarafından

sık sık bastırılsa da, bu kuşkular asla tam olarak sönmedi. Ama onlarla yaşamayı, kendi çocukluğumun tarihinde onları tek tek analiz etmeyi, huzursuzca da olsa dünyanın kusurluluğunu kabul eden ve buna hoşgörüyle bakan ideolojiyi benimsemeyi öğrendim.

Ancak, rahatsızlığım sürüp gitti ve büyüyen başarımdan güç aldı. Psikiyatri dünyasında olgunlaşırken, deneyimsizin sorumsuzluğuna sığanamıyordum. Başkalarının aradığı bir fikri ortaya koyma zorunluluğunu hissediyordum; her ne kadar geniş anlamda popülerlikten uzak olsa da politik bir tavır alma ihtiyacı, bana gerçekliğin kaçınılmaz bir yorumu gibi geliyordu ve belki de zamanın geçtiği, buna karşın kendimi ifade edeceğim anın ancak bir kez geleceği duygusunu yaşıyordum.

Ne var ki, fikirler birer uygulamadır ve uygulamalar da başka insanlar tarafından yapılır. Öğrencilik günlerimden beri peşimi bırakmayan kuşkularla yüzleşmem gerekiyordu. Bu hırçınlık mıydı? Ben de toplumsal düzen tarafından eleştirel kapasitesini sıradan bir avantaja dönüştürmeye zorlanan bir başka Quesalid miydim? Bunu açık açık ifade etmezsem, anlaşılacağı yoktu.

Üzerine gitmeye karar verdim.

III

Babil: Bir fantezi

Zihin sağlığı hekimlerinin sırlarını, aralarında onlardan biriymiş gibi dolaşacak kadar öğrenmiştim ve ulusal toplantılarına katılarak bilgimi daha da ilerletmeye karar verdim. Günün önde gelen zihin sağlığı uzmanları, en yeni kavramları mübadele etmek ve zihnin bilmeceleri hakkındaki gerçeği araştırmak için orada olacaktı. Yarım yüzyıldan daha fazla zamandır yapılan bilimsel çalışmalardan oluşan birikim ortabatıdaki büyük bir kentin birkaç otelinde toplanmıştı. Düzinelerle sempozyumda gerçek anlamda yüzlerce bilimsel bildiri sunulmuş ve bir sürü özel konuşmacı meslekteki insanlardan oluşan epey büyük bir kalabalığı yaldızlı duvarları olan konferans odalarına toplamıştı. Kalabalık arasında "zihinsel rahatsızlıkların neden olduğu acılar ve haddi hesabı olmayan para kay-

bından" ve de hükümetin bu felaketle baş edebilmek için yaptığı planlardan söz eden ülkenin politik şahsiyetleri bile vardı.

Otele gidip de mesleği icra edenleri toplanmış, kendi aralarında ahbaplık ederken ve birtakım düşüncelerle uzun adımlar atarak oradan oraya yürürken gördüğümde, kalbim çarpmaya başlamıştı. Psikiyatriyle uğraşan bunca insan olduğunu bilmiyordum. Çok azı rahat görünüyordu. Toplantıyı organize edenlerin her türlü ayrıntıya dikkat etmeleri beni çok şaşırtmıştı. Serbest zaman bile bilinçli olarak düzenlenmişti, ailenin tüm üyelerinin bundan en kârlı biçimde yararlanması için elden ne gelirse yapılıyordu. Otelin lobisinin morumsu kırmızı renkteki halısından geçerken kapıya yönelmiş olan bir grup kadından oluşan konvoyla neredeyse çarpışıyordum. Bu, "eşler" için düzenlenmiş özel "olaylar"dan biriydi ve zarif programdaki ifadeyle, "zengin ve değişik tarihiyle Zenci Mahallesi"ni de içeren rehberli bir şehir turuydu.

Otel defterine kaydolma kuyruğunda bir başka hoş sürprizle karşılaştım. Önümde duran gaga burunlu, kırmızı suratlı doktorun rozetinden, ülkenin en prestijli bölüm başkanlarından biri, efsanevi bir dinamizme sahip ve bir sürü parlak kariyere babalık etmiş olan kişiyi hemen tanıdım. Hüzünlü gözleri olan ve resmi bir Doğu Avrupalı aksanıyla konuşan sakallı bir genç saygıyla bu büyük adama yaklaşarak bir askeri hastanede çalışmak üzere bu kente taşınacağını bildirdi (belli ki genç doktor bir zamanlar onun başkanı olduğu psikiyatri bölümünün kadrosundaydı) ve yaşlı doktorun iyi dileklerini kabul etti. Sözcüklerin ağzından dökülüşü yavaş, ama aynı derecede etkileyiciydi. Uzun bir duraklamadan sonra, çene yukarıda, ölçülü kadanslarla ve seste neredeyse hiçbir yükselip alçalma olmaksızın "Hakkında hayırlısı olsun" şeklindeki sade sözler sarf edilmiş ve bunu zar zor fark edilebilecek bir baş selamı izlemişti. "Sanırım bundan sonra toplantılarda karşılaşacağız" diye kederli bir ifadeyle karşılık vermişti genç adam ve sessiz adımlarla uzaklaşmıştı. Bütün bunlardan etkilenmiş olarak, keşiflerime o öğleden sonra büyük doktorun yapacağı açılış konuşmasıyla başlamaya karar verdim.

Büyük doktorun yapacağı konuşmanın başlığı "Psikiyatrinin

Bunalımı"ydı ve otelin en büyük toplantı salonu olan Grand Imperial Balo Salonu'ndaydı. Ben oraya vardığımda, meslekten dört yüz kişi çoktan toplanmıştı. Çoğu sonuna kadar kaldı, ayrılanların yerini ise düzenli bir biçimde yeni gelenler aldı. Büyük üstat konuşmasına, kendisi de seçkin bir psikiyatrist olan konferans başkanının düzdüğü övgüleri zarif bir biçimde kabul ederek başladı. Geç döneminde sağlıklı ve güçlü görünen büyük doktor hatırlanmaya layıktı. Büyük Adolf Meyer, hatta kendi analistini analiz eden Freud'un kendisine kadar geriye giderek geldiği soy hakkında bilgi verdi. Psikiyatrinin henüz küçük bir bilim dalı ve hâlâ tıp okullarındaki nöroloji bölümlerinin gölgesi altında olduğu otuzlu yıllardan bahsetti; kendi meslek hayatının orduda başladığı kırklı yıllarda, dünya savaşının psikiyatriyi nasıl önemli bir alan olarak kendi ayakları üzerine diktiğinden söz etti. Psikanalitik psikiyatrinin dingin yılları olan ellileri anlatarak konuşmasına devam etti. Bu sırada kendi bölümünü kurmuş ve şu anda bu meslekte hükmü geçen kuşağı eğitmeye başlamıştı. Bunlar, görünüşe göre, sınırsız bir genişlemenin, hükümetin Toplumsal Zihin Sağlığı Merkezleri kurarak psikiyatriyle ilgilenmek üzere büyük bir atılım başlattığı altmışlara dek süren bir büyümenin yaşandığı yıllardı. Yetmişler daha da heyecan vericiydi. Önceki yılların psikolojik ve toplumsal içgörülerine biyolojik düşüncenin gerçek rönesansı da eklenmişti: Yeni ilaçlar, yeni nöronal yollar, yeni hormonal ilişkiler. Keşif yolu coşkuluydu ve insan beyninin asırlık sırlarının açığa çıkmasına yazgılıydı. Özetle, psikiyatri, kendi mesleki bilgi standartları açısından bakıldığında, hakikaten etkileyici bir düzeye gelmişti; bu, bilimin yüzyıllardır düşlediği kusursuz bir sentez değildi, ama bu yönde belli bir ilerlemeydi.

Ancak üstat bu gelişmelerin neden olduğu ilerleme duygusunun yanıltıcı olabileceğini gösteren başka bir bakış açısı daha olduğunu hatırlattı dinleyicilere. Tıpkı on yıl öncesine ait aniden uzakta kalan dönem gibi, psikiyatrik zenginlik olarak görünen şey bir enflasyona da dönüşebilirdi. Meslek, heyecanla kendinden geçerek, aşırı vaatlerde bulunmuş, sonra genel kuşku ve devletten gelen yardımın kısılması karşısında vaatlerini azaltmak zorunda kalmıştı.

Kamuoyu, hükümet ve mesleğin kendisi, o yılların verdiği aşırı abartılmış güvene olan inancını yitirmişti. Psikiyatri yalnızca ümitleri ve hayali fikirleri değil, *sonuçları* da göstermek zorundaydı. Günümüzde, ödemelerin giderek daha büyük bölümünün yükünü üzerine alan sigorta şirketleri ve hükümetle birlikte, kamusal kuruluşlar da ne yapılması gerektiğine karar verme konusunda giderek daha fazla söz sahibi olacaktı. Her ne kadar güvenilirliğini ve doktor-hasta ilişkisinin bütünlüğünü korumak için çabalarını ikiye katlaması gerekse de, psikiyatri açısından bu ille de bir gerileme değildi. Ancak hükümettekiler yüzleri, kimlikleri olmayan insanlar değildi. En tepedekilerden bazılarına kendisi eğitim vermişti ve onların, dinleyiciler arasında bu mesleği uygulayan herhangi biri kadar insan olduklarını ilk elden bilmekteydi. O halde, artık psikiyatri için, hükümet düzenlemelerinin artmasının yanı sıra tıptan olmayan uygulamacıların -psikologlar, sosyal danışmanlar ve her tür terapist- aşırı biçimde çoğalması biçimindeki gerçeklerle yüzleşme zamanı gelmişti. Psikiyatrinin zihin sağlığı uzmanları arasındaki özel rolünden vazgeçmeden tıbbın bir parçası olarak kendi doğru kimliğiyle yüzleşmesi gerektiğini iddia ediyordu üstat. Psikiyatrinin bu rolü ancak biyolojik bilimlerin sağlamlığına terapistten istenen şefkat ve ilgiyi katan eşsiz tıbbi eğitim disipliniyle kazanılabilirdi.

Bu doktorun gözünde, psikiyatri kamuoyundaki güven bunalımı yüzünden kendi zenginliklerinin sıkıntısını çekiyordu. Psikiyatri gururla ayakta durmak zorundaydı, ancak zihinsel rahatsızlıkların iyileştirilmesi bir yana, bunların tam olarak anlaşılmasının bile hâlâ milyonlarca ışık yılı uzakta olduğunu; psikoterapinin kalıplaşmış ölçüm standartlarına vurulduğunda o kadar da etkili olmadığını ve pek az örnek dışında doğru ilaçların bulunamadığını kabul edecek kadar da alçakgönüllü olmalıydı. Meslekten kişiler olarak görevimiz, değer verdiğimiz şeye sıkıca sarılmak ve hükümetle kamuyu daha az değil, daha fazla araştırma ve eğitimin gerekli olduğuna ikna etmekti. Bunu yapmak için psikiyatri kendini toplamalı, işe yaramaz kuramsal kavga ve çekişmeleri bir yana bırakmalı, en iyi bilimsel standartları desteklemeli ve elle tutulur

hastalar -her ne kadar kendini bu konuda bir hüküm vermeye yetkili hissetmiyorsa da sayıları geçen yıllara oranla daha çok gibiydi- yaygın olarak kendi kendini hissetme ve başkalarıyla ilişki kurma bozukluğundan mustariptiler. Her şeyden kopuklardı, ilgi alanları ve faaliyetleri bölük pörçüktü ve aşk ilişkisi kuramıyorlardı. Cinsel açıdan bir sorunları yoktu, ama derin hislerden ziyade anlık hazza önem verdiklerinden, serseri mayın gibiydiler. Ayrıca çok fazla suçluluk duygusu ya da utanç duymaksızın çeşitli sapkınlıklar arasında bocalıyormuş gibiydiler. Oldukça iyi bir toplumsal uyum görünümü sergilemelerine rağmen, yine de kendilerini genel olarak bomboş, sıkılmış ve değersiz hissediyorlardı. Elbette, böylesine karmaşık bir insan grubu sınıflandırmaya meydan okur gibi gözükmekteydi. Yelpazenin bir ucunda, aslen içlerinde hissettikleri yabancılaşma duygusundan mustarip sağlıklı tipler, diğer ucunda ise ahlâk dışı tavır takınan ve dürtülerini kontrol etmede büyük güçlükler çeken, bunun yanı sıra bir anda psikopatça düşüncelere kapılabilen kaotik bireyler ya da psikopatlar vardı. Ne var ki, bu rahatsızlıkların bir biçimde sınıflandırılması bilimsel ilerlemenin amaçları açısından temeldi. Psikopatoloji erbabı ancak bu şekilde bu psikopatolojinin altında yatan mekanizmaları çözebilir ve böylece rasyonel terapi stratejileri geliştirebilirdi. Diğer bir ifadeyle, nevroz ile psikoz arasında bir yerde durduklarından *sınır* olarak adlandırılabilecek ve benlikte oluşacak yaygın bir hasarı kapsadıklarından *narsisistçe* denebilecek olan bu rahatsızlıkları doğru teşhis etmeliydik. Ayrıca bu terimlerin görece yerli yersiz kullanımının ötesine geçmeliydik.

Uzun boylu ve zayıf, temiz ve zarif giyimli biri olan Dr. A o ara konuşmasının özüne gelmek üzereydi. Bir şey bekliyormuş gibi durakladı, şişe dibi gibi kalın camlı gözlüklerini çıkararak parmaklarını düzgünce kesilmiş sakalında gezdirdi. Bu adamın çok önemli psikanalitik araştırmalarda yer aldığını biliyor ve sonucu sabırsızlıkla bekliyorduk.

Dr. A, topluluğa, en esaslı psikanalitik içgörülerin, çocukluğun yetişkinde varlığını sürdürmesiyle ve analizcilerin genetik ve gelişimsel bakış açısı dedikleri, çocuğa özgü düşünce biçimleriyle i-

hastalar -her ne kadar kendini bu konuda bir hüküm vermeye yetkili hissetmiyorsa da sayıları geçen yıllara oranla daha çok gibiydi- yaygın olarak kendi kendini hissetme ve başkalarıyla ilişki kurma bozukluğundan mustariptiler. Her şeyden kopuklardı, ilgi alanları ve faaliyetleri bölük pörçüktü ve aşk ilişkisi kuramıyorlardı. Cinsel açıdan bir sorunları yoktu, ama derin hislerden ziyade anlık hazza önem verdiklerinden, serseri mayın gibiydiler. Ayrıca çok fazla suçluluk duygusu ya da utanç duymaksızın çeşitli sapkınlıklar arasında bocalıyormuş gibiydiler. Oldukça iyi bir toplumsal uyum görünümü sergilemelerine rağmen, yine de kendilerini genel olarak bomboş, sıkılmış ve değersiz hissediyorlardı. Elbette, böylesine karmaşık bir insan grubu sınıflandırmaya meydan okur gibi gözükmekteydi. Yelpazenin bir ucunda, aslen içlerinde hissettikleri yabancılaşma duygusundan mustarip sağlıklı tipler, diğer ucunda ise ahlâk dışı tavır takınan ve dürtülerini kontrol etmede büyük güçlükler çeken, bunun yanı sıra bir anda psikopatça düşüncelere kapılabilen kaotik bireyler ya da psikopatlar vardı. Ne var ki, bu rahatsızlıkların bir biçimde sınıflandırılması bilimsel ilerlemenin amaçları açısından temeldi. Psikopatoloji erbabı ancak bu şekilde bu psikopatolojinin altında yatan mekanizmaları çözebilir ve böylece rasyonel terapi stratejileri geliştirebilirdi. Diğer bir ifadeyle, nevroz ile psikoz arasında bir yerde durduklarından *sınır* olarak adlandırılabilecek ve benlikte oluşacak yaygın bir hasarı kapsadıklarından *narsisistçe* denebilecek olan bu rahatsızlıkları doğru teşhis etmeliydik. Ayrıca bu terimlerin görece yerli yersiz kullanımının ötesine geçmeliydik.

Uzun boylu ve zayıf, temiz ve zarif giyimli biri olan Dr. A o ara konuşmasının özüne gelmek üzereydi. Bir şey bekliyormuş gibi durakladı, şişe dibi gibi kalın camlı gözlüklerini çıkararak parmaklarını düzgünce kesilmiş sakalında gezdirdi. Bu adamın çok önemli psikanalitik araştırmalarda yer aldığını biliyor ve sonucu sabırsızlıkla bekliyorduk.

Dr. A, topluluğa, en esaslı psikanalitik içgörülerin, çocukluğun yetişkinde varlığını sürdürmesiyle ve analizcilerin genetik ve gelişimsel bakış açısı dedikleri, çocuğa özgü düşünce biçimleriyle i-

lişkili olduğunu hatırlatarak sözlerine devam etti. Modern nöroloji, Hughlings Jackson'ın, beyin yapısının, daha eski, daha hayvani unsurların biyolojik olarak daha yeni ve "insani" olanlar tarafından örtüldüğü ve kontrol altına alındığı bir hiyerarşide var olduğuna ilişkin içgörüsüyle başlamıştı. Tam da aynı biçimde Freud'un büyük keşfi -en basit ifadesiyle- insan egosunun altında yatan hayvan id'ini ya da başka bir açıdan, düzenli mantıksal söyleme dayalı ikincil süreçlerin altında yatan ilksel süreçleri içeriyordu. Yapı bakımından filogenetik olarak daha eski ve daha ilkel olanın bireyin çocukluğunda meydana çıktığı ve yetişkinlikte varlığını koruduğu bulgulanmıştı. Bu yapıların sırrını psikanalitik terapi ve aynı şekilde psikanalitik kuram günışığına çıkaracaktı.

Dr. A bunların esaslı bilgiler olduğunu öne sürdü. O halde sınır durumunun ve narsistik durumların özlü ve ayrıntılı bir morfolojisini yapmak için neden bu ilke kullanılmasındı? Psikanaliz, kısa zaman önce keşfedilen anne ve çocuk ilişkisiyle ilgili araştırmaların oluşturduğu o muazzam hazineye sahipti. Bu çeşit çalışmalar önceki kuşağın psikanalitik hayatında çok önemli bir yer tutuyordu ve alanı kökünden canlandırmıştı. İnsan benliğinin bu matriste oluştuğu saptandığına göre, sınır durumu ve narsisist patoloji gibi, benliğe ait bozukluklara en iyi gelişimsel kavramlarla yaklaşılabileceğini teşhis etmek aşırı büyük bir sıçrayış mıydı? Dr. A, buradan hareketle, anne ve çocuk ilişkisindeki değişimlerin (psikanalistler *değişimler* sözcüğünü kullanmaya bayılır) benliğe ilişkin patolojik durumlardaki değişimlerle katı bir gelişimsel çizgide birbirini izleyecek biçimde karşılıklı ilişki içinde olabileceğini ileri sürdü ve buna bağlı olarak da sınır durumlarını narsisistik durumlardan tam anlamıyla ayırma önerisini ortaya koydu. İlki daha endişi vericiydi ve gelişimin "farklılaşmamış" evresindeki, yani benlik ve ötekinin -burada annenin- çocuğun zihninde ayrılmadığı evredeki ruhsal yaralardan kaynaklanıyordu. Eğer psikoz biyolojik bir kusurla annelikte ciddi bir noksanlığın birleşiminin sonucuysa, sınır hali yalnızca annelik noksanlığının ürünüydü. Çocuk kendini farklılaştırmak için anneye her ihtiyaç duyduğunda anne "orada" olmadığından (elbette bu, yalnızca fi-

ziksel olarak orada bulunmaktan çok daha fazla şeyler ifade etmektedir), çocuk asla sağlam bir gerçeklik duygusu geliştiremezdi; dolayısıyla, bu zayıf noktayı regresif olarak sürekli yeniden harekete geçirme eğiliminde olurdu. Öte yandan narsisist haller gelişimin daha ileri bir evresinde ortaya çıkan bozukluklardı. Bu evre, çocuğun ben-öteki ayrımını kurduğu, ancak tanınma ve diğer türde duygusal yakıt gereksinimi için sık sık annesine başvurduğu "uzlaşma" evresidir. Burada, annedeki tutarsızlık, soğukluk ya da diğer eksiklikler çocuğun kendi kendini tanımasında boşluklar yaratacak ve bu durum, çocuğun hesabına gösteriş, her şeye gücü yetme ya da kopukluk gibi hisler tarafından telafi edilecektir. Böylece narsisist kişilik patolojisine yol açılmış olur. Dr. A, gelişimin daha sonraki evrelerinde ben-sisteminin bozulmamış olduğunun varsayılabileceğini ve klasik nevrozların kökenini temel Ödipal konfigürasyondan alacağını söyleyerek sözlerine devam etti. Diğer bir ifadeyle, Ödip kompleksi sağlam çocuk ile sağlam anne ve babası arasındadır. Çocuğun itkileri ayrı birer insan olarak onlara yönelmiştir ve Ödipal üçgende kendini değil, ama cinsel organını yitirmek üzere olan çocuk, iğdiş edilme fantezisi de dahil bunun sonuçlarından dolayı acı çekecektir.

Dr. A daha çok bilimsel araştırma yapılması, özellikle farklı sınır/narsisistik durumların alt-türlerinin ayrılması ve bunların gelişimsel değişimlerle karşılıklı olarak ilişkilendirilmesinin gerekliliğine işaret ederek konuşmasına son verdi. Analitik durum A'dan Z'ye soruşturmamızın tamamını oluşturduğundan, kesin sonucu verecek olan testin terapötik geçerlilik olduğunu vurgulamadan geçmedi. Aslında, önerilen bu şemanın geçerliliğine olan inancı, özellikle belli hastaların özel gelişimsel evreleri hedefleyen yorumlara verdiği tepkilerle pekişmişti. Bu sonuca varan Dr. A kürsüden indi.

Dr. B, kuramsal yetkinliği ve önde gelen bir özel hastanedeki katı yöneticiliği nedeniyle efsanevi bir ün kazanmıştı. Fiziksel olarak tam Dr. A'nın tersiydi: İri cüsseli, sinek kaydı tıraşlı ve aksi tavırlı. Konuşmaya başlar başlamaz hiç vakit kaybetmeden meslektaşının görüşlerine temelinden saldırdı. Elbette, kabul ettiği bir-

takım görüşleri de vardı: Örneğin, kesin teşhis ihtiyacı ve klinik deneylerle ortaya konulan nihai test. Ancak ne var ki, Dr. A'ya hararetle muhalif olmasına yol açan bu son standarttı. Yetişkinlerin verilerinden böylesine çizgisel bir basitlikte çocukluğa ait bir şema çıkarmak izin verilemez bir şeydi; üstelik, o buradan psikoloji umacısının, indirgemeciliğin, karmaşık ve iyice belirlenmiş iç psişik sistemi açık davranışlarla kolayca -baştan çıkaracak kadar kolaycailişkilendirilebilecek birkaç ilkeye indirgeme tavrının da kokusunu alıyordu. İlkel davranış bilimcileri, davranışçılar ve diğer basitleştirmeci tipler böyle düşünebilirdi. Ancak iç psişik mekanizmaların girift ağı psikanalistlerin sığ sularda avlanmasına izin vermezdi. Hiçbir analist çocukluktaki deneyimlerin belirleyici değerinden kuşku duymaz; ama bunu kabul etmek bizi insan karmaşıklığının anne-çocuk ilişkilerinin sabit örgüleriyle açıklama kolaycılığına sevk etmemeli. Bilimimiz (daha bilgili psikanaliz kuramcılarının disiplinlerine karşı sahiplenici tavırlar takınmaları kimsenin gözünden kaçmıyor) olgunluğa erişmiştir; vaazcılar büyük yanıtlara yapışabilir, ama gerçeği arayanlar dürtülerdeki değişimler ve ego gelişiminin bu yolla sonsuz karmaşıklıkta normallik ve patolojiler yaratmak üzere dış gerçeklikle karşılıklı etkileşim içine girdiği çoğul biçimlere odaklanmak adına kapanım umutlarından sakınma ihtiyacı duymaktadır. Dr. B, her biri id'den türeyen, bir dereceye kadar bağımsız olarak gelişen ve hem benliği hem de nesneyi birtakım temsil biçimleriyle dolduran iki içgüdüsel formasyonla, yani libido ve saldırganlıkla uğraştığımızı dinleyicilere hatırlatmanın gereksiz olduğunu umduğunu söyledi. Bu temsil biçimleri, başka aygıtları da olan egonun alt sistemlerini oluşturmaktaydı: Örneğin, gerçekliği sınama, savunma ve sentezci-bütünleştirici işlevler. Son olarak elimizde mücadele edilmesi gereken, özellikle saldırgan kaynaklardan gelen içgüdüsel ve kısmen de içgüdüsel olmayan enerjiyle dolu, o büyük ama tam olarak anlaşılamamış süperego sistemi vardı. Sınır durumu ve narsisizmin açıktan açığa patolojik ben-temsilleri ve benlik-nesne sınırında çarpıklıklar içerdiği aşikarken, kuramsal bir açıdan bakılınca, zararlı istilanın -Dr. B'nin bazı şeyleri teşhir etme amacıyla böyle

renkli bir dil kullanmasına izin verilirse eğer- ben-temsiline ego, id ya da süperego'da bulunan birçok noktanın herhangi bir yerinden girebileceği anlaşılmaktadır. Kısacası, *sistemiçi*, yani üç büyük zihinsel organizasyondan biri içindeki çatışma ya da bunların aralarındaki *sistemlerarası* çatışma olasılığını kabul etmemiz gerekmekteydi. Dr. B, bundan sonra bir kısım hastadaki narsisist patolojinin nasıl birçok farklı mekanizmadan kaynaklanabileceğini göstermeye koyuldu. Konuşmasını, kuramsal agnostisizm ve yetkinleştirme için ateşli bir yakarıda bulunarak bitirdi. Sözlerini, henüz daha yerine getirilmemiş olan, psikoloji için eninde sonunda fizyolojik bir temel bulunacağı vaadi de dahil olmak üzere, Freud'un insan doğasının sırlarına erme rüyasını gerçekleştirmek istiyorsa eğer, tıp içinde ya da dışındaki öteki bilimlerin saygısını kazanmanın psikanaliz açısından önemli olduğu sonucuna bağlamıştı. Bunu, ancak ve ancak davranışların karmaşık ve çok faktörlü belirlenimini kabul ederek yapabilirdik.

Sıra Dr. C'deydi. Oldukça iri, ama güleryüzlü ve zarif bir adamdı. Belli belirsiz Avrupalı aksanı sözcüklerine otorite havası veriyordu. Dahil olduğu analizci okul meslekteki en avangart okul olarak görüldüğü için dinleyiciler yorumlarına kulak verirken özellikle dikkat kesilmişlerdi. Gerçekten de bazıları yakın bir zamanda disiplinin ana ekseninden kopacağından ya da atılacağından korkuyor, bazıları da umutla bunu bekliyordu. Merkezi örgüt, geçmişte sapkına dönen pek çok öncünün payına düşen bu yazgıyı ona dayatmaktan kaçınıyordu ve topluluğunun diğer üyeleriyle birlikte Dr. C önemli toplantılardaki panellerde yeterince temsil olanağı buluyordu. Ne var ki, Dr. C konuşurken, özellikle hem düşmanı hem de başının belası olan Dr. B ile bağlantılı bölümlerde kıyametin kopup kopmayacağından kimse emin olamıyordu.

Dr. C sözlerine, üç çeyrek asırlık zamanı aşarak yirmi birinci yüzyıla çok yaklaştığımızı dinleyiciye hatırlatarak başladı. O halde neden psikanaliz, örneğin, âlim meslektaşı B'nin yapıtlarında gözler önüne serildiği gibi, ondokuzuncu yüzyılın kavramlarına esir olmuş durumdaydı? Mekanik mirasını başından atamayan devrinin insanı olduğu için Freud'u affedebilirdik. Ama bu hantal ku-

ramıyla Freud'u daha ne kadar taklit edecektik? İçgüdüleri, enerjileri ve aygıtları davranışsal yüzeyin altında gören bu boş biyolojizmi artık bir kenara bırakalım! Biz her şeyden önce klinikçiyiz ve klinik bilimimiz, psikanaliz bize büyük kesinlikte bir araç sağlamaktadır. Bu aracın günışığına çıkardığı şey biyolojik içgüdü değil, nesnelerle kaynaşmış, ama yine de onlardan değişmez bir biçimde farklılaşmış olan benliğin kendisi ya da onun dediği gibi Beni/Bana'dır (the Me). Kılavuzumuz daima, analitik çalışmalarda geliştirilen çeşitli psikolojik transferler dediğimiz, analiz edilirken hayatının esasını oluşturan temaları tekrarlayan hasta tarafından ortaya konduğu biçimiyle yapısallaşmış karşılıklı etkileşim kalıpları olmalıdır. Birer analist olarak bizim için yalnızca transferler gerçektir; ister Dr. A'nın anne ve çocuk ilişkisindeki evrelerin fazla basitleştirilmiş olarak yetişkinliğe doğru çekilmesi olsun (bu noktada Dr. B'nin eleştirisine katılmaktadır), ister Dr. B'nin, Freud'un arkaik metapsikolojisinden türetilmiş bilinemezliği savunan mistifikasyonu olsun, geri kalan her şey spekülasyondur. Aradığımız değişimler somatik temelli içgüdüsel süreçler değil, ancak Beni/Bana'nın kendisidir. Normal birey kendi içinde bu ben-gerçekleştirme sürecini yaşar: Bu onun hayatındaki süreçlerin ve dünyada olma biçiminin bir toplamıdır. (Burada, Dr. C, dinleyicisinin, kullandığı bu terimi, psikanalitik araştırmanın ruhuna yabancı, bilim karşıtı bir felsefe denebilecek olan varoluşçuluğun herhangi bir biçimde onaylanması olarak almayacağını umduğunu sözlerine ekledi.) İki kuşak boyunca psikanalizi tahakküm altına alan ve hiçbir yararı olmayan "ego" üzerinde ufak tefek kusurlar aramayı bir yana bırakıp (ego psikolojisinin bakış açısına göre, benlik yalnızca egonun bir "altsistemi", yani organizmadaki bir organdır) psikanalitik kuramın öndegelen ilkesi olarak Beni/Bana üzerinde duralım. Böylece, öncelikle hiç bozulmamış olan Beni/Bana'ya ait ikinci derecedeki bozukluklara, yani klasik nevrozlara; ya da, buna karşılık gelen, Beni/Bana'nın birinci derecedeki bozukluklarına, yani narsisizm, sınır durumu ve psikozlara odaklanabiliriz.

Dr. C, dinleyicilere, sisteminin en büyük yararının daha ileriye dönük bir terapötik tavırla yakınlaşmak olduğunu söyledi.

Freud'dan ta Dr. B'ye kadar gelen klasik yaklaşım, id'den türeyen derine gömülü şeylerin, çocukluk nevrozlarından kaynaklanan ve o andaki yetişkin işlevlere köstek olan babayı öldürme, anneyle sevişme ve diğerleri gibi bastırılmış içgüdüsel arzuların günışığına çıkmasının olanaksızlığını vurgulamaktaydı. Buna karşın, Beni/Bana gelişimine öncelik veren bir psikoloji açısından, bu çeşit malzemeye vurgu yapmak daha bütüncül bir tavır pahasına olumsuz özimgeler dayatmaktır; başka bir ifadeyle, analitik açıdan yanlıştır ve Ben'in bütünleşmesini ertelemeye yarayacaktır. Teknik olarak konuşacak olursak, demek ki, C'nin sistemi, analist açısından daha dostça, destekleyici bir tutumu ima etmekte, suçluluk duygusu ve utancı azaltmak için çalışmakta ve insanların daha çok kendilerini kabullenmelerini sağlayıcı bir çizgide yürümektedir. Ancak bu böyle olduğunda, Beni/Bana'nın daha da gelişip serpilmesi mümkündür. Böylece analizlerin süresi kısalır ve daha başarılı hale gelirler; sigorta şirketleri ve diğer üçüncü şahıslar olarak ödeyenlerin analitik uygulamalar üzerinde kullandığı etki düşünülürse, bu az şey değildir.

Tartışma başlamak üzereydi ve gerçekten canlı bir tartışma olacağa benziyordu. Dr. A her şeyi sakin bir tavırla karşılıyordu, ama kendini savaşa hazırlayan Dr. B'nin burnundan dumanlar çıkıyordu. Ben ancak çekişmelerin bu kadarını seyrettim, artık ayrılmaya karar vermiştim. Canım sıkılmıştı ve olayları gözden geçirmek istiyordum.

Canımı sıkan şey yapılan tartışmanın biraz önce duymuş olduğum üç ayrı görüşü bir araya getirmede ya da birbirinden iyice ayırmada pek önemli bir adım atmamasıydı. Onlarda bir şeyler yanlış gidiyordu; bu yanlış belli belirsiz hissedilebiliyordu, ama mesele üzerinde şimdiye kadar yapılan tüm tartışmalarda ortaya çıkandan daha derinlere uzanıyordu. Rahatsızlığımı açıklamak için kesin olarak hangi terimleri kullanacağımı bulmadan panele biraz daha kulak vermek iyice kafamı karıştıracaktı.

Ne kadar yakın, ama bir o kadar da uzak! Ancak A, B ve C, kendilerinin iddia ettiği gibi, birbirlerinden mi o kadar uzaktılar, yoksa içli dışlı oldukları gerçeklikten mi? Ya da bu bakımdan bir-

birlerine o kadar yakın mıydılar? Burada bu insanlarla çok şey paylaştığımın ve tüm eleştirilerime rağmen onların zekâ ve klinik becerilerine saygı duyduğumun farkına varmak canımı sıkmıştı. Ayrıca temsil ettikleri psikanalitik geleneğin nasıl da kemiklerime kadar işlemiş olduğunu ve ne yaparsam yapayım ona sadık kalacağımı biliyordum. Belki Freudperestlikten mustarip olan ben de psikanalizi sık sık gülünç duruma düşüren şu, budalaca, babaya tapınma vakalarından biriydim. Ama hayır, bu çoktan çözülmüştü. Sadakatim daha iyi bir şeye dayanıyordu. Gençken okuduğum *Rüyaların Yorumu*'nu ve basamaklardan geri gidiş duygusunu, Freud'un vizyonunun ortaya koyduğu o radikal derinliğin aniden farkına varışımı anımsadım. Onu o sırada açık bir ifadeyle formüle edememiştim, ama sonraki yıllarda bu karşılaşmanın bir ömür boyu sürecek aynı vizyonu arama vaadini içime işlediğini fark ettim. Beni bağlayan baba Freud imgesi -o şirret, kıskanç, Satürnvari figür- değildi, daha çok kahraman bir kâşif ve kurtarıcı, derin su dalgıcı, ruhun kazıbilimcisi, şifre çözücü ve toplumsal eleştirmen olarak Freud'du. Bu Freud'a tapınılmazdı, çünkü böyle bir şey onun dehasındaki özgürleştirici ve eleştirel olan unsurları inkâr etmekti, ama tecrit olma pahasına da olsa doğruyu söylemesini taklit etmek gerekirdi.

Artık sıkıntıma bir anlam vermeye başlamıştım, bunaltının öfkeye dönüşmeye başladığını hissedebiliyordum. Bunun nedeni Dr. A, Dr. B ve Dr. C'nin psikanalitik söylemden uzaklaşması değildi, bu söylemi formel olarak doğru kullanıyorlardı, ama Freud'un büyük yapıtlarına sinmiş olan o özgürleştirici ruh ve eleştiri onlarda yoktu. O odada hissedilen kendinden memnun olma hali, akademizm ve bilgiçlik bana ilk düşündüğümden daha ağır gelmişti. Atmosferi boğucu hale getiren yalnızca küf kokusu değil, söylemin kokusu, dilin kullanımıyla ilgili bir şeydi.

Bu bir şeyin sırrına henüz erememiştim, ama onun orada olduğunu biliyordum ve yapıtları nasıl kemikleştirdiğinin -psikanalizin ilk zamanlardaki vaatlerine rağmen- baskıcı hale getirdiğinin farkına varmaya başlamıştım. Örneğin, A'nın birbirini izleyen gelişimsel evreleri: Konformizmden, insanları ölçmeye yarayan bir

ölçü çubuğundan ibaret değil miydi? Bütün evreler hiç aralık bırakmaksızın birbirini izliyor, dolayısıyla çizgi dışında olanlar -"hastalar"- olgunlaşmamışlıkları yüzünden utanç duyuyordu. Eskiden suçu Şeytan'a yüklerlerdi; şimdiyse, "sağlık etiği"nin gelmesiyle, bunun gelişimin olduğu yerde sayması vakası olduğuna karar verilmişti. A ve onun sürekli yaptığı şey bütün küçük oğlan ve kızlar için, büyük olasılıkla doğal, ama kaçınılmaz olarak insan eseri, dolayısıyla dayatılmış bir düzeni yansıtan bir harita ortaya koymaktan ibaretti. Bu, hakikaten insan eseriydi. Neden o kadar çok psikanalitik yazı, hatta görünüşte en soyut kuramsal yazılar bile, bir oğlan çocuğunun annesine yönelttiği bir dizi şikâyet olarak okunuyordu? Konu daima bir "erkek"ti ve yapması gerekenden çok fazla ya da çok az şey yapan bir de kabahatli ebeveyn -bir "kadın"- vardı. Bu tür bir kullanımı dilin dayattığı bir zorunluluk ya da gerçek toplumsal yapıyı yansıtan bir şey olarak geçiştirmek yeterli değildi. Analistler, çalışmalarının taşıdığı daha geniş anlamları düşünmeye üşendikleri o seyrek durumlarda, bunu hep yapmaya çalışırdı, ama asla düşünmeye başlamadıkları şey, dil ve toplumun etkin yanıydı. Onlar için dil ve toplum, söyledikleri, düşündükleri ya da yaptıkları her şeyin yazılı olduğu gök kubbeyi kuşatan verili şeylerdi. "Bilim"in verdiği ayrıcalıklar ve yaptığı sahte iltifatlarla kafaları karışmış bir halde kendilerini toplumsal failler değil de mesafeli gözlemciler olarak düşünüyorlardı. Edilgin bir tefekkür ideolojisi içinde yitip gitmiş olarak, toplumsal pratiği kendi etkinlikleri içinde diyalektik bir güçler oyunu değil de otomatik sabit bir yapı olarak görüyorlardı ve yaptıkları seçimler ya bir tarafı ya da diğer tarafı kolluyordu. Analistlerin daima kolladığı taraflardan biri galiba pederşahilikti: Çalışmalarının sivri ucu şaşmaz bir biçimde erkeğin temsil ettiği insanı besleyip büyüten ve sonunda ona tahakküm eden kadın tarafından temsil edilen bir "doğa"ya işaret ediyordu. Çoğu analist kendini ılımlı bir biçimde ilerici olarak görmekteydi ve kadınlara pranga vurma niyetlerine karşı çıkacak kadar burjuva feminizminden etkilenmişti. Ancak o orada, uygulamalarının derininde yatmaktaydı ve gelişimin biyolojik gizine demir atmıştı. Öyle ki, diyelim günlük bakım kadar

zararsız bir şeyi savunan herhangi bir analist, mesleğinin özüne karşı geldiğini bilerek bunu huzursuz bir biçimde yapıyordu.

Bir de Dr. B vardı. O Cizvitçe tonları, o kuru engizisyoncu şiddetini ne kadar da çok duymuştum. Mantık yürütmedeki her adım Thomistik* bir biçimde en sonuncusunu izliyordu ve Kilise Babalarının mucizeleri gibi insanları aydınlatma amacıyla değil, tahakküm kurma amacıyla tasarlanmıştı. Analistlerin, birazcık çevreleri kuşatılmış olsa da bir hayli ödüllendirildiği gerçek dünyayı unutmanızı öneririm. Doğrunun ölçütünün ustaya saygı olduğu kuramsal gizlere katılın. Eğitimimden, genç analistlerin onları aydınlatanlara, ayrıcalıklı kod sözcüklere -"sistem içi", "saldırganlaştırılmış enerji", "tarafsızlıktan uzaklaştırma"- peygamberlere özgü bir biçimde ulaşabilen daha yaşlı eğitimci analistlere yaltaklandığı bazı sahneler hatırlıyorum. (Bu analistler ayrıcalıklı hastalara da ulaşabiliyordu ve sevdiklerine yönelik seçimler yapıyorlardı, ama bu hiç tartışılmıyordu.) Ana meseleler karmaşıklık ve verimsiz bir alandı. Analistler analizden başka bir şey yapmamalıydı ve analiz de fantastik bir biçimde incelikli ve karmaşık teknik bir işti. Dünyada hiçbir şeyle alakası yoktu ve bilmeyenler için, yani bin ya da biraz daha fazla diplomalı profesyonel dışında nüfusun tümü için anlaşılmazdı. Böylece dışarıdakiler dışarıda, içeridekiler de içerde kalıyordu.

Zaman zaman psikanalistler dünyaya söyleyecek bir şeyleri olduğunu itiraf edecek kadar tevazu gösterirdi. Kulelerinden aşağı halk yığınına ders vermeye iner, hatta "kamu politikaları konusunda" zarif bir biçimde ölçülü bir tutum bile takınabilirlerdi. Meslek onuruna yaraşır olmalarını sağlamak üzere bunlar sık sık ulusal örgüt komitesi tarafından dikkati bir elemeye tabi tutulurdu; ama bu gerçekten de zorunlu değildi, çünkü zahmetli okul eğitimi ve Dr. B gibi üstatların gözü önünde olmak uzun süredir analitik zihinlere ürkek bir dikkatlilik kazımıştı. Yıllar önce yapılan "Savaşın Psikolojik Kökenleri ve Vietnam" konulu, yakalara mavi kurdelaların takıldığı kolokyum hatırlanırsa, bu kuralların hangi yönü gösterdiği anlaşılırdı. Ben çok iyi hatırlıyorum: Kolokyum,

* Aquinalı Thomas ve onu izleyenlerin dogmatik felsefesine ait. (ç.n.)

kâbusun doruğa ulaştığı günlerde, en az bunun kadar şık bir otelde yapılmıştı. Hepsi de son derece düzgün ve brokerlar gibi giyinmiş olan bir grup analist ve Ivy League toplumbilimcileri maun masanın çevresinde oturmuş, Hindçini'ni anlamaya çalışıyordu. Amerikan emperyalizmi sorununu ortaya atarak, toplumsal düşünürlerden birinin, Harvard'dan gelen, özellikle çok bilgili bir adamın öfkelenmesine ve homurdanmasına neden olmuştum. Ama kendini asla karşılık vermek zorunda hissetmemişti, çünkü orada analitik kuramcılar bilimadamı çizgileriyle önde geliyor ve topluluğa her şeyin ne kadar karmaşık olduğunu, tekil açıklamaların nasıl da basite indirgeme olduğunu ve insanlık durumunun yüreğine asla nüfuz edemediğini, analistin her şeyden önce büyük düşünürlerin doğru olarak kabul ettiği karmaşıklıkları, çelişkileri, belirsizlikleri ve bütün o çetrefil durumları nasıl da gördüğünü hatırlatıyorlardı. Ve tartışma elbette dönüp dolaşıp Amerikan politikasını belirleyenlerin LBJ'ye karşı tutumlarında açığa çıktığı biçimiyle idealleştirmedeki değişimlere gelmişti ve benim bütün karşı çıkmalarıma rağmen hoş, güvenli bir psikolojik düzlemde kalmıştı. İşte o zaman "psikoloji"nin tarihi önemsizleştirmek için yaratılıp yaratılmadığını merak etmeye başlamıştım. Belki de psikoloji insanların gözlerini daha büyük bir hakikate kapamak için farklı bir alana çekilmişti ki her iki durumda da Dr. B'nin kuramının sarmalları dar mesleki ayrıcalığın korunması ötesinde, kuşku içeren bir ek değer kazanacaktı.

Ama B, meslekteki o korku ve saygı uyandıran konumuna ve nüfuzuna karşın, günü geçmekte olan eski tüfeklerdendi. Şıklık ve saygıdeğerliğin ustaca ayarlanmış birleşimiyle genç kuşağın hayranlığını kazanan Dr. C'ydi. C, meselenin özüne varmak ve insanlara, yani, doğru insanlara yardım etmek için hâlâ analitik ustalardan biri olmanız gerektiği konusunda hiçbir kuşkuya yer bırakmıyordu. Ama aynı zamanda Freud'un insanlık vizyonunda eleştirel ve problematik olan ne varsa, hepsini zarif bir biçimde silmişti. Meslektaşlarıyla birlikte ego'ya ilişkin saçmasapan konuşmalarıyla radikal vizyonu kapatıp paketlemekle B de bir bakıma aynı şeyi yapmıştı. Ancak onun yaptığı, zaman içinde kul-

lanışsız, katılaşmış, fazlasıyla akademik ve verimsiz hale gelerek çekiciliğini yitirmişti. Öte yandan C'nin daha iyi bir fikri vardı: Bütüncül bir Beni/Bana'yı sahneye sürmek ve bununla herkesi Freud'un anlık olarak aydınlattığı karanlığa hapsetmek. Yıllarca önce Fromm, Horney ve birçok başka kuramcı da az çok aynı şeyi yapmaya çalışmıştı, dolayısıyla bu o kadar da orijinal bir şey değildi. Ama C Beni/Bana sistemini resmi psikanalizin çevresinde uzun zamandır tutmayı başarmıştı ve bu toplantı tıp fakülteleri ve diğer etkili merkezlerle bağları olan uluslararası bir örgütlenme olduğundan, C getirdiği yenilikle birazcık övgüyü pekâlâ hak ediyordu. Oysa süslü mesleki jargonu kazıdığımızda ortaya nasıl da sönük bir somutluk çıkıyordu. İnsan bütün o ağırlığıyla B'nin somutlaştırmalarını sahte parlaklıklarıyla C'ninkilere tercih bile edebilirdi. Bir şey somutlaştırılacaksa, bir ilişkiden "bir şey" çıkarılacaksa, bu "ego" ile yapılmalıdır. Ego en azından olumsuzlamayla biçimlendirilme potansiyelini koruyan kuramsal bir yapıdır. Ego daima geride, kendinden daha derin bir şeyler bırakır. Freud'un gösterdiği gibi, eğer bizimle ilgili içsel olarak problematik bir şey varsa, biyolojiyle ilgili olarak ve pozitif düşüncenin çıkarına kullanılagelmiş olsa bile id/ego bölünümü insana o sırra erme umudu veriyordu. Her ne kadar insandaki değişim olanaklarının pazarlığını yapmak için kullanılmaktan nasırlaşmış olsa da, içgüdülere ilişkin bir kuram içimizde insan olmayan bir şeyler olduğu hakikatine gözlerimizi yummamamıza yardım edebilirdi. İnsan olmayan bir şeyler derken, diğer türlere bir hakaret olacağından, bu, "hayvan" olmaz, etkinlik ve zulme sınır getireceğinden, "saldırgan" da olmaz, ama, örneğin, "ağza alınmaz", "tiksindirici", "ulaşılmaz", "tanımlanamaz" ve "inanılmaz" sözcüklerinin hepsi, kuramsal kesinlikten yoksun olsalar da, psikanalitik kuramın saçmalıklarından daha doğru ve derindir: Daha doğru ve derin, ama yeterince değil, çünkü kendini ve dünyayı tanımak için bir dil üretmiş olsa da psişenin dilin ötesinde ya da altında (ya da bütün uzamsal belirtmeler zayıf kalacağından hiçbiri), bilinçdışı gibi dilsiz bir alanda bir gerçekliğe sahip olması Freud'un ulaştığı en son noktadır. Dil dünyadaki herhangi bir şeyin

tarif edilmesi yönünde biçimlendirilebilir; ama kendi zeminini açıklamaya çalıştığında, bunu başaramamıştır. Dolayısıyla kuramda korunmak istenen benlik daima problematik olmuştur, asla pozitivist terimlerle açıklanamamıştır. Bir yanda, sürekli olarak pozitivist toplum kuramını yıkıma uğratan bir radikal içgörü, öte yanda ise, Beni/Bana balonuyla çevresine saygı yayan ve ona tapınan genç züppe uzmanlardan oluşan bir klikle kuşatılmış olan Dr. C vardı. Bu Beni/Bana tam da, öteki türlü, burjuva toplumunda hayatın anlamsız olup olmadığını merak edecek olanlara güven vermek için bulunmuş şeydi. İnsanları uçuran bu mesajların sonunda bir sonraki satış reklamında yerlerinden edilmek üzere kendi ağırlıkları yüzünden düştüğü biliniyordu. Beni/Bana Kuramı'ndan önce Ego Kimliği vardı; ondan önce başka bir şey, sonrasında ise tanrı bilir ne gelecekti? Bu arada, bir de kötü kuramın sıkıcılığına dayanmak gerekiyordu ki bu, herhalde onun için verilecek nihai hükümdü. Peki, ama yapacak daha iyi bir şeyler yok muydu?

Bu mesleğe ilişkin sıkça işitilen şayialar, Amerikan psikiyatrisinin uzun zamandır motoru olan psikanalizin artık teklediği, eski benliğinin kabuğu haline geldiği, daha iyi terapi yöntemleri, insanların rahatsızlıkları konusunda daha bilimsel yaklaşımlar tarafından aşıldığı belki de doğrudur. Geçen on yılda bu tür saldırılar hakikaten doruğa çıktı. Bugünün söyleminin yavanlığı bu daha yeni atılımlara otomatik bir meşruluk oluşturduğu ve katolik bilgeliğiyle gelenek, çağdaş psikiyatride var olan her tür bakış açısına bir forum sağladığı için, o gün kazandığım bilgileri birkaç tane daha toplantıya katılarak bitirmeye karar verdim. Kalın, parlak programı dikkatle inceleyerek, psikanalizin hegemonyasına karşı birleşmeleri dışında taban tabana zıt kutuplarda bulunan iki konuşma seçebildim. Aslında, bu derece korkunç farklı yönlerde seyreden tepkiler, parçalanan bir çekirdekten dört bir yana dağılan parçaları akla getiriyordu. Odadaki insan yığını arasında, parçalanmanın altında daha derin bir düzeydeki birliği ayırmsayabildim. Protestanlığın, burada da dinde olduğu gibi verimli sonuçlar doğuracağını kim bilebilirdi?

Mirabeau Salonu'nda yapılan ilk konuşma "Sahicilikte Yeni

Atılımlar" başlığını taşıyor ve psikanalizin, bilimsel tarafsızlık adlı o koskoca incir yaprağının ardına saklanarak insan potansiyeline ihanet ettiğine dair ateşli bir inanç taşıyordu. Konuşmacı kırklarının ortalarında olan genç görünümlü bir adamdı ve akademide yıldızı parlıyordu: En iyi tıp okulu, en iyi uzmanlık programı, analiz yılları ve böylece merdivenleri güvenli adımlarla tırmanıyordu. Fazla değil, onbeş yıl önce aynı toplantılara katılan bir Jön Türk'tü. "Sistem Kuramı ve Psikiyatrik Yönetim" üzerine sunduğu bildiri atılgan vè neredeyse küstah bir tonda yapılan zihin, beden ve toplumu bütünleştirme çağrısı nedeniyle bir hayli ilgi uyandırmıştı. Daha sonra Sistemler Kuramı Yaklaşımı'yla doğal bir biçimde uyum sağlayan aile terapisini keşfetmişti ve bunu incelikli birtakım grup terapisi teknikleri izlemişti. Önünde yepyeni bir kariyer açılmıştı. Ayda iki ya da üç kez, sistemler-yüz yüze gruplar perspektifinden aile terapisindeki en son teknikleri gösterdiği seminerler düzenleyen bir tür gezici dersane hizmeti vererek akademik çevrede önemli bir şahsiyet haline gelmişti. Baş döndürücü olan düşünce, terapötik yapıdaki değişimle birlikte önümüzde yeni ve özgürleştirici terapötik manzaralar açılmış olmasıydı. Birebir karşılıklı sorgulamayla ruhsal mekanizmaları keşfe bağlı olmadığımızdan, yeni etkileşim biçimleriyle deneyler yapmakta özgürdük. Dolaysız aile deneyimlerinin gerçekliği, bireysel analitik terapinin ağır ilerleyen ve mesafeli entelektüelleştirme çabalarının yerini alacaktı. Eylem ve dışavurumculuk sözcüklerin ve düşünümün yerini almıştı. Mesele gerçek olanı uyandırmak, seanslarda duyguları söküp çıkarmaktı. Eski yöntemlerden kurtulduğunu kanıtlamak üzere, doktor, dışavurumculuk ve terapötik uygulamalarına kendi ailesiyle yaşadığı deneyimlerini ve sonra da bizatihi ailesini katmaya başlamıştı. Unutulmaz bir günde babası sahneye, onun yanına çıkmıştı. "Uzaklaşma"sını itiraf ederek yaşlı adama yaklaşmış ve ondan alçakgönüllülükle özür dilemişti. İkisi kucaklaşarak ağlamıştı ve duygulanan dinleyici bu deneyimi kolay kolay unutamamıştı.

Doktor konuşmasına o günleri hatırlatarak başladı. O zamanlar insanların onun deli olduğunu düşündüklerini söyledi; onu meslek

odalarından atmak, hatta elinden diplomalarını almaktan söz ediliyordu. Ama bu maskaralıklar işin sonu değil, yeni bir dizi içgörünün daha başıydı. Bütün meselenin dolaysızlık olduğunu öğrenmişti. Babasıyla kurduğu o muhteşem ilişkide olduğu gibi, yüz yüze karşılaşmanın en temel özelliğinin benzersizliği, sürpriz içermesi olduğunu biliyordu. Beklenti duygusu, sonra savunma güdüsü ve giderek isteksizlik uyandırmadan karşılaşmayı asla sonuna dek götüremezdi. O yüzden terapist uygulamalarında sürekli bir devrimin peşini kovalamak zorundaydı. Terapi saf bir yaratıcılıktı, tek özelliği sürekli yeni kalmasıydı. Her şey akmaktaydı; kişi asla aynı ırmaktan iki kez geçemezdi. Gerçeklik işte böyle bir şeydi ve terapi bunun üzerine kurulmalı, bunu bilinçli bir program haline getirmeliydi. Amerika'yı müthiş kılan öncü ruhuyla, psikolojiyle uğraşanlar değneklerini kapıp kendilerini yeni dünyaya atmalıydılar ve bunu gerçek hislerin yoluna çıkan hiçbir yol işareti, hiçbir Freudcu kuramsal deli gömleği olmaksızın yapmalıydılar. Terapi hiçbir kapanım ya da açıklamayla rahat edemezdi. Eğer sözcükler kullanılacaksa, yalnızca paradokslar kurmalı, hastayı ardında hiçbir açıklamanın tutunamayacağı noktaya çekmelidir. İşte ancak o zaman gerçek değişim ortaya çıkar. Modern dünyada bunu başarmak için, inanılmaz bollukta teknikler göz önüne alınırsa, kişi son derece tez ve çevik olmalıdır. Kusursuz terapist terapi türlerinin hepsini -varoluşçuluk, Zen, Gestalt, Psikosentez, Rolfing, est, asli, biyoenerji ve diğer sayısız türler- öğrenmelidir, ama taklit etmek için değil, *n* sayıda terapiyi *n*+1 ile birleştirmek, *n*+1 kullanıldıktan sonra *n*+2'yi elde etmek için onu bir daha *n* ile birleştirmek ve böylece mutlu bir biçimde sonsuza kadar gitmek üzere onların da ötesine geçmek için. İnsan potansiyelinin sınırlarına kadar giden içgörüler hayranlık uyandırıcıydı; ama uçucu olmaları onları daha da güzelleştiriyordu. Güneşe uçan terapötik kelebekler gibi, daha müthiş içgörülerin kendilerini izlemesi için artlarında boşluk bırakmaktaydılar. İnsan potansiyeli sonsuz olduğundan, bizler Yaratıcı'nın imgesinde kutsal olarak yaratılmıştık ve ancak kusursuz, hareketsiz kalamayan bir yenilik bu zenginliklerin kapağını aralayabilir, örneğin, potansiyel maksimizasyon işini (buna "son-

suzlaştırma" diyordu) başlatabilirdi; hayattaki görevimiz buydu. Terapist-buluşçudan istenen tek sabit özellik gerçek olma özelliği, saf halde sahicilikti (authenticity). Bu işi yapması için kişinin tam anlamıyla psikolojik atlet olması gerekiyordu; bu ise, bütün duraklarda durmak, sahte laf kalabalığı ve kendini her şeyden uzak tutma anlamındaki o katı analitik duruşun ardına saklanmamaktı. İşte bu yüzden daha geçenlerde Sahicilik Enstitüsü'nü kurmuştu. Burada uygun niteliklere sahip uzmanlar kendilerini zengin bir biçimde yetiştirmek için var olan her türlü tekniği öğrenebiliyor, aynı zamanda tam bir açıklık ortaya çıkarmak için tasarlanmış olan ve onun kişisel olarak eğittiği öğrencilerinin başında bulunduğu, insanın içini dışına çıkaran bir programdan geçiyorlardı. Bu toplantıyı düzenleyenlere, inancını çoktan değiştirmiş olan kendisine yeni bir bakış sunma fırsatı tanıdıklarından dolayı teşekkür etti ve insanın kendini gerçekleştirmesi arayışlarında kendisine katılacaklarını umduğunu sözlerine ekledi.

İkinci konuşma, hemen bu salonun bitişiğindeki Bonaparte Süiti'nde yapılıyordu ve konuşmayı yapacak olan kişi psikiyatri alanında aynı derecede göz alıcı bir yenilik öncüsüydü. Karizma, birikim ve kurnazlık bu doktoru kendi kuşağının en üst noktasına çıkarmıştı. Geçmişteki başarılarıyla kimse yarışamazdı (diğerlerinden farklı olarak konuşmasında herkes not tutuyordu): CV'si verimliliğini belgeleyecek yüzlerce maddeyle doluydu. Makalelerin yüzde 98'i onun gözetimi altında araştırma görevlileri tarafından yazılmış olsa bile, adam hâlâ oldukça etkileyiciydi. İnce yapılı bedeni, parlak gözleri ve boyunbağıyla, orada podyumda duran ebedi bir okul çocuğuydu sanki. Toplantının gözdesiydi ve salon ağzına kadar dolmuştu. Gerilerde zar zor yer bulabildim.

Zihninin saygıdeğer diriliğini düşününce, doktorun sabit gülümsemesi ve toy görünüşüne kanmamak gerekirdi. O da diğer konuşmaları dinlemiş ve bir yanıt hazırlamış gibi, konuyu en geniş yerinden aldı. Psikiyatrinin uzun zaman gizemci saçmalıklarıyla bilimsel ruhu zincire vuran kafası karmakarışık hümanistler yüzünden acı içinde kıvrandığını söyleyerek konuşmasına başladı. Elbette, hiçkimse hastalarla konuşmaya karşı değildi; ama konuşma

asla bir yarar getirmiyordu, tersine ancak ölçülebilir nicelikten medet umulabilirdi. Bilimsel gelenekten koparak olgulardan çok anlamı, gerçek gerçeklikten çok psişik gerçekliği vurgulayan kendi psikanaliz masalını ortaya attığında, Freud her şeye baştan başlamıştı. Anlamlar içkin olarak keyfi olduğundan ve daima bakan kişiye göre değiştiğinden, psikanaliz şu ya da bu adi ve dayanıksız ideolojiyi pazarlayan üçkâğıtçı bir seyyar satıcıya yolu açmıştı. Bu arada, günün birinde davranışın tek ve temel fizyolojik nedeninin bulunacağında ısrar ederek bilime kapıları açık bırakan Freud'un hakkını yememeliyiz. Kendisini tıptan koparmayan psikanaliz de ayağını bilimin eşiğinde tutmayı bilmiştir. Aslında kendisinin de analitik eğitim almasının nedeni akademik ilerlemenin gerçek anahtarının böyle bir eğitim olduğu zamanları anımsatmaktı. Ancak her ne kadar iyi birer doktor olsalar da analist arkadaşları, mesajı, daha doğrusu patronluk taslamak riskine girme pahasına bir kere daha vereceği mesajları almamıştır. İlk olarak, analiz, hiç değilse herhangi kanıtlanabilir bir anlamda işe yaramamıştır. Araştırmacılar her tür terapinin biraz olsun işe yaradığını göstermiş olsalar da hiçbir terapi bir diğerinden daha iyi değildir. Üstelik, önemli olan tek şey terapistin kişiliği olmuştur. Peki, iyi, güzel; ama durum böyleyse, o zaman neden çok güçlü bir eğitime ya da kuramsal gevezeliklere gerek duyulmaktaydı? Neden büyükannenize ya da hastanın elini tutabilecek, herhangi ucuz bir eğitimden geçmiş ve az para kazanan bir sosyal danışmana gitmiyordunuz? İkinci mesaj ise şuydu: Analistler ya da psikologlar bundan hoşlansın ya da hoşlanmasın, Freud'un umudu gerçek olmuştu. Saçma anlam oyunlarından kurtulan bilim somut maddeye yönelmiş ve davranışa ebediyen nörolojik bir açıklama getirecek olan büyük beyin sentezini oluşturabilmişti. Analistler sıradan işlerle uğraşır ve göbeklerini seyrederken, gerçek bilimadamları bir kuşak önce antipsikotik ilaçlar sayesinde açığa çıkan ipuçlarını toplamış ve daha kesin teşhis ölçütlerinin yardımıyla bunları beynin gerilerine kadar izlemişlerdi. DNA ve çift sarmalın keşfinden beri tıp dünyasında böyle büyük bir sentez belirmemişti. İnsanın asırlardır rüyası olan kendi doğasını denetlemenin nihayet mümkün

olduğunu bir düşünün! Sinir ağları ya da yapılarında ruh halleri, düşünce ve hislerin yeri tayin edilebilir; o zaman, farmakodinamik kontrol rasyonel bir biçimde geliştirilebilir. Diğer bir ifadeyle, Aldous Huxley'nin soma'sı köşeyi dönünce bizi beklemektedir. Biz daha kariyerlerimizin sonuna gelmeden, hiçbir yan etkisi ya da toksik özelliği olmayan, insanın kendini dipdiri hissetmesini sağlayacak bir ilacın geliştirileceğini tahmin ediyordu. Bu iksir yalnızca zihinsel rahatsızlıklardan kurtulmamızı sağlamakla kalmayacak, nevrotik acılara ve olağan mutsuzluğa da savaş açabilecekti, böylece insanlığın altın çağını başlatacaktı. Daha şimdiden, onun birçok bileşeni yerini bulmuştu. Artık bir köstebek gibi kör gözlerle gizli anlamlara ulaşmak için kazı yapmak zorunluluğundan kurtulacak olan davranış uzmanı, dikkatini psikotropik ilaçların oluşturduğu giderek büyümekte ve gelişmekte olan donanıma yöneltebilecekti. Psikiyatrist, ilaçları kokteyller gibi bir usta becerisiyle karıştırıp yan etkileri yok ederek çeşitli huzursuzluk ve rahatsızlık halleri -anksiyete, kıskançlık, suçluluk duygusu, utanç duygusu ve diğerleri- üzerinde oynayabilecek, böylece hastayı rasyonel mutluluk standarlarının çizgisine çekebilecekti. Uygun eğitimi görmüş doktor davranış yönetimi ve denetiminin virtüözü haline gelecekti. Aslına bakılırsa, hiç üzerinde durulmamış insani kapasiteleri ön plana çıkararak hastayla oynayacaktı. İlaçlar onun önde gelen -belki de nihai- aracı olsa da davranışı denetlemek için pek çok başka şeyin de kullanılabileceğini unutmamalıydık: Örneğin, daha bu yakınlarda geliştirilen davranış değişimi ve bilişsel psikolojiye ait tüm bilgiler, hatta psikanaliz ilkelerinin bir bölümü. Önemli olan, hafif ve ilkesiz, yumuşak başlı düşüncelerden kurtulup temel bilimlere yönelerek bu gücün tümünü doğru bağlama yerleştirmekti. Böylece, bilim rasyonel denetim ilkelerini hayata geçirerek hastalıklar ve mutsuzluktan kurtulmamızı sağlayacaktı.

Ne var ki, ilk adımı planlı atmak gerekliydi. Yumuşakbaşlılıktan kurtulmakla kalmayıp, olumlu bir biçimde hareket etmeliydik. Çok iyi bir eğitim almış olan profesyonel bir kadronun bu değişimlere göz kulak olması ve vizyondan aşağı kalmayan sorumlu bir liderlik ortaya koyması kaçınılmazdı. İşte bu yüzden, a-

kademideki en parlak zekâları, ilaç şirketlerini ve uygun hükümet birimlerini bir araya getirerek geleceği planlayacak olan bölüm başkanları ve vakıf yöneticilerinden oluşan bir konsorsiyum kuruyordu. Ölçülü bir tevazuyla en iyisinin daha henüz yapılmadığını söyleyerek sözlerini bitirdi.

Konuşma ilerledikçe benim de keyfim kaçmıştı ve sonunda salondan öyle bir çıkış çıktım ki az daha tökezleyip önümde sırtı bana dönük duran bir adamın üzerine düşecektim. Özürler dilemeye başladım ve birden sevinçle çığlık attım. En sevdiğim öğretmenlerimden biri olan ve bu çeşit toplantılarda görmeyi hiç beklemediğim R idi, bu adam. Sanki orada bulunmasına şaşırmamı bekliyormuş gibi, ilk önce o konuşmaya başladı.

"Üzülme, daha yaşlanmadım. Torunum buradaki bir kolejden mezun oluyor, ben de düşündüm ki, bu hayvanat bahçesine bir göz atarak yolculuğu vergiden düşebilirim. Ama daha birkaç saat geçmeden buna değmediğini düşünmeye başladım. Para Sam Amca'ya da kalabilirdi. [Acaba R bir önceki konuşmayı dinlemiş miydi?] Yirmi yıldır bunlara katılırım ve bugün tek öğrendiğim şey at pisliklerinin zamanla yığıldığı. Bu meslekte birkaç iyi doktora sahiptik; ama şimdi onlar da ya teknik adam ya da P.R.'cı. Belki de 1923'ten beri bu işte iyi bir fikir ortaya çıkmadığını itiraf edemiyorlardır. Ama, öte yandan da, eğer bunu yapsalardı, ellerinde güç kalır mıydı? Her neyse, benim bütün görebildiğim yeniden kullanılır hale getirilen çöpler. Bir de bu sahtekârlar kuşağının eğitiminde rol oynadığım aklıma gelince! En iyileri evde oturup ana-babalarına bakıyor; çocuk üniversite diplomasını ya da bugünlerde ne türden plastik kullanıyorlarsa onu alır almaz benim de gideceğim yer tam orası. Bilmek istediğim her şeyi hastalarımdan öğrendim. Bu, bir de Freud'un 1912'de analiz hakkında yazdıkları benim için yeterli birer kılavuz oldu. Ama işte yine konuşma yapacağım; herhalde artık biraz tuhaf biri oluyorum, bilirsin, yaşlıların narsisizmi. Peki senin işler nasıl? Anlat bakalım."

Birkaç nezaket sözcüğü söyledim, sonra da iznini istedim. R'yi çok severdim, ama o sırada geçmişin anılarıyla dikkatimin dağılmasına izin veremezdim. Çok fazla şey birbirine karışırdı. Yine

de yaşlı adamla karşılaşmamız iyi olmuştu, otelden ayrılırken düşüncelere daldım ve kopuk kopuk düşüncelerimin iplikçiklerini çekip yerine sarmak için yeterli huzuru ve sessizliği bulabileceğimi umduğum yakındaki bir parka yöneldim. R bana, soyut fikirlerin çarpışmasının insanları somut gerçeklikten kopardığı böyle zamanlarda sırf tepeden seyretmekle yetinebileceğim şeyler olduğunu hatırlatmıştı. Her şeyin sırf ideolojilerin oyunu olmaktan çok daha karmaşık olduğunu ve bu konulardaki deneyimimin -ya da suç ortaklığım mı demeliyim?- onlar hakkında sıradan, mesafeli bir perspektiften yazamayacak kadar fazla olduğunu düşünmemi sağlamıştı. Mesleğim -ya da genelde profesyonellik- beni umutsuzluğa düşürse de yaratılmış olan bu dünyada hayatın gerçekliğiyle mücadele etmek zorundaydım. Aslında, bu dünyada "iyi doktorlar" da, yani birlikte çalıştığım, onlardan öğrendiğim, onlara öğrettiğim, sevdiğim ve kendimi borçlu hissettiğim doktorlar da vardı; elbette bunlar tek tek bireylerdi, ama zaten tarihin kendisinde yoğunlaştığı bireyden daha gerçek olan şey neydi ki? Ayrıca böyle bir karmaşayla mücadele etmek zorunda kalmak hiç de kötü bir şey değildi çünkü bu, benim çok büyük genellemeler yapma eğilimimle bir denge oluşturuyordu. Bu insanları sosyolojik soyutlamadan oluşan ağın dışında, tekil bireyler olarak - dost, rakip, öğrenci, öğretmen olarak- tanıyordum. Çok çabuk ve kısa bir biçimde "burjuva" başlığı altında toplanabilecek olan hatalarını biliyordum; ama bunun yanı sıra nadide güzelliklerden de paylarını aldıklarını biliyordum: İstikrar, güvenilirlik, kurnazlık, iyi huy, hoşgörü ve hepsinin ötesinde -ve elbette evrensel olmayan- hastaları *kollama*, onlarla olmaktan hoşlanma ve acı çeken bu insanların yanında, onlardan ümidi kesmek ya da onları yargılamak için değil, onları kabul ederek sırf orada olmak için olabilme kapasitesi. Her ne kadar Freud'un psikanalizi gibi, bazı sistemlerin bana diğerlerinden çok daha fazla cazip geldiğini bilsem de, aslında, uygulamacıların erdemlerinin benimsedikleri kuramla çok az ilişkisi vardır, üstelik bu durum kişinin hekim olup olmamasına göre değişmez. Hiç kuşkusuz suçluluk duygusuyla doğmuş olduğumdan bunun acısını hekimlerden çıkama eğilimimi bastırmak

ve iyi hekimlerin sırf masadan fazladan birkaç kırıntı toplamayı başardıkları için suçlanmamaları gerektiğini sürekli kendime hatırlatmak zorundaydım. Şişkin vizite ücretleri onların iyi niteliklerini gösteriyor, onları sürüden ayırıyordu. Ancak insan bu karşıtlığı basit bir istihzayla gözardı edemez. Eğer bu doktorlar iyi iş yapmaktan dolayı iyi para kazanıyorsa, bu, yalnızca o koskoca toplumsal sınıf yükünü sırtlarından atamamış olduklarının bir göstergesidir. Buna karşın parasal olmaktan çok niteliksel olarak, sınıflarının üzerine değilse de en tepesine yükselmişlerdir. Kaç hekim için bu söylenebilir? Diğer bir ifadeyle, bugün bana acı çektirmiş olanlara benzer kuram ve uygulama örneklerini doğurmuş olan aynı profesyonellik, burjuva döneminin daha parlak diğer başarılarının altına da imza atabilirdi. Beni sinirlendiren, ama aynı zamanda hayranlığımı kazanan tarihsel rol ile kişisel özellikler arasında bir yarılma vardı. Belli ki, bu ikisi birbiriyle ilişkiliydi, ama öte yandan ikisi de kendi yoluna gitmişti, dolayısıyla bir bireyin nitelikleri asla tam olarak koşullar tarafından ya da hatta fazla düşünülmeksizin koşulların kalıtımla "karşılıklı etkileşimi" olarak tanımlanan şey tarafından belirlenmiyordu. Psikoloji bir şekilde bu yarığın içine düşmüştü. Her ne kadar onu oradan çıkarmak istedimse de bu olguya boyun eğmekten başka bir şey yapamadım. Her halükârda, bana yakın olan birini, bütün o düzgün özgürlükçü dille birlikte aşka gelen çizgisi doğru olan, ama küçük bir azınlık tarafından olsa da, burjuva profesyonelliği içinde elde edilmesi kesinlikle zor olmayan o yeri doldurulmaz ilgilenme ve kollama niteliğinden nasibini almamış radikal terapistlerdense, bu liberal, ılımlı, özentisiz psikiyatristlerin eline bırakmayı tercih edeceğimi biliyordum.

Belki de Yeats'in yazdığı gibi, "en iyilerin hiç inancı yoktur, en kötülerse büyük bir tutkuyla bağlanır."

Ya bana ne demeli? Ciddiye mi alınıyorum, yoksa dostça bir gülümsemeyle baştan mı savılıyorum, asla bilemedim. Burada, dünyanın ortasındaydım, işimi onlardan herhangi biri kadar iyi ve dahası inançla, olan biten her şeye -bütün o kusur bulmalara, boş şeylerle vakit öldürmeye, tam anlamıyla ahmakça çamur atmalar

ve övgülere- rağmen bana tartışılmaz bir değerde, hatta yücelikte görünen psikanalize karşı gerçekten içimde duyduğum hislerle yapıyordum. Hakikaten, son iki konuşma ve R ile karşılaşmam yalnızca psikanalizin zaman zaman kurulan birkaçı dışında psikolojilerin en kötüsü olduğuna dair inancımı pekiştirmekten başka bir işe yaramamıştı. Burjuva hümanizmi ile bilimin rahatsız bir sentezi, aptal hümanizm ya da kendi başına buz gibi mekanizmden daha iyiydi. Bundan emindim; ama başka bir şeyden değil! Huzurumu kaçıran, bunun farkına varmış olmamdı; yani bu kadar ileri gitmiş olmak, ama ardında yanıtlanmamış bir sürü temel soru bırakmak. Neden bu kadar çok sorunun karşısında maskemi hâlâ indirmiyordum? Ayrıca iş bu kadar iyi ve zahmete değerken, neden bunca rahatsız ve huzursuzdum? Sanırım, bu, varlığımın derinlerindeki bir çarpıklıktan, yanlış kafada da olsa benim için bir çeşit delice bir muhalefet örneği oluşturan babaya çılgınca bir sadakatten -ve sürekli saldırıda bulunmaktan- kaynaklanıyordu. Her ne kadar kendi analizimin bu tuhaflığın (yani "özdeşleşme"nin) pürüzlerini gidermediğine memnun olsam da kendi muhalif tavrımın aynı biçimde yanlış olduğunun ortaya çıkıp çıkmayacağını asla bilmiyordum. Ama yine de boyun eğmeyecektim, ne dünyadan çekilecek ne de onunla birlik olacaktım.

Bütün bunlardan dolayı bazen kendimi aptal buluyordum, bu çeşit bir delilikten memnundum, çünkü dünyayı büyüleyici bir yer olarak görüyordum, özellikle de bir ayağın içerde, bir ayağın dışarıda olduğunda. Bir karşıtlıklar, görkem ve bayağılık yığını! Böylece, "eğer bir deli deliliğinde israr ederse, gün gelir akıllanır" diyen Blake'i hatırlayarak saçmalıklarımı yapmaya zevkle devam ettim.

Bu arada parkın ortasına ulaşmıştım. Bir ağaçlığın koyu gölgesinde tembelce uzanmış bir grup öğrenciyi geçtim. Belli ki okul pikniğindeydiler. Manzara zihnimde Giorgione'yi uyandırmış ve otelden uzak olmak ruhumu tazelemişti. Düşüncelerime devam ettim. Neden olduğunu tam olarak söyleyemesem de bir şeyden emindim: Bugün duyduğum her şey özünde yanlıştı ve bunun ortaya konulan önermelerin su götürmez mantığıyla hiçbir alakası

yoktu. Hepsi de içsel olarak doğruymuş gibi gösterilebilirdi, ama bu arada her biri geri kalanları siliyordu, böylece gösterinin seyircisi bir boşluktan, bir kuram yerine karşılıklı birbirini yok etmiş olan fikirlerin dumanı tüten yığınından başka herhangi bir şey bulamıyordu. Yanlış olan şey gösterinin kendisindeydi; bu arada teori'nin kökünün Yunanca *theoros*, yani bir gösteri seyretmek olduğunu anımsamıştım. Şimdi anlıyordum ki, bir şeyin doğruluğu onun somut konumlanmışlığında içeriliyordu. Kimse tek başına, hatta ileri sürülen fikirler tarafından koyutlanmış nesnelere yapılan dışsal göndermelerle bile fikirlerin değerini ölçemezdi. Bütün konuşmacıların varsayımı buydu ve işte yaşadığım şu karmaşaya yol açmıştı. Bunun yerine, henüz tam olarak bir formüle oturtamadığım bir biçimde, konuşmacıların toplumsal varoluşunu, yani sınıflarını, dünyadaki yerlerini, dünyaya olan ilgilerini ve bu yer ve ilgiye dair bilinçlerini göz önüne almak gerekirdi. Praksis denen bir şeyin işin içine katılması gerekiyordu. Bütün konuşmacıların en küçük ortak paydası o toplantıda bulunmaları ve o toplantının gerektirdiklerini kabul etmeye ve bunların bir parçası olmaya gönüllü olmalarıydı. Böyle bakınca, konuşmacının zihninin ne kadar hızlı çalıştığı ya da açıklamalarının ne kadar düzgün ve yerli yerinde olduğunun bir önemi yok denebilirdi, mide bulandırıcı salonlarından birinde durup en azından içinden olan bitenin ne kadar akıl almaz olduğunu söylemedikçe; o hiyerarşiye, kurallara ve dile baş kaldırmadıkça; mesleği ve toplantıyı ciddiye almaya devam ettikçe, o toplantıdan ya da toplantının meyvesi olduğu bütün bir profesyonel örgütten herhangi bir *gerçek doğrunun* çıkması olanaksızdı.

Peki ama "gerçek doğru" neydi? Elbette, bilimsel söylemin ilkelerine bir çeşit bağlılığın yanı sıra o gün ifade edilen birtakım doğrular da vardı. En dehşetli hümanistin ya da en korkutucu bilimcinin bile vurguladığı geçerli noktalar vardı. Bu parkta, düşüncelerle dolu kafamı eğmiş gezinirken, daha çok şeyi içine alan ya da daha "gerçek" bir doğruyu neye dayanarak ortaya koyabilirdim? Sonuç olarak tek bir mantık çizgisi ortaya çıkabilirdi. "Doğruyu arama", doğruyu arayanlar bakışlarını salt dolaysız gö-

rünenden ayırıp genel olarak ve sonsuza dek geçerli olana dikebilsinler diye çabalarını artırmaları gereken, diğerlerinden farklı birkaç kişi (ben, konuşmacılar, R ve benzeri) tarafından uygulandığından dolayı, daha gerçek olacak olan doğru, yalnızca herkesten ayrı olarak onu arayan için değil, etkinlikleriyle onu arama sürecine katkıda bulunan herkes, yani tüm insanlık için yapılmış olacaktır. Diğer bir ifadeyle, geçerli bilgi daima *genellenebilir* olmak zorundadır (bir sandalye, üyelerinin *tümünün* ağırlık taşıması gereken bir nesne sınıfına dahildir, vb.); bilginin daha yüksek derecede bir doğruya ait olması için *evrenselleştirilmesi* gerektiğini, yani tüm insanlık için olması gerektiğini artık anlamıştım. Burada "için", cansız bir edat değil, etkin bir biçimde bir yere tahsis etme tavrının, insana ait her çabada kendini belli eden tarihle uzlaşmaya çalışmanın göstereniydi. İnsanlık özgür olmadığı ve çoğunluğun baskı altındaki sömürülen emeğinin azınlığın ayrıcalıklı fikir babalığını desteklediği sınıf bölünümleriyle bir enkaz haline geldiği için, daha yüksek doğru, kendi terimleri içinde, evrenselliğin hayat bulmasına imkân vermek için emeğin özgürleşmesini sağlayacak bir hamleyi de içermek zorundadır. Bunun olması için, doğruyu arayanın etkinliklerine eleştirel bir muhteva katması, kişinin dünyadaki konumu ve bunu destekleyen emeğin esareti üzerinde düşünmesi gerekir. Emeğin bu alanının ana hatlarını bizler pek kavrayamıyoruz çünkü entelektüeller, kendi fikirlerinin, onları orada tutmak için emek sarf eden -bu sözcükleri yazacak olan sekreterden kürenin her yerindeki koskoca emekçi yığınlara kadar- her şeyden bağımsız yüce, özel bir varoluş biçimine sahip olduğunu düşünmeye fena halde alışmıştır. Örneğin, batı entelijansiyasının saf beyaz düşüncesinin ne kadarı Batı'nın artı değerini emeğinden söke söke aldığı ırkların yaşadığı karanlığının negatifidir? Bugün duyduğum güzel cümle dolambaçlarında böyle bir bilinç yoktu ve bu yokluk, mesleğimle ilgili fikirlere isimlerin güç kazanma adına sonsuza dek insafsızca birbirine eklenmesi niteliğini vermişti; ama bütün bunlara rağmen söylemlerinde yokmuş gibi görünen şey de tahakkümdü.

Genç Marx'ın Ruge'ye yazdıklarını anımsadım ve bu bana güç

verdi: "Geleceği kurmak ve şeyleri her zaman için doğru yere koymak bizim işimiz değilse de şu anda yapmamız gereken şey son derece açık: Varolan her şeyin taviz vermeyen, yani kendi sonuçlarından ve olan güçlerle çatışmaktan korkmayan bir eleştirisi"[1] Peki ya sonra ne yöne gidilecekti? Bunu bilmiyordum. Mesleki jargonunu kuşanmış ve kendi güvendiği dağlara takılıp tökezleyen dar görüşlü mesleğim bir meydan okuma ortaya koyamayacak kadar karikatürleştirmeye yatkındı. Burjuva rasyonalitesi çok fazla alanı kazıklarla çevirmiş, kendi toplumsal önyargılarından başka her şeyi açıklamıştı. (Her birine üç ya da beş katkının yapıldığı seksen üç sempozyumdan oluşan bu toplantıda sözde liberal yetkililerin "Psikiyatriye Radikal Yaklaşımlar" başlıklı oldukça uysal bir forumu nasıl veto ettiğini hatırlamıştım.) Bu önyargılar mevcut uygulamaların eleştirilmesi için bir temel hizmeti görebilirdi, ama bunların katkılarının yeni bir varsayım geliştirmek için kullanılıp kullanılmayacağını kestirmede oldukça güçlük çektim. "Sosyalizmden sonra her şey daha iyi olacak" diye atıp tutmanın bir anlamı yoktu. Böyle bir olasılığın çok uzak olması bir yana, sosyalizm, iç yaşamla ilgili sorunlara gelince ne kadar duyarsız olduğunu fevkalade iyi bir biçimde göstermişti. Onun kuram ve pratiğinin bu bakımdan temelde hatalı olup olmadığını sık sık merak etmişimdir. Ama bu başka bir zaman tartışılacak bir konuydu. Şimdilik, "var olan her şeyin eleştirisi"nin ötesinde psikolojinin sorununu çözmeye yönelmiştim. Bütün görebildiğim "somut konumlanmışlık" ve "özgür olmayan emek" hakkındaki, sınırlandırıcı olmanın yanı sıra fena halde belirsiz fikirlerdi.

Her zamanki "tavizsiz eleştiri" durumuma geçerek ve düşüncenin nasıl da doğruya ulaşmak için çırpındığı, ama güçsüz kalıp kendi boş sözcüklerinin kapanına girdiği üzerinde kafa yorarak "somut konumlanmışlık, somut emek, konumlanmış emek, dolaysızlık, diyalektik... hep sloganlar," diye düşündüm pişmanlıkla. "Somut konumlanmışlık" şu anda benim kendi halimdi; ya da sonraki, yazan bendim; ya da okuyan okurdu... hepsi bu. Peki şimdi

1. Franz Mehring, *Karl Marx: The Story of His Life* içinde, çev. Edward Fitzgerald (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1962), s. 60.

burada olan neydi? Yalnızca bir gölle, meslektaşların toplanarak ona katkıda bulundukları ve benim de parka gelerek şimdilik elimi eteğimi çektiğim bu kentin ticaret hayatının mabedi olan koca koca binalar dizisi arasındaki park. Dünyadan elimi eteğimi çekmeme neden olan etkinlik düşünmekti; düşüncelerim gerçeklikle olumsuz bir ilişki sayesinde var oluyordu. Peki, ama geride kalan gerçeklik neydi -içi doldurulmuş gömlekler, mesleki jargon ve kırmızı ve altın rengi halı? Yoksa gerçeklik dışarıda, gölün orada, onu göğün sonsuzluğuna karıştıran ince bir pusla örtülü suda mıydı? Belki de parkla, içinde yürüyen benim aramda bir yerdeydi. Eğer öyleyse, olumsuz olan neredeydi? Kim bilir? Zaten neden bilecek biri olsun ki? Bir yanıtın gerekli olduğunu düşünmek ne de büyük bir kendini beğenmişlik -gerçeklik ile zihin arasında en azından potansiyel bir karşılılık olduğunu düşünmek: Bilimin o eski bildiğimiz yanılgısı. Bilgelik böyle bir megalomaniyi aşmış bir konumda değil mi? Eğer öyleyse, neden otele dönüp birkaç yararlı görüşme yapmıyorum? Sonuçta başardığımı düşünürsek, bu sıkıntı niye?

Hayır, bunun tartışılması bile yersiz; politik, ahlâki ya da entelektüel nedenler bir yana bunu yapmak bana mide bulandırıcı geliyor. Sonuçta her şeyin kişinin elde edebileceği derecede somut zevk meselesi olması komik. Bu arada düşüncelerim buzlu yoldaki araba lastikleri gibi dönüyordu. Düşünmekten yorgun, başımı kaldırıp yukarı baktım. İkindinin ilerlemiş bir vaktiydi; alçalan ve düzleşen güneş, görüş açımdaki nesneleri parçalara ayırıp yeniden birleştiren ayrı ayrı ışık kümeleri biçiminde ağaçların arasında kırılıyordu. Aşağı yukarı elli metre önümde genç bir çift gördüm. Erkek kızı havaya kaldırıp döndürdü, kızın etekleri havalandı. Birbirine karışan kahkahaları, tınısını içinden geçmek zorunda olduğu benekli ışıktan alarak onlarla aramdaki boşluğu katetmişti. Bu manzarayı seyrederken içimde coşkuya yakın bir şeyler hissettim. Artık belli bir mesafeden gözlemlemediğimi fark ettim, bu tanımadığım insanlarla kaynaştığımı hissettim, onların neşesinin ve taşkınlığının bende de var olduğunu duyumsadım ya da öyle olduğunu hayal ettim. Bu insanları tanımıyordum, dolaysızlıkları dışında onları bir yere yerleştiremezdim, ancak tam da o do-

laysızlık, manzaraya, duyabileceğim ya da okuyabileceğim bütün konuşmalardan daha fazla gerçeklik katıyor gibiydi. Analitik zihnin anlık olarak geriye gitmesi haksızlıktı. Olan biten günün olağan kaygılarından anlık bir kurtuluştu (bunu düşünürken bile istemeyerek saatime baktım ve yolumu değiştirmediğim takdirde geç kalacağım o akşamki randevumu düşündüm): Gerçeklik ilkesinden kopan haz ilkesi istediği tarafa yönelmişti. Coşkuya göre değerlendirirsek, ilksel bir manzara fantezisi bilinçdışından kopup gelmiş ve geçici olarak bilinçli düşüncelerimi kaplamıştı. Şimdi bile, hüzünle rasyonelliğin gri mantosuna bürünmüş olan bastırmanın bir kez daha eski yerini aldığını görüyordum.

Duygularımda meydana gelen ani bir değişim; deneyimimi, işimi ve hayatımı görünüşte sonsuz ikiliklere ayıran şeye karşı duyduğum bir öfke dalgası benliğimi sardı: Haz ilkesi/gerçeklik ilkesi; özne/nesne; zihin/beden; toplum/doğa; akıl/arzu; erkek/dişi. Doğrudur, erdemin işareti birbiriyle kaynaştırmak değil, farklılaştırmaktır. Ama farklılaştırmak, ayrıştırmak; koparmak ve parçalara bölmek; ruhu zorla sürüklemek; Ahab gibi onun gölgesini ömür boyu kovalamak; susuzlukla bakılan arzuya çölleşmiş bir aklı sokmak ya da varoluşu açgözlülükle yutmak için başıboş bir arzu duymak anlamına gelmek zorunda değil. Farklılıklar kendilerini bir bütünlük, her şeyi aşan bir birlik, bir organizma haline gelirken kendini organ sistemleri biçiminde farklılaştıran bir embriyonun hücreleri gibi farklılaşan bir bütün içinde göstermelidir. İkiciliği ayrıştırmak, özetle, tarihsel diyalektiğe dönüşmek zorundadır; ebedi ve cansız olarak görünen şey zamanın içinde yerini almalıdır.

İşin içine karışan şey özne ve nesnenin biçimlendiği, gerçeklik ilkesiyle haz ilkesinin farklılaşmış unsurlar olarak var olduğu bir duyusallık alanı olduğunda, dolaysızlık ve somutluk hakkında vaaz vermek yeterli değildir. O anda benim deneyimimden çıkan anlam buydu; park, kendim, ışık, ses ve diğerlerinden oluşan bir bütün, özne-nesne biçimlerinin kendilerini farklılaştırdığı uzay-zamanda bir olaydı. Toplantıda yer alan şeyler de aynı biçimde duyusal olaylardı, tıpkı haftalar sonra onları yazma girişiminin -mücadeleyle dolu ve bir hedefe yoğunlaşmış- olacağı gibi. Duyusalın,

tarihin yeri olduğunu şimdi fark ediyordum. Ayrıca etkindi de. Bir kez daha genç Marx aklıma geldi:

> Bütün geçmiş maddeciliğin başlıca hatası... nesnenin, gerçekliğin, duyusallığın somut insan etkinliği, praksis olarak ya da öznel biçimde değil de yalnızca nesne ya da algı formunda kavranmış olmasıdır. Dolayısıyla maddeciliğe karşıt olarak etkin taraf idealizmde geliştirilmiştir -ama soyut olarak değil, çünkü idealizm doğal olarak gerçek, somut etkinliği tanımaz. Feuerbach duyusal nesnelerin düşüncenin nesnelerinden farklı olmasını ister: Ama insan etkinliğinin kendisini nesnel olarak anlamaz.[2]

Engels bu içgörüyü, "yeni bir dünya görüşünün parlak tohumu" olarak nitelendirmişti. Marx bir hamlede, Batı düşüncesinde kökeni Sokrates öncesi düşünürlere kadar giden bir uçurumu, yani öznel ile nesnel olan arasındaki uçurumu atlamıştı. Bu, insan varoluşunun, iç ve dışın birleştiği, benlik-dönüşümü ve nesnenin dönüşümünün karşılıklı birbirini belirlediği bir dilimiydi. Merkezi ise, Freud'un vizyonunun yuvası olan bedendi. Somut insan etkinliği ya da praksis tarihin hücresidir. Toplumun bünyesiyle bütünleşmiş olarak içinden değerin süzülebileceği emek haline de gelebilir. "Psikoloji" adı altında çalıştığımız ve bugün hakkında bir sürü kavga ve çekişmeye tanık olduğum şeyin belli bir tür emekten süzülmüş olan bir çeşit değer olduğu düşüncesi birden zihnimde çaktı. Bu emeğin içerdiği temel bir unsur, insanları topluma katıldıkları zeminden zorla dışarı atan, diğer bir deyişle, onları orada tek başına duran ve korkuyla titreyen ayrı ayrı bireyler haline getiren -sonra da ortaya çıkan şeye "benlik", "kişilik" ve "zihinsel aygıt" gibi adlar vererek onların bu korkularını ve yalnızlıklarını inceleyen- bir praksistir. Psikolojinin adlandırmayla yaratılan şeyler kadar doğayla ilgilenmediğini, ama yine de -ki belki de bu çok daha önemli ve kesinlikle insanın canını çok daha fazla sıkan bir noktaydı- adlandırmanın yalnızca öylesine bir zihinsel alıştırma

2. "Feuerbach üzerine Tezler"in birincisi, *Writings of the Young Marx on Philosophy and Society*, der. ve çev. Loyd D. Eiston ve Kurt H. Guddat (Garden City, N.Y.: Doubleday, 1967), S. 400.

değil çok güçlü ve karşılığını bir hayli iyi bir biçimde alan bir emek olduğunu fark ettim. Lukacs burjuva sınıfı etkinlikleri tarafından ayrılıp bir tarafa toplanan kendiliklere "ikinci doğa" demişti, bununla kastettiği şey, tarihin maddi güçlerindeki kökleri sayesinde bunların bir çeşit doğallık kazanmış olmalarıydı.[3] Psikolojinin incelediği psişenin, bütün o sentetik niteliğine rağmen, çok net ve açık bir kendilik olduğunu fark ettim. Gerçek olduğu için "bilimsel" olarak incelenebilir ve psikoterapiler denilen praksislerle değişmesi sağlanabilirdi. Ne var ki, gerçekliği, ağırlığı ve yapısı fiziksel doğanın kuralları tarafından değil, tarihsel etkinlik -emeğin çeşitli türleri- tarafından sağlanır. Psikiyatri örneğini alacak olursak, hasta ve doktor birlikte "somut insan etkinliği"nde -hastanın "davranışı"nın ürünü olan emek- bulunmaktadır. Psikolojik bilimin nesnesi olan davranış, hastada olduğu düşünülen ve zihin denen herhangi bir soyut varlığın bir parçası değildir. Daha çok, bir kişi ile dünya, bu örnekte hasta ile doktor -hasta "bir şey"i ortaya koymakta, doktor ise ona bir isim vererek bu şeyi psikolojik kılmakta ve toplumsal ilişkilerden oluşan güçlü bir yapı içinde korumaktadır- arasındaki etkileşimin bir sonucudur. Psikolojinin nesnesini kişinin zihin denen bölgesine yerleştirme çabası, tarihte yer almayı belirsiz kılmak için yapılmış özel bir stratejik girişimdir. Psikoloji, psikiyatri, psikanalizin hepsi de bu gerçeği tutarlı bir biçimde görmezden gelmiştir ve bundan kaçmak da, karşılığı bir hayli iyi ödenmiş ve dünyanın verili yapısına katkıda bulunmuş bir çeşit emektir. İnsan kentle su arasında dolaşırken bunların farkına varınca, biraz duygusallaşıyor.

Yeniden yapılandırma görevinin incelikli bir görev olduğunun da farkına vardım. "İkinci doğa"ya da hakkı verilmeli ve her ne kadar tarihsel açıdan görülseler de, psikolojinin tezahürleri kendilerini sundukları biçimlere göre incelenmeli. İnsanların başkalarını ya da kendilerini birer akıl hastası olarak yaşadığını düşünürsek, "akıl hastalığı"nın yalnızca sapkınlığı ele almak için uydurulmuş bir mitos ya da toplumsal bir uylaşı olduğunu söylemek

3. Georg Lukacs, *History and Class Consciousness: Studies in Marxist Dialectics*, çev. Rodney Livingstone (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1971).

pek iyi bir şey değil. Her ne kadar bunun sadece yanlış bir etiketin içselleştirilmesi olma ihtimali bulunsa da içselleştirilen şey, var olan zihinsel dokuyla bütünleşmiş ve onun bir parçası -hiçbir şekilde silinip atılamayacak otomatik bir düşünce kategorisi- haline gelmiştir. Akıl hastalığı bir mitos olabilir, ama bu mitosun kendisi güçlü bir gerçekliktir.

Aynı zamanda, kişi bir "antropoloji"ye, tarihsel tahakkümün üstesinden gelmek istiyorsa, bir insan potansiyeli fikrine, erkek ve kadınların ne olabileceği fikrine ihtiyaç duyar. "İnsan doğası" benim el yordamı ile bulmaya çalıştığım şeyin anlamını veremeyecek kadar yozlaşmış, biyolojik bir terimdir, ama yine de kafamda olan bir şeyleri ima etmektedir. Fiziksel bir nesne anlamında doğal olmasa da en azından "tarihi aşan", tarihin içinden geçen, onun içine giren ve onun tarafından biçimlendirildiği halde onun ötesinde ve aşkın olan bir unsuru da koruyan bir şeylere sahip çıkmak gereklidir. Öteki türlü, tarihsel tahakkümü yenmenin ne anlamı olurdu? Her şeyi tamamen tarih belirleseydi, bunu ne adına yapardık? Bu, "içgüdü" kavramıyla, verili, tarihsel dünyanın biçimlendirebildiği ama ulaşamadığı Eros'a ait bir alan (sonra da Thanatos'a) varsayan Freud'un zaferlerinden biridir. Doğru, Freud oldukça sık bir biçimde bu kavramı geriye doğru izlemiştir, ama bunun mevcudiyeti psikolojisine, onun daha uysal, "kültürelci" izleyicilerinde olmayan bir derinlik vermiştir.

Evet, "insani bir öz", bir "tür olarak varlık", bir antropoloji olmalıdır ve bu, insanların tarih yaratan hayvanlar olduğu, içlerinde kendini yenen bir doğa, doğayı reddeden bir doğa olduğu inancıyla biçimlenmelidir. Bu yaratığı biraz olsun ete kemiğe büründürmek için onu tarif etmeyi öğrenmem ve psikolojinin ikinci doğasını ortaya çıkaran somut konumlanmışlık haliyle başlamam gerektiğini, ayrıca psikolojiyi kendi terimleriyle, sonra da geliştirmeye uğraştığım diyalektiğin terimleriyle açıklamak gerektiğini fark ettim. O anda, kâh tanıdığım gerçek insanlardan bir şeyler alarak (kimliklerini korumaları için karma bir biçimde temsil edileceklerdi) kâh -tam olarak açıklayamayacağım nedenlerle- kendi hayal gücümden faydalanarak belli bireyler yaratmaya karar verdim. Bu

bireyleri yaratmakla uğraşırken hem doğru hem de yanlış olan bir bireyliğe ilişkin bir teori de oluşturmaya çalışacaktım.

Hava kararıyordu. Parkın dışına çıkmak için kapıya yöneldim. O akşamki randevumu iptal edip bir sonraki uçakla eve dönmeye karar verdim.

İkinci Bölüm

Tarihte vaka incelemeleri ve arzu

III

Aşk ve para

Freud'un bir keresinde, analiz ettiği biri için onu tanımadığı gerekçesiyle bir tavsiye mektubu yazmayı geri çevirdiği söylenir.

Curtis'le, daha doğrusu, uzanmış olan, benim de bir metre kadar arkasında oturup dinlediğim Curtis ve kendimle başlayacağım. Ara sıra ona bir şeyler söylerdim, ona asla yeterli gelmeyen bir şeyler. Olan bitenden memnun görünse de ertesi gün daha fazlasını isteyerek geri gelirdi. Peki, ama ne istiyordu? Bilmiyoruz... işte analizin de konusu bu.

Curtis herhangi biri olabilirdi. Huzursuz, adlandırılamaz, yatıştırılamaz bir özlem, psikanalitik söyleme aşina herkesin ortak deneyimidir. Bunu kendi analizimden de biliyorum. Ama Curtis herhangi biri değil. O belirli, orada olan bir kişi ve adlandırılamaz

özlemi de belirli bir biçimde adlandırılamaz. Sahip olduğu şeyleri ya da kendi olduğu şeyi istemiyor; sahip olmuş olduğu ya da olmuş olduğu şeyler isteklerini biçimlendiriyor.

Curtis bu dünyanın oldukça önemli bir parçası. Müthiş bir performansla çalıştığı büyük bir yatırım bankasında yönetici. Yardım istemesinin bir nedeni işten başka hayatının olmaması. Bir türlü bunu bırakamıyor... hayır, bırakmak istemiyor. İşi ona gurur, saygınlık ve para kazandırıyor ve daha fazlasının geleceğine dair beklentisini artırıyor. Günde on altı, on sekiz saat çalışmaya ihtiyacı var. Ne kadar çok iş yaparsa, onu o kadar iyi yapıyor, daha çok güce sahip oluyor, daha çok kıdemsiz yöneticiye emir veriyor, daha çok sayıda sekreter onun vereceği işleri bekliyor... ve kendisi daha az mutlu oluyor. Karısı onu bu yüzden terk etmiş ve başka hiçbir kadın da onun bu fanatikliğine katlanamamış. Kendine ya da yazgısı haline gelen yalnızlığına kendisi de katlanamıyor. İşte bu nedenle meslektaşları arasında yalnızlık çeken Curtis değişmeye çalışıyor. Aşırı öznellik yükünden dolayı acı çektiği söylenebilir ve bu da analize gelmesine yol açan şey. Bütün diğer bakımlardan Curtis'in sınıfının normlarına yakın olduğu varsayılabilir.

Ama tıpkı Freud gibi, ben de analize gelen bu kişiyi tanımıyorum. Ya da sadece bana anlattığı şeyler ve benim bunlardan çıkardıklarım kadar tanıyorum. Curtis'in söylediği şeylerden biri, içime onu anlamanın önüne çıkan engellerle ilgili bir kuşku düşürdü: "Hayatımın ne biçim bir şey olduğunu size anlatmaya çalışıyorum. Ama bu benim için hiçbir şey ifade etmiyor. Hakkında çok düşünürsem, yaptıklarım -işte ya da gün içinde- ile yaşadıklarım arasındaki fark beni delirtebilir. İki dünya tamamıyla farklı."

Analizdeki bu sözlerden Curtis'in ne yaşadığına ilişkin bir fikir ve bundan da iç hayatının tarihine ilişkin bir şeyler oluşturdum. Dış hayatı yalnızca benim dünya hakkında bildiğim parça parça şeyler ve onun bana anlattıklarıyla ilgili bazı tahminlerin birbirine eklenmesiyle oluşturulabilirdi. Aksi halde, analisti sıfatıyla Curtis'e ait en derin ve kişisel şeyleri onunla paylaşan ben, onun gerçek maddi hayatının ne biçim bir şey olduğunu asla bilemezdim. Dış,

nesne-hayattaki bir bilmece, Curtis'in bana para ödemek, maddi olarak hayatımı sürdürmemi sağlamak için para kazanıyor olması bilmecesi orada öylece duruyordu.

Bilmece sorunun esasıydı, çünkü eğer Curtis'in hayatı hakkında daha çok şey öğrenme zorluğunu göze alırsam örneğin, gerçek anlamda onun işiyle haşır neşir olursam o zaman iç hayatı hakkında bildiklerimi asla öğrenemezdim. İç hayat hakkında öğrendiklerimiz çok büyük zorluklarla elde edilen şeylerdir. Pratik sonuçlarının neler olabileceğini düşünmek bile istemiyorum. Buradaki çalışmada belli bir tür belirsizlik ilkesi bulunmaktadır. Bir insanın iç dünyasını tanımak için onunla hakikaten çok özel, "gerçek dışı" bir biçimde ilişkiye girmek gerekir. İşimizin gücümüzün olduğu, öteki insanlarla ilişkiler yürüttüğümüz kamusal hayat bir dereceye kadar insanlarla daha fazla güvene dayalı bir beraberlik içinde olduğumuz özel, kişisel hayattan radikal bir biçimde kopuk olmanın yanı sıra bir dereceye kadar da iç hayattan, öznelliğin hüküm sürdüğü hayattan kopuktur. Analist ikinci derece uzaktan çalıştığı için, hastanın kamusal hayatına iki kat fazla yabancıdır.

Bu, psikanaliz uygulamaları için gerekli olabilir, ama acaba tarihiyle birlikte ebedi bir insan düzenlemesi ya da toplumumuzun bir manifestosu mudur? Kamusal hayat özel hayattan koparılmak zorunda mıdır? İç ve dış dünyalar kendi yollarına gitmek zorunda mıdır? Bu, psikanaliz olmalı mı, olmamalı mı diye sormakla aynı şeydir. Kamusal ve özel birbirinden bu kadar uzak olmasaydı, psikanalizin ne anlamı olurdu? Bu, zihin sağlığı uzmanının üzerinde düşünmekten hoşlanmadığı bir meseledir.

Bu arada, psikanalizin içine oturduğu, parçalara ayrılmış, yırtıcı dünyada, düzenli bir biçimde ilginç bir şeyler öğrenilebilir. Ölmek üzere olduğu sırada "Goncagül" diyen Yurttaş Kane gibi, hepimizin gizli, son derece belirli bir arayışı vardır.

> Para mutluluk getiremez, çünkü mutluluk çocukluk arzularının tatmin edilmesidir; para da bu arzuların nesnesi değildir.
>
> **Sigmund Freud**

Küçük bir çocukken, babası Curtis'i demiryollarının bulunduğu yerlere götürürmüş. Birlikte yaya geçidinin demir parmaklığına yaslanırlarmış. Altlarında çelik, kereste ve taştan oluşan koskocaman bir amfiteatr uzanırmış. Trenler, dev eklembacaklılar gibi, kâh düğümlenerek kâh birbirinden ayrılarak ileri geri gelip giderlermiş. Baba ile oğul başı, ortası ve sonu olmayan bir zamanı çağrıştıran o yerde durur, sonra da akşam yemeğinin onları beklediği küçük apartmanlarına dönerlermiş. Annesini etrafta koşuştururken ve her zamanki gibi gevezelik ederken bulurlarmış. Ellerinin nasıl kirlendiğini anımsıyor ve bu bütün olayın en canlı tek ayrıntısı. Ellerini yıkamaya gittiğinde, kocaman siyah sabunlu su dalgaları lavabodan akarmış. Orada erinç içinde, hiçbir şey düşünmeksizin öylece durup suyun, isin birazcık yoğunlaştığı daha koyu renk damlalardan sonra gelen daha açık gri sıvıdan oluşan küçük derecikler oluşturarak etrafa sıçramasını seyredermiş, ta ki annesinin onu yemeğe çağıran sesiyle trans halinden uyanıncaya kadar.

O yıllarda daha henüz babası zengin değilmiş. Çok çalışma ve doğru zamanda doğru yerde olma, küçük hırdavatçı dükkânını kasabanın merkezinde açmasını ve kayınpederinin yardımıyla şehir dışındaki yeni bir alışveriş merkezinde daha büyük bir yer almasını sağlamış. Bu, alet edevat talebinin hiç bitmeyecekmiş gibi göründüğü savaş sonrası dönemmiş. Başarılar birbirini kovalamış ve kısa zamanda Curtis'in babası, her gün aralarında mekik dokuduğu üç dükkâna sahip olmuş. Önünde iki Grek sütunu bulunan büyük eve gece dokuz buçuktan önce dönmezmiş. O sırada çocuk ve babası arasına belirgin bir soğukluk girmiş ve Curtis'in kendisi akşamları genellikle çalışmalarında boğulduğu için, onun dünyaya adım atmasını sağlamış olan o taciz edici, sürekli meşgul figürün eksikliğini hissettiğinin pek farkında değilmiş. Aslında, analizi sırasında, Curtis'i kopukluğunun altında babasına duyduğu yoğun bir özlemin, yalnızca acı çekmesine neden olan ve boş yere kurtulmaya çabaladığı bir hasretin için için yandığına ikna eden şey, demiryolu anısının yeniden canlanmasıydı.

Yıllar boyu bu özlem zihinsel acı ve toplumsal kayıtsızlıkla bastırılmıştı. Curtis on yedi yaşındayken babası hastalandı. Bir

pazar akşamı babasının elindeki fincanın düştüğünü fark etti. Üç hafta sonra, ilk olarak testler, sonrasında bir araştırma operasyonu için hastanedeydi. Altı aylık ömrünün kaldığı ortaya çıkmıştı. Doktorlar bunun ölmekte olan adama belli edilmemesini söylediler; böylece babanın son günlerinin ilki önemsiz gevezeliklerle geçti. Ancak kısa zaman içinde artık gizliliğe gerek kalmamıştı. Habis, beyni kaplamış ve bir zamanlar zekâsıyla gurur duyan adamı saçmalayıp duran, kimseyi tanımayan bir yaratık haline getirmişti. Sapıkça bir nedenden ötürü, hastalık, ailenin azami acıya garkolmasına neden olarak babayı çok çabuk öldürmemeye karar vermişti. İki altı ay ve daha fazlası geçmişti, o yaşıyordu, önce hastanedeydi, sonra bir "ev"de. Bir zamanlar hali vakti yerinde olan aile tıbbi masraflar ve ölmekte olan adamın vicdansız bir ortağının kazancı yağmalaması yüzünden mahvolmuştu. Curtis cenaze için (parasal nedenlerden ötürü bırakmak zorunda kalacağı) kolejden eve gelmişti. Duyguları dumura uğramış ve annesinin göz yaşları içindeki kucaklaması kabuğuna çekilmesine neden olmuştu. Annesiyle hiçbir temas kurmak istememesi yüzünden hissettiği suçluluk duygusunun etkisi altında parmaklarının omzunu her zamanki gibi delmesi onu irkiltmişti. Ürküp çekilerek aklını tabuttaki babasıyla meşgul etmeye başladı. Bir önceki senenin alameti farikasını değil, ona on dört yıl öncesine ait olan son duyguyu, kaba tıraşlı çenesinin kendininkine değdiği zamanı hatırlatan mumya gibi bir gölge görüyordu. Curtis birdenbire duygularına teslim oldu. Bir feryat, daha çok bir uluma koparmıştı ve eğer amcası boşalan bedenini tutmasaydı, yığılıp kalıyordu. Aile büyük bir şaşkınlık içindeydi. Sert ve daima kontrollü olan gencin asla böyle davrandığını görmemişlerdi.

Bir daha da görmeyeceklerdi. Merasim sırasında Curtis tekrar kendini toplamıştı; ve bu olay ile analizinin başlangıcı arasına ondört yıl girmişti, bu zaman zarfında hiç ağlamamıştı. Ailesinden, özellikle de dul kalmanın acılarına garkolan annesinden daha da uzaklaşmıştı. Curtis bir süre "hafifçe delirerek" avare dolaşıp durmuştu. Okuldan ayrılmış, hayatını kazanmak için tuhaf işlere girip çıkmış, California' ya, sonra da Avrupa'ya gitmişti. İki yıl süren bu

dönem uyuşturucularla örtülüydü. Curtis bunu şöyle hatırlıyor: Amsterdam'da boğucu bir günde, olabildiğince derine battığını hissetmişti. Bir sonraki adımın intihar olacağından emindi. Saatler boyu, sineklerin işkencesi altında, pis otel odasında yatarak tavandaki pervaneye baktığını anımsıyor. Yandaki odadan budalanın biri -herhalde bir Polonyalıydı- sonu gelmeyen, neşeli bir halk türküsü çığırıyordu. Oraya giderek kavga çıkartmaktan ya da olduğu yerde kalıp delirmekten korkarak zorla yerinden kalmış ve aşağı inmişti. Resepsiyon görevlisinden ve bir koltuğa yayılmış birinden başka lobide kimsecikler yoktu. Adam öyle garip bir biçimde yatıyordu ki Curtis onun ölmüş olması gerektiğini düşündü. Panik içinde terleyerek yaklaştı ve adamın kim olduğunu gördü: Sokakta düşecekmiş gibi yalpalayan yaşlı bir serseri. Adam huzur içinde uyuyordu. Curtis yıpranmış, sarkık surata baktı. Birdenbire kendini fevkalade mutlu hissetti, coşkuyla dolmuştu. İçine bir sıcaklık doldu ve parmak uçlarından ötesindeki evrene geçti ya da o öyle hayal etti. O bir tek anda Curtis öldüğünü ve yeniden doğduğunu hissetti. Artık ne yapması gerektiğini *biliyordu.* Otelden ayrılarak evine döndü ve yeniden koleje kaydoldu, giderken ödünç para almıştı. O kadar başarılı oldu ki prestijli bir işletme okulundan burs aldı. Oradan da daima tuttuğunu koparan yetenekler arayan bankaya geçti. Bankada bir kere yerini tuttuktan sonra istikrarlı yükselişi artık önlenemezdi.

Bu arada, Sandra geldi ve gitti. Curtis ondan hoşlanmıştı, çünkü çok sempatikti ve "harika bir vücut" dediği şeye sahipti. Polonyalı olması, okumamışlığı ve sekreterlik yapması da önemliydi, böylece annesinin lanetine uğramıştı. Annesi "Babanın, *onlardan* biriyle evlendiğini görmektense ölmüş olması daha iyi" demiş ve küçümsemeyle adeta tükürmüştü. Açıklayamadığı birtakım nedenlerden ötürü, bu alışveriş, her ne kadar onu üzse de, kararını güçlendirmişti. Annesine boyun eğme düşüncesi iliklerine kadar ürpermesine neden oluyordu. Yalnızca ona itaat etmeyi reddettiğinde özgürce soluk alabiliyordu.

Yine de eğer Sandra hamile kalmamış olsaydı, onunla evlenip evlenmeyeceğinden hâlâ kuşku duyardı. Sandra kürtajı reddedecek

kadar koyu bir Katolikti ve Curtis'in umduğu kadar yükseleceğini bilecek kadar şansları değerlendirebiliyordu. Ağladı, yalvardı ve ilahi adaleti yardıma çağırdı; Curtis önce çok öfkelendi, sonra somurttu ve nihayet boyun eğdi, zaten baştan beri yapmak istediği de buydu. Annesi olsa asla yapmayacağı bir biçimde Sandra'ya boyun eğmişti; bir daha asla boyun eğmemeyi haklı göstermek adına, bir kez boyun eğmiş olduğu zamanı hatırlatan bir şeyi yeniden kurmak için de boyun eğmişti.

Sandra'nın zengin ve saygın olma arzusunun, sevgi ihtiyacından daha zayıf olduğu ortaya çıkmıştı. Curtis kendini işe verirken, o da huysuz biri haline gelmişti ve bu yüzden Curtis'i daha da uzaklaştırıyordu. Asla güçlü olmayan cinsel ilişkileri tamamen bitmişti. Nezaketin çözülüp dağılmasını başka ilişkiler izledi. Sandra, Curtis'in kaba Eski Dünyalı hallerinden nefret ettiği annesiyle daha çok zaman geçirir olmuştu. Günün birinde bir daha geri dönmedi. Boşanma, vahşi bir mücadeleye döndü ve Curtis parasal olarak tıpkı babası öldüğünde olduğu gibi umutsuz bir durumda kaldı. Ne var ki, Sandra ve boşanma avukatlarının öne sürdüğü gibi, ona zengin olmak için büyük fırsatlar sunan bir konumdaydı. Kısa zamanda kaybettiklerini telafi etti ve kendine kalan oldukça yüklü miktarlarla birlikte bütün ödemelerini karşılayabilecek duruma geldi. Hâlâ ihtiyaçlarının sınırlarının ötesinde kazanmaya devam ediyordu.

Curtis'in gözleri kızarana kadar gece gündüz bu denli çalışmasına ve sonra da yalnız yaşadığı, parkın yanındaki fazlasıyla büyük katına çekilmesine neden olan şey neydi? Bu katı iyi bir yatırım olduğu ve dünyadaki yeriyle orantılı olduğu için almıştı. Ancak iki yıl geçmesine rağmen gerçek bir yuvanın çağrıştırdığı sıcaklık, düzen ve uyumdan yoksundu. Haftada bir etrafı toplamak için bir kadın ve bir kız arkadaşlar sürüsü geliyordu, ama hiçbiri en ufak bir iz bile bırakmıyordu. Sanki orada gerçekten hiç kimse yaşamıyor gibiydi. Park manzarası olan ön oda hâlâ döşenmemişti ve orada çoğunlukla henüz açılmamış kitap kutuları duruyordu. Curtis bunu yapmaya niyetlenmişti; bu arada, bütün işleri bittiğinde, odayı derleyip toplayacağı vaadiyle kendini avutuyordu. Eğlenmeye

de vakti yoktu; ayrıca hafta sonları onunla kalan küçük oğlu (a) iyi mobilyaların değerini bilmeyecek (b) büyük olasılıkla onlara zarar verecekti. O halde, en iyisi oğlan biraz büyüyene kadar beklemekti. Belki o zaman işinin biraz daha kolaylaşacağını hesapladı.

Dünyanın Curtis'ten yakınmaya hakkı yoktu. Bankada yönetici konumuna terfi etmişti; ve hâlâ bir anlamda onun üstleri olan kıdemli çalışma arkadaşları ona bir mirasçı, yukarılara tırmanan parlak genç bir adam gözüyle bakıyorlardı. Curtis ve yaşça büyükleri arasındaki uzaklığı aşan bir köprü inşa edilmişti. Bütün yapması gereken, işini yaparken bu köprüden geçmekti ve çok kısa zamanda en yüksek düzeydeki yöneticilerle birlikte olacaktı. Bu arada, onlara ilk adlarıyla hitap etme ayrıcalığını elde etmişti, bankanın merkez bürosunun yönetildiği çeşitli komitelerde dinamik bir biçimde hizmet görüyordu ve bütün dünyanın gözünde genç bir başkan yardımcısı örneğiydi. Gece gündüz sayılar üzerinde kafa yoruyor ve bankayı daha da zenginleştirecek seçimi araştırıyordu.

Bu iş için alışılmamış bir entelektüel zekâ ve kişisel cesaret gerekliydi, Curtis bu niteliklerin ikisine de sahipti. Kambiyo kurlarının oranları, vergi olanakları, yabancı bir pazardaki devrim potansiyeli gibi yatırım risklerinin karmaşık etkilerini ve diğer bir sürü teknik unsuru her an göz önüne almak, işin içindeki incelikleri net bir biçimde görebilmeyi gerektiriyordu, çünkü sayıların kendine ait bir doğrusu vardı ve bunlar sayısız insani eğilimin sürekli değişen birer soyutlamasıydı. Dahası, o eğilimler anlaşma masasında Curtis'in karşısında oturan herhangi birinde somutlaşa-biliyordu: Bir başka erkek ya da erkekler topluluğu (ve yalnızca erkekler) -meslektaş, düşman, danışman, belki hepsi birden. İnsanın bu adamı, sürekli ihtimalleri tahmin ederek, ucunda milyonlarca doların olduğu kâr noktasını yüz kez hesaplayarak, güveni oluşturarak ve ona baskın çıkarak iyi tartması gerekiyordu, çünkü başarılı anlaşmalar böyle yapılırdı: Kahverengi ya da gri takımları içinde birbirinden pek ayırt edilmeyen adamlar bakışları tartar, ses tonundaki ufacık değişimleri bilinçdışında kaydeder, güven ya da korku örer, sonra insanı tam zamanında vururlardı. Curtis bu tür anlaşmalardan, birçok şeyini telafi eden ve onun için

hiç kuşkusuz gerçek paradan daha değerli olan olumlu bir heyecan elde etmekteydi ve yaptığı işte çok iyiydi.

Banka adına giriştiği kahramanca çabalardan kazandığı gerçek gelir bir alışveriş aracı olarak onun için pek az önemliydi. Üniforma gibi pahalı giysiler almak ve hayattaki yerini koruması için gerekli olan yüksek kiralar ödemek zorundaydı, ama mal mülk sahibi olmak ona zevk vermiyordu. Sürekli artan parasına rağmen kendini okul günlerinde olduğundan daha zengin hissetmiyordu. Aslında, cimri bir tutum içindeydi; bunun nedeni parayı biriktirmesi değil, metalara karşı kayıtsız olmasıydı. Kredi kartları peşin parayla ilişkisini sınırlayarak hayatını kolaylaştırıyordu ve ayın sonunda yalnızca sadık sekreterine hesaplarının listesiyle çek defterini teslim ediyordu: Altmış dakika geçtikten ve birkaç imza atıldıktan sonra, sonraki otuz güne hazırdı.

Ama Curtis kendi içinde hiçbir şekilde hazır değildi. Metalardan hoşlanmayı ya da onları kullanmayı bir türlü becerememiş olsa da paraya karşı sırf para adına, sanki kendisinin bir parçasıymış gibi oburca bir ilgi duyuyordu. Birikmesi içinin yağlarını eritiyor, harcanması ise kanını donduruyordu. Bunlar birer eğretileme değil, doğrudan bedensel duyumlardı. Curtis'in paradan söz ettiği toplantılarda, paranın elinden geçmesi ya da ucunda para olan iş ilişkileri kasıklarında, boynunda ya da rektumunda bir takım duyumlara -hançer gibi saplanan acılar ya da ani heyecanlanmalara- yol açıyordu. Bazen ılık bir sıvının bacaklarından aşağı aktığını hisseder gibi oluyor, bazen de kusmukları boğazına yükseliyor ve nefesini tıkıyordu. Dolayısıyla Curtis'in parayla oburca ilgilendiğini söylemek öylesine yapılmış bir yorum değil. Analiz ilerledikçe, onun için parasının azalmasının bedeninin kapılarının, özellikle de anüsünün şeytanlara açılması demek olduğunu öğrendik. Bu şeytanlar çeşitli biçimlerde tarif ediliyordu, ama genellikle gerçek hayattaki insanlara benzer güçlü adamlardı; ara sıra sırf fantastik bir öze sahip oluyorlardı. Gelip onu bir direğe çivileyerek içindeki değerli şeyleri almak için iç organlarını çekip alacaklardı. Curtis asla böylesi fantezilere boyun eğmemişti ve analiz boyunca onları bu şekilde tarif etmesi için onu epey zorlamak

gerekmişti. Ama bu fanteziler hissedilmiş ve yaşanmıştı; onun gerçek servetine bağlı olarak az ya da çok ağırlıkla bilincine girmişler ve burada yol alırken, tıpkı bir kurtçuğun toprağın yüzeyine yakın ilerlerken altüst edilmiş tepeciklerinden yerini belli etmesi gibi, çevrelerinde sözcüklerden bir yığın oluşturmuşlardı.

Curtis, bir psikopat gibi, bu fantezilerin gerçekliğine inanmıyordu. Öte yandan onları yaşıyordu ve dolayısıyla, bir anlamda gerçeklikten kopan ve onun yerine kendi inançlarını koyan bir psikopattan daha çok kendine yabancılaşmıştı. Curtis daha çok kendisinden kopmuş ve gerçekliğin kuruluşuna faal bir biçimde katkıda bulunmuştu. Gerçeklik yaratıcısı olarak bu faaliyeti yüceltme olarak adlandırılabilirdi. Ne var ki, bu ancak kendisini bölüp parçalamayla mümkün oluyordu. Benliğin bölünmüş kısmı çifte bir varoluşu benimsemişti: Düz bir kayanın altında sürünen bir örümcek gibi tiksinilen ve istenmeyen ve aynı zamanda Curtis'i ileri atılması için kırbaçlayan nefret edilesi bir köleci. Curtis'e acı çektiren şeytan aynı zamanda onu çalışmaya da sürüklüyordu: Aslında bu, başarısının en önemli koşuluydu ve böylece bir an bile açıkça kabul edilmeksizin yarattığı gerçekliğin dokusuna girmişti.

Şunu bir düşünün: Curtis'ten birazcık küçük bir yönetici olan Ralph, banka başkanının yönetimi altındaki daha prestijli bir yönetici komitesine geçmek için birlikte çalıştıkları yatırım komitesinden terfi almıştı, Curtis ise almamıştı. Onu hangisinin daha çok öfkelendirdiğini söyleyemiyordu, üzerine yığılan iş yükü mü, yoksa ihanet duygusu mu? Her halükârda, yatıştırılamayacak derecede öfkeliydi. "Beni siktiler" diye sızlanıyordu, "bana da yalnızca yatıp kıçımı açmak kaldı." Bunu hem kendine hem bana defalarca ve birçok fırsatta söylemişti.

Duyguların bu şekilde ortaya dökülmesi toplantının sonucu olamazdı, ne de basit bir öfkenin ürünüydü. Neden üzerinde bu kadar duruyordu? Neden sadece haklı öfkesini boşaltıp işine devam etmiyordu? Curtis'in öfkelenme konusunda hiçbir zorluğu yoktu, ama öfkeden kudurmuşluğu bir türlü teskin edilemiyordu. Bu temanın beşinci tekrarından sonra insan kuşku duyuyor ve ellincide de yas tuttuğu kaderinin aslında arzuladığı kader olduğuna -yani,

Curtis'in her ne kadar kendisini küçük düşürücü bir şey de olsa, onu yenmiş olan güçlü adamlar tarafından anal olarak tecavüze uğrama arzusu duyduğuna ve bu arzunun onda tersine de işlediğine, kendisinin kurbanına saldıran güçlü adam olmak istediğine- inanıyordu. Altta yatan ve hayata geçirilmek için baskı yapan bir güç olmasaydı, bu kadar sevimsiz bir fikri bu kadar aşikâr bir biçimde her an gündeme ne getirebilirdi? Curtis'in bir yönü aramadan diğer yönü gerçekleştiremeyeceği açıktı: Her yenilgi onu taze bir zafere kışkırtıyordu ve her zafer de yenilgiyi aramasına -ister bir başka adamdan gelecek aşağılama biçiminde olsun, ister daha incelikli bir biçimde, kendi kendini maruz bıraktığı bir kader, kendine duyduğu nefretin zalim kamçısı, saldırıyı tekrar tekrar yapan ve onu tek bir harekette yeni başarılara sevk eden bir insafsızlık biçiminde- yol açıyordu.

Herkes, Curtis'in şeytanının gerçek kökeninin ölü babanın imgesi ya da *imago*'su olduğunu anlayacak kadar Freudcu yorumun yasalarını bilir. Bu mantığa göre, ölüm Curtis'in, babasıyla ilişkisini kuşatan çocukluk çatışmalarından oluşan ağı çözmesini engellemişti. Bunun yerine, bütün ilişkiyi tamir edilemez ve ümitsiz bir kaybın karanlığına atmıştı. O halde Curtis'in bedensel duyumlarını Amsterdam'da yaşadığı, babasının fallusunun anal ya da oral olarak içine girmesi ya da ister coşkulu ister ölümcül bir başka şekilde onunla birleşme fantezisinin somatik yeniden canlanması olarak yorumlayabilirdik. Freud'un klinik deneylerde sayısız kereler onaylanmış olan paranın insan dışkısı ya da genelde bedensel birtakım şeylere eşit olduğuna ilişkin keşfini aklımızda tutarak şeytan fantezilerini de aynı minval üzerinde yorumlayabilirdik. Bilinçdışı mantığıyla, para, insan dışkısı ve Baba'nın fallusu tek bir şeytani varlıkta bir araya gelmişti. Curtis ise, buna ya boyun eğecek ya da onu yenecekti. Sonunda, Curtis'in, yine temanın bir başka çeşitlemesi olarak iş hayatını biçimlendirdiği eşcinsel çağrışımlar fantezisinin "papatya zinciri"ni, bu sefer içine giren ve tahakküm eden babayı kendisinin oynama ihtiyacını açıkça ortaya

seren çeşitlemeyi anlayabilmiştik. Babasını isteyen, ondan nefret eden, ona ihtiyacı olan ve onun tarafından ihanete uğratıldığını hisseden küçük bir çocuğun umutsuz çözümleri olarak çeşit çeşit ve karmakarışık temaların hepsini görebiliyorduk.

Mantıklı bir psikanalitik açıklama, Curtis'in iç yaşamını, cenazede kaçtığı ve istekleri Curtis için bir karşı çıkma zorunluluğu doğuran korkunç annenin izlerini içerecek biçimde genişletirdi. Cenazede, babasının ölümünün bilinçdışı bir biçimde yolu açtığı figürün kucaklamasından kaçtığında, Curtis'te Hamlet'ten bir parça görebilirdiniz. Annenin isteklerinin tam karşıtı biriyle evlenme kararındaki karşı -Ödipal tepki de oldukça belirgin. Aşktaki yinelenen başarısızlıkları bile yalnızca anneye vurulan birer tokat olmakla kalmıyor, sadece onun için hazır beklediğini de hatırlatıyor.

Elbette, anne söz konusu olduğunda, Ödipal öncesi denen, daha derin sorunlar da var. Küçüklüğüne ait demiryolu anısının en parlak ayrıntısının babaya yakın olma olduğunu anımsayın: Lavaboya akan sabunlu siyah su. Bu imge iki temayı birleştirmektedir: Cinsel olarak onu babaya bağlayan sıvılar ve daha da derin bir biçimde anneye bağlayanlar. Bu anı ortaya çıktıktan günler sonra Curtis rüyasında, yapışkan bir sıvıyı, yerdeki kara bir delikte gözden kaybolan bir birikintiye gelene kadar izlediğini gördü. Deliğe yaklaşınca, burayı korumakta olan siyah bir tarantula görmüştü. Örümceğin alt ve üst çenelerine doğru yürüyüşünü durdurmak için çok geç olduğunu fark etmişti ve ancak tere batmış bir şekilde uyanmak onu kendisi için hazırladığı kaderden kurtarmıştı.

Analizin amacı, Curtis'in bu birikintiye batmasını ve oradan daha güçlenmiş olarak çıkmasını sağlamaktı. Psikanalitik süreci tarif edecek daha net bir eğretileme yoktur, ama işe yarar bir tanesi, analistin hastanın dalışının emniyet sistemi olmasıdır: Bir ip ve atlanacak ve geri dönülecek botu sağlayan kişi. Daha net sözcüklerle ifade edersek, analiz Curtis'in benliğe ait o bölünmüş parçalara geri dönebileceği ve onları yeniden uygun yerlere yerleştirebileceği bir ortam sağlamaktadır.

Daha da net bir ifadeyle ve psikanalizin kendi terminolojisi i-

çinde söylersek, hasta tarafsız psikanalitik ortamda çocukluk çatışmalarını yeniden duyar; bir çocuk olarak üstesinden gelemeyeceği şeyi yeniden yaşar ve olgun, yetişkin bir egonun yardımıyla önceden bastırma yöntemi ve çeşitli nevrotik savunma mekanizmaları tarafından uygun olmayan bir biçimde baştan atılan şeyi bu sefer daha rasyonel bir biçimde ele alır. Tedavisi sırasında, Curtis benimle ilişkisinde anne ve babasını görecekti (transfer dediğimiz şey) ve yine olgun, yetişkin egosunun yardımıyla çocuk yanını reddedecek, yani büyütecekti.

Verili söylemle yolları ayırmanın zamanı geldi, elbette psikanalizden ayrıldığında, bilinçdışı ve çocuklukta cinselliğe ait temel bulguları geride bırakan geçip gitme duygusuyla değil. Curtis ve diğerleriyle birlikte çalışmak ya da basit bir biçimde dünyadaki hayatı deneyimlemek Freud'un hamlesi konusunda inancımı sonsuza dek korumama yol açmıştır. Ancak bu bulguları bugüne taşıyan ruh hali ikircimliydi ve psikanaliz o zamandan beri geriye gitmişti. Psikanaliz, varsayımlarının altını oyduğu dünyanın kendisi tarafından hapsedilmişti ve yaşadığı hapishaneyi rasyonalize etmek için çalışan iyi bir mahkûm, bir "gardiyan" olmuştu. Şimdi artık köklere geri dönme ve anlaşmayı yeniden düzenleme zamanıdır.

Curtis'e geri dönelim: Şeytanı konusunda yapılan açıklama doğru muydu, yoksa bu psikanalizin mahkûmiyetini de mi ortaya seriyordu? Açıklama, olanaksız özlemini dışavurduğu sürece doğrudur. Peki o zaman şeytan babası mı, annesi mi, yoksa ikisinin birleşimi ya da bir parçası mıdır? Elbette hayır: Şeytan Curtis'in kendisidir; o kendini aramaktadır. Hiç kuşkusuz gerçek baba bu araştırmaya kendi biçimini vermiştir. Ama gerçeklik yalnızca benliğin muhtevasını, yani nesnelerini biçimlendirmekle kalmaz. Gerçeklik ayrıca benliğin kendisini de biçimlendirir; Curtis'i, kendini bulması gereken, kopuk parçalarla birlikte ayrılıp gitmiş bir benlik haline getirir. Kendini arayan Curtis tek başına kalmış, içinde yaşadığı toplumsal gerçekliğin özgül bir parçası olan bir deneyim yaşamaktadır.

Psikanaliz -ve genel olarak psikoloji- bu süreci olduğu gibi kabullenir. Benliğin doğal bir olgu olarak bizim tarafımızdan oluşturulduğunu varsayar, tıpkı dişlerimizin çıkması gibi ve enerjisini böyle oluşturulmuş benliğin biçimini betimlemeye adar. Böylece, Curtis'in babasına duyduğu bastırılmış arzulara odaklanır. Benliğin yabacılaşmış yanının haritasını çizmemizi sağlayan bu keşif ne kadar büyük olursa olsun, Curtis için en önemli şey, onu yabancılaşmış bir kişi haline getiren bir dünyada yaşıyor olmasıdır. Bunu yapan baba değildir ve bunun böyle olmasını gerektirecek kaçınılmaz, "doğal" bir süreç yoktur. Curtis, onu temelde başkalarına yabancılaştıran, onlarla uyuşmamasına ve temelde yalnız olmasına neden olan bir durum içinde olmasaydı, nevrotik bir acı çekmez, deli gibi çalışmaz, sevme güdülerini bastırmaz, bedensel deneyimlerine düğüm atmaz ve sürekli bunalımlı olmazdı. Diğer bir ifadeyle, benlikten nevrotik olarak yabancılaşma, öteki insanlardan yabancılaşmadan ayrı olarak anlaşılamaz. Temel olarak gördüğümüz, ötekilerden böylesi bir yabancılaşma, felsefi ya da varoluşsal açıdan temel değildir. Yabancılaşma insanlık durumuna içkin bir şey değildir, ama *tarihin* bir özelliği, Curtis'inki gibi gerçek bir tarihin özelliği olarak temeldir. Tarihsel olarak temel olan şey ise verili tarihsel koşullarda hayatta kalmak için gerekli olan şeyler ve bunları yeniden üretmektir. Tarih büyük bir zincir, insanın yeniden üretim zinciridir.

İşte psikanalizin (burada psikolojiyi psikanlizle aynı kefeye koyabiliriz) *temelde* görmezden geldiği şey budur: Çünkü psikanaliz de tarihin bir parçası, toplumun kendini yeniden üretmesine hizmet ettiği için toplum tarafından ödüllendirilen somut bir uygulamaydı. İnsanlar, onun bilincinde olmadan, körlemesine hareket ettiklerinde, tarih de yeniden üretilir. Tarihin bilincinde olmak, onu değiştirebilmektir. Maddi olarak egemen sınıfın çıkarlarında kök salmış olan psikanaliz tarihin bilincinde olmayacaktır. Dolayısıyla, yaşattığı genişletilmiş bilinç umudu bireysel psişenin daraltılmış sahnesinde yapılan bir kukla gösterisidir.

Somutta, Curtis'in psikanaliz yoluyla ne kadar değişebileceğini ciddi biçimde merak ediyordum. Burjuva baba mitosunu seçen ve

böylece birçok anlamlar içeren bir kuram oluşturan Freud, keşfettiği pratiğin temelde sınırlı olduğunun farkına varmıştı: İnsanın bütün umabileceği, "isterik acıların yerine sıradan mutsuzluğun geçmesidir."[1] Bu samimi itiraf, her halükârda, onun izinden giden terapötik gayretkeşlerin kerameti kendinden menkul gevezeliklerine tercih edilmelidir. Ancak Freud'un sırtına yük olan bir varsayıma dayanan ve o zamandan beri psikanalize köstek olan bu ifade fazla ileri gitmez. Sözü edilen varsayımı sarsmak pek kolay değildir, çünkü psikolojik düşüncenin, yani bir yandan bedenden ayrı, öte yandan toplumdan ayrı işlevini sürdüren ve dolayısıyla kendine ait yasaları olan *zihin* diye *bir şey* (Freud ona zihinsel aygıt demişti) olduğu fikrinin, merkezindedir. Freud zihni doğadan ve toplumdan ayrı bir yere koymuştu (gerçi köprüleri tamamen atmamak için bazı tasarılar ortaya koymuş olması onun büyüklüğünün ve diğerlerinden farklılığının bir ölçütüdür); buna bağlı olarak, çocuklukta ana babaya duyulan cinsel yakınlığa (Curtis'in babasına duyduğu cinsten) dayalı psişenin iç katmanlarını ilgilendiren bir mesele olan "isterik acılar"ı başka bir zorunluluk düzeninden ya insan içgüdülerine boyun eğdiği için büyük ölçüde otomatik olan kör bir doğadan ya da bir tarihten doğduğu görülen "sıradan mutsuzluk"tan çözüp koparmanın mümkün olduğunu keşfetmişti. Psikanaliz kamusal ile özelin, iç ile dışın birbirinden koparılmış olduğuna ilişkin verili olguyu kabul eder; böyle yaparak da zihinsel "iç kısmın" dikkatle incelenmesi bakımından güçlü bir üstünlük kazanır. Ancak bu olguya tarihin ışığı altında bakmaz, yani, iç ile dışın ayrılmasını tarihsel bir sorun olarak görmez. Eğer böyle görebilseydi, iç ile dışa, birbirinden yabancılaştığı oranda birbirini oluşturan şeyler olarak da bakabilecekti. Başka bir ifadeyle, toplumsal gerçekliğimizin, kendilerini tecrit edilmiş olarak duyumsayan, genellikle nevrotik insanları içermekte olduğu

1. Sigmund Freud, *Studies in Hysteria, The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud,* 24 cilt., James Strachey'in genel editörlüğü altında, Anna Freud'un işbirliği, Alix Strachey ve Alan Tyson'ın yardımlarıyla Almanca'dan çevrilmiştir (Londra: The Hogarth Press, 1953-1974), 2:305. (*The Standard Edition* bundan böyle *SE* ile gösterilecek ve cilt numarası eklenecektir.)

olgusu bu benliklerin toplumsal gerçekliğin birer parçası olduklarına işaret eder. O halde, bu toplumsal gerçeklik, içinde yaşayan, ama tamamıyla toplumsal olan doğalarını tanımayan, ona ve böylece kendilerine, birbirlerine yabancılaşan toplumsal varlıklarla tanımlanır. İşte onun işleyiş prensibi budur, ama bu, psikolojinin tanımak için pek de çaba harcamadığı bir işleyiştir.

Benim başarmaya çalıştığım şey böylesi bir tanımadır. Böyle yaparak psikanalizin neden bu bölünmenin mutlak kalmasını tercih ettiğini bir başka açıdan anlıyorum. İç ile dışı birbirini oluşturan şeyler olarak görmek zaten korkutucu olan terapötik bir görevi daha karmaşık hale getirir. Çok azı bunu itiraf etse de, herkes terapinin umut ve yanılsamadan doğduğunu ve terapideki amansız soruşturma ruhundan dört dörtlük bir mutluluk duymadığını bilir. Curtis'in sorununun hiçbir şekilde -iyi, kötü ya da ikisi arasında- ana babasıyla sınırlanamayacağını, deliliğinin mevcut gündelik faaliyetlerinde oluştuğunu görmek bir terapisti ürkütür. Şeytan, aynı zamanda, gerçek iş dünyası olan bankada ve tohumları ilk olarak ailede atılan çocukluk komplekslerini sürekli olarak yapılandıran içinde yaşadığı çağın ilişkilerindedir. Çalışmanın simgesi ve genelde kamusal alan olan banka, benlik ile Curtis'in kendisine nevrotik olarak yabancılaşmasının zorunlu bir bileşeni olan ötekiler arasındaki yabancılaşmanın matrisini üretir. Curtis'in kendine ait yitik parçaları arayışı banka ortamında artarak sürmüş ve ancak bankanın işleyişi için gerekli olduğu kadarıyla ödüllendirilmiştir. Arayışın reddedildiği ve hiç kimsenin onu kabul etmediği doğrudur. Ret kaçınılmazdır, çünkü banka rakam sütunları arasında rasyonelliği bir güzel çalkalayıp serseme çevirmektedir. Curtis gibi, kendisini uzmanın yardımını isteyecek kadar mutsuz eden bir şeytana sahip olan herkes "nevrotik" olarak ve "akıl hastaları"nın hayli geniş marjinal sınıfına dahil olarak görülür. Ancak ondan daha hakiki bir biçimde yüceltilen ve böylece şeytanları sessiz ve otomatik bir biçimde çalışan başkaları bir anlamda kazanan bir başka anlamda ise kaybedendir. Kazandıkları bellidir: Acının yokluğu. Ama acının öteki yönünü kaybederler: Daha büyük bir farkındalık olanağı, toplumumuzda tecrit edilen o kocaman insani

alanla iyice çıldırtıcı bir temas içinde olma. Bu arada, hiçbir iz kalmayacak biçimde yabancılaşmış işlevlerinde özümsenmiş kendi deliliklerine de normallik denir. Normalliğin içerdiği akıl kendini ve yaptıklarını göremeyecek kadar güdüktür. Nevrotikler daha ileriyi görür, ama gördükleri şeyin biçimi çarpıktır ve onlara işkence etmek için geri gelmiştir.

Analizin, Curtis kadar kötü bir biçimde hırpalanmış birine nasıl yardım edebileceğini merak ediyorum. Acı gerçektir, yalnızca bastırılmış öznel arzuların bir yan ürünü değildir. Kendisi kadınların alçaltılması tuzağına düşmüş olan gerçek annenin o alçalmayı çocuklarına geçmiş olan bir ruh bayağılığında yeniden ürettiğinin ayırdına vardım. Allah bilir hangi arayışın tuzağına düşmüş olan gerçek baba ise orada yoktu zaten. "Orada olmaması" bir şekilde ölümünü mutlaklaştırıyordu. Ölümü hiç kimse yenemezdi; ama eğer bir hayat iyi geçmiş ve dolu dolu yaşanmışsa, sonuçlanması bir bütünün toparlanması olur. Ölü geride kalanların hayatlarına geçer. Sonbaharda ağaçlardan dökülen yapraklar gibi, dünyadan göçüp gitmeleri yeniden doğuş vaadini içeren bir döngünün parçasıdır. Ancak Curtis ile babası ve yabancılaşan herkes için ölümlülük bir son olmuştur. Hayattaki her ayrılık gizlenebilen, ama asla iyileşmeyen bir yara halini alır; son ayrılış ise en büyük yaradır çünkü yeniden uzlaşma için beslenen umutları ebediyen söndürür. Bunun sonucu da Curtis'in feryadıdır. Feryadı basmıştı, çünkü gidecek bir yeri olması gerekiyordu. Bu büyük acıyı herhangi bir analiz nasıl yatıştırabilirdi? Onun babası olamazdım; insan, babasının değerini zamanında bilmez. Gerçekliğin karşısında terapi stoisizmden fazlasını dürüst bir biçimde nasıl temsil edebilirdi? Curtis'te -şartlar ortaya çıkmasını sağlasa, belki de hepimizde- adsız bir özlem vardır. Kazandan çıkan buhar gibi her an ondan dışarı taşmaktadır. Curtis için bu özlem silinmez bir biçimde gerçek acıdan doğan bir kötülük duygusuyla lekelenmiştir. Bu acısıyla şu an yaptığından daha iyisini yapabileceğini biliyorum; ama onu bundan kurtarmanın onu gerçekliğinden yoksun bırakmaya yol açacak bir hareket -sanki beynin bir parçasını kesip almak gibi- o-

lacağını da biliyorum.

Bir de kafamı fazlasıyla karıştıran şu acı ironi var: Curtis, şeytanının kendisini, onların varoluşunun tamamına aşikâr bir biçimde giren sistemde ve onu mahvoluşun kıyısına getiren insafsız doğada, babasından daha da ileri götürmesine izin vermeyi seçmiştir. Buradaki umutsuzluğum onun ihtiyacı olan terapist olup olmadığımı merak etmeme neden olmuştu, çünkü o da, büyük bir çoğunluk gibi, canavarla pis bir anlaşma yapmıştı, hatta canla başla onun daha da büyümesine yardım etmekteydi.

Yoksa benim kendi şeytanım mı iş başında? Burada fazla eleştirel olmuyor muyum? Psikanalizin toplumsal yeniden üretimin bir parçası olduğu ve uygulamacılarıyla müşterilerinin yaşadığı toplumun dışına adım atmadığı önermesinin en kaydadeğer yanı nedir? Neden o da, okullar gibi, öyle olmasın ki? Terapinin, insanlara yardım etmek için bütün kusurlarıyla birlikte dünyayı kabul eden bir uzlaşım olduğu ve bunun da, ayda yaşayan toplumsal adaletsizliğe boş yere havlamaktansa zamanını yeryüzünde geçirmenin daha sağlıklı bir yolu olduğu pekâlâ ileri sürülebilir. Her halükârda Curtis'e yardım edilebilirdi. Neden onun da kurtarılması gerekiyordu? Dünya ne zaman budalalık ve baskıdan kurtulacaktı? Eğer terapi insanlara yardımcı olmak için böyle koskoca sorunları bir kenara bırakmak zorundaysa, o zaman toplumsal yeniden üretim aygıtına katılmak ödenmeyecek kadar büyük bir bedeldir; özellikle de psikoterapi ne yaparsa yapsın, aygıt kendi bildiğini okuyorsa.

Madem amansız bir özeleştiri içindeyiz, dünyadaki bütün toplumsal örgütlerin bu tek, somut birey, yani Curtis hakkında hiçbir şey anlatmadığını aklımızda tutmalıyız. Tarihe ait eğilim ve olabilirlikler, bireyde, hayalgücüne dayalı özgül bir çözüm şeklinde billurlaşır. İnsanın hayalgücü verili dünyayı ele geçirir, sonra da onu reddeder ve yerine kendi yapıtı olan içsel bir dünyayı koyar. Psikanalizin bir söylem olarak geçerliliği, bölünmenin kendisi psikanalitik nedenlerden başka şeylerle açıklansa bile, bu bölünmeye dayanır. Böylece onu kesin bir biçimde herhangi bir kategoriye sokmayarak, her insanla olduğu gibi, Curtis'le de gerçekliği red-

deden hayalgücünün gerçekliğine saygı borcumuzu öderiz. Umut herhangi verili bir anda soyut bir şey olsa bile, terapötik ve politik açıdan bu, umutlanmak için bir nedendir.

Bunu ve ayrıca şeytanımın yanlışların kokusunu almak gibi bir içgüdüye sahip olan bir av köpeği olduğunu kabul ediyorum. Peki öyle olsun. Ancak bu aynı zamanda bir zevk meselesi. İşlerin bu şekilde yürümesi hoşuma gitmiyor. Psikanalizin kapitalizme yenilmek zorunda oluşu beni incitiyor. Dahası, onların çektikleri acıların inatçı toplumsal kökleriyle dürüstçe yüzleşmeden, sırf pragmatik nedenlerden ötürü insanlara yardım etmeyi seçmek, bana burjuva alicenaplık ve korkaklığın rasyonalizasyonu gibi geliyor.....tek bir insan bile zincirlere bağlıysa, hiç kimse özgür değildir. Bu ikilemlerin hiçbirinin olumlu bir yanıtı olmadığı için ve onları araştırmak insanın merakını daha da kışkırttığından, bu canavara daha yakından bakmaktan başka bir çare yokmuş gibi geliyor bana.

V
Bütünlüğe ilişkin

Modern psikoloji ve özellikle psikanaliz, insanların toplumsal var oluşları üzerindeki denetimlerini yitirdiklerini fark ettikleri anda doğmuştur; bu şekilde ortaya çıkmış olmakla hem onları bu farkındalıktan uzakta tutmuş hem de denetimlerini yitirmelerinden ve yabancılaşmalarından fayda sağlamıştır. Carl Schorske, Freud'un *Rüyaların Yorumu*'nu açıklayacak politik bir matris yazmıştı.[1] Schorske, Freud'un zihinsel derinliklere tuttuğu ışığın nasıl bir depolitizasyon sonucunda mümkün olduğunu göstermiştir. Buna göre, baba figürü, üzerinde yabancılaşmış Yahudi bir burjuva profesyoneli olan Freud'un hiçbir iktidarının olmadığı, dünyevi oto-

1. Carl E. Schorske, "Politics and Patricide" Freud'un *Interpretation of Dreams*'i içinde, *Fin-de-Siecle Vienna: Politics and Culture* (New York: Knopf, 1980), s. 181-205.

riteye sokulmuştur. Psikanalistler o zamandan bu zamana kadar böyle bir figür çizmeye devam etmiştir. Biz Curtis'le ilgili tartışmamızla bu süreci geri sarmaya başladık: Babayı ya da Curtis'in ona duyduğu arzuyu yitirmedik, ama otoriteyi ve genelde dünyevi boyutu yeniden uygun yerine koyduk.

Peki ama bu yer nedir? Curtis'in öznelliği bizi oraya götürmemektedir. Onun, çağının bir insanı olarak, iç ve dış dünyaları birbirinden radikal ve asla değişmez bir biçimde kopmuş olarak yaşadığını anımsayın. Bunu algılamanın bir başka yolu Curtis'in benliği tecrit edilmiş bir parça olarak deneyimlediğini tespit etmektir; o, genel olarak insan türünün değil, yeniden üretmeye çalıştığı toplumsal düzenin -kapitalizmin- gerçek "birey"idir. Başkalarından koptuğu için, öznelliği, aslında başkalarıyla görece daha fazla ilgili olduğu bir zamana, yani çocukluğuna geri gitmiştir. Bu, babasına duyduğu varlığını dolduran o acı dolu özlemin biyolojik bir içgüdüden daha fazlasında temellendiğini anlamamıza yardımcı olsa da, Curtis'in çerçevesinin tümünde toplumsal gerçekliğin tuttuğu yeri tanımlamamıza yardımcı olmaz.

Kendi içinde öznellik ve psikolojinin tüm labirenti bu "çerçevenin bütünü"nü üretmez; yine de çerçevenin bir parçası olarak psikoloji onun biçimlenmesine yardım eder ve karşılığında onun tarafından belirlenir. Bu ikilemi çözmek için, psikolojiden daha geniş, ama onu kuşatan bir yaklaşım benimsememiz ve insanların bu daha geniş alanla nasıl ilişkide olduklarını anlamamız gerekir. Bu geniş alana *bütünlük* adını verelim ve tek tek bireylerin bu bütünlükle olan ilişkilerini tarif etmek için *praksis* terimini kullanalım. *Praksis* terimiyle insanların bilinçli, amaca yönelik ve toplumsal olarak örgütlenmiş bir biçimde varoluşlarının koşullarını dönüştürmek için yaptıkları şeyleri kastediyoruz. Ama praksis "çalışma" diye tanımlanan şeyden daha fazlasını içerir. Ancak, çalışma insan faaliyetlerinin zorunlulukla tanımlanan alanı olması dolayısıyla birey ile bütünlük arasındaki en kestirme yolu ortaya koyar. Buna göre, bütünlük kavramının ne anlama geldiğini zaten sunulmuş olanın temelinde anlamak istiyorsak, yapacağımız en iyi şey, Curtis'in fantezi dünyasını değil (her ne kadar o da bütünün bir

parçası olsa da), onu yeniden üretmek için aktif olarak yaptığı şey olan iş dünyasını göz önüne almaktır.

İşyerindeki insan ilişkilerine bakarken -rekabet, entrika, iktidar oyunları ve Curtis'in meslek yaşamına yaptığı duygusal yatırım- Curtis'in işinin bir bölümü analizin neşteri altına düştü. Bu konular ne kadar canalıcı olursa olsun, işinin gerçekte ne olduğu sorununa gelince, ancak kıyıda kalırlar. İşi, şeylerin, yani metaların yeniden üretimi ve şeylerin çevresini kuşatan niceliksel ilişkiler ya da paradır. Kapitalist üretim demek olan metaların imalatı, zayıf ve giderek solmakta olan bir imge dışında psikolojik olarak kayda alınmaz. O halde, analizde Curtis hakkında öğrendiklerimiz, onun kapitalist bütünlüğün kalıcılığını sağlamak için yaptıklarından ayrı bir yerdedir. Para *fikrinin* psikolojik olarak var olmadığını ima etmiyorum. Tam tersine, gördüğümüz gibi, para Curtis'i tutku derecesinde -hatta marazi bir biçimde- etkiliyor ve bu açıdan o toplumumuzun tipik bir bireyini temsil etmekte.[2] Ancak, buradaki fikir olumsuz bir ilişkinin fantezi olarak geliştirilmesidir. Kapitalizmi tanımlayan -ve Curtis'in kazanmak için emek harcadığı- para, mübadele edilebilirlikten başka bir şey değildir: Özümseyen bir niteliğe sahip olmayan niceliğin kendisi. Paranın duyusal özelliği, dünyanın sürekli genişleyen bir soyutlamasında ısrar eden kapitalizm için sadece yüktür. İncelikle işlenmiş dolar banknot insanın duyusal değer ihtiyacını doyuran bir şey ve kalpazanlığa karşı bir önlemdir. Ömrü kısadır, onun yerini bilgisayardaki moleküllerin saf sayıyı daha iyi gösterecek şekilde yeni bir düzenlemesi alacaktır. Ve çocukluğunda yaşadığı, ellerini sabunlu kirli suya batırma deneyiminin özlemini çeken Curtis yetişkin çalışma hayatının çoğunu bilgisayar çıktılarına bakarak geçirmektedir.

Kapitalist üretimin duyusallıktan yoksun dünyası insan hayatıyla ilişki kuramayacak kadar kurak ve soğuktur. Ancak öte yan-dan bu sistem, işyerinde tahakkümü ve meta tüketiminde

2. Otto Fenichel, "The Drive to Amass Wealth," *Psychoanalytic Quarterly* 7 (1948): 69-95. Krş., ayrıca Norman 0. Brown, *Life Against Death: The Psychoanalytical Meaning of History* (Middletown, Conn.: Wesleyan University Press, 1959).

baştan çıkarmayı içeren insan yapısı bir sistem olduğu için, kapitalist bütünlük içinde insanın amacını soyut mübadele ilkesine bağlayan bir dolayımlar sistemini içermek zorundadır. Bu dolayımlar, mübadelenin, yani sermaye birikiminin en uygun şartlarda ilerlemesine izin vermek ve aynı zamanda insanların gerçek gereksinimleriyle ilişkili olmak zorundadır. Buradaki temel çelişki, yalnızca, en çok denenmiş yolla, yani insan gereksinimlerinin mübadele ilkesine uygun olarak biçimlendirilmesiyle (reklamla, eğitimle, vb.) tatminkâr olmayan bir şekilde çözülebilir. İnsanlar istenen biçime sokulabilir, ama sonsuza kadar değil; en nihayet kapitalist ilişkilerin kalpsizliğine direneceklerdir. Öte yandan, şu ana dek bu ilişkileri tepetaklak edecek kadar direnmemişlerdir. O halde kapitalist bütünlük, çelişkili unsurlardan oluşmuş, hepsi de "Sermaye Malı" etiketini taşıyan inanılmaz bir bolluk içermektedir.

Psikolojiyi aşan bütünlüğün doğasını biraz daha açık bir biçimde anlamak artık mümkündür. Curtis'in işyerini, bankayı düşünün. Banka, içindeki başka unsurlar yoluyla genele bağlı olan bütünlüğün bir öğesidir. Bu öğeler tek tek bireyler ve mimari yapılar kadar farklı olabilir; yine de sermayenin çelişkili gereksinimlerinin aktif etkisi yoluyla içten içe birbiriyle ilişkilidir. Bu dolayımlar yoluyla, psikanaliz koşulları altında açığa çıkan psişe-içi ilişkiler hiçbir psikolojik başvuru noktası olmayan ya da yalnızca belirsiz bir mesele olan diğer başka meselelere organik olarak bağlanır. Burada Curtis'in babasına ait fallusu araması, yalnızca belli türde erkeklerin gücün merkezinde olduğu psikolojik-olmayan olgularla birleşir; yine lağım deliğini koruyan tarantulaya ait düşü de ırkçılık tarihiyle ilişkilendirilebilir; buna göre, dairesini ve ofisini temizleyenler, yalnızca geceleri geç saatlere kadar çalıştığı bankada, masasında yığılı belgelerin ardından göz attığında gördüğü zenci kadınlardır. Annevari sekreter, tıpkı bankanın ipek gibi düzgün, dikdörtgen ve tamamıyla tasarlanmış mimarisi gibi, bu düzenin bir parçasıdır. Kusursuz bir biçimde ayarlanan sıcaklığı ve neminden, boş monokromatik duvarların Picasso ve Miro'nun sıcak bölgeleriyle dikkatle yan yana getirilmesine kadar, Curtis'in çevresi üzerindeki eksiksiz denetimi her

yere yayılmış olan bir gerçekliği, görünmeyen, ama her şeyi gören psikolojik olmayan bir zihni, insani öğenin içine işleyen, hatta bölmeler arasında toplu eğlence ve oyun için ayrılmış bir alana bile izin veren bir mevcudiyeti oluşturmak için birleşir. Psikolojik olmayan bu zihin yalnızca olumsuz olarak bilinebilir. Aslında, Curtis'in bilinci bankanın başarısının cam ve çelikten ibaret pürüzsüz yüzeyi tarafından daraltılmıştır. Duvarların dışında, onun aman vermez ilerleyişinden arta kalanlar yaşamaktadır ve bu marjinallik, fantezi ve sapkınlık alanı Curtis'in zihninde yerini almıştır.

Her toplumsal düzende öznel ile nesnel, benlik ile ötekiler arasında zorunlu olarak bir farklılaşma doğar. Buna karşın, yalnızca kapitalizmde, bu farklılaşma bir bölünme ve bütünlüğün baskın özelliği halini alır. Bu çalışma ilerledikçe kapitalist varoluştaki bölünmeleri, özellikle kişisel hayatı etkiledikleri kadarıyla, araştırmak için birçok fırsatımız olacak. Ancak sahip olduğu herhangi bir metafizik nitelikten ötürü değil, ama toplumu yöneten güçlerin onun göz önüne alınması gereken diğer bütün unsurlardan daha ağır bastığından emin olmalarından ötürü diğer hepsine galebe çalan karakteristik bir bölünme vardır. Kapitalizm, saf bir üretim sistemi -yani üretim için üretim ve bir sınıfın ayrıcalıklarının diğerlerine göre artması- olarak kimliğini üretim noktasında -ücretli emek olarak bildiğimiz çalışma sürecinde- kazanır.

Dünyayı bir pazar haline getiren kapitalizm insan faaliyetini sonuçlarından ayırarak ekonomik olanın alanını evrenselleştirme girişiminde bulunur. Bu, onun özel tahakküm biçimidir ve hem insani öğeyi vurgulayan hem de insanlıktan çıkaran çift anlamlı bir süreçte açığa vurulmaktadır. Marx şu gözlemi yapmıştır:

> Sermaye için işçi bir üretim koşulunu değil, yalnızca emeği oluşturur. Eğer bu, makineler, hatta su veya havayla sağlanırsa, daha da iyidir. Kapitalin el koyduğu şey emekçi değil, emektir. Buna doğrudan değil mübadele yoluyla el koyar.[3]

Diğer üretim biçimlerinden büyük bir netlikle ayrılan kapitalizm

3. Karl Marx, *Capital*.

öznel olana temel bir atılımı gerektirir. Kapitalizmde, işçi efendisine, kölenin olduğu gibi kayıtsız şartsız ya da serfin olduğu gibi toprakla bağlı değildir. Bireysel olarak özgür bırakılmıştır ve ona bireyselliğini geliştirme potansiyeli verilmiştir... elbette, hayati önem taşıyan faaliyetin bir kısmı benlikten koparılıp kapitaliste emek-gücü olarak satıldığı ve artı değer olarak geri döndüğü sürece. Özet olarak, insan gücü ücret yoluyla sayıya, yani paraya dönüşmektedir. Böylelikle zorunluluk ilkesini ve toplumun temelini koruyan çalışma, bir bütün anlamında kişinin faaliyetine eşit değildir; mübadele amacına hizmet etmek için sayılabilir bir şekle sokulan ve bu mübadelenin olabilmesi için bölünmek zorunda kalan benliğin bir kısmının sahası haline gelmiştir. Curtis'in bankası bu sürecin ideal haline getirilmesini temsil etmektedir, çünkü kapitalist üretimin nihai özünün, en son ve saflaştırılmış ürün olan paranın ticaretini yapmaktadır. O halde, Curtis örneği paradigmatik olabilir ve her halükârda kapitalizmin ortalama bireyinden tür olarak değil derece olarak farklıdır.

Soyutlama ve bölünme, üretimle özdeş hale gelen kapitalist kültürün temel özellikleridir. İnsan faaliyeti tarafından yaratılan kişisel bir yan ve nesneye dair bir yan, kendi başlarına bir yaşantıya sahip olarak, ama bütünlük içinde oradan oraya dolaşıyor gibi görünür. Soyutlamaya doğru olan amansız devinim, Kartezyen bölünmede bedeninden soyutlanmış bir insan bilinci ve maddi, mekanik, doğanın ambarı şeklinde bir beden yaratır. Zihin doğadan koparılmış ve doğa şeylerin aceleyle oraya buraya seğirtmesinden ibaret hale gelmiştir.[4] Şeyler dünyası, doğal dünya normal bilimin mekanik yasalarına uyar; oysa insan doğası zihnin soyut ideal ilkelerine boyun eğmektedir. Zamanın kendisi, a priori bir kategori olmaktan uzak, hayatın ritimlerinden koparılıp çizgisel ve mekanik olarak işleyen kişiliksiz bir nicelik olarak görülmeye başlanmıştır. Mekanik, şimdi ise dijital olan saat zamanı işyerindeki insan fa-

4. Bu zorunlu olarak Marksist bir görüş değildir. Krş., Alfred North Whitchead, *Science and the Modern World* (New York: The Free Press, 1967).

aliyetlerine dayatılmaktadır.[5] Zaman insanları zorunlulukla bağlamanın bir yolu haline gelmiş ve kendisi de bir zorunluluk olmuştur: Göründüğü kadarıyla keyfi birimlerle ölçülmekte, parayla sıkı sıkıya denkleştirilmekte ve gerçek insan tahakkümünün gözden kaçmayacak biçimde soyut koşulu olarak insanlara dayatılmaktadır.

Analistler ofislerinin sessizliğinde kapitalist kültüre ait bu unsurların negatif yüzünü görürler. Hastalar birkaç dakika geç kaldıklarında, analistin pervasızca meydan okuduklarını düşünürek kendilerine kızacağını hissedip paniğe kapılırlar. Erken gelseler de yine bir ajitasyon içindedirler, çünkü bu, küçük düşürücü bir boyun eğiş anlamına gelmektedir. Bu tür hastalar tam zamanında başlamak, diyelim analizin başlamasından otuz saniye ya da soluklanmalarına yetecek kadar zaman önce gelmek için aşırı bir çaba gösterirler. Psikanalizde zaman konusunda kişisellik dışı hiçbir şey yoktur. Analiz için bir zamanın belirlendiği doğrudur; ama bu, yalnızca özlem ve güçten doğan azami gerilime dayanabilmeyi garanti eder. Benzer bir ilişki, kapitalizmde zamanın öteki egosu olan para için de geçerlidir. Bazı hastalar hemen orada öder, bazıları tam tamına iki hafta sonra; bazısı kahve lekeleriyle dolu çekler getirir, bazısı da o değerli şeyi sanki elimizi kirletecekmiş ya da alıp verme sırasında kirlenecekmiş gibi bir zarfa koyar; hatta, sanki herhangi bir doğrudan maddi iletiden kurtulmak ister gibi, parayı gözlerini kaçırarak analistin eline bırakanlar da vardır. Bildiğim kadarıyla, hiçbiri paraya tam anlamıyla soyut bir mübadele aracı gözüyle bakmaz. Kapitalist toplum soyutlamaya yöneldikçe, bu toplumun bireyleri de o yönü olumsuzlamaya yönelir. Curtis'in ve diğer pek çoğunun açığa vurduğu anal kompleks çocuklukta yaşananlardan geriye kalandır. Dışkı ve para eşitliğinin özgül bir tarihsel formasyon -bedenin para simgesine yüklenen ve insani olmayan soyut güce karşı protestosu ya da bunu olumsuzlaması- olduğunu fark edene kadar bu, temelde bizim için anlaşılmazdır. O halde, insan bedeninin en elle tutulur biçimde ger-

5. Krş., Harry Braverman, *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* (New York: Monthly Review Press, 1975).

çek üretimi olan dışkı çocukluktaki gücü, yetişkin gücün işareti ve insan zihninin en elle tutulmaz gerçek üretimi olan parayla ilişkilendirir. Her biri bir nihai üründür; biri beslenmenin ürünü, diğeri üretimin.

Kapitalizm, tıpkı tahakkümü sokmadığı gibi, bölünmeyi de toplumsal varoluşa sokmaz. Sınıflı toplumun başlangıcından beri insanlar ikili bir varoluş yaşamıştır: Aynı toplumda oldukları halde birbirlerine yabancılaşmış, sınıf engeliyle ayrılmışlardır. Böylesi bir engel yalnızca dışarda varolamaz; içselleştirilmesi gerekir. Benlik bir kez ötekilerden ayrıldı mı, kendinin, genel olarak dünyadan, doğadan ve başka insanların bedeninden olduğu kadar kendi bedeninden de kopmuş olan bireysel bir varlık olarak farkında olmaya başlar. İçsel bir örgütlenişi ve çatışmaları olan farklı bir varlık olarak benlik bilinci Batı düşüncesine Platon'la girmiş ve bu düşünce içinde şeffaf bir biçimde büyük düşünürün emperyal Atina'nın sallanan sınıfsal yapısını rasyonelleştirme girişimiyle bağlantılı olmuştur.[6] Sınıflar içsel olarak Platon'un benlik kavramı içinde belirir ve sınıfların çatışmaları, Batı bilincine bulaşıcı bir hastalık gibi yayılan akıl ve itki arasındaki zihinsel mücadeleye aktarılır.

Böyle bir bakış açısından (ve erkek ve dişi gibi daha da eski farklılıkları içeren diğer bir bakış açısından), kapitalizmin tamamen yeni bir şeyler eklediği söylenemez. Ancak onun dünyaya tanıştırdığı, işçinin bir yanıyla diğer yanı arasındaki o özel bölünme yeni bir yabancılaşma düzeni ortaya koyar ve modern psişenin ve onunla birlikte modern psikoloji, psikiyatri ve psikanalizin doğuşunun koşullarını yaratır.

Kapitalizmde üretim ve tüketim birbirinden ayrılmıştır ve ikisi de bireyin radikal ve tarihsel olarak özgün bölünmesini içerir. Burjuva uygarlığındaki bireylik koşulu da bu bölünmenin tıpkısıdır. Bir açıdan bakıldığında, bölünme kapitalizmin gücünün, bireyin kalbinin derinlerine girmek için gereken gücün bir işaretidir. Ama başka bir açıdan bakıldığında, aynı süreç sermayenin temel akıldışı

6. Joel Kovel, "Mind and State in Ancient Greece," *Dialectical Anthropology* 5, no. 4 (basılıyor).

niteliği ve zayıflığının bir damgasıdır. Evrenselleşmeye doğru yol alır gibi yapsa da kapitalizmin sınıfsal tahakkümü, tıpkı Atina toplumunun Platonik benlikte yeniden üretilmesi gibi, sürekli olarak bireysel yürekte yeniden üretilir. Tarihin herhangi verili bir kişide tam olarak yeniden üretildiğini savunmak basit ve yanıltıcı bir görüş olurdu. Bu, tarihin, gerçekte, bireyin üretici hayattan ve kamu hayatından koparılması üzerinde etkili olduğunu yadsımak olurdu. Sınıf tanımı gereği psikolojik bir ilişki değildir ve herhangi bir kişisel vasıfla özdeş tutulamaz. Akılda tutulması gereken nokta, kişisel hayatın üzerine güzel bir sınıf haritası çizilebileceği değil, bireyin, sınıf yapısı içinde *nerede olursa olsun* kişisel varoluştaki derin bölünmelere açık hale geleceğidir. Bu bölünmeler öznel olarak benliğe kazınacak ve öznel bölünme nesnel dünyanın bölünmeleriyle uyumlu olacaktır. Kapitalizm bu bölünmelerden beslenir ve bu diyet onu giderek zayıflatır. Tıpkı kapitalist bürokrasinin boş yere geniş ölçekteki çatışmaları uyumlu hale getirmeye çalışması gibi, kapitalizmin bölünmüş benliği de devamlı rasyonalizasyon yapmaya çalışır ve yine devamlı nevroza kapılıp parçalanır. Benlik parçalandıkça, kapitalist üretim ve tüketim, şapkalı mantarlar gibi üründen asalakça beslenir ve böylece kendini yeniden üretir.

Bu tür yollarla sadece kapitalist topluma özgü bir kültür doğar: Bir dil, düşünce biçimi, zamanın ve mekânın düzenlenmesi. Ailenin dolayımından geçen bu kültürden de sınıflarda yer alarak kapitalist toplumu yeniden üreten "kapitalist psikoloji"ye sahip insanlar doğar. Diğer bir ifadeyle, kişi üretim noktasından doğmaz. Daha çok, üretim noktasında doğan bölünme yeniden topluma akar ve orada belli türde bir kişisel varoluş tarzı ve aile hayatı ortaya koyar. Bu kavşaktan gerçek birey doğar. Birey, aile, kültür ve çalışmanın ileri geri mekik dokuduğu bir çeşit "geribesleme döngüsü" izlenimi vermek istemiyorum. Buradaki öğeler birbirinden kesin hatlarla ayrılmış değildir, ancak karşılıklı birbirini oluşturur. Birey, aile, kültür ve çalışma arasında düzgün bir uygunluk da yoktur. Kesin olarak tam tersi doğrudur. Kapitalizm işlemeyerek işler. Bozulurken işler. Kapitalizm içinde çalışan ve onu sağlamlaştıran birey, işlevsel bir robot değil içsel olarak parçalanmış bir yaratık,

bir "nevrotik"tir. Bilinçdışı şeytanı onu daha değerli bir performansa teşvik eder, o ise sapkın isteklerle eğerlenmiş bir biçimde arzuyu umutsuz bir meta arayışıyla dışarı yöneltir. O meta ki hiçbir zaman takdir edilmemiş, hep bir kenara atılmıştır. Bölünme içsel olduğu ve bir bütün olarak toplumun gidişatıyla özdeş olmadığı için, onun performansı ve tüketimi asla dinginlik ve huzur getirmez. Tersine, sürekli yeni projelere, ürünlere, nesnelere yönelir... ve sistemin işlemesine yardımcı olur.

Tıpkı kapitalist sistemde yaşayan bireyin kaçınılmaz bir çelişkinin tuzağına yakalanmış olması gibi, bir bütün olarak sistem de sürekli bir bunalım durumuna maruz kalmaktadır. Bu, onun kökenindeki, yalnızca üretim güçlerinin fantastik bir biçimde gelişimi yoluyla rasyonelleştirilebilen ya da üzeri örtülen akıldışılığın bir ölçütüdür. Ancak rasyonelleştirmenin kendisi doğa üzerindeki tahakküm ve emperyalizm ikiz sütununa dayandığı sürece başarısız olmaya mahkûmdur, çünkü bunların ikisi de zorunlu olarak yıkılıp yerle bir olacak ve esas sisteme felaketler getirecektir.

Şimdiye kadar yaptığımız analiz birçok ilginç politik soruyu gündeme getirmektedir. Örneğin, sermayeye yapılacak devrimci bir saldırının ilk noktası, klasik Marksizmin koyutladığı gibi, ürüne, emeğin örgütlenmesine yönelmelidir denilebilir mi? Bu, çok büyük bir ölçüde doğru olmalıdır. Zenginliği yaratan ve kendilerinden yabancılaşmasına izin veren çalışan insanları temsil eden adaleli ve dişli politik bir yapı olsaydı, onun bu ülkede yol açacağı farkı bir düşünün. Kapitalist gücün böyle bir gelişimi denetlemek için harcadığı muazzam kaynakları da düşünün. Sermaye, o uyuyan dev uyandırıldığı takdirde kapitalist sistemin sonunun geleceğini bilmektedir. Ne var ki, emeğin uyandırılmamış olması yalnızca sermayenin onu baskı altında tutma çabalarından kaynaklanmaz. Bir itaat unsuru da vardır; dolayısıyla, bütünlüğün "kişisel" alan olarak bölünen o kısımlarının da bunun içinde olup olmadığını sormadan edemiyoruz.

Geleneksel olarak Marksizm, davasını üretim noktasındaki ta-

hakküme -buna ekonomi politik de denilebilir- dayandırmış ve kişisel alana türev, hatta artık gözüyle bakmıştır. Başarılan onca şeye rağmen, Marksizmin gönül rahatlığı duymak için bir nedeni yoktur. Teorisinin devrimin öncü gücü olarak öngördüğü endüstriyel proletaryanın düzenli bir biçimde muhafazakârlığı seçmesi olgusunu bir türlü açıklayamamıştır. Üretimi bir fetiş haline getirme ya da doğayı tahakküm altına alma gibi kapitalist alışkanlıklardan da kendini kurtaramamıştır.[7] Son olarak da, Marksizm asla otoriteryanizme karşı özgürleşme sorununu çözememiştir, öte yandan sahici bir biçimde özgürlük vaadini taşıyabilecek tek güç olarak kalmıştır. Yalnız bir şey kesindir: Üretim araçlarının denetimi özgürleşmek için yeterli bir koşul değildir ve yalnızca bir başka diktatörlük döngüsüne zemin sağlayabilir.

Bütün bu nedenlerden ötürü, Marksizme dokunulmazlığı olan kutsal bir şey gözüyle bakmamalıyız. Aslında, aynı soru onun olduğu gibi psikanalizin de önüne konmalıdır: Bölünmüş bir unsur adına, bu durumda ekonomi politik adına bütünlüğü görmezden gelmiyor mu? Radikal eylem ve anlayışın nesnesi bütünlüktür ve burada, bütünlük bir soyutlama değil, tüm gerçekliğiyle toplumdur, yalnızca eşyaların yapılma biçimi değil, aşkın ve çocukların yapılma biçimi, dilin konuşulma biçimi, düşüncelerin düşünülme biçimidir; aslında, aklın ve deliliğin oluşturulma biçimidir.[8] Başka

7. Yakın tarihli iki farklı eleştiri için, krş., Russell Means, "Fighting Words on the Future of the Earth," *Mother Jones*, Aralık 1980, s. 22-38; ve Russell Jacoby, "What Is Conformist Marxism?" *Telos* 45 (Güz 1980): 19-44.

8. Bütünlük (totality) kavramı hazır işi tanımlara sığmaz. Diyalektik düşüncenin temel bir kavramı olarak bütünlük "parçalarının toplamını aşan bütün"den daha öte bir kavram olduğu gibi, Genel Sistemler Teorisi'nin herhangi bir terimine de eşit değildir. Bütünlük karşılıklı bir hareketliliği anlatır: Bütün, onların toplamı tarafından tanımlansa bile, parçaları içindedir ve onların kurucusudur. Bu kavram bütünlüğü kapalı bir ontolojik sistem içinde, Aklın tarihle birliği olarak gören Hegel tarafından çeşitli biçimlerde kullanılmıştır; Marx bütünlüğü proletaryanın parçalanma enerjisiyle ileriye götürülen sınıflı toplumun üst gerçekliği olarak görür; Lukacs ve Adorno. Bütünlüğün bu çalışmadaki anlamına en yakın tanım Sartre'ın tanımıdır:

Bir bütünlük, parçalarının toplamından tamamen farklı olmakla birlikte, bütünlüğü içinde, şu ya da bu biçimde, parçalarının her birinde mevcut olan ve kendisini şu ya da bu parçasıyla ilişkisi aracılığıyla ya da parçalarının bazılarının ya da hepsinin aralarındaki ilişkileriyle ilişkisi aracılığıyla gösteren bir

şeylerin yanı sıra Curtis'in şeytanıyla birleşen bu bölünmüşlüğü gerçek anlamda kavrayarak radikal bir toplumsal içgörüyü keskinleştirmek olanaklı mıdır? Hümanist Marksizmin -tahakkümün değil, özgürlüğün Marksizminin- hedefi, dışladığı şeylere rağmen, kendiliğindenlik ve arzuyu, aşkınlığın tohumlarını içeren bu alanın ele geçirilmesine hizmet edemez mi?

Ancak yeniden kurulmuş bir psikoloji olmaksızın bu sorulara yanıt veremeyiz.

---

varlık olarak tanımlanır.

Jean-Paul Sartre, *Critique of Dialectical Reason, Theory of Practical Ensembles,* çev. Alan Sheridan-Smith, ve der. Jonathan Ree (Londra: NLB, 1976), s. 45.

Sartre tarihsel eylemlilikle -bütünleyicilik- sentetik olarak birleştirilmedikçe bütünlüğün atıl bir koşula geri döneceğini savunur. Diyalektik akıl "bütünleyicilik hareketidir" (*Critique of Dialectical Reason*, s. 46). Bu tür bir eylemlilik bu kitabın temel bir kavramı olan praksis nosyonuyla anlatılır. Bu kitapta doğrudan kullanılmayacak olan bütünleyicilik, bu yüzden, burada kullanılan praksis kavramının bir öğesi olarak düşünülmüştür.

Belirtmek gerekir ki, kişi (ya da "kişilikler"), aynı zamanda toplum bütünlüğünün parçaları olmakla birlikte, kendi başlarına bütünlüklerdir. Freud, teorisinde bu ilişkiyi, hiçbir zaman açıkça geliştirmemiş olsa bile, sezmişti.

Ayrıca krş., Herbert Marcuse, *Reason and Revolution: Hegel and the Rise of Social Theory* (Boston: Beacon Press, 1960); Susan Buck-Morss, *The Origin of Negative Dialectics: Theodor W. Adorno, Walter Benjamin and the Frankfurt Institute* (New York: The Free Press, 1977); ve Theodor W. Adorno, "Sociology and Psychology," *New Left Review* 46 (Kasım-Aralık 1967): 67-80, 47 (Ocak-Şubat 1968): 79-95.

VI
Arzu ve tarih-aşırı

A. TARİHSEL VE TARİH-AŞIRI

Baştan başlayalım. Curtis adlı kişinin psikolojik araçlarla yeterince anlaşılamayacağını çünkü psikolojik ilişkilerinin zorunlu olarak, gerçekliğe tam anlamıyla katılımı göz önüne alınmadan kurulmuş olduğunu ortaya koyduk. Curtis, toplumun, öğeleri arasında bireye ilişkin yoğun bir merak uyandırmasıyla bütün toplumlar arasında eşsiz bir yer tutan kapitalizmin bir parçasıdır. Psikoloji bu merakın resmi bilimi, psikanaliz ise bunun varyantlarından biridir. Ancak birey kapitalizmde çelişkili olarak biçimlendirilmiştir. İnsan gücü benliğe yabancılaştırılmış, bu arada onun hatları yabancılaşmış üretici güçler tarafından çizilmiştir. Hiçbir psikolojik söylem bu i-

lişkiyi kuşatamaz, çünkü gerçek pozitif bireylerin bilimi olan psikoloji bireyin kendine hâkim olduğu öncülü üzerine kurulmuştur. Ama konu bu değildir. Sonuçta, psikoloji ve psikanaliz burjuva ideolojisinin bir parçasıdır; yani, burjuva dünyasını zamandışı ve kusursuz göstermeye çalışırlar, oysa o tarihseldir ve para ve özgür olmayan emek eşitliğiyle sınırları çizilmiş bir zaman kavramının tahakkümü altındadır.

Yine de insanlar özgür olmayan, eksik bireysellikleriyle var olmaktadır. Psikolojinin konusu mitos değil, yabancılaşmış olsa bile gerçek olan bir hayatın ürünüdür. Psikolojiyi fırlatıp atmamalı, ama yeniden kurmalıdır. Dışarıda bıraktıklarını da hesaba katarak onu yeniden formüle etmek gerekir; bireyin bütünle, kapitalizmle ilişkisini kavraması gerekir; burjuva psikolojisinin oluşum anında bastırdığı şeyi içine almalı, yani tarihsel olmalıdır. Psikoloji zamanı, sınırlı, kapitalist biçimiyle değil, doluluğu içinde yeniden ele geçirmelidir.

İşte bu nedenle dikkatimizi, psikolojinin tarihe açık olan ve kişiye bir bütün gözüyle bakan bir varyantı olan psikanalize yöneltiyoruz. Freud'un bazılarına değineceğimiz bir sürü kusuru vardı. Ancak insanları birer bütünlük olarak, bir olumsuzlama durumundaki farklı unsurlardan oluşmuş, ama hepsinin üzerinde bir kimliğe sahip, tarihsel olarak gelişmekte olan bütünler olarak kavramış olması onun tartışılmaz dehasına işarettir. Freud'un büyüklüğü, insanların olumsuzluğunu, dünyanın tarihsel olarak tamamlanmamışlığını doğrulayan ve insani olmayan (nonhuman) bir parçamız olduğunu kavramasında yatmaktadır. Zayıflığı ise bu içgörüyü kritik noktalarda bastırmış olmasıdır. Psikanalizin kötü durumu Freud'daki en zayıf şey üzerine kurulmuş olmasından ve giderek kendini devlet tarafından liyakat nişanı verilen, zengin hastaların himayesine sığınan ve sigorta şirketleri tarafından ödüllendirilen olgucu bir küçük burjuva disiplinine dönüştürmesinden kaynaklanmıştır. Yeniden kurma projesi, tarihsel diyebileceğimiz bu içgörüyle başlamalıdır.

İnsani niteliklerin diyalektik, yani bir olumsuzlamalar sistemi olarak tanımlanabilir olduğunu gözlemledik ve psikanalizde tarihsel bütünlük kavramını yeniden ele geçirme üzerinde durduk. Bütün bunları bir araya koyarsak, insanın bileşik nitelikleri olarak *tarihsel* kavramını ve bunun olumsuzlamasını geliştirmeyi istediğimizi söyleyebiliriz. Bu olumsuzlamaya *tarih-aşırı* (transhistorical) diyeceğiz. O halde, tarihsel/tarih-aşırı çizgilerde insanın ne olduğu üzerinde duracağız.

Bu iki kavramın insana ait bir tanımlamada eksen oluşturacak bir tarafının olmadığı söylenebilir. Ne var ki, bu nitelikleri tarif ederken herhangi bir olgucu imgeler bütününe, tarihseli bastırmış olan bir gelenekten kaynaklanan herhangi bir metafora teslim olmamalıyız. Tarihsel ve tarih-aşırı, daha ziyade insan denen şeyin iki ayrı yönüdür, dolayısıyla insanı bunlara göre tanımlayabiliriz; onları insan denen şeyi de oluşturur, o halde insan denen şey tarihsel ve tarih-aşırı arasındaki gerilimden doğar.

Curtis'in nevrozunu ele alın. Onun, tarihte oynadığı role başvuru yapılmaksızın anlaşılamayacağını vurgulamıştık. Para konusundaki korkusunun, servetini kaybettiği takdirde şeytanların gelip iç organlarını parçalayacağı fantezisine dayalı korkunun, kapitalizmde paranın gerçek tarihinin, hatta daha da özgül bir biçimde bankadaki ondan daha güçlü ya da güçsüz konumda bulunan erkeklerle ilişkilerinin, olumsuzlanan bir ürünü olarak tarihsel bir çerçeve içinde görülmesi gerekir. Dahası, Curtis'in gerçek ailesi de tarihsel bir ailedir. Curtis'in yakalandığı umutsuz yabancılaştırıcı sürecin bir benzerine babasının da yakalanmış olmasına tarih karar vermiştir; babanın oğula yabancılaşmasında tarih belirleyici bir rol oynar ve o tarih Curtis'i de aynı şekilde kendi oğluna yabancılaştıracaktır. Tarih, kadınlığı belli bir biçimde tanımlayarak Curtis'in annesine karşı acı hisler duymasında da belirleyici rol oynar ve annesini kaçması gereken hırçın bir kadın olarak görmesine neden olur. Bu analizi istediğimiz kadar uzatabiliriz: Nereye dönersek dönelim, hatta bedenin kendisini neyin oluşturduğuna bakalım, tarihin damgasını buluruz ve tarihin yapılmasına tanık oluruz. O halde tarihsel olan, ikili bir yöne sahiptir: İnsanların tarihte oy-

nadıkları rolün onlar üzerinde bıraktığı izdir, aynı zamanda tarihi oluşturan insanların yaptıklarıdır. Marx'ın anlayışına geri dönecek olursak, tarih insan emeği ya da praksisle -bilinçli, nesnelerin oluşumunu sağlayan toplumsal faaliyetle- inşa edilir. O halde tarihsel olan, o faaliyete giren ve tersine, o faaliyetle bizde biçimlenen her şeyi kapsar.

Ancak tarihsel olan ne insani olanakların hepsini tüketebilir ne de psikolojik ilişkilere kendinde bir açıklama getirebilir. Örneğin, Curtis'in şeytanlı fantezisinde "para kaybetme", para-bokun dışarı çıkabilmesi ve Baba'nın içeri girebilmesi için anüsünü açma yoluyla olur. Curtis'e bir anüs bağışlayan ya da bu anüsü, hayatında önemi olan insanlar hakkında bedene dayalı fanteziler kurgulasın diye büyük ölçüde canlandıran tarih değildir. Beden tarih tarafından biçimlendirilecek bir parça çamur değildir: Tarihe somut bir birikim katar ve ondan taleplerde bulunur, bu da her türlü tarihsel durumda olan bir şeydir. Beden ne tarihin üzerinde ne de altındadır, bir şekilde tarihin içine sıkıştırılmıştır ve onun tarafından dönüştürülmüştür, başka bir ifadeyle tarih-aşırıdır.

Ama beden, bir ayağı tarihin dışında olan her şeyi temsil etmez. Her ne kadar tarihsel olarak belirlense de Curtis'in ailesinin de böyle bir tarafı, hatta tarihten önce gelen bir yönü vardır. Tarih var olmadan önce de, yavruların korunmasız ve kendi ayakları üzerinde duramayacak biçimde doğması ve uzun bir zaman bağımlı kalması nedeniyle, yeni türlerin üremesi için aile tarzında bir düzenleme olsa gerek. Böyle bir düzenleme olmasaydı, hayatta kalınamaz ve onsuz tarihin düşünülemeyeceği hayalgücünün gelişimi için insanın uzun süre bağımlı olması gerektiğinden tarih de olmazdı. Öte yandan, aile benzeri bir düzenlemeyi aileye çeviren tarihtir; yani, ancak hayalgücü tarihsel olduktan, kendini dille, üretim araçlarıyla kuşattıktan ve dünyayı insanca bir yolla örgütledikten sonra hem bu düzenleme "aile" adını almıştır, hem de ilkel insanların kurduğu ailenin onların kendi hayat tarzıyla özelleşmesi, burjuva dünyası ailesinin kendi hayat tarzıyla özelleşmesi gibi, her özel ailenin özel bir adı olmuştur.

Tarihsel/tarih-aşırı konumlandırma, şeylere belli adlar verme ve böylelikle, nasıl anüs ve aile burjuva dünyasında adı olan şeylerin özel bir türü haline getirilmişse, onları dönüştürme sürecidir. Bu şekilde ne onların tarih-aşırı niteliği bozulur ne de bu nitelik tarih tarafından edilgin bir biçimde massedilir; dönüştürülmüş olsa bile tarihin dışında olma özelliğini korur. Bu ise, tarih-aşırı öğenin iki yönde hareket etmesine izin verir: (1) Açlık, deniz kazaları, toplama kamplarında hapsedilme gibi aşırı ya da felaket içeren durumlarda olduğu gibi, tarih tersine döndürülmüş ya da bir kenara atılmışsa tarih öncesine yönelme eğilimi; (2) tarih bir sonraki evresine ulaşırken daha da fazla dönüşmüş olma eğilimi. Tarih bir dereceye kadar dışında olan bir şeyi içermeseydi, eksiksiz olurdu ve insan zamanı dururdu. Ama tarih tarih-aşırı olanı asla tam anlamıyla yenemez, aynı şekilde tarih-aşırı da tarihselleşmeden var olamaz. Eğer tarih-aşırı tarihten bir şeyler talep etmeyi bırakırsa, bu tarihin dışına çıkmayla, yani insani açıdan üretici hayattan geri kalacak şekilde hastalanmak ya da yaşlanmak ve sonunda ölmekle aynı şey olur. Ölüm, tarih-aşırının tarihin ötesine nihai geçişi olduğundan, tarih bünyesinde daima ölüme anlam verme, bu nihai insani şeyin adlandırılması olgusunu barındırmıştır. O halde tarih, Marksistlerin vurguladığı gibi, yalnızca tarih-aşırıyı dönüştüren etkin, güçlü bir işçi değildir. Tarih-aşırıya karşı çıkan ve onu kendinden uzaklaştırmaya çalışan korkmuş bir çocuğa benzer.

Tarihsel/Tarih-aşırının kesişmesi üzerine bazı tezler:

— Tarihi aşana kabaca "doğa" denebilir, ama bu, doğayı "oradaki" doğa olarak değil de insani açıdan düzenlemeyi içerir. Yalnızca tarihsel bir yaratık doğa hakkında soru sorma zahmetine girmiştir ve soru sorma eylemi daima hakkında soru sorulan doğanın bir parçası olmuştur. Doğayı uzaktan incelemeyiz, ancak onun içinde -tarihsel olarak- yer alırız.

— Asla tek bir şey tamamıyla ve yalnızca "insan doğası"nın bir parçası olarak tanımlanamaz. Beden kendi içinde tarih-aşırı bir nitelik taşımaz. Böyle bir şeyi iddia etmek onu çoktan anlamlandırmış, yani tarihin içine çekmiş olduğumuz anlamına gelir. Bu düşüncenin psikanalitik kuram, zihin hastalıklarının teşhisi ve genel olarak tıp bilimi açısından çok önemli uzantıları vardır.

— Hal böyleyken, asla tek bir şey tarihsel olarak adlandırılamaz, çünkü tarihsel olan dinamik bir değişim içindedir ve kendi dışında olanın üzerinde etkin bir biçimde çalışma ve onu adlandırma eyleminden doğar.

— Tarihsel bir bakış açısından bakınca, geçmiş daima tarih-aşırı niteliklere sahiptir, çünkü tarihsel faaliyet tarafından dönüştürülen şeyin ta kendisidir. Bu, "doğa" ile "geçmiş"in bir dereceye kadar eşanlamlı olduğu anlamına gelir. Özelde, "insan doğası", yani "içgüdü", Freud'un da takdir ettiği gibi, daima geçmişi tamir etmeye çalışma niteliğine sahiptir.[1] O halde, "doğa" tutucu çıkarlara yönelmeye meyillidir. Ancak, tarih-aşırı, tarihin dışında olmakla gelecek için radikal hedefler de belirleyebilir. Günümüzde Marksizmin en önemli somut göstergesi olduğu ütopyacı itki, geçmişe, "doğal" bir saadet halinin geleceğe yansıtılmasına ve var olan uygarlığın bu temelde eleştirilmesine dayanmaktadır. Kişi eğer burjuva haliyle bilime ve aynı şekilde burjuva tarihine eksiksiz ve kusursuz gözüyle bakmıyorsa, "bilim dışı" olduğu gerekçesiyle bunu yapmaktan utanmamalıdır.

— Tarihsel ve tarih-aşırı değere sahip bağımsız kendilikler olarak -biri iyi, diğeri kötü; biri özgürlüğün, diğeri zorunluluğun alanı; bir özgürleşmenin kaynağı, diğeri tahakkümün v.b.- gizemlileştirilmemelidir. Sahip oldukları açıklayıcı güç, onların birbiriyle ilişkisinde bulunmaktadır ve amacı, toplumla doğa arasındaki ilişkilerin asırlardır gündemde olan ikilemini aydınlatmaktır. Tarihsel ve tarih-aşırı kavramları bu sorunlar hakkında yararlı şeyler söylememize imkân verir; o kadar. O halde, tarih onu nasıl etkilerse etkilesin -tarih onu daima etkiler ve içinde barındırır- bağımlılığın, bir anlamda, "doğa"nın parçası gibi, daima orada olduğunu söylemek istediğimizde, bir şeyi -örneğin, çocuklukta bağımlılık- tarih-aşırı olarak adlandırabiliriz. Diğer bir ifadeyle, bu, yalnızca tarihsel temelde açıklanamaz; tarih çocuklukta bağımlılığı öncelemez ama kendisi, bir dereceye kadar, son derece eksik bir biçimde dünyaya gelen ve bu yüzden gelişmek i-

1. Freud, *Beyond the Pleasure Principle, SE*, 18: 3-66.

çin tarihe gereksinim duyan insan gibi bir yaratığın "doğal" varoluşuna bağımlıdır. Aslında, "insan doğası"nı tanımlamam için zorlansaydım, onun kendini dönüştüren doğanın bir parçası olduğunu -yani, tarihi yapmanın insanın doğasında olduğunu- söylerdim.

— Aynı şekilde, başka şeylere de -örneğin ekonomi politik - tarihsel diyebiliriz, ama şu şartla: Tarih-aşırı unsurlardan faydalandıkları kadarıyla tarihsel bir dönemin yaratımına yol açtıklarında ve zamanları dolup mazi olduklarında.

— Hiçbir varlık kendi içinde tarih-aşırı ya da tarihsel diye adlandırılamayacağından, bu iki niteliği taban tabana zıt görmemek gerekir. Bu yapılabilir, ama bunun insanlık durumunu gizemlileştiren özel bir ideolojik seçim olduğu unutulmamalıdır. O halde, doğa ile uygarlığın birbirine karşıt düştüğü bir *ikiliğe* (dualism) yenik düşmemeliyiz. Bu, Freud'un duruş noktasıdır ve psikanalizde geri kalmış olan ne varsa hepsinin kaynağıdır. Diyalektik duruş noktası *tekçidir* (monistic): Bizler doğanın parçasıyız, ama ondan koparıldık, bu nedenle o dönüşmüş bir biçimde bizim içimizde yaşamakta, bu arada bizim çalışmamızın ürünleri de ona yansıyarak onu dönüştürmektedir.[2]

— Bilinç, tarihin bir işlevi olarak ortaya çıkar, yani tarihsel/tarih-aşırı kesişmesinden doğar. Freud, bilincin, psişede bir "şey-imge"ye bir "sözcük-imge" vermeyi içerdiği sonucuna vardığında, bunu sezgisel olarak kavramıştı.[3] Bilinçdışı "şey-imgeler"den, yani tarihe bakan şeyden oluşur, oysa bilinç bundan doğan tarihsel eylemdir. Marx'a göre, praksis bilinçli bir faaliyettir. Freud praksis ile bilincin nasıl doğa, insan ve çocukluğa ait geçmiş dönem olarak görülen tarih-aşırı izlerinin temsil edildiği bilinçdışı zihinsel temel ilkeden yapıldığını göstermiştir.

— O halde bilinç üniter bir görüngü değildir; daha ziyade, tarihsel/tarih-aşırı kesişiminin özel karakterine bağlıdır. Bazı praksisler neredeyse kördür. Bilinç özellikle kişinin tarihle ilişkisine -sınıfsal faaliyet- ayrıca tarih-aşırıya, yani kabaca doğaya bağlıdır. Bunların karşılıklı birbirine bağlı olması gerekir.

2. Istvan Meszaros, *Marx's Theory of Alienation* (Londra: Merlin Press, 1970)-
3. Freud, "The Unconscious," *SE*, 14: 159-2 16.

İnsan nesnel duygun bir varlık olarak acı çeker ve bu acıyı hissettiğinden ötürü tutkulu bir varlıktır. Tutku, insan yeteneklerinin nesnesini elde etmeye çalışmasıdır.

KARL MARX, Ekonomik ve Felsefi Elyazmaları

Sorun şu: Bu kesişim somut insani durumda nasıl görünüyor? Biz onu tarif edene kadar, tarihsel ve tarih-aşırı son derece soyut kalıyor olmalı. Şimdilik Curtis'i bırakalım ve başka birine dönelim.

Jane adını vereceğimiz bir hastayla muayenehanemdeyim. Jane otuzlarında bir avukat, genelde iyi durumda, sinir bozucu bir sorun için yardım istiyor: Bayılana kadar oburca yediği dönemsel yeme krizleri. Bunun sonucu olarak, Jane hafifçe kilo almış. Onu gerçekte rahatsız eden kilo değil, yeme olgusunun kendisi -daha da kesin olarak, bu kriz sırasındaki "zihinsel" durumu. Jane amansız, vahşi, acımasız ve bitirici bir yeme itkisiyle kendinden geçiyor. Şöyle diyor: "Sanki ben değilim, ama benim bir parçam olduğunu da biliyorum. Sanki bir şey beni ele geçirmiş." Kriz sık sık kendisinden memnun olduğu, özellikle, istese çok iyi başarabileceği işi konusunda iyimser olduğu zamanlarda başlar. Böyle anlarda kendini iyi hissetme duygusuna başka bir çeşit sinsi bir arkadaş eşlik eder, iyi gibi göründüğü halde ona şöyle der: "Eh... işler iyi gidiyor, neden bir parça şeker yemeyeyim? Ölmem ya." Daha ne olup bittiğini anlamadan kutunun tamamını mideye indirmiş oluyor ve oradan denetlenemez bir biçimde daha büyük şeylere, örneğin, bir keresinde tek bir oturuşta yarım kilo birden yediği tereyağına geçiyordu.

Jane'in bir parçası Jane değildi; bir başka ifadeyle, Jane kendisi için bir "öteki" idi, kendi benliğine yabancılaşmıştı. Bu tür bir deneyim hepimiz için bildik bir şeydir, ama kimse bunu Jane gibi yaşamaz. Hatta eminim ki çok az deneyim onunkine yaklaşabilir ve kimse bu deneyimi tam olarak Jane gibi yaşamaz, çünkü o kişisel deneyimin bir parçasıdır, ne kopyalanabilir ne de değiş tokuş edilebilir. Jane'in tersine, genellikle bu kadar kesin çizgilerle ay-

rılmış bir biçimde kendimiz için birer öteki değilizdir. Ötekiliğimiz, zaman zaman ima yoluyla kendini belli ederek, zaman zaman da onu kovalamamız için bizi zorlayarak ve genellikle yemeğimizi bizimle paylaşarak tıpkı bir çakal gibi yanımızda rahat ve uzun adımlarla koşar. Ama Jane'in ötekiliği patlayıcı nitelikte, hazin, zorba ve tahripkârdı. Bu onun başının belası, ama bizim anlamamıza yardım eden bir şeydi. Jane'e özgü kendine yabancılaşmayı anlatmayı çok sayıda değişik nedenden ötürü seçtim. Bir tanesi, ondaki farklılık, önümüze fırlayıvermesi ve cüretkâr bir biçimde şeklini göstermesi. Öteki, bulaşıcılığı, insana yaptığı şeyler. Bana bu sorunu biraz daha net bir biçimde anlama fırsatı vererek, psikanaliz pratiğinin bir yönünü daha açıklamama ve psikanalizin neden bu tür şeyleri seçmeye özellikle uygun olduğunu anlatmama imkân veriyor.

Bir keresinde Jane ile yaptığımız bir görüşmeden sonra -günün sonundaydı- eve doğru yürürken kendimi delice bir duygunun, bir ötekiliğin pençesinde hissettim. İştahım açılmadı, ama o anda bir şeyin üzerine atılarak onu çiğneyip yutmak istedim, böylece bana saldıran şeyden kurtulabilecekmişim gibi geldi. Her ne kadar özellikle hastamla yaptığım, doyurucu olduğunu hissettiğim bir görüşmeden sonra gelmiş olsa da bu hissin hiçbir iyi tarafı yoktu. Benim ötekiliğim daha çok bir çeşit kör, mantıksız cinnet, süzülmüş saf bir nefretti. O anda dünyadan nefret etmiş ve onu benim mekânıma giren davetsiz bir konuk olarak görmüştüm, bu davetsiz konuğu döve döve dışarı atmam gerekiyormuş gibi geldi. O anda kalabalıkta biri beni itseydi, üzerine saldırırdım. Eve geldiğimde, ters bir davranışta bulunmamak için, evdekilerden bilerek uzaklaştım.

Sakinleştikten sonra, Jane ile yaptığım görüşmenin bende ona acı çektiren krizin aynısına yol açtığını anladım. Onu esir alan itki nasıl kendi kendini kutladığı bir andan sonra geliyorsa, benimki de öyle olmuştu. Ne zaman, Jane ilk önce kendi, sonra da benim için memnuniyet verici bir havaya bürünmüş ve ikimiz de kendimize "aferin, iyi iş yaptın" demişsek, kriz patlak vermişti. Kendi kendime bu kadın bana oyun oynuyor diye düşündüm. Peki, ama ne olmuştu?

O gün Jane'in çok sevimli olduğunu anımsadım. Özellikle çekici bulduğum küçük kız havasına bürünmüştü. Tavırları doğrudan erotik olsaydı, bununla daha kolay başa çıkardım, ama onun yerine hem bana ihtiyacı olan hem de beni beğenen yardıma muhtaç, neredeyse zavallı bir çocuk olmayı seçmişti. Onu en çok etkileyen bir hekim olarak dürüstlüğümdü. Benden önce gittiği terapistin aksine -kötü duygularla anımsadığı bir adam- gerçekten güvenebileceği biriydim. Şimdi ilk defa olarak hastalığının iyileştirilebileceğini umuyordu.

O anda çok hafif bir biçimde çekildiğimi hissettim. Ama farklı yönlere, zorluk da oradaydı zaten. Bir taraftan ona inanmak istiyordum -hayır, *inanıyordum:* Onun dediği kadar iyi değil miydim? Durumunu iyice kötüleştiren öbür kaba saba heriften elbette daha iyidim. Ama aynı anda beni üçkâğıda getirdiğini hissediyordum. Semptomlarının kötü ve karmaşık hislerde kök saldığını ve kendi olmaktan vazgeçmediği takdirde tatlı sözlerle kandırılarak varoluşun dışına itilemeyeceğini biliyordu -ya da en azından benim buna inandığımı biliyordu. Sonuç, hafif bir duygusal sancı ve analize geri dönüştü. Geriye dönersek, görüşmenin geri kalanında duygusuz ve ketum davrandım. Onun ne kadar gerçekçilikten uzak olduğu konusunda birkaç sıcak yorumla yetindim, çünkü öbür türlü Jane kendi oyunlarını oynayacaktı. Bu arada, kendi kendime terapinin zaman alacağı ve çoğunlukla hastanın çabalarına bağlı olduğu konusunda telkin yaptım.

Bir kenara bırakılan şey Jane'in bana yaptıklarıydı. Analizci rolü oynuyor ya da daha çok bu rolün ardına saklanıyordum. Onu olan bitenle karşılaştırmak yerine, ikimizin de işine yarayan kendi kendinden hoşnutluğu içinde kalmamıza izin vermiştim: O iyi kız, ben de iyi analisttim. Bunun bedeli, Jane'den bana geçen hastalık olan duyduğum öfke oldu. Ama bu ancak psikanalizin görünüşte bulutsuz bir gökyüzünde duygusal fırtınalar koparmaya muktedir olduğunu kabullendiğimizde anlaşılabilir hale gelir. Böyle yapmak için, konudan sapalım.

Analitik durumun asli özelliği boşluk anıdır. Bu, varoluşun olağan akışındaki bir kesinti, bir çeşit boş alan ya da daha çok, a-

lışılmış olanın bir an için şeffaf hale geldiği bir oluştur. Tıpkı dalgalar durulduğu sırada denizin dibini görebilmemiz gibi, o anda, daha derin bir şey kendini belli eder. Freud bu sürece geri çekilme demiştir; analizin ortaya çıkardığı, hayatın daha erken bir dönemine ait düşünce biçimleri ve daha birleştirmeci bir örgütlenme biçimi anlamına gelir. Bu, böyle bir düşünceyi sıradan yetişkin söylemin sözdizimi kurallarına uygun mantıklı düşüncelerine göre çocukça ve önemsiz bularak göz ardı etme eğiliminin pençesine düşmediğimiz sürece, kullanabileceğimiz iyi bir terimdir. Bunu yapmamız, içimizdeki "ilkel" olarak düşündüğümüz şeyden duyduğumuz korkunun, Freud'un analize "direnme" dediği şeyde ortaya çıkan kanıtıdır. Kabaca, analitik teknik denen şey, bu tür geri çekilme anlarını teşvik etmektir. Jane ile böyle bir an geçirmiştim, bana kendini bendeki duygusal "sancı" olarak belli etti; hiç kuşkusuz içimde daha sonra bana acı verecek olana yakın bir duygu kabardığı için üzerine gitmedim.

Analitik deneyimin prototipini saptamak zor değildir. Analizin, özünde, çok erken dönemde anneyle olan ilişkilerin yaratıcı bir biçimde yeniden oluşturulması olduğuna hiç kuşku yok.[4] Elbette, aradaki fark, analizin, analistlerin kaba bir tabirle gözlemleyen ego dedikleri, yetişkin söyleminin huzurunda yapılıyor olmasıdır. Bir terapi olarak analiz varoluşun bu iki evresinin anlaşarak birleşmesinden başka bir şey değildir. Bu, dayandığı tek farklılıktır ve analizi en iyi terapi haline getirmese de, psişenin karanlık köklerini incelemek açısından eşsiz bir üstünlüktür.

Bu noktada neyin kendini belli ettiğine ilişkin daha açık bir kavrama ihtiyacımız var. Analitik durumda süzülecek olan bu somut oluşuma *arzu* adını verelim. Arzu tarih-aşırıdır; yani, her tarihsel durumun içindedir ve onun tarafından dönüştürülür. Ama, esas olarak, psikanalitik çalışmalarda süzülerek özü ortaya konmuştur. Biraz daha açayım: Psikanaliz en temel biçimiyle *arzunun*

4. Rene Spitz, "Transference: The Analytical Setting and Its Prototype," *International Journal of Psycho-Aanalysis* 37 (1956): 380-85; D. W. Winnicott, "On Transference," *International Journal of Psycho-Analysis* 37 (1956): 38688; H.W. Loewald, "On the Therapeutic Effect of Psychoanalysis," *International Journal of Psycho-Analysis* 41 (196o): 16-33.

söylemidir. Freud'un çekirdek keşfi, tıpkı bir buhar molekülünün atomun içindeki parçacıkları yakalayarak kopyalaması gibi, arzuyu ele geçirmenin bir aracı olan analitik yöntemin kendisiydi. Psikanaliz kuramı çeşitli görünümlere bürünen arzunun haritasını çıkarmaktır; o halde, psikanaliz bir üstsöylemdir.

Bundan daha sonra söz edeceğiz. Şimdilik, arzu olgusunun ne olduğuna bakalım. Arzuyu anlamak, bildik kesinlik ölçütlerini reddetmektir, çünkü arzu adlandırılabildiği halde adlandırılamayanı içerir. Kısaca ifade etmek gerekirse, arzu henüz tarihteki diller yoluyla adlandırılamayan bir nesneye ulaşma çabasını içerir. Arzu zihnin ilk evrelerine, çocuk zihninin temel yapısızlığına, bu yapısızlığın tarih-aşırı refakatçısı olan uzun süreli bağımlılığa ve tarihi doğurmak için bu temelde ortaya çıkan hayalgücüne işaret eder. Günümüzde yapılan araştırmalar yeni doğmuş bir çocuğun psişesinin boş bir levha olmadığını göstermiştir.[5] Yeni doğan bebek insan sesine tepki verir, nesneleri görsel olarak izler ve yüzünde diyaloğun hammaddesini oluşturan ilk dışavurumcu ifadeler belirir. İnsan cemaatine tepki vermek ve katılmak için doğumda önyapılanmıştır; bu, Marx'ın "benlik toplumsal ilişkilerin bir toplamıdır" tezini onaylar. Ama Marx toplumsal ilişkilerin hayat boyunca önemli dönüşümler geçirdiğini ve çeşitli olumsuzlama ve bastırma durumlarında bile olsa bütün bu biçimlerin daima hazır bulunduğunu kuramının içine katmamıştır; halbuki Freud bunu söyleminin temel taşı haline getirmiştir. Arzu en erken devrelere *işaret etse de* ölüm ona son noktayı koyana dek diğer bütün sonraki devrelerde de mevcuttur.

Yeni doğan çocuk önyapılanmış olsa da sonraki devrelere göre yapılanmamış sayılır. İnsan dünyasına tepki vermek üzere önceden uyum sağlamaya hazırdır ve ilk günlerden itibaren bu dünyaya ilgi gösterir. İlk başta çocuğun dünyayla yüz yüzeliğini onun için temsil eden "Ben", özne, benlik yoktur. Gayet haklı olarak, çocuğun

5. Colwyn Trevarthen, "Communication and Cooperation in Early Infancy: A Description of Primary Intersubjectivity," *Before Speech: The Beginning of Interpersonal Communication,* der. Margaret Bullowa (Cambridge ve New York: Cambridge University Press, 1979), s. 321-47.

ilk başta benliği, dünyayı, özne ya da nesneyi değil, sadece bir çeşit sürekliliği deneyimlediğini söyleyebiliriz. Zihinsel dünyanın öyküsü, bu sürekliliğin zigotun embriyo olarak farklılaşması kadar karmaşık bir karmaşa süreci olan özne ve nesne nitelikleri farklılaşmasından ibarettir. Özne ile nesne arasındaki bölünme, basit bir bölünme değildir; öznenin yaprak yaprak nesneye açılması şeklinde gelişen nesnenin özneye sarıp sarmalamasıdır: Psikanalizin dilinde içe ve dışa yansıtmadır. Bu süreçler ileri geri oluşur, ömür boyu karşılıklı gidip gelirler.

Bu karmaşıklığı ayrıntılarıyla anlatmak asıl konudan uzaklaşmamıza neden olabilir. Ama bu sürecin bir özelliği akıldan çıkarılmamalıdır. Özne ile nesne dünyaları arasında ömür boyu bir gelgit olsa da, hayatın belli bir döneminde bir çeşit istikrar sağlanır ve özne bu yolla kimliğini kazanır; yani, "Ben", saptayan içsel bir fail olarak gelip yerleşir: "Bu benim" der. Süreç kesin hatlarla belirlenmiş bir süreç değildir (ve bizim toplumumuzda ergenliğin geç bir evresinde belirgin bir tamir ve bakım görür); ve herhangi özel bir "ben" olarak neticelenmesi gerekmez, hele burjuva toplumunun yabancılaşmış bireyselliğinde hiç gerekmez. Yine de, insan türünde tarih-aşırı bir öznelleştirme görülür. Bu, devam ettiği takdirde hayatla bağdaşmayacak bir şey olan çocuğun o ilk yapılanmamışlığı nedeniyle, zorunlu bir yapılanmadır. Öznenin oluşumu süreci kayıp ve riskleri gerektirse de onun geri bir adım olduğunu düşünmeyiz. Dünyayı (bedeni içerecek biçimde) hakimiyeti altına alan ve bir bireysellik duygusu belirleyen çocuğun ilerici anlamda zaferini seyreden herkes doğanın, benliğin gelişmesinin cömertçe ödüllen-dirilmesini sağladığını bilir.

Ancak bu tarih-aşırı koşul daima tarihsel koşullarla yüzleşir. Burada işin içine tarihin adlandırma, şeylere özel adlar verme yönü girer. Dil gelişmekte olan kişiyi alır ve toplumun şeyler düzeninin içinde bir yerde sabitler. "Ben" bir Kwakiutl, bir Vandal ya da bir Amerikalı olur; ve Amerikalı olursa, belli cinsiyetten, sınıftan ya da ırktan bir Amerikalı olur, çünkü bunlar yapılanmayı gerektirir. Dil -ve tarihin kendisi- bu anlamda, bir çeşit bağlamadır. Bu, kapitalizmin sermayenin birikmesi için insanlara dayattığı aşırı bir

zamana bağlama örneği değil, bir sınırlama, toplumsal gerçeklikle çocuğun hayalgücünün bölgesi arasındaki sınırı belirlemektir.

Ancak tarihin zaferi asla tam değildir; dille bağlama sürecinin kendisi, içinde arkaik oluş biçimlerinin olumsuzlanarak, yani bastırılarak korunduğu sınırsız bir depo yaratır. Freud'un bastırmaya ilişkin olarak sezdiği en önemli şey, onun benliği olumsuzlayan bir özelliği olduğunu ortaya atmasıydı. Bastırma, kabul edilemez olduğu düşünüleni mühürleyip bir köşeye koyar; ama bunu yaparken, ortaya çıkması engellenen şeye enerji yükler. Aynı şekilde toplumsal bir ortamda meydana gelen tarihsel bir süreç olan bağlama, ardında istenmeyen ve olanaksız olana ait bir uzam yaratır. Bu, hayalgücünün, tarihsel gerçeklik tarafından verili olmayanın uzamıdır. Bunun içinde tarih tarafından bir kenara konulmaları nedeniyle tarih-aşırı olarak nitelenen unsurlar toplanır; bu uzamın kurulu tarihsel dünyadan talep ettikleri, "arzu" denince anladığımız şeydir.

Yetişen bireyin duruş noktasından, arzu, dil öncesi ve dilin olduğu durumlar arasında, "ben"den önce ve onun ardında yer alan nesne arayışı olarak kavramsallaştırılabilir. Arzu, zihinsel bir farklılaşma olarak var olan, ama yine de adlandırılamayan, hayalgücnün bir ürünü olan, ama eşyaya benzer nitelikler barındıran bir nesneye ulaşmaya çabalamaktır. Benliğin arzulama eyleminde dışarı yansıttığımız gizli nitelikleri Öteki dediğimiz şeydir. Boğucu dolayımlar olmadan bunların hepsi bir arada hissedildiğinde, kişi bir Ötekilik deneyimi geçiriyor denebilir. Arzu ve Öteki, çocukluk hayatının tarih-aşırı unsurlarıdır. Ancak, ilişkili oldukları nesneler tarihe göre yapılır ve adlandırılır ve kişi büyüyüp yetişerek tarihin içine girdikçe, arzu da gelişir ve verili bir tarih/tarih-aşırı kesişme noktasına ilişkin insani deneyimde dolaysız temsilci halini alır. Arzunun aradığı nesneler tarihsel zorunluluklar tarafından biçimlendirilir, adlandırılamayan nitelik ilksel insani deneyimin farklılaşmamış sürekliliğine, yani doğaya işaret eder. Hayalgücü, çocuğun bedeni ve çocuklukta bağımlılık tarih-aşırı bir nitelik taşıdığı için arzu da tarih-aşırıdır. İnsanın hayatta kalmak için bunlardan vazgeçmesi gerektiğinden ve bunlar vazgeçilemeyecek ka-

dar değerli olduklarından, onlar için tarih-aşırı nitelikte özel bir depo ayrılır; biz de bunun gerçeklikteki taleplerine arzu deriz. Arzu belli bir bastırma derecesi kadar gereklidir. Ancak ortaya çıktığı toplum kendi kendine yabancılaşmış ve doğaya yabancılaşmış değilse, arzunun bir sorunsal haline gelmesi için içrek bir zorunluluk yoktur. Öykümüzü birazcık daha ileri götürecek olursak, kapitalist dünya tarihinde, sermaye birikimi için gerekli olan ve kültür tarafından dayatılan aşırı oranda bağlama, arzunun kendisini yabancılaştırmış, onu çarpıtmış ve hayaletimsi, canavarca bir görünüme sokmuştur. Arzu yeterince tarihsel bir sorun haline geldiğinde, onunla uğraşması için psikanaliz icat edilmiştir.

Psikanaliz, arzunun ima ettiği şeyleri daha olgun ilişki tarzlarında netleştirir. Analistin yöntemi, bir yandan konuşmayı çok yoğun bir bağı daha yetkin bir biçimde ifade etme aracı olarak korurken, öte yandan eylemi daraltmak ve konuşmanın olağan kanallarını kapatmaktır. Bu koşullarda dil *ayrışır* ve en basit şeyler karşısında sorunsallaşır. Analist, hastanın arzusunun döküldüğü kap haline gelir ve analitik çalışma bu nesnenin biçimini keşfetmeyi, ayrıca hastanın kendi Öteki'sini tanıyıp kabullenmesini sağlamayı içerir.

Artık Jane ile aramda olanları ve Jane'in arzusunun nasıl bende yerleştiğini daha açık bir biçimde görebiliriz. İletici, analitik durumun kendisidir. Analist olarak rolümü oynarken, Jane'den taşan arzu dalgalarına öznelliğim içinde açık olmam gerekir, ama öte yandan berraklığı da korumalıyım. Bu arada, Jane konuşma tarzıyla beni ihtiyacının nesnesi haline getirmeye çalışmaktadır. O bana ad vermeye çalışırken, ben de kendi hislerim ya da onun hislerini anlayabilme yeteneğimle bu adların onun için ne anlam taşıdığını anlamaya, sonra da bu bilgiyi ona aktarmaya çalışırım. O durumda, yüzüme vuruluncaya kadar bir türlü farkına varamadığım şey, benimle mutlak bir birleşme için duyduğu arzunun yeniden ele geçirilmesi ve benim bu isteği boşa çıkarmam üzerine Jane'de için için kaynayan öfkeydi. Uygun bir biçimde oynadığı iyi kız olma ve gururumu okşama oyunuyla, içimde, bir analist olarak dürüstlüğümü çiğnemeden yerine getiremeyeceğim bir birleşme

özlemi uyandırarak bu hissi bilincin dışında tutmuştu. Bu dürüstlüğe hitap ederek hem gururumu okşuyor hem de kendi kendime uyguladığım denetim yoluyla beni kıyıda tutuyordu, çünkü "iyi", yani, mütevazı ve asla sınırları aşmayan bir analist olarak Jane'in övgüsünü kazanıyordum. Jane'in beni göklere çıkarma çabasının pek aşikâr beceriksizliği ustaca hazırlanmış bir misilleme aracıydı, çünkü bir yandan beni direkteki Odysseus'a çevirirken, öte yandan birliğe duyduğum arzuyu körüklüyordu. Ancak toplantıdan sonra, ayrılık duygusu gerçeğe dönüştüğünde, zincirlerimden kurtulabildim ve öfkemi koyverdim. Bu, bir analist olarak bana beslediği öç alma duygusuydu ve işe yaramıştı, çünkü kendimi bıraktığım bir anda Jane'in övgülerine gömülmeye izin vererek, analistin rolünün hoşgörüsüzlüğünü bir kenara koymuştum. Görünüşte her zamanki gibi, işi sürdürüyordum. Ne var ki, analist görünüş düzeyinde kalamaz. Analiz, her şeyden kopuk öznellik adına meydanda olanı ve zamana bağlı olanı küçük görür. Ama nesnel sebepleri ve sonuçları açısından bu öznelliği çok ciddiye alır. Bundan dolayı, gördüğünüz gibi, kişiden çok şey isteyen bir uygulamadır.

Bu örneği, arzu hakkında başka bir noktayı açıklamak için seçtim. Arzu yalnızca, geleneksel psikanalitik anlayış geçerli olduğu müddetçe ortaya çıkacak sürece doğuracağı bir sonuç olan öznelliği gerektirmez. Arzu bir yandan da özneler arası bir şeydir; bireyden bireye iletilir ve hep birlikte yaşanabilir. Jane ile benim bunu birlikte yaşamamış olmamız analitik bir başarısızlıktan dolayıdır: Onun arzusu bastırılmış olarak kaldı ve benimki görüşmemiz biter bitmez içsel olarak patladı. Bu ise, aramızda sahte bir rol engelinin dikili olarak kalmasıyla ilintiliydi. Beni "büyük doktor" yapmasına izin vererek kendimi "çaresiz, doktora tapan hasta" olarak Jane'den ayrı tutuyordum. Kısacası, toplumsal faaliyetimizin, yüzeyde iyiliksever görünmüş olsa da, tahakküm çizgileri boyunca yapılandığı bir çeşit sınıf ayrımına gitmiştik. Hiç kuşkusuz, aramızda, erkek doktor ve onun "çaresiz" kadın hastası arasındaki arketipik hâkimiyetin unsurları da vardı. Bu şekilde iletişim kurulabiliyordu, ama paylaşım yoktu. Arzunun özneler a-

rasında olması insanların temeldeki toplumsal doğasından kaynaklanır. O halde, özneler arası herhangi bir şey olmadan öznellik olamaz. Analizde, aktarma biçiminde billurlaşan bu özel özneler arası alışveriş, kişiyi paylaşma yoluyla arzuyu yeniden yaşamaya yöneltme ve böylece benliğin ötekilikte yitirilmiş yönlerini yeniden ele geçirme olarak anlaşılır.

Geçirdiğim "kriz"de -ve Jane'in "akıl hastalığı"nda- arzuyu varsayımsal kıldığımıza, ama doğrudan gözlemlemediğimize dikkat edin. Bunun yerine, gördüğümüz şey, benim durumumda saf olan, Jane'in durumundaysa sözel olarak saptırılan nefrete daha yakındı. Nefretin, arzunun özel bir biçimde olumsuzlanması olduğunu söyleyebiliriz. Bu, öykümüzün çok önemli bir bölümüdür, çünkü tanımlanabilir bir nesneden yoksun olan arzu doyurulamaz. Dahası, çocukluğun bir hayli hassas koşullarına girer. Sonuçta narin bir denge ortaya çıkar. Arzu asla tam olarak doyurulmasa da bir iyilik durumu olarak yaşanan görece bir doymuşluk ve bunun altında, kötülük olarak yaşanan görece bir doymamışlık vardır. İyilik koşulları altında, arzunun gerçekleşmemesinin bir sonucu olarak doğan huzursuzluk çocuğun keşfetmeye yönelik faaliyetlerine aktarılır. Faaliyeti sırasında çocuğun oluşturduğu nesnelerin kendileri arzuyla yüklüdür. Burada arzu, Eros ya da aşkın biçimini alır ve benliği sürekli genişleyen bütünlüklerde nesneyle birleştirir. Öte yandan, kötülük durumunda, doyumsuzluk benliğe yönelik bir tehlike olarak yaşanır. O zaman nesnelerden sakınılır ya da onlara saldırılır, bilinç ise şu ya da bu dereceye kadar nefretle doludur.

Bu tablo, gerçek gelişimin karmaşıklıklarına hakkını vermemektedir. Gerçek durumda, sevgi ve nefret aynı anda gelişir ve gelişirken birbirlerini öyle iterler ki benlik bir dereceye kadar bölünmeye maruz kalır. Sevgi, benliği yeni nesnelere açarak yaralanabilir hale getirir; öte yandan nefret, düşmanlığa dönüştüğü sürece yalnızca sevilen nesneyi değil seven benliği de mahveder. Bu süreçte, nefret yeniden dünyadaki nesnelere yönelecektir ve sevgiyle kurduğu dengeyi aştığı, artık onunla sınırlanamaz hale geldiği sürece kendini insandan gelen kötülüğün fantastik bir çeşitlemesi olarak belli edecektir. Böylece mahvettiğimiz şey -ister

bir manzara ister başka bir insanın sevgisi olsun- daima kendimizin bir parçasıdır, geri kalanların yaşaması için kovulmuştur ve düşmanca duygularımızın kurbanı olarak yeniden kurulur.

Arzu eden kişi sonlu ve yitime, yıpranmaya, ölüme maruzken, arzunun kendisi sonsuz olduğundan, sevgi ve nefretin kesişimi varoluşsal bir ikilemdir. Buna karşın, farklı toplumsal koşullar sonsuz sayıda sonuç doğurur, bunların çoğu "psikopatoloji" başlığı altına düşer. Jane'e dönecek olursak, az çok birlikte yaşadığı Mike adında bir sevgilisi var. Mike karısından boşanmıştır ve Simone ve Paul adında, onu her haftasonu ziyaret eden iki çocuğu vardır. Mike'ın da sorunları vardır; bazıları Simone ve Paul ile ilgili olarak duyduğu kaygılarda ortaya çıkmaktadır. Jane, onun mantıksız bir biçimde çocuklarının üzerine düşmek ve onlara karşı mesafeli olmak arasında kararsız kaldığını hisseder. Bu, Jane'i sinirlendirir ve Mike onları istemediğinde, kendisi onlara sempatik davranır, şımarttığında ise, bu duruma içerler. İstediğini dayatan bir kadın olarak, Mike'ı bu konuda bir şeyler yapmaya ikna etmiştir, Mike da makul biri olduğundan, onun öğütlerinin bir bölümünü tutmuştur; bunun sonucunda, çocuklara karşı davranışları daha duyarlı hale gelmiş, çocukların kendileri de görece bir biçimde birer meleğe dönüşmüştür. Her şey iyi, güzeldir... Jane dışında. Makul bir biçimde duyduğu hınç artık gereksiz hale gelmiştir, tam bu sırada şunları anlatır: Çocuklardan büyüğü olan Simone kitap okuyan, düşünceli biri olduğu için geçinilmesi kolaydır. Ama Paul, ne kadar tatlı olsa da çok daha zordur. Kibirli bir tavırla mutfağa dalıp yiyeceğini alma huyu vardır. Bazı insanlar bunu sevimli bulabilir; ama Jane için bunun korkunç bir etkisi vardır, üstelik bir önceki çocukları sevmeme nedeni de şimdi ortadan kalkmıştır. Genelde Paul'ü sevdiği halde, onu yemek yerken gördüğünde, kör, mantıksız bir çeşit nefret duymadan edemez. Bu his onun için tiksindiricidir ve onu yenmek için fena halde çabalamıştır. Jane bu düşünceyi başkalarının fark etmesine izin vermeyecek kadar akıllı ve duyarlı bir kadın olsa da çocuğun önünden yemeği hırsla çekme itkisini kendi bilincinden temizleyememektedir. Bu fikrin inatçılığının çok önemli bir nedeni de *duyusal dolaysızlıkta* kök sal-

mış olmasıdır. Paul'ü yemeğinden şiddetle yoksun bırakma fikri hiç de soyut bir düşünce değildir. Daha ziyade, onu yerken görmek, hatta daha da şiddetli bir biçimde *duymak* yoluyla ortaya çıkar. Jane kendini onun çiğneme ve yutma seslerine göre ayarlanmış olarak bulur. Yalnızca gürültüleri duymakla kalmaz, onları dinler de. Neden olmasın? Ne kadar engellense de arzu, insan organizmasının serbest bırakamadığı ve sonsuza kadar aradığı bir duyusal varlık ortamında yerleşmiştir. "İnsan doğası" bu mudur? Belki de, ama terim ideolojik yozlaştırma nedeniyle değersiz bir hale gelmiştir. O halde, ona tarih-aşırı deriz; insanlık durumunda daima verili bir unsurdur, daima tarihsel olarak işlenmiş ve adlandırılmıştır. Bir insan, katetmiş olduğu tarihsel soyutlama yolu ne kadar uzun olursa olsun, daima somut ve duyusal olana doğru çekilir. Bu, üzerine ne kadar soyut çizgisel düşünce yığılsa da arzunun duyusal dolaysızlığı her yerde hazır ve nazırdır demenin bir başka yoludur. İnsanların çılgın ve deli hallerinin, onlara, hoş ve nazik bir biçimde aklı başında hallerinden kesinlikle çok daha hayat dolu bir nitelik verdiği anlamına da gelir. Deliliği daha yüce bir hakikat olarak adlandırarak romantikleştirmeye çalışmıyorum, sadece bir olguyu ifade ediyorum: İnsanlar dayanılmaz bir biçimde akıl dışının mecrasına çekilir ve ondan nefret ettikçe, ona daha da çok çanak tutarlar. Platon'dan beri ve Nietzsche'ye kadar felsefeciler bunun tersini savunmuş ve rasyonel tefekküre dayanan bir hayatın en yüce iyilik olduğunu iddia etmişlerdir. Oysa, insanlığın büyük bir bölümünün buna hiçbir zaman gerek duymadığı gerçeğini tanımak için bu amacın tartışılmasına ilke olarak gerek yoktur.

İster "patolojik", yani nefretle dolu olsun ister değil, arzunun kendine özgü kişisel bir tarihi vardır. Jane'in "patolojisi"nin kökeni, analizden aktaracağım başka bir bölüm ışığında, daha iyi anlaşılabilir. Terapisinin başlangıcından itibaren uzun bir süre boyunca odamdaki telefonun her çalışında, Jane küplere biniyordu. Beni kötü bir biçimde görevimi ihmal etmekle suçlamış ve birçok kereler sinir bozucu bu aleti ortadan kaldırmadığım takdirde analizi bırakmakla tehdit etmişti. Bu davranışın, onun geneldeki

hoşgörüsüyle taban tabana zıt oluşu bir hayli kaydadeğerdi. İlk çalıştan sonra otomatik olarak yanıtlayan bir telesekreterim olduğu için ahizeyi hiç kaldırmamış olmam da bu karşıtlığı iki katına çıkarıyordu. Buna rağmen, Jane'i, kızgınlığının sorununun bir parçası olduğuna ve nesnel dünyada değiştirilmesi gereken bir şey olmadığına inandırmak bir hayli zaman aldı. Aslında hiçbir zaman ikna olmadı, yalnızca meselenin üzeri bir çeşit acımasız bir sükunetle, tutku içermeyen ama sezgi de içermeyen bir ateşkesle örtüldü. Sorunun bir kez daha yüzeye çıkması uzun yıllar ve sonsuz çabaya mal oldu. O zaman da bir çeşit hayali bir görselleştirme biçiminde ortaya çıktı. Bir gün telefon yine çaldı ama Jane sessizdi. O anda ne düşündüğünü sordum, onun yanıtı, "Ah, pek bir şey değil. Ahizeyi kaldırıp dinlediğini hayal ettim ve birden yıldırım gibi, annemin küçük erkek kardeşimi kucağına alıp salladığı andaki görüntüsü gözümün önüne geldi." "Buna hiçbir şey mi diyorsun?" dedim. "O zaman erkek kardeşini ne kadar bilincinden atmak istiyorduysan, şimdi de bunu o kadar atmak istiyorsun." İyi kız Jane şimdi bu anının önemsiz olduğunu bile öne sürüyordu, çünkü analizin başlangıcında aynı konu yüzünden ne kadar küplere bindiğini tamamen unutmuştu.

Jane'in rahatsızlığını, bu geniş çerçevenin ötesinde takip etmemize gerek yok: Erkek kardeşinden kurtulma isteği onu zehirleme isteği haline gelmişti ve bu istek iyi kız olma ihtiyacıyla birleşerek şöyle bir semptoma yol açmıştı: Kendi marazi açlığını tatmin etme yoluyla kendini zehirleme. Şu an için üzerinde durduğumuz şey, bir takım özel psikolojik dinamikleri araştırmak değil, yalnızca arzunun duyusal, mutlak, amansız olduğunu ve nefret biçimindeki görünümlerinin vahşi bir biçimde bastırıldığını (tıpkı Jane'in telefona duyduğu öfkeyi unutması gibi) göstermek. Bu noktayı biraz daha vurgulamak gerekiyor, çünkü bizim hakkımızda çok özel bir şeyin altını çiziyor: Aynı kişide, iki yönün de karşılıklı birbirini unutuşa terk ettiği, ama karşılıklı birbirini belirlediği, kusursuz delilik ile kusursuz aklın kesişmesi. Akıl olumlu bir temele dayanmasa ve böylece kendi dışında olumsuzluk yaratmasa delilik artmaz, oysa akıl, akıl dışı olanı yadsıyarak güçlenir. Bu di-

yalektiğin meyve vermesi için, belli bir tarihsel ortamın, bir yandan, Jane'in durumunda bireye ait açgözlülüğün oldukça yüksek bir seviyesini besleyen, öte yandan, aynı bireyde gerçek bedensel köklerinden kopmuş soyut bir rasyonelliği zorla yerleştiren bir ortamın gerekli olduğunu eklemek gerekir. Jane doğumundan itibaren, erdemin büyük ölçüde önce entelektüel başarı sınavlarında, sonra da baroda, başkalarından üstün olmaktan geçtiğini düşünmeye şartlandırılmıştı. Akıl dışı yönünün, kısmen onun düşmanca hislerinin doyurulması, kısmen de yaptığı işe karşı çıkma olarak azmasına izin verilmişti. Jane'in durumunun ayrıntıları ne olursa olsun, gösterdiği davranış kalıpları genelde akıl dışının özelliklerini taşıyor. Kendine yabancılaşma daima kendini kandırmayı içerir. Dolayısıyla insani "kötülüğün" en önemli koşulu kötü yürekli olmak değil, delilik, yatışmayan bir çeşit düş, asla orada olmayanı arama ve olanın yadsınmasıdır. Böylesi deliliğin oldukça düzgün bir biçimde kötü yürekliliği taklit edebileceğini söylemek bile gereksiz.

Jane'i kafayı yemiş biri olarak düşünmemeliyiz; rahatsızlığı basit bir biçimde kapitalizm içinde de teşhis edilemez. *İtiraflar*'da şöyle yazan Aziz Augustinus'un bazı sözlerine kulak vermenin yararı dokunabilir:

> ...Bebeklerin masumiyeti onların zarar vermeye yönelik iradelerinin yokluğundan değil, buna güçlerinin yetmeyişinden kaynaklanır. Ben kendim bir bebekte kıskançlığa tanık oldum ve ne demek olduğunu bilirim. Daha konuşamıyordu bile, ama küçük kardeşinin emzirildiğini her gördüğünde, kıskançlıktan rengi uçuyordu. Bunu zaten herkes bilir. Anneler ve bakıcılar bu tür şeyleri şu ya da bu yolla engelliklerini söylerler, ama kaynağında bol bol süt varken, buna ihtiyaç duyan ve hayatı bu tür beslenmeye bağlı olan bir rakibe karşı çıkmaya kesinlikle masumiyet denemez. Bu tür kabahatler küçük ya da önemsiz değildir, ama bizler yumuşağız ve bunlara katlanıyoruz, çünkü çocuk büyüdüğünde, bunlardan kurtulacağını biliyoruz. Bunların hafif suçlar olmadığı meydandadır, çünkü aynı kabahatler yetişkinlerde katlanılmaz bir hal alır.[6]

6. St. Augustine, *Confessions*, çev. R.S. Pine-Coffin (Baltimore: Penguin, 1961), s.28.

Gerçekten herkes bilir: Alabildiğine tarihselleşmiş, ama tarihi de aşıyor. Marksist de olsak burjuva da "İnsanlar böyledir" deriz ve meseleyi kendi haline bırakırız. İster daha iyi bir dünya umuduyla mevcut düzene saldıralım, ister onu ilke olarak savunalım, insanların böyle olabileceğini düşünmek bizi utandırır ve Augustinus'un "çocuğun büyüdüğünde bu kusurlardan kurtulacağı" iddiası içimizi rahatlatır. Elbette bu istek gündelik hayatın ve tarihin olgularıyla çelişir, ki hayat "yüce" olan işlevlerin tersine çevrilebileceğini, doymak bilmez bir çocukluğun insan ilişkilerine hâkim olabileceğini tekrar tekrar gösterir. Ancak bu acı hakikat bizi yalnızca tersini kanıtlamaya kışkırtır. Bu, çocuğun küçük kabahatlerinden hiç de kurtulmadığını gösteren Freud'un neden daima sinir bozucu bir düşünür olarak -akıl dışı olanın gücü üzerinde ısrar etmesinden dolayı devrimcilerin sinirini bozar; resmi düzenlemelerle sesi kesilemeyecek radikal muhalif bir içsel benliğin olduğunu gösterdiği için de muhafazakârların sinirini bozar- kaldığını açıklamaya yardımcı olabilir.

Ne var ki, Freud kendi radikal eğilimlerini bastırmaya istekli olduğunu kanıtlamıştır. Arzunun her yerde ve her zaman hazır ve nazır olduğu ilkesini yerleştirmiş ve bunun anlambilimini araştırmış biri olarak Freud, yeniden kullanıma sokulan Platonik öz kuramıyla burjuva varoluşuna sürdüğü lekeyi temizleme yoluna gitmiştir. Ona göre, arzunun müsebbibi doğa, dolayısıyla tarihin dışında olandır. Bunun sonucunda Freud ikiciliğe yenilmiştir. Arzu, kökten farklı iki içgüdüsel oluşumun, cinsellik ve saldırganlığın ya da daha yüksek düzeyde, Eros ile Thanatos'un ürünüdür. Her biri "doğanın ölümsüz birer parçasıdır." Buna karşın, diyalektik konum temelde tekçidir: Tek bir temel güç -Hegel için düşünce; Marx için emek; Wilhelm Reich için boşalma- vardır ve görüngüler bu gücün özgelişiminde içselleşmiştir. Diyalektik olarak tekçi kavrayışta, gerçeklik içsel olarak ilişkili, yani birbirinin parçası olan karşıt güçlerin sonucu olarak görülür. Dolayısıyla, işçi son çözümlemede kendi yabancılaşmış emek gücünün dönüşümü olan sermayenin tahakkümünden dolayı acı çeker. Freud'un zihinsel görüngülere sadık kalan psikanalitik sisteminin bu bölümünde

(örneğin, "bilinçdışı" ya da "olumsuzlama" üzerine makalelerinde), böyle diyalektik tekçi bir bakış açısı geliştirmiştir. Benliğin bastırılmış, yabancılaşmış tarafları, sonuçta, öznenin onu tedirgin etmeye gelen kendi arzusundan başka bir şey değildir. Ne var ki, Freud daha geniş bir açıklama düzeyine ulaştığında, ölümcül bir ikicilik onu esir almıştır. Kendi keşfettiği şeylerin ima ettiği düşüncelere rağmen, psikanalizin temelini atan bu kişi üstkuramını içsel olarak ilişkili olmayan karşıtlıklar -örneğin, içgüdüye karşı uygarlık, toplumsal güçlerin en iyi durumda bünyesinde barındırabileceği fethedilmez bir parça doğa;[7] buna karşın, doğada içgüdünün kendisi ebedi düşmanlar, Eros ile Thanatos, yani cinsellik ve saldırganlık olarak bölünür-[8] üzerinde temellendirmiştir. Fethedilmez doğanın içgüdü biçimine büründürülerek sahneye çıkarılmasının da ideolojik bir yararı yok değildi, en azından Freud'un doktrinini liberal reformculuğun bayağı güven telkinlerinden kurtarmış ve insandaki hayvanlık gerçeğinden kaçmayı olanaksız hale getirmişti. Ancak bu erdemler, Freud'un kendi toplumuna karşı takındığı derin çift anlamlı tavrın bir parçasıydı. Freud bir yanda toplumun kaba riyâkarlıklarının ve burjuva kültürünün gerçek mutluluğu sağlama konusundaki yeteneksizliğinin kanıtları olan gizli erotik düşlerin maskesini düşürmede kimseye nasip olmayan bir başarı kazanmıştır. Ancak diğer yanda aynı kültüre ve onun babaerkine olan sadakati öyle boyutlardaydı ki, onu temize çıkarma ihtiyacı hissetmişti. Sorun, burjuva babaerkinin neden çok iğrenç bir toplumsal örgütlenme tarzı olduğu konusunda değil, içgüdü gibi, hava durumuna benzer bi-

7. Freud, *Civilization and Its Discontents, SE,* 21: 59-148.

8. Freud'un, *Beyond the Pleasure Principle* adlı çalışmasında içgüdüsel güçlerin nihai taşıyıcısı olarak Nirvana İlkesi ile ikicilik tuzağından kendini kurtarmaya çalıştığı doğrudur. Bu, kendi burjuva eğilimleri konusunda uyarıda bulunan Freud'un dehasının bir göstergesi olarak görülebilir. Aynı şeyi daha sonra Herbert Marcuse *Eros and Civilization: A Philosophical Inquiry into Freud* (Boston: Beacon Press, 1955) ve daha az başarıyla Norman 0. Brown *Life Against Death* adlı çalışmalarında savunmuştur. Ne var ki, Freud'un psikanaliz tezi en iyi pratik sonuçlarıyla ölçülebilir: Somut durumlarda, hem klinik hem de politik olarak, psikanaliz bir burjuva meslek dalı olarak pratiğinde içkin olan ikicilik yönüne doğru çeker. Dahası, Nirvana teorisi insan eylemliliğinin gerçeklerini inkâr eden bir edilgenlikten kaçamaz.

çimde denetiminin dışında olan güçlere karşı zayıf olmasına özür bulma konusunda ortaya çıkıyordu. Demek ki, hiçbir toplumun elinden, bünyesinde "doğal" insani bir saldırganlık barındırmaktan ve onu suçluluk duygusuna dönüştürmekten başka bir şey gelmezdi. Böylece Freud, başka her yerde şiddetle suçladığı Kilise'nin kendi usanç verici açıklamasına başvurmuş oluyordu:[9] İnsandaki doğal kötülük tohumu, yani ilk günahtan dolayı, bastırma gereklidir. Freud'un Dostoyevski için söylediğinin aynısı kendi için de söylenebilir: Zekâsı yetersiz olanların daha az çabayla vardıkları sonuca varmıştı.[10]

Freud'un, bütün görkemine ve içerdikleri zengin sezgilere karşın, ancak büyük bir düşünürden kaynaklanabilecek muazzam yanlış anlamalardan olan kültür hakkındaki yazılarının başarısızlığını açıklamanın daha iyi bir yolunu henüz bulamadım. Bunlar, kendi sınıfının reddettiği hayatı temsil eden kalabalıklara -kadınlar, daha aşağı sınıflar, daha koyu tenli ırklar- korkuyla bakan geç dönem bir burjuvanın mırıldanmalarıdır. Nefrete dönüşen bu hayat ya da arzu neredeyse Nazi caniliği halini almıştı. Tarihte fiilen yaşanmış korkunç olaylar tutarlı herhangi bir sistemin insandaki kötülük sorunsalına köklü bir açıklama getirmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak bu kâbuslar bir başka gerçekle, gerçek tarihsel bastırmayı yenmenin bir biçimi olabilecek şiddetle birbirine karışmıştır. Freud'un yanılgısı şiddetle kötülüğü içgüdüsel saldırganlık başlığı altında sınıflandırmasıdır. Doğal olmasından ötürü, bir içgüdü ahlâki ayrımın ötesindedir. O halde saldırganlığa, diğer büyük içgüdüsel güç, Eros'un temsilcisi olarak uygarlık tarafından karşı çıkılmalıdır. Uygarlık bu ayrımı kaba bir düz mantıkla yapar: Eros bireysel birimleri daha büyük topluluklarla birleştirmeye yarar; uygarlık insanları daha büyük birimlere "bağlayacak" biçimde hareket eder (örneğin, emperyalist fetihlerle); o halde, uygarlık Eros'un görevini görür ve saldırganlığı özümseme, onu "daha yüce" amaçları için "bağlama" (örneğin, polis gücünün kullanımı) konusunda ona güvenilmelidir.

9. Freud, *Future of an Illusion, SE*, 21: 3-58.
10. Freud, "Dostoevsky and Parricide," *SE*, 21: 17 5-98.

Freud'un kavrayışının zavallılığı çarpıcıdır. İkiciliğin geneli gibi, farklılaşma sorunu üzerinde temellenir. Her ikici sistem, bir noktada, gerçekliğe ters düşen kabaca karşıt kategorileri ufak bir birimle tedirgin etmek dışında farklılaştıramadığı bir ayrımla karşı karşıya kalacaktır. Freud'un durumunda, en çok ilk yapıtlarında etkili olan "zorunlu olmayan bastırma" kavramına rağmen, onun sistemi şiddet biçimleri ya da aslında uygarlıklar arasında bir ayrıma gitmenin yolunu bize göstermez. Her şiddet ölümsüz bir biçimde karşıt eğilimlerin bir belirtisidir; dolayısıyla, güce hizmet eden ebedi tarihsel bir ikilik içine kilitlenmişlerdir. İster bir fabrikadaki kölelerin şiddeti ister Varşova gettosunu yakan Nazilerin ya da bu gettoda yaşayanların onlara verdikleri karşılığın şiddeti olsun, şiddet temelde saldırganlıktır. Hepsi de sonuçta Freud'un ikiciliği açısından denetlenmesi gereken bir doğaya sahiptir. Aynı şekilde, ister Allende'nin Şili'si ister Pinochet'ninki, uygarlıklar, Freud'un sistemine göre, gizemli bir biçimde ölmeyen Eros'un eşit sonuçları olarak görülmelidir.

Burjuva muhafazakârlığına ve kendiliğindenlik korkusuna destek sağladıkları için Freud'un sosyolojik kategorilerinin ne kadar çaresiz olduğu görülebilir. Ancak Freud, içinde kendini yitirdiği ikiciliği gerçekte asla görmemiştir: Onu oluşturmuştur. Kendi yönteminin objektifinden gördüğü -ve psikanalizin içine ördüğüşey arzunun kendisidir. Tıpkı bir göl üzerinde yükselen ince sis tabakası gibi, Analistin odasının sessizliğine doğru süzülen şey işte budur. Zihinsel hale gelerek kendi varoluşu için nesneleri adlandırırken hayatın hareketi olan arzu, tekçi bir bakış açısından görülen doğanın bir parçasıdır. Tarihselleşen doğadır o. Arzu kendi kendini ele geçirme anında ortaya çıkar. Adsız bir özlemi içerdiğinden ötürü daima tarihin dışında durur; yine de, çoktan adlandırılmış nesnelerin olduğu, gerçeğin dünyasında hayata geçirildiği için daima tarihin bir parçasıdır. Marx "Tarihi insanlar yapar, ama canlarının istediği gibi değil" diye yazmıştı.[11] Koşullar, Sartre'ın "praktiko-inert" dediği eylemsizlikleri içinde zaten ora-

11. Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte, Karl Marx and Frederick Engels: Selected Works* (New York: International Publishers, 1968), s. 97.

dadır, geçmiş tüm praksis tortu halinde birikmiş ve taşlaşmıştır, "geçmiş, yaşayanların beynine bir kâbus gibi çökmüştür."[12] Arzu tarihsel durağanlığa doğru bir patlamadır, kendi kendini ele geçirme noktasından nesnelerin yeniden adlandırılmasına anlık olarak izin veren, dışarıdan gelen bir şeydir. Bu noktada nesneler oluşur. Arzu olmadan dünya yalnızca şeyleri, ölü yığınları içerir. O halde, arzu tarih tarafından reddedildiği kadar tarihin gereksinim duyduğu bir şeydir de. Arzu ölü şeylerden "bizim için şeyler", yani nesneler yapar. Öyleyse arzu aynı zamanda benliği bir nesneyle kaynaştırmaya duyulan özlem ve hem benlik hem de nesnenin oluşumudur.

Nesnelerin oluşumu için arzu gerekse bile sürecin öznel sonucunu ortaya koymaktan öte bir şey sağlamaya yetmez. Freud haz ilkesi ile gerçeklik ilkesi arasında yaptığı ayrımla bu farkı kavramıştır.[13] Haz ilkesi arzuyla yeterli bir biçimde açıklanır: Bu ilke, Freud'a göre, bir ihtiyaç ve tatmin duygusu arasında bir düşünce özdeşleşmesinin kurulmasıdır. Bunun en basit örneği aç bebeğin meme hayali ya da daha da kesinleştirirsek, emzirme deneyimini yeniden oluşturmasıdır. Ancak haz ilkesi öznel düzlemde kalır. İhtiyacı gerçekten karşılamak için gerçek yiyecek olmalıdır ve bu yiyeceği yemek de arzudan daha çok gereklidir. Bir diğer deyişle, somut dünya da değiştirilmelidir. Ne var ki, gerçeklik üzerinde eylemde bulunmak aynı zamanda arzunun buyruğunda olacaktır, çünkü kişi hiçbir zaman haz ilkesinden vazgeçmez, onun yerine gerçekliği haz ilkesinin amaçlarına tabi kılmaya çalışır. Ancak, Freud gerçekliğin praksis yoluyla tarihsel olarak da yapıldığını göz önüne almamıştır.

Bir kez daha Jane üzerinde duralım. "Patoloji"si arzunun, ya da tam olarak söylersek, nesne-dünyanın toplumsal olarak verili biçiminden bir kopma olarak oluşturulan nefret olarak arzunun bir sonucudur. "Ona" yenik düştüğünde, nesneleri, yani kurabiye, dondurma, tereyağı ve benzeri şeyleri yiyerek ona üstün gelme

12. Krş., 8. not, böl. 5.
13. Freud, "Formulations on the Two Principles of Mental Functioning," *SE*, 12: 213-26.

görevini üstlenir. Ancak bu başarısız olur ve böylelikle ortaya yalnızca fiziksel bir bitkinlik tarafından gem vurulabilen genişleyen bir kaotik döngü çıkar. Krizi sırasında nesneler birbiri ardına denenir, yok edilir ve istenir. Ama Jane'in şu yaptığına da dikkat edin: Sıkı bir krizde, buzdolabının büyük bir bölümünü tüketecektir. Bu Jane için kötü olabilir, ama işi açısından iyidir. Arzusunun etkisi altında, kendisini boş bir tulum gibi hisseden Jane görece umursamaz bir biçimde nesneleri arar ve onları tüketir. Jane kendini öldürmesin diye kriz çok az sürdürülebilse ve devamlı olarak, en önemlisi, tahmine bağlı olarak yaygınlaştırılabilse, o örnek bir tüketici haline gelecektir. Başka türlü ifade edersek, Jane'in "patolojik" nesnesi ayartıcı bir biçimde metanın ideal biçimine yakındır: "Bizim dışımızda bir nesne, özellikleri sayesinde şu ya da bu tür insani ihtiyaçları gideren bir şey."[14] Gelişmiş sermayenin amaçları açısından metanın giderek doygunluğa değil, huzursuz bir tüketime yol açması zorunludur. En iyisi tüketim eyleminde yok edilmesi, yani, kullanım değerinin makul bir biçimde silinmesidir. Aşırı üretimden kaynaklanan karşıtlıklar tarafından sürekli saldırıya uğrayan tekelci sermaye Jane'lerden oluşan bir toplumdan başka bir şey istemez: Çalışamayacak kadar işlevsiz ya da devamlı tüketemeyecek kadar hastalıklı olmayan, ama yine de hiç doymayan. Kapitalist endüstrinin ürünleri üzerindeki kaymak, elbette, hilelidir, kronik bir doyumsuzluk aşılamak için çalınmıştır. Doyumsuz kalmaya mahkûm, yiyecek kisvesi altında yeni nesnelere, daha çok metaya uzanacak olan bir duyarlılığa sunulmamış olsa, en ufak bir önemi bile olmayacaktı.

Bu noktada önemli bir çelişki kendini gösterir. Tüketim toplumunun istikrar kazanabilmesi için arzu göreli biçimde saf hale gelmelidir ve gerçek bir doyum sağlama yeteneği olmayan huzursuz bir özlem de bu amacın aracıdır. Jane açısından, bu arzunun çocuğun duyusal bir somutluğu olan dünyasına yöneldiğini gördük. Aynı zamanda, metanın kendisi saf bir nesnedir, sonsuz kere mübadele edilebilir ve soyutlanabilir. Her ne kadar yönetilse,

14. Marx, *Capital: A Critique of Political Economy*, der. Frederick Engels, 3 cilt. (New York: International Publishers, 1967), 1:3 5.

nicelleştirilse ve sonsuz bir biçimde rasyonelleştirilse de, saf nesne arzunun somut ve duyusal ihtiyaçlarını giderek artan biçimde tatmin edemeyecek düzeye gelmiştir. Geç dönem kapitalizminde arzuya devinim yeteneği kazandırılır ve bu, kendi kendini sürekli yabancılaşmanın kucağına atma pahasına yapılır. Bir bütün olarak toplum açısından öznel hayat ve nesnel hareket arasında giderek şiddetlenen bir bölünme yer almaktadır. Bu bölünme ekonomi politiğin kendisinde de yansır.

Kapitalist toplumun sırrı, yaşayan, duyusal emeğin tahakküm altına alınmasında ve bunun, ücret karşılığı pazarda satılabilir, soyut emek gücüne dönüştürülmesinde yatar. Bu, arzunun insan faaliyetlerinden koparılmasını ve hayatta kalmak için zorunlu olanın bir hayli ötesinde bir bastırmayı gerektirir. Ne var ki, arzu tarih tarafından dikilen paravanın ardında iş görür ve insan emeğinden çıkan değerin soyut dönüşümleriyle ilgilenen ekonomi politik bunu bilmez. O, nicelik ve düz, bire bir söylemle mantık yürütür. Nesnenin ve efendilerin söylemidir ve arzu da tarihin gizli sırrıdır. Asla bitmeyen hayatta kalma mücadelesi içinde kapitalist toplum devamlı olarak arzuyu bastırır ve böylece bir yandan giderek daha soğuk ve nesnel, öte yandan da öznel ve fantastik hale gelir. Böylece psikoloji ve birey ulusların işleyişiyle giderek daha alakasız hale gelir, ama aynı zamanda hayatın genel akışı içinde giderek daha çok kendini gösterir.

Ekonomi acımasızca arzuyu işyerinden, daha genel olarak bir bütün halinde üretimden atmaya çalışır. Ne var ki, işyeri ekonomik-politik bir yapılanmadan önce insani bir yapılanma olduğu için arzu orada da kendini hissettirir. Gerçek kapitalist işyeri, üretimin buyrukları ile arzununkiler arasında çekişmeye sahne olan bir yer olarak tarif edilebilir. Yönetimdeki güçler tarafından kotarılan sonuç, arzunun yönetimidir. Curtis'in ofisinin dikkatle seçilmiş sanat yapıtlarını ya da eğlence için denetim altında tutulan bir alan ve hatta daha çalışkan elemanların parkta koşarken giymeleri için önünde bankanın amblemi olan tişörtler edinebilecekleri bir program içerecek biçimde tasarlandığını gözlemlerken bunu zaten kaydetmiştik. Arzunun yönetimi sorununa tekrar

döneceğiz. Bu arada, bu yönetimin bile onu tamamen ele geçiremeyeceğini belirtmeden geçmeyelim. Curtis'in analizi işte tam da budur: Arzu onun içindedir, onu çalışmak için kışkırtır, ama yine de yönetimin uzanabileceği mesafenin ötesinde kalır. Aslında, Curtis'in analizi işyerinde bir sır olarak saklanmalıdır.

O halde, kapitalist işyerinin tüm gerçekliği olmasa da kimliği arzunun dışlanmasında yatmaktadır. İnsanların söylediği gibi, iş ve zevk birbiriyle karışmaz. Ancak geç dönem kapitalizminin geçirdiği buhranlar tüketimciliği bir zorunluluk haline getirdiğinde, her bakımdan yönetilen arzunun resmi olarak ekonomik süreçlere girmesine izin verilebilir, gerçi burada bile, Jane'de gördüğümüz gibi, tüketmeye çalıştığı metadan kopuk olmalıdır; yani, nesneye duyulan istek asla metanın kendisini içermez, ama alıcıyı hep yeni şeylere yöneltir. Demek ki, bir bütün olarak ekonomi politiğin alanı arzunun kendi kendiyle çelişen, koskocaman bir olumsuzlanmasıdır.

Peki bu, kapitalist politik ekonominin tarafından yaratılan dünyanın bir olumsuzlaması, yani eleştirisi ve devrimci bir dönüşümü olması gereken Marksizmi nereye koyar? Marksizmin, ekonomi politiğin soğuk ilkelerini yeniden üretmek yerine arzuyu ele geçirmesi gerekmez mi? Gerçekten de gerekir ve bunun yolu da açıktır.

Gücün söylemi haline gelmiş olsa bile ekonomi politik, tarihi belirleyen tek şey değildir. Kendisi tarihin bir ürünüdür ve tarihe geri döner. Ancak tarih ekonomi politikten daha çoğunu kuşatır; başlıca tarihsel söylem olarak Marksizm de aynısını yapmalıdır. Diğer bir ifadeyle, Marksizm kendini, yalnızca tarihin politik ekonomik organı yönüne değil, bir bütün olarak tarihe yöneltmelidir. Tarih bir bütün olan toplumun hareketidir. Ekonomi politik ise bütünlüğün, yani kapitalist toplumun bir öğesidir. Bir bütünlük, içerdiği öğelerden hiçbirine indirgenemez; tam tersine bütün farklılıkları içinde onlar tarafından belirlenir. Kapitalist toplum ekonomi politiğe babalık ettiğinde, arzuyu istenmeyen, delişmen bir çocuk olarak başıboş bırakmıştı. Bu, arzunun kapitalizm koşulları altında özel bir biçimde tarihselleştirilmesi, onun yazgısıdır. Hem

ekonomi politik hem de arzu kapitalist toplumun tarihindeki farklılaşmalardır, daha sonra üzerinde duracağımız gibi, ev ve işyerinin maddi olarak birbirinden kopuşuyla bölünmüştür ve sonsuz bir gelişime maruzdur. Bu farklılaşma anından sonra bu unsurlar ikili bir varoluş yaşarlar: Birbirlerinden farklılaştıkları oranda kendi yollarına giderler (bireye yönelik merak buradan gelir); ama onları belirleyen ve karşılığında onların da tarihine biçim verdikleri bütünlüğe ait oldukları oranda ortak bir kimlikleri de vardır. O halde, devinimin ekonomik yasalarının onlara kayıtsız olduğu gözlemini yaparak "psikolojik unsurlar"ı gözden çıkarmak yetmez. Esas olan, ekonomi politiğin arzuya karşı kayıtsız olma koşuluyla oluşturulmasıdır. Onu bu kadar yaralayıcı kılan da budur. Ekonomik sistemin zalimliği tarihsel olarak belirleyicidir, çünkü tarihimiz, özlemleri sermayenin sınıf düşmanlığının biçim verdiği kişiliksiz dünya tarafından engellenen tutkulu yaratıklar tarafından yapılmaktadır. Tarih, ekonomi politiğe ihtiyaç duysa da onun bir kaydı değildir. Tarih, ekonomi politiğe karşı bir mücadele ya da ona boyun eğmedir. Çatışma ve rızanın, bedenden arındırılmış insani kurumların karşısında zafer, yenilgi, sadakat, edilginlik, kurnazlık ve deliliğin insani, dolayısıyla tutku içeren bir anlatımıdır. Tarihi kuramsal olarak kavramak ve bir özgürleşme politikası geliştirmek için, tutkulu her şeyi içine alan insani varoluşun kısa yolculuğu olan arzuya ilişkin kuramsal bir kavrayış geliştirmek zorunludur. Ama bu, resmi psikanalizin gördüğü biçimde soyutlanmış ve dar bir alanda tecrit edilmiş biçimiyle değil, maddi güçten koparılmış ve ekonomi politiğin terimleriyle tanımlanan soyut bir güç sistemine karşı konumlanmış bir arzudur.

Ekonomi politik soyut olanın yeridir ve rasyonel hale getirilmiş olanın yuvasıdır. Bizim için, gerçeklik ilkesi, yani zorunluluğun tarihsel kaynağıdır. Yalnızca üretim, tüketim ve sermaye birikiminin ekonomik sürecini değil, sermaye birikimi için gerekli olan gündelik hayatın her yönden yapılanmasını da tanımlar. Yalnızca kapitalist üretim tarzı ekonomik etkinliklerde baskın olduğundan değil, buna eşdeğer olarak, kapitalistlerin sınıfı, yani burjuvazi devlet gücünü ele geçirdiği ve pençesinde sıkıca tuttuğu için kapitalist bir

toplum olduğumuz unutulmamalıdır. Devlet gündelik hayata sızdığı -ve bu süreç tekelci sermaye koşulları altında dur durak bilmeksizin hızlandığı- oranda gündelik hayat giderek artan bir biçimde ekonomi politiğin mantığıyla belirlenir. Diğer bir ifadeyle, kişisel yaşam artan bir biçimde yönetilir hale gelir. Bu, arzunun ortadan kaldırılması anlamına gelmez -daha çok ekonomi politiğin genel tarihsel hareketinde olduğu gibi- bölünmesi ve bastırılması, yani, yabancılaşma koşullarında farklılaşması anlamına gelir. Geç dönem kapitalizmde, arzu bulaşıcıdır ve akıl sağlığının çağdaş varoluşta bunca önem kazanmasının nedeni işte budur. Genelde kapitalist koşullarda ve özelde geç dönem kapitalizmde, arzu somut ve akıl dışı olanın yeri haline gelir. Ekonomi-politiğin cennetine karşı cehennemdir.

Kişiler, hayatlarıyla birer unsuru oldukları toplumu yeniden üreten birer bütünlük olduklarından, bu tarihi bireysel yaşamla kesiştiği çizgiler boyunca anlamak olanaklı olmalıdır.

VII
Zengin kız

Ben, ben değilim
Iago, *Othello.*

Sarah uzun bir süre çalışamamıştı. Sıkıntıyla yatar, yatmadığı zaman da ya yeşil şal desenli duvar kâğıdına ya da televizyona bakar ve kabuklarını azı dişleri arasında dikkatle kırıp, sonra biriken parçaları, dili ve ön dişlerinin uyum içinde hareketiyle, ağzının ön kısmına getirir, içini ayıklayıp kabuk parçalarını dışarı atarak ayçekirdeği çıtlardı. Bazen kabuk yığınları düzgün bir tepecik olmaktan geçip büyüyerek rahatsızlık verecek şekilde yatak çarşaflarına saçılana kadar yataktan kalkmazdı. Kaşınarak kalkar, kabukları temizlemek için bir şeyler bulana kadar evin içinde gezinir ve tekrar ya yatağa yatar ya da tuvalete giderdi, *The New Yorker*'ı dikkatle inceleyerek ve bir şeyler olmasını bekleyerek bir saatini burada geçirirdi.

Daha iyi günlerinde, kendini dans dersine gitmeye zorlardı. Orada sorunlarını unuturdu. Sarah, annesiyle babasının ve çocukluğundaki öğretmenlerinin zorlamalarına uyarak balede kalmadığına pişmandı. Hareketsiz ve kondisyonsuz kaldığı halde ince uzun bedeni zarafet ve esnekliğini şimdi bile korumaktaydı. Devamsızlık etmiş bile olsa, sınıfın gözdesiydi. Başkalarının kıskançlığıyla eğleniyor, öğretmenlerinin övgülerine seviniyordu. Onların verdiği cesaretle profesyonel dansçı olmayı bile düşünmüştü. Ne de olsa, daha zaman vardı ve halletmesi gereken güçlükler de, ama kaybedecek ne vardı ki? Böyle düşünüp duruyor, aslında heyecanlanıyordu, ta ki uzun zaman önce kıyısında durduğu uçurumu hatırlayana kadar. On üç yaşındaydı ve yeni eflatun giysisiyle pırıl pırıl parlıyordu. Piyanoda, ona şevkle bakan Madam Deschamps ve ardında bakışları (ona taparcasına baktıklarını hissediyordu) okulun sahne ışıklarıyla karışan dizi dizi gözler vardı. Müzik yükselerek coşuyor, o da müzikle birlikte coşuyordu, çılgınlığa varan bir sevinçle coşmuş, sonra panik ve baygınlık gelmiş, hareket sessizliğe gömülmüş ve küçük düşmekten doğan gözyaşlarına boğulmuştu. Annesi çok anlayışlıydı, hatta babası bile hiçbir hoşnutsuzluk belirtisi göstermemişti, ama Sarah'nın tekrar dans pistine adımını atması için on yıl geçmesi gerekmişti.

Düşününce Sarah o zamanlar kaybedecek çok şey olduğuna karar vermişti. Kaybedecek daima çok şey olmuştu ve şimdi otuzuncu yaşına doğru ilerlerken, daha da çok şey varmış gibiydi. Kaslarının eskisi gibi esnek olduğu doğruydu, fakat Sarah'nın ayna karşısında geçirdiği uzun saatler, uzun yıllardır bedenini mucizevi bir biçimde baştan başa ören o görünmez elastik bağların bir bir koptuğunu gözün bütün şiddetiyle onaylıyordu. Eylemsizlik Sarah'yı avucuna alıyordu. Kendinde yerleşmeye başlayan sarkmayı görebiliyordu; birer birer oluşan ince kırışıklıkları, bir zamanlar güzel bir gergin eğimin olduğu yerdeki bükülmeyi. Onu balede zafere götürecek olan tren çoktan kaçmıştı; şu anda yüzleştiği şey, kendisi fiziksel hasarın kaçınılmazlığını beklerken daha genç, kendine güvenli kadınları sahneye çıkarken seyretmekti. Sarah kendini, gerçek zaferi tamamen hayagücüne dayalı olan genç yaşta

ölen efsanevi atlet gibi hissediyordu. Bir tek annesi gerçekten biliyordu; ve hayagücünün onun için hazırladığı son zafer dolu tapınmada dünyada sırtını döneceği tek insan annesiydi.

Sarah'nın annesi bir zamanlar şampiyon bir yüzücüydü. Şimdi, geç orta yaş döneminde bile, plastik cerrahların becerisi ve güneyin güneşinden dikkatle kaçınmanın yardımıyla zaman ona iyi davranıyordu. Sarah, annesinin gençlik güzellikle ilgili kaba terbiyesini küçümsüyor, ama yaşlı kadının değerlerini çaresiz bir biçimde taklit ettiği için kendisinden nefret ediyordu. Ancak annesi dönem dönem bir donanma gibi kapıya süzülürken ona duyduğu tiksintide biraz da kıskançlık yok değildi. Bu balina büyüklüğündeki kadın, sırtının yukarısına uzanan korseli kasları (sırtına yediği darbenin olduğu kadar yıllarca gelen tenis toplarının ürünü) ve kısık Tatar gözleriyle, bu aptal, meraklı, boş, güçlü kadın kızında korkuyla karışık bir saygı uyandırmada asla başarısız olmamıştı. Her ne kadar ona alaycı bir küçümsemeyle davransa da Sarah'nın annesine karşı hissettiği şey dosdoğru dehşetli bir korkuydu. Bu yüzden aylarca onu ziyaret etmiyordu.

"Sally! Şu dağınıklığa bir bak! Sana yolladığımız parayı ne yaptın? Onunla bir temizlikçi kadın tutmanı söyledim sana. Şu anda çalışamayacak kadar bunalımda da olsan, en azından görünüşü kurtarabilirsin. Ne de olsa bu en iyi terapidir. Geçen gün Dr. Rhapsode'nin kendisi de öyle demedi mi. Bana neden cevap vermiyorsun, hayatım?"

"Vermemeyi tercih ederim."

"Vermemeyi tercih mi edersin? Bu ne biçim konuşma?"

"Sen anlamazsın. Çalışmayan bir adam hakkında bir romandan, *Bartleby*'den alıntı. Bazen öyle hissediyorum ... her konuda!"

"Sarah, tatlım, çok okuyorsun. Baban daha geçen gece aynı şeyi söylüyordu. 'Çok alıngan, hepsi bu,' işte tam böyle dedi. O da başaracağını düşünüyor. Sana inanıyoruz Sally, bunu hiç unutma. Dünya sana ne yaparsa yapsın, Babacığınla benim için hep Bir Numara'sın. Martha'yı da seviyoruz. Ama sen ilksin ve bir şekilde, böyle konuştuğum zaman biliyorum nefret ediyorsun, ama yaşlı annene bir kez olsun o tatmini yaşat, biliyorsun birbirimizi ne-

redeyse hiç görmüyoruz, ki tanrı biliyor bu *benim* hatam değil. Nerede kalmıştım? Ah, evet, sen ilk baştan beri özeldin, bize küçük karyolandan bakışın bir başkaydı. Affet beni, yavrum, yine aşırı duygusal oluyorum. Bu arada, sana bunları sormaktan nefret ettiğimi biliyorsun, bu konuda alıngansın, ama şu yeni doktor nasıl? Hani, şu komik isimli olan?"

Sarah kendi kuşağının ilkiydi. Her iki tarafa ait dedeleri ve nineleri katliam ve çarın zorunlu askerliğinden kaçmak ve geleceklerini Batı'da kurmak için Doğu Avrupa'dan gelmişti. Bu göçe kalkışan birçoğu başarısız olmuş ve Eski Dünya'ya dönmüş; ama kendi büyükannesi ve büyükbabası direnmiş ve el ele vermişti. Anne tarafından, Sarah'nın büyükbabası bir el arabasıyla başlamış, yavaş yavaş küçük bir giyim mağazası satın almaya yetecek kadar para biriktirmişti. Asla çok zengin olmamıştı; ama son günlerini Florida'da geçirecek ve tek çocuğunun ilkin atletik cesareti, sonra da maddi olanaklarını biraz sermayeyle artırmaya yardım etmekten memnun olduğu bir evlilik sayesinde dünyadaki yükselişini görecek kadar durumunu iyileştirmişti. Sarah'nın baba tarafından büyükbabası, satarak mütevazı çeyizini düzdüğü giysiler dikmiş ve uzun ömrünün sonuna dek ateşli bir anarko-sendikalist olarak kalmıştı. Onun son zamanları da, aynı şekilde havuz başında yaşlı komünist rakipleriyle şiddetli tartışmalar yaptığı, Florida'daki bir huzurevinde geçmişti. Sarah'nın babası üç çocuğun en küçüğü ve hayatta tek işe yarar bir şeyler yapmış olanıydı. Satıcı olarak başarısı onu erkek kardeşlerinden yabancılaştırmıştı. Evliliğinden ve ilk otomobil satıcılığı işinden sonra onlarla alakasını giderek kesmeyi başarmıştı. Yaşlı adam Sarah'nın doğumu sırasında başarılı oğluyla birlikte yaşıyordu. Ama Sarah'nın babası Mercedes satıcılığını aldıktan sonra ikisi arasında uzun ve içten içe süren gerilimler patlak verdi. Nazi sermayesinin kârıyla yaşamayacağını söyleyen büyükbaba, ona hep boyun eğen karısını da alarak Güney'e taşındı. Orada sendikanın sağladığı emekli aylığı sayesinde ömrünün son günlerini saygıdeğer bir biçimde geçirdi.

Bütün bunlar Sarah daha üç yaşına basmadan önce olmuştu. Baba tarafından büyükbaba ve annesine ilişkin bulanık anılarının çoğundan geriye bağırıp çağırmalardan başka bir şey kalmamıştı. Gerçek prenseslere verilenden daha iyi olan on yedi yıllık bir eğitime rağmen, Sarah anarko-sendikalizmin ne olduğunu dahi bilmiyordu.

Sarah iki haftalıkken başını kaldırabiliyordu. Üç aylıkken oturmuş, dokuz aylıkken yürümüş, onbir aylıkken konuşmuştu. İlk yüzme derslerine altı aylıkken başlamış, ilk alıştırma sınıfına bir buçuk yaşındayken katılmıştı. Üç yaşındayken sözlüğü açıp sözcük buluyor ve minik çocuklara yönelik keman dersleri alıyordu. Çocuk yuvasına girmeden önce sınava sokulmuş, bütün kategorilerde en iyi puanı toplamış ve okulda derhal zenginleştirilmiş bir programa alınmıştı. Okul müdürü annesine sınavların ilk baştan itibaren kazananları seçmek üzere hazırlandığını söylemişti. Sputnik sonrası dönemdi ve Amerika yüzü hiç kızarmadan bir başarı ve mükafat sistemine doğru gidiyordu. Dünya tarihindeki en güçlü ekonomik örgütlenmenin bir bireyin yetişmesi için sağlayabileceği bütün kaynaklar Sarah'nın önüne serilmişti.

Beş yaşındayken Sarah sonraki on yıl onu canından bezdirecek olan ve sonra başladığı gibi gizemli bir biçimde kesiliveren şiddetli başağrılarından şikâyet etmeye başladı. Bütün testler normal ve sonuçsuzdu. Durumu yerel doktorları uzun bir süre meşgul etti ve uzantıları metropolitandaki tıp merkezlerine kadar yayıldı. Sarah'nın babası, yarı övünerek, doktorlara para yetiştirmek için her hafta bir Mercedes 300 satmak zorunda kaldığını söylüyordu. Bundan birkaç yıl sonra, durumun psikosomatik olduğu söylendi ve Sarah bir çocuk analisti olan Dr. Freestone'a gönderildi. O sırada açıkça çocuğu üzen bir şey olduğu meydandaydı ve başağrıları, okuldaki danışmana göre, "yardım çığlıkları" idi. Sarah'nın ilk ziyaretinde, Dr. Freestone karşısında kaygıyla onun her hareketini hastalık belirtisi olarak gözleyen annesine yapışmış, somurtkan, mızmızlanan bir kız çocuğu bulmuştu. Doktor, Sarah ile oynamaya çalışırken, anne güya yardımcı olması gereken betimleyici yorumlardan oluşan tekdüze mırıltısını, kah çocuğun zekâsından söz ederek kâh

oyuncakları kırmasın diye onu uyararak sürdürüyordu. Sarah bebek oyununun ortasında birden durduğunda, annesi kaygıyla sözünü kesti, "Sally, gözündeki o bakışı iyi biliyorum. Yine başın ağrıyacak. İşte, al şu ilacını."

Birçok görüşmeden sonra, Dr. Freestone ana babayı bir kenara çekerek onlara fikrini söyledi. "Sarah'nın başağrıları yalnızca bir yardım çığlığı değil" dedi. "Başına yığılan her şeye karşı bir protesto. Sanırım sizin de işbirliğinizle ona yardım edebilirim. Ama hep birlikte çalışmazsak, hiçbir ilerleme kaydetmez. İşbirliği yapmak demek bu çocuğa baskı yapmaktan vazgeçmeyi öğrenmeniz demektir. Yetenekli olduğuna kuşku yok. Ne var ki, yaptığı hiçbir şeyin kendisi için olmadığına inanmaya başlamış. Yalnızca yedi yaşında biri için değil, hiç kimse için sağlıklı olmayan, inanılmaz bir baskı altında. Deneyimlerime göre, ana babaların sık sık çocuklarına böyle baskı uygulamaları, aslında kendi sorunlarıyla başa çıkmak için buldukları bir yol. Dolayısıyla, size kendiniz hakkında bir şeyler sormak ve gerektiğinde, sizi bir çift olarak görecek olan bir meslektaşıma göndermek istiyorum."

Gerektiği ortaya çıkmıştı ve aile terapisti Dr. Menschlik'e durumu özetleyen Dr. Freestone şunları söylüyordu:

> Bu insanlar kendilerini birbirinden farklılaştıramamış ve kendi bağımlılık ihtiyaçlarını karşılamak için çocuğu sembiyotik bir bağla tutmaya çalışıyorlar. Onsuz ya birbirlerini paralayacaklar ya da evlilik çözülecek. Sarah her birinin parçası haline getirilmenin bedelini ödüyor. Anne güçlü fallik ihtiyaçlar içinde olan ve müthiş bir bastırılmış düşmanlık besleyen belirgin biçimde isterik bir birey. Bir yandan, sarsılmaz bir benmerkezcilik ve kendini beğenmişliğin, diğer yandan alçaltıcı bir kendi kendini yadsımanın tipik bir bileşimi. Düşmanlığın kaynaklarından biri bu: Yaptığı her şeyin kocası ve kızı için olduğu bir hayat sürmekten dolayı çok büyük bir hayal kırıklığı içinde. Elbette, düşmanlık bundan daha da derinlere iniyor. Onunla otururken bile korku duymadan edemiyorum; bir de Sarah'nın neler hissettiğini düşün! Ağzı bana bir piranhayı hatırlatıyor. Hayal edebileceğin gibi kocası onu fena halde aşağılıyor. Onda da, tipik bir erkeğin yapacağı şekilde yenmeye çalıştığı müthiş bir iğdiş edilme korkusu var: Hiçbir fobisi olmayan... maço... süper satıcı. Bu arada, karısını

hep alçakta tutuyor, çünkü penisini ısırmasından korkuyor (eğer onun bilinçaltını okuyorsa, sanırım bu doğru); ve kızın üzerine çok fazla düşüyor, hem ne kadar büyük adam olduğunu göstermek hem de karısını kıskandırmak için. Aynı zamanda, kadın kendisinin elde edemediği penis haline getirmek isteyerek Sarah'yı aşırı koruyor ve yine aynı şekilde kendi kıskanç düşmanlığına karşı onu koruma ihtiyacı duyuyor. En kötüsü de ana baba gerçekten birbiriyle değil, birbirinin yanında, çevresinde ya da birbirinden doğru konuşuyor. Ne tutarsız! Baba bir an kızına düşkün, sonraki an sert ve cezalandırıcı. Ayrıca kendine uzak. Gerçekten kim olduğunu bildiğini sanmıyorum. Kendi babasının tam anlamıyla eski kafalı olduğunu, katı değerlere sahip olduğunu ve tüm bunlara rağmen kendisinin farklı olmaya çalıştığını ve bu nedenle püriten etiğin sözünün geçmediği satıcılığa yöneldiğini söyledi bana. Bu işte başarılı olduğu için babasının yolundan daha da uzaklaşmış, bundan dolayı kendini bomboş ve zavallı hissetmişti. Sonra aralarında bir çeşit kopukluk olmuştu. Cezalandırıcı yaşlı adamın süperegosuna kazıdığı çok şey olduğunu söylemeye gerek bile yok, ama tabii bunlar ego ile bütünleşmemiş, dolayısıyla bu adam tutarsız. Karısı iyice öyle. Telaşlı ve bir an için küçük bir kız gibi, bir sonraki an haşin ve talepkâr, bir sonrakinde ise uluyan bir cadı gibi. Görünüşü kurtarmaya çalıştığı için aslında huysuz biri olduğunu anlamak biraz zaman aldı. Belli ki garip biri ve küçük kızı gerçekten çok korkutuyor olmalı, özellikle öfke nöbetleri herhangi bir uyarı olmadan ortaya çıktığında. Görünüşte, Sarah'ya hiç vurmuyor, ama bunun herhangi bir fark yaratacağını sanmıyorum; önemli olan çocuğa zihinsel olarak zarar vermesi. Zaten anne sürekli çocuğun üzerinde, her soluk alışını, her hareketini izliyor; onun asla gerçekten orada olmadığı, Sarah'yı Sarah olarak görmediği, yalnızca kendisine bakıyor olduğu hissine kapılıyorum.

Sana daha başka ne söyleyebilirim? Ah evet, bir de iki yaşındaki kızkardeş var. Sarah'nın onu deli gibi kıskandığını, ama nefretin derine gömülü olduğunu sanıyorum; her halükârda Sarah kendini fazla ele vermiyor. Gördüğüm kadarıyla ana baba bebeği çoğunlukla kendi haline bırakıyor, bu da onun için olabilecek en iyi şey. Sarah için üzülüyorum. Çok genç ve akıllı, ama çoktan yaşlanmış ve hayatın yükünü omuzlarında taşıyormuş gibi görünüyor. Hepsi için üzülüyorum. İşaret ettiğim patolojiye rağmen kötü insanlar değiller, ama kapana kısılmışlar. İşte senin için biçilmiş kaftan olan bir iş.

Dr. Menschlik ile olan seanslar altı hafta sürdü. Geri çekilen, sonra

da bırakan baba oldu. Aile terapisinde genelde böyle olur; gerçi Dr. Menschlik de meseleyi tek yanlı olarak görmek yanılgısına düşmemişti. Sarah'nın annesinin büyük bir ustalıkla kocasını nasıl alçağın ta kendisi olarak kurduğunu; kendisini ise nasıl hayal kırıklığına uğramış, aşağılanmış, hep sadık ve hep acı çeken eş yerine koyduğunu -ya da kocasının onu böyle yapmasını sağladığını- ve bunun nasıl kocanın giderek tırmanan bir baştan savma dışında asla kendini açığa vurmayan bir duygu biçimindeki suçluluğa kapılmasına yol açtığını baştan beri fark etmişti. Birbirleriyle açık açık konuşmalarını sağlamaya çalışırken Dr. Menschlik'in ulaştığı sonuç buydu. Mesafeye gerek duydukları ve sahiciliği evliliklerinin dokunulmazlığına hoşgörülemez bir tehdit olarak aldıkları ortadaydı. Sarah'nın ana babası ne ayrı ne de birlikte olabilen şu bildik tiplerdendi. Yalnızlık onlar için dayanılmazdı; ve dünyalarının onlara sağladığı olumlu maddi çıkarlar için mi, yoksa gerçeklikle tek başına yüzleşmeye karşı bir tampon olarak mı kurulduğunu ayrımsamak imkânsızdı.

Sarah'nın seansları neredeyse bir yıl sürdü. Dr. Freestone onun kendini biraz daha güvende hissetmesini sağladı ve başlangıçta gitmemek için diretmesine karşın sonradan Sarah oradan ayrılmaz oldu. Derken yaz kampına gitti ve başağrıları geçti. Eylül'de anne ve baba birdenbire Dr. Freestone'u çok pahalı buldu ve seanslara yeniden başlamamaya karar verdi. Sarah biraz üzüldü, ama sonra bu deneyimi tamamıyla unuttu. Okulda çok başarılıydı ve birkaç yeni dost edinmişti. Başağrıları ise ergenlikte tamamen yok olana dek dönem dönem tekrarladı. Bu arada, her şey daha çok yolunda gidiyor gibiydi. Okulda Sarah'nın yeteneklerini duymayan kalmamıştı ve bunun ana babasına verdiği tatmin onların karmaşık kişisel sistemlerini bir denge durumunda tutuyordu. Sarah o kadar başarılıydı, diğer başarılarının getirdiği tatminle her şeyi o kadar iyi telafi edebiliyordu ki bale resitalindeki kazanın bile hiçbir önemi olmamıştı. Lorelei School'daki kolay kolay bir şey beğenmeyen edebiyat hocası onun şiirlerinden son derece etkilenmiş ve onu açıkça "yeni Sylvia Plath" olarak göstermişti. Öte yandan, iletişim Koordinatörü Elaine Dirndle Sarah'nın sanat icra etme ka-

pasitesine daha da çok hayran olmuş ve sonunda onun etkisi ağır basmıştı. Lorelei, varlıklı eski öğrencilerin servetleriyle ayakta durma ayrıcalığına sahip okullardan biriydi ve başka olanaklarının yanı sıra kendisine ait bir televizyon stüdyosuna da sahipti. Sarah, ikinci yılında, özellikle çok şey vaat eden gösteriler yazıyor, yönetiyor ve sahneye koyuyordu. Koleje başvurmak tıpkı Baba'nın kredi kartıyla Beşini Cadde'deki Saks'tan alışveriş etmek gibiydi. Hatta önerilen bursları geri çevirme zevkini de elde etmişti.

İçine kapanık olduğu ve kısa süren, yaralayıcı romansları mutsuz bir biçimde başına sarmada pek usta olduğu doğruydu; ancak her şeye rağmen, Sarah gibi, güzel bir geleceğin eşiğinde duran onsekiz yaşında genç bir kadın daha bulmak olanaksızdı. İşte bu yüzden bir pazar sabahı yataktan kalmayı reddettiğinde ve annesinin zar zor tanıyabildiği kuru, boğulur gibi sesle başarılarının -yetenek bursundan tenis yarışmasına, hakkında okul kütüphanesindeki plakete yazılan övgü dolu yazıya kadar- onda kim olduğu ve ne istediğine dair en ufak bir duygu uyandırmadığını ve aslında dünyada bildiği en mutsuz insan olduğunu söylediğinde, ona aşırı düşkün anne ve babası çok şaşırmıştı. Peki ama anne ve baba yardımcı olamaz mıydı?

Bay ve Bayan M bale resitalinden beri böylesi bir sarsıntıya uğramamıştı. Ancak sağduyulu insanlardı ve Sarah'ya düşüncesinin yanlışlığını kanıtlayamayacaklarına kanaat getirdikten sonra, ona yardım için kolları sıvadılar. Aradıkları yerel haham onlara M'leri kızlarının sorunuyla baş edebileceğine inandıracak kadar tanınmış bir psikolog-danışman olan Dr. Brisket'ın adını verdi. İlk ziyaretten önce Bay M Sarah'ya, "Şunu sakın unutma yavrum, senin saklayacak hiçbir şeyin yok. Aslında senin söylemek zorunda olduklarını dinleme ayrıcalığına sahip olduğu için o bize para ödüyor olmalı" dedi. Ve bu kutsamayla Sarah terapiye girdi.

Sarah, Dr. Brisket'ın onun kendisi hakkındaki sezgilerinin derinliği ya da akıllıca oluşuna ilişkin hiçbir yorum yapmadan onu dinlemek için bu kadar çok zaman geçirmesine ilkin şaşırdı, sonra da sinir oldu. Ne var ki, tam onu sevmeye başladığında, Dr. Brisket altıncı seansın ortasında aniden onun düşüncelerinin akışını

kesmiş ve artık ona tek başına yardım edemeyeceği gözlemini dile getirmişti. Seanslara annesi ve babasıyla gelmeliydi. Dr. Brisket daha sonra üçüne, "Görüyorsunuz, aile düzeyinde olmadığı takdirde çözülemeyecek bir düğüm bu" demişti. Durum, Dr. Freestone ile terapiden beri pek değişmemişti. Kendisini psikolojik olarak anne ve babasından ayırmak Sarah'ya zor geliyordu. Aynı şekilde onlar da onu bırakmıyorlardı ve kuşkusuz bunun nedeni, Sarah'nın başarılarıyla yaşamak yerine doğrudan birbirleriyle uğraşmak zorunda kaldıkları takdirde korktukları şeyin başlarına gelmesi olasılığıydı. Başarılara gelince, Sarah'nın bunlardan pek az zevk duymasında şaşılacak bir şey yoktu. Dr. Brisket "Sarah yaptığı herhangi bir şeyin kendisine ait olduğunu hissedemez" diyordu, "bunların hepsi övgü kazanmak için olduğundan ve ailenin hastalığının ilacı bu olduğundan, başarı ne kadar büyükse, o kendini o kadar az özgür hissedecektir."

Dr. Brisket istediği zaman oldukça ikna edici olmayı başarabiliyordu ve M'ler kızlarının mutluluğundan başka bir şey istemediklerinden, kısa süre sonra garajının üzerindeki şık muayenehanesinde üçünü birlikte ağırlar oldu. İlk önce konuşmaya çalıştılar. Tek başına Sarah'yı gördüğü zamankinden daha faal olan doktor, birbirlerine oynadıkları çeşitli oyunlara ve kimsenin doğrudan karşısındakiyle konuşmaması ve karşısındakinden hiçbir gerçek talepte bulunmamasına ilişkin gözlemleriyle sık sık araya giriyordu. Bu hiç de fena gitmiyordu, ama bir ay sonra insanların dirençlerine her zaman duyarlı olmuş olan Dr. Brisket fazla iyi gittiğini fark etmeye başladı: Yetenekli ve iyi niyetli olan M'ler bu oyunun kurallarını anlamış ve daima mükemmel bir terbiye cilasının niteliğini taşıyan ilişkilerinden en ufak bir değişiklik yapmaksızın iyi, görevlerini en iyi biçimde yerine getien ve hatta yaratıcı birer hasta olmada başarılı olmuşlardı. Dr. Freestone ve Menschlik'te paçayı kurtarmayı öğrenmişlerdi, Dr. Brisket'ta da öğreneceklerdi. Doktor "Burada fazlasıyla entelektüel dolaplar dönüyor" diye öfkeyle söylenerek taktiklerini çeşitlendirmeye girişti. Öncelikle, herhangi bir sonuca ulaşma ya da karşılıklı durumları hakkında herhangi bir sezgiyle yorum yapmayı onlara ya-

sakladı. Bunun yerine, onlara her zamanki yaşantılarını altüst edecek ödevler verdi. Örneğin, Sarah şiir yazmayı bırakarak bulaşıkları yıkayacak, Bayan M resim yapmaya başlayacak ve karısının göz rengini bile hatırlayamayan koca ise günde bir saat karısının her istediğine koşacaktı. Yeni uygulama konusunda Dr. Brisket'a bir süre cesaret veren bazı homurdanmalar oldu, fakat homurdanmanın kendisi son derece iyi huyluydu ve ödevler tam onun istediği gibi özenle yerine getiriliyordu. Aile, bir kez daha sorunlarının çok iyi cilalanmış ve zekice çözümsüzlüğünü başarmış görünüyordu.

Tedavinin beşinci ayında Dr. Brisket bir gün "Müziği kesin!" diye haykırdı. "Sizler değişimden o kadar korkuyorsunuz ki her birinizi değişik bir gezegene yollasam da ilişkileriniz yine aynı kalır. Sanırım daha derinlere inmeliyiz." Sivri sakalını sıvazlayarak, meslektaşlarından farklı bir biçimde halihazırdaki terapötik durumdan hoşnut olmadığını belirtti. Duygusal engelleri ortadan kaldıracak bir terapi türüne ilişkin durmak bilmeyen arayışında, yoluna kişilik formasyonu ve hayvan davranışları bilimiyle (ethology) uğraşan yeni bir okulun öğretileri çıkmıştı. Bu doktrine göre, insan davranışlarının kökleri derine kazılmış, içgüdüsel hayvani ritimlerdeydi. Derinde yatan bu biyolojik esasa ilişmeyen herhangi bir terapi boğaz kanseri için reçeteye gargara yazmak gibiydi. Brisket, cinsellik ve saldırganlığı bireyin içindeki onun gelişimini sınırlayan hayvani güçler olarak gören Freudcu içgüdü doktrinini benimsemiyordu. Ona göre, içgüdüler sosyal ve hayat verici bir niteliğe sahipti: Öteki insanların bulunduğu bir ortamda kişi onlarla temas kurmak zorundaydı. Dolayısıyla aile terapisi hâlâ seçimi içeren bir tedaviydi, ancak derin, biyolojik aile tedavisi olmak zorundaydı. Sadece ana babasındaki köklere temas ederek Sarah, özündeki o harikulade kişiye doğru tam gelişimi için gerekli olan gücü kazanabilirdi. Ne var ki, sözcükler ve rol yapmadan daha derinlere inmeleri gerekiyordu; ilk başa dönene kadar geriye gitmek zorundaydılar.

Buna göre, M'ler bir sonraki salı geldiklerinde, seanstan önce sade giysilere büründüler (doktor bunu, "fazla heyecan yaratmadan

üstü kapalı söz ve davranışlardan kurtulmak" olarak açıkladı). Muayenehane karartıldı ve hep oturdukları bir bakıma sert Danimarka sandalyelerinin yerinde şilte ve yastıklar buldular. Şimdi artık yerdeydiler ve kollarını birbirlerinin omuzlarına atarak bir daire oluşturmuşlardı, doktor da tepelerinde dolaşıp duruyordu. Konuşmak yerine birbirlerine bakmak zorundaydılar. Bu bakış önemliydi. Dr. Brisket'a göre, insani bağın ilk birimini oluşturan göz ve beden temasıydı ve bu, o anda derhal uygulanabilirdi. Yeni kurallar şöyleydi: İçlerinden ikisi yirmi dakika boyunca kesintisiz birbirine bakacaktı, bu arada üçüncü kişi kendisinin ayrı kalışına dayanacaktı. Sonra rolleri birbirlerine devredeceklerdi, böylece ailenin her üyesi herhangi verili bir saat boyunca kendi bağlılığını ve ayrılığını yaşayacaktı. Tüm bunlar olurken soluk alıp vermelerine özellikle dikkat ederek derin ve yavaş soluklar almak zorundaydılar. Doktorun işi bunun böyle devam etmesini sağlamaktı ve bu, yeni yöntemle ortaya çıkacak muazzam korkular düşünülünce hiç de kolay bir görev değildi. Ancak kıkırdamalar sona erip hiddet de geçince M'ler işe koyuldular ve bir şeyler olup bitmeye başladı.

Sarah olanları daha sonra şöyle anlattı:

> Üçüncü seansta ara sıra sersemlemiş gibi bir hisse kapılmaya başladım. Parmak uçlarım sızlıyordu ve annemin yüzü bulanmaya başladı, sanki ağzı, burnu, gözleri birbirinden ayırt edilemiyor gibiydi. Onun gözlerine bakarken ağlamak mı, yoksa mutlu olmak mı gerektiğini bilmeden heyecanlandığımı ve kendimin de bulanıklaştığını hissetmeye başladım. Herhalde annem olan biteni daha fazla kaldıramadığından, "Bana neden öyle bakıyorsun, yavrum?" gibilerinden sızlandı ve beni yerimden sıçratan şey sorunun kendisinden çok onu "yavrum" sözcüğüyle bitirmesiydi. Birdenbire ondan hiçbir şey elde edemeyeceğimi anladım, ona bir an daha katlanamazdım, yoksa kötü bir şeyler olacaktı. Kalkmaya çalıştım, doktor beni durdurdu ve babam, sahte bir tavırla, sanki bana bir şeyler satmaya çalışır gibi, "Bekle, Sally yavrum, sadece sana yardım etmeye çalışıyoruz" dedi. İşte yine "yavrum" lafı, aslında yardıma ihtiyacı olan ben olduğum halde, önceki gibi hallerinden hoşnut ve uzak, her zamanki salaklıklarıyla oradaydılar. Hatırladığım bir sonraki şey, annemin beni üzerinden atma çabasıydı.

Gözlükleri kırılmış, bluzunun cebi yırtılmıştı, ama bir tarafı incinmemişti. Annem oldukça kuvvetliydi, fakat eğer beni durdurmasalardı, daha neler olurdu bilemiyorum. Beni sadece onu fiziksel olarak öldürmekten alıkoymuşlardı; hâlâ kendimde değildim ve sonraki yarım saat onların pis değerleri ve tavırlarını yüzlerine vurmakla geçti. Kültürlü insanlarmış gibi görünmek için operada tuttukları loca; dini bütün görünmek için Mercedes'le sinagoga gitmeler; güvende ve özgürmüş gibi görünmek için eve taktırdıkları beş bin dolarlık hırsız alarmı. Gerçekten her şeyi yüzlerine vurdum. Çok iyi oldu ve içimdekileri dökmeyi başardıktan sonra ilk defa olarak içimde bir sıcaklık, kucaklaşma, gözyaşları içinde birbirimize sarılma ve her şeyi düzeltme arzusu hissettim. Doktor da hakikaten memnun oldu ve en sonunda sadede geldiğimizi söyledi. Ancak seansın sonunda birbirimizi kucaklamaya çalışırken bile ne kadar incindiklerini görebiliyordum. Bir sonraki hafta doktorla randevu günümüzde, babam aniden acele halledilmesi gereken bir iş meselesi çıkarmayı başardı, annemle ben ise hiç harekete geçebilecek gibi değildik. İki hafta sonra hepten bıraktılar. Doğruyu söylemek gerekirse, bunu yaptıklarını görmek beni hiç mi hiç üzmedi. Komik olan şey, o zamandan itibaren koleje dönmek üzere evden ayrıldığım güne kadar onlara karşı kendimi biraz daha rahat hissettim. Ne var ki, yıllar içinde yavaş yavaş aramızda bir çeşit soğukluk yerleşmişti; şimdi ise, annemin ara sıra yaptığı ziyaretler dışında onları pek görmüyorum. Neden olduğunu bilmiyorum, ama benim için acıdan başka bir şey yokmuş gibi görünüyor. Yakın olmamı isterlerdi, ama bunun altından kalkamam.

Kolejde bir sanat öğrencisi olarak seçkin bir kariyerden sonra, Sarah şansını yaratıcı medyanın görkemli dünyasında denemeye karar verdi. Bir süre televizyonda, sonra da yurt çapında orta büyüklükte kentlerde çıkan pazar gazetelerine ek olarak giren bir aile dergisinde çalıştı. Ürünlerinin Springfield'lardan birinde ya da öbüründe kendi adı olmadan çıkmasına içerleyerek bireyselliğini daha iyi ifade edebileceği bir şeyler bulmak üzere dergideki işini bıraktı. Ancak bütün elde edebildiği bir reklam ajansında bir işti. Sarah bu dünyanın kendi gibi parlak genç kadınlarla dolu olduğuna ve ilerleme yolunun yalnızca meslektaşlarına karşı yırtıcı olan ve yönetimdeki erkekler açısından cinsel yönden çekici olanlara açık olduğuna ilişkin nahoş gerçeği öğreniyordu. O zamana dek sadece

yeteneklerinin, tanınma sağlayarak ve yaptıklarını ödüllendirerek, birer yol gösterici olarak işe yarayacağını uman Sarah için bu büyük bir darbeydi. Kendi içinde tam ve kusursuz olmadığını öğrenmek yıkıcıydı. Dürüst yapısı onu sıradan başarı yöntemlerine uyum sağlamaktan alıkoydu; fakat aynı zamanda ona daima sonsuz bir yaratıcılık kaynağı gibi görünmüş olan şeyin tükenişi olarak yaşadığı bir çeşit umutsuzluk yer etmişti.

Sarah kendi içine hapsolduğunu hissediyordu. Dış beklentileri reklam ajansındaki dar bir odacığa sığışmışken iç ufku da daralıyordu. Pencereden dışarı baktığında, bütün görebildiği cadde boyunca sıralanmış cam kutularda benzer işlerle uğraşmakta olan diğer genç kadınlardı; kendi yazı masasına baktığında ise, yalnızca, bir sigara reklamı için oluşturulmasına yardım ettiği ergin, taşkın genç dişiliğe ait fantezi imgeyi görebiliyordu. Ajansın lobisinde güzel ve egzotik tropik bir ağaç vardı. Bir gün onun yerinde olmadığını gördü ve Sarah odanın mimari olarak nasıl böyle bir ağacın, vahşi ve bereketli kişiliğini olabildiğinde sergileyecek bir ağacın oraya konması için bir boşluk içerecek biçimde ustalıkla tasarlandığını fark etti. Ertesi gün yerine bir başka gösterişli ağaç konmuştu.

Böylece işi bıraktı ve aşkı denedi. Babasından gelen bir paraya ve masanın gözünde bu paraya saldırmasını önleyecek kadar hisseye sahipti. Bir dizi istikrarsız ve/veya işkence düzeyinde acı verici ilişkiden sonra Sarah köklü bir aileden gelen bir profesörle tanıştı. Adam ondan oldukça büyüktü ve Romans dilleri üzerine dünya çapında bir otoriteydi. Ona *Middlemarch*'taki içi kurumuş bilgiç Bay Casaubon'u anımsatmasına rağmen, belki de bu yüzden, Sarah bütün cazibesini onunla evlenme amacı uğruna kullanmaya karar verdi. O sırada, büyük bir üniversitenin entelektüel camiasında tatlı tatlı dolaşmasına izin verecek kibar bir hayatın güvenliğinden başka bir şey istemiyordu ve cinsellikle ilgili deneyimleri cinsel ilişkisiz bir evlilik umudunu, bir zamanlar yaşadığı bedensel coşkunun büyüleyiciliği kadar güven verici kılmıştı. Ne var ki, bu yanılsama parlaklığını yitirdiğinde ve evliliği bir hiçe, boş bir formaliteye dönüşerek sonunda soğuk bir ay-

rılığa yol açtığında, Sarah yine yatağından kalkmamaya başladı, oysa bunu on sekiz yaşından beri yapmamıştı. İşte onu bana getiren olayların böyle gelişmesiydi.

Ah, hasta Gül!
Görünmez bir solucan
Gece uçan
Uluyan fırtınada
Senin yerini buldu
Kırmızı bir sevinçle;
Ve karanlık gizli aşkı onun
Hayatını söndürdü.

William Blake, *Songs of Experience*

Hayatının oldukça erken bir döneminde, belli bir noktada Sarah bedensel heyecanı korku olarak yaşamaya başlamıştı. Kuşkusuz bu organizmaya ait bir olaydı ve Wilhelm Reich'ın silahlarını kuşanma[1] dediği, bedenin doğuştan gelen akıcılığına ait bir mekanizmada temelleniyordu. Ne var ki, silahlarını kuşanma kişinin toplumsal işlevine bağlı tarihsel bir olaydı. Sarah'nın bedeni belli şartlar altında -örneğin, dans pistinde- esnek olabiliyordu. Orada bedeni ona ait bir nesneydi; öznel olarak kendini onu seyreden ve beğenen diğer insanlarla özdeşleştirebiliyordu. Ancak gerçek erotik kıpırdanma başladığında, bedeni kendi kendisine karşı hale geliyordu. Bu organizmasal olayın sözcüklere şu şekilde çevrilebilen zihinsel bir yönü vardı:

Ben artık bana ait değilim, kendim ve Öteki'yim -ve dönüştüğüm bu Öteki tehditkâr, öldürücü bir yaratık. Eğer ben onu öldürmezsem, o beni öldürecek; fakat ben onu öldüremem, çünkü bunu yapmak beni kendime ait yaşamsal bir parçadan yoksun bırakacak. Öteki'ne ihtiyacım var; ona bağımlıyım; hayat enerjim onun idaresine verilmiş; o hayatımın ta kendisi. Tek çarem kendimi, ölü, mekanik bir yaratık biçiminde taşlaştırmak, böylece sevgilim huzurumu bozmaz ve ikimizi birden içimdeki ölümcül Öteki'ne karşı korunmasız bırakmaz. Ancak

1. Wilhelm Reich, *Character Analysis*, çev. Theodore S. Wolfe (New York: Simon &Schuster, 1970).

bu, sevgilimin ya da bana çok yaklaşan herhangi birinin -örneğin, bağlanmaya başladığım bu analistin- benim için bir tehdit olması ve ondan kaçınmak gerektiği anlamına gelir. Dolayısıyla, kendimi ölümcül bir parçalanmaya karşı korumak için kendim de ölü hale gelmeli ve taşa dönmeliyim.

Bunu böylece yerleştirmek ve buradan hareketle genel ilkeler üzerine somut olarak ne söylenebileceğini çıkarmak bayağı zaman aldı: Öteki'nin orijinali elbette Sarah'nın annesiydi ve bu duruma ilişkin Dr. Freestone'un çok önce fark ettiği özellikler Sarah'nın iç deneyiminde kutsal bir yere oturtulmuştu. İki niteliğin kesişmesi çocuğun özellikle kaldıramayacağı bir yük olmuştu: Anne Sarah'yı kendi haline bırakmıyordu; fakat bu, Sarah'nın iyiliği için değil, Sarah'ya yansıttığı ve çocuğun gerçekliğiyle karıştırdığı kendi imgesi içindi. Böyle bir kesişimin kendisi çekirdek ailede kendini gösteren çok net bazı tarihsel düzenlemelere dayanır. Ancak şimdilik Sarah'nın doğrudan varlığına işleyen bu masif tarihsel düzenlemenin kıyısında kalmamız gerekiyor.

Sarah fiziksel olarak hemen hep annesiyleydi. Gözlemlemiş olduğumuz gibi, annesinin hayatta bundan başka yapacak pek bir şeyi yoktu ve kızından ayrıldığında paniğe kapılmıştı. Dolayısıyla çocuk kendini onu boğan, ona karışan, ancak onu tanımayan birinin -aslında, *her yerde hazır ve nazır olan* birinin- karşısında bulmuştu. Eğer bu anlaşılmış olsaydı ve ayrılık değil de bir derece farklılaşma olsaydı, o zaman Sarah akla uygun bir biçimde tutarlı bir kendilik duygusu geliştirebilirdi. Bir çocuk, ne çok fazla ne de çok az, ama tutarlı bir biçimde *yanında* olan bir anne ya da baba imgesi oluşturacaktır. Bu imge bir süre sonra çocuk tarafından kendiyle bütünleştirilecek ve bir içselleştirme sürecine girecektir. Eğer işler iyi giderse, çocuk anne ya da babadan bir öz süzerek onu kendi zihinsel dokusunda (elbette birlikte paylaşılan bir kültürün etkisi altında) taklit eder. Bu bir çeşit besin almadır: Anne ya da baba, kendi içinde çözülmüş ve yapı taşı olarak kullanılan zihinsel gıda, çocuk için hammadde haline gelir. Ne var ki eğer anne ya da babanın varlığı "çok belirgin" ise, süreç sindirilebileceğinden fazla

yemek yemeye benzer: Gıdanın bir kısmı içeride aynı biçimde kalır. İçerideki anne ve baba imgesi gerçek hayattaki çocuğunu tanımayan anne ve babayı temsil ediyorsa, o zaman içerideki anne ve baba da çocuğunu tanımaz. Bu imge Sarah'yı ömrü boyunca rahatsız edecek bir çeşit Öteki, özdeneyimin sürekli bir tahrifi - annesinin onun için oluşturduğu beklentileri yerine getirmeye devam etmek zorunda olan ve annesinin hayatına karışmasını önlemek için bunu yapmayı reddeden bir Sarah'ya bölünme- yoluyla susturulabilecek kötücül bir varlık haline gelir. Bu huzursuz denge sürekli olarak Sarah'nın hayatına bir yön vermesine engel olmakta ve yeteneklerinin hayata geçirilmesi işini bozmaktadır; Sarah öldürücü Öteki'ni kıyıda tutmaktan daha iyisini de becerememektedir. Elinden gelen ancak bu kadardır.

Peki Öteki neden öldürücüdür? Çünkü boşa çıkan arzu derhal nefrete dönüşür ve kendine yabancılaşmanın koşulları varsa öyle kalır; şunu unutmamalı ki, Sarah'nın annesinin kalbinde çocuğunu öldürme isteği yatmaktadır. Annenin bundan hiç haberi olmadığından bir hayli emin olabiliriz, çünkü aynı zamanda Sarah için duyduğu sevgi nefreti örtmektedir ve bilincin dışında tutmaktadır. Ondaki nefret ilginç bir karışımdı: Kısmen kendi çocukluğundan gelen bir şey, yani babaerkil kuşaklar boyu annelerin birbirine aktardığı bir patojen; kısmen Sarah'nın yüceltilen konumuna duyduğu kıskançlığın doğurduğu bilinçaltındaki düşmanlık ve kendi kendini bastırma ihtiyacından doğan hayal kırıklığı; kısmen de Sarah'nın son derece gerçek somurtkanlığı, kötülüğü ve kışkırtmasına bilinçli olarak sinirlenme. Bu sonraki unsur, bir anlamda yüzeysel olsa da nefretin daha derinde bulunan katmanlarını tazelemek üzere aşağılara sızan sürekli bir zehir kaynağıydı. Ancak nefretin ne kadar kabarırsa o kadar kontrol altına alınması gerekiyordu. Üstelik sevgiyle değil, ki bu Sarah'nın annesinin durumunda sınırlı ve yenilenemeyen bir kaynaktı, usandırıcı bir dikkat, her yerde her zaman tepesinde olma ve Sarah'nın çevresinde pratik olarak hiç eksik olmayan çocuk yetiştirme saçmalıklarına harfiyen sadık kalma yoluyla.

Kontrol edilen nefret azar. Sarah ile annesi modern kentin

çekirdek ailesinin havasız hücresinde birlikte kilitlenmiş durumdaydılar. Annenin nefreti en nihayet eklemlerini kalınlaştıracak ve damarlarını daraltacak kadar biriktiğinde, çocuk için nefret arzunun kendisinin dolaysız sonucu haline gelmiş ve arzunun yerini alarak psişenin temellerine akmıştı.

Sarah, kapsamlı bir biçimde Batı medeniyeti aşılanması sürecinde, duyularını geliştirmeyi öğrenmişti; sanatçının gözleriyle değil sezgileriyle bir şeyin derinliğini gördüğünü ve bir çocuğun sahip olduğu duyusal nahifliği koruduğunu da öğrenmişti. Ancak bu Sarah'nın asla üstesinden gelemeyeceği bir dersti, çünkü o asla nahif değildi. Annesine karşı geliştirdiği savunma mekanizması kızda doğaötesi bir vurdumduymazlığa neden olmuştu. Bu ise, daha sonra tiksintiye dönüşecek ve onun kültürel ve genetik yeteneklerinin hayata geçmesini olanaksız kılacaktı. Çocuğun zihni şeylerin değerlerini oradan oraya aktarır ve her nüansı abartabilir; ne kadar önemsiz olursa olsun, yetişkin tarafından hasıraltı edilen ayrıntıların özgün boyutları çocuk tarafından binlerce kez büyütülebilir. Çocuğun dünyası ilksel, terimin tam ve zengin anlamıyla "ilkel"dir. Bu, Blake'in *Masumiyet Şarkıları*'ndaki "çocuksu sevinç"tir ve günahtan kurtulma değil, deneyimin ilkel bölgesinin bütünlüğünü koruma kapasitesi anlamına gelen masumiyetle el ele gider. Çocuk özgün deneyim kategorileriyle kendi hayatını yaşayabilmelidir. Bu bölgeyi korumak ve buraya tecavüz etmemek ana babanın işidir. Fiziksel güvenlik gereklidir, ama aynı biçimde çocuğun deneyimlerini kabul etmek ve bunlara bir çeşit canlı diyalogla cevap vermek de gereklidir. Kendiliğinden "bebek konuşmaları"na katılan ya da çocuğu taklit eden anne ya da baba bu masumiyet ihtiyacını tanıyor demektir.

Bu anlamda Sarah asla masum değildi ve buna bağlı olarak kendini hiç de güvende hissetmiyordu. Ana babasının varlığı kabullenme değil, onun dünyasına zorla müdahale etmeydi ve aralarındaki diyalog Sarah'nın yetişmesinin muazzam yükünü destekleyen davranışsal uzmanlığın yabancılaşmış dünyasından doğuyordu. Ana baba ve çocuk arasındaki temasın dolaysızlığı çok fazla tehdit edici olduğundan, asalakça burjuva ailenin sırtından

geçinen zihinsel yöneticiler sınıfından aracıların bir şeyler yapması bekleniyordu. Ne var ki, Ötekiliği'nin kaynaklarının varlığı somut biçimde yanı başında oldukça, dünyanın bütün danışmanları çağrılsa, yine de küçük Sarah'yı iyileştiremezlerdi. Masumiyet olmadan, en iyi niyetli, en usta aracı bile bir başka yabancılaşma odağı haline gelir. Böylece Sarah'nın bilinci, ilksel deneyimin alanında özgürce oynamak yerine, vaktinden önce tetikte, kurnaz, hesapçı bir hale gelmişti. Bu konuda, zengin bir televizyon diyetinin de katkısını görüyordu. Televizyon imgelerine karşı daha o zamanlar oldukça kaydadeğer bir düşkünlük göstermişti. Evde dört tane televizyon vardı -kavgaların önüne geçmek için- ve düzenli olarak burada çıkan kontrollü ve gayet tutumlu bir biçimde ifa edilen imgelerde Sarah için söze dökülemez bir biçimde yatıştırıcı bir şeyler vardı. Televizyon, sanki onun yoğun bir biçimde terbiye edilen hayatında bir boşluğu, bir oyuğu dolduruyor gibiydi. Zihni de televizyonun ritimlerine uyum göstermeye başlamıştı. Özetle, Sarah kapitalist rasyonalite olmadan yapamaz hale geliyordu. Hem içsel hem de dışsal olarak içindeki kötücül Öteki'nin patlayışını bekleyerek seyrediyordu ve aynı zamanda kapalı ve duygusal yönden ürkek hale gelmişti. Yoğun bir özbilinç bulutu onu gölgeliyordu, öte yandan benliğin duyusal çerçevesi, yani beden, dünyaya kapalı tutulmak zorunda olan bir mayın tarlası haline gelmişti. Dolayısıyla bu, travmanın görünür işaretlerinin tiksinti, umutsuzluk ve sonsuz bir biçimde kendi kendiyle meşgul olmayla tüketilen bir öznellikle sonuçlanmadan geçen bir çocukluktur; dahası, büyük bir uygarlığın bütün zenginliklerinden bir bireyin yetiştirilmesine katkıda bulunmak üzere yararlanıldığı bir çocukluk.

*Au courant** olmak için canlarını dişlerine takan Sarah'nın anne ve babası yerel cemaat merkezinde cinsel özgürlük konusunda bir ekip çalışmasına katıldılar. Burada sağlıklı bir erotizm üzerinde son kalan püriten lekeleri temizlemek için tasarlanan en yeni davranış

* Zamane, çağdaş. (ç.n.)

biçimleri aileye yavaş yavaş öğretildi. Sarah'ya on üç yaşında doğum kontrolü uygulandı; ana babası ona ve erkek arkadaşlarına rahatça hareket edebilecek yer ve ayrıca sağlıklı genç bedenlerinin tertipleyebileceği her türlü deneyimle uğraşmaları için ayrı, rahat alanlar sağlama konusunda dikkatliydi. Ancak, cinsellik konusunda bütün bu görünüşteki rahatlığa rağmen Sarah ne zevk ne de samimiyet elde edebildi. Cinsel özgürlük mühendislerinin atladığı şey, her anlamda libidinal, ancak herhangi gerçek bir olayla hemen yatıştırılamayacak, bölünmüş fantezilerin varlığıydı. Bunlar Sarah'nın daha erken yaşlarında ortaya çıkmıştı ve arzunun en temel hayalgücüne dayalı kurguları arasındaydı: Kendini insan bedeniyle örterken gerçekleşme yönünde uyguladığı baskının araçları. Fanteziler, ailenin kontrollü bir özgürlük aramak için yaptığı patetik girişimden hiç de daha az olmayacak biçimde tarihseldi ve iki tarih kesişmekteydi, kamusal olan sahneyi ele geçirmiş ve istenmeyen mahrem fantezileri arzunun saklı bölgesinin derinlerine sürüyordu. O halde, erotikle ilgili olan "engel"in özlem duyulan yokluğu gerçekti, fakat gerçekliği kısmiydi ve arzunun farklı gerçekliğini daha derin bir bastırma evresine doğru itmekteydi; yani, arzuyu daha ters anlamlı ve fantastik, daha çok nefretle dolu, esasen Sarah'yı rahat bırakmayan Öteki'nin bir parçası kılıyordu. Sarah'nın yaşadığı cinselliğin liberal atmosferiyle dehşete düşecek olan büyükanne ve büyükbaba bütün sınırlılıklarına karşın daha rahat bir cinsellik yaşamıştı. Her ne kadar yoğun bir biçimde bastırılsa da Eros, derine itilmemiş, Ötekilik onların varoluşuna bu derece tecavüz etmemişti.

Sarah için, erotizmin kamusal yanı, içinde bulunduğu durumda onunla simgesel bir temas kuramayacak kadar bayağı olan bu bölünmüş gerçeklik tarafından pek az etkilenmişti. O halde, istediğini yapabilirdi ve geç kapitalizm döneminde açık bir cinsellik atmosferini soluyan diğerleri gibi, bol bol heyecan bulmuştu. Ancak gelecekteki aşk ve hakiki hazzı bulma girişimleri, kişinin her şeyiyle birlikte katılması gereken durumlar olarak korkunç bir biçimde etkilenmişti.

Peki, ama daha derinlerde yatan bu arzu katmanı nasıl bir

şeydi? Yedi yaşındaki Sarah'yla yaptığı analitik seanslar sırasında Dr. Freestone, Sarah'nın başağrılarının gerçekten annesi tarafından telkin edildiği ve dolayısıyla oraya sokulduğunu öğrenmişti, çünkü daha ilk ziyarette annenin davranışları bunu belli etmişti. Ancak Dr. Freestone bundan da fazlasını öğrendi: Çocuğa göre, bu eklentiyle ilgili bir fantezi vardı ve bu fantezi Sarah'daki Öteki'nin aldığı özgül, güçlü biçim haline gelen anne fallusuydu. Arzu yönünden, Sarah'nın kendisi birleşme yoluyla bu fallus haline gelebilirdi. O halde başağrıları fallusu kendi içine alması, onun yüzünden çektiği acı, onu imha etmesi ve bundan dolayı kendini cezalandırmasıydı. On dört yaşındaki resital sırasında yaşadığı büyüme ve kabarma duygusu da benzer bir fanteziye dayalıydı ve bunun felaket getiren sonuçları da benzer bir cezaydı.

Bu kompleksin daha sonraki cinsel hayatında yıkıcı bir rol oynayacağı derhal tahmin edilebiliyordu. Ancak burada vurgulanması gereken şey Sarah'nın cinselliğinin verili evresinin özel anahatları değil, bütün bunlardaki ortak nitelik ve onun bütün evrelerinin bizi götürdüğü sonuçtur. Gelişmiş kent çevrelerinden gelen çoğu insan gibi Sarah da çok çeşitli cinsellik biçimleri yaşamıştı; bazen iki cinsi de birer nesne olarak kullanarak kâh önüne gelenle birlikte olmuş, kâh cinselliği hayatından çıkarmış, kâh açıkyüreklilikle deneysel olmayı göze almıştı. Ancak bütün bu geçirdiği evrelerin ortak özelliği, yani hazdan yoksun olmaları, herhangi bir cinsel eylemin herhangi bir niteliğinden dolayı değil, kendisinin bunları yaşarken beraberinde taşıdığı kalıcı bir iç durum yüzündendi. Psikanalizin iğdiş edilme kompleksi olarak tanımladığı şeyi de içeren içsel durumu, hiç kuşkusuz, burada fallusu yok etme ve aynı zamanda fallus olma fantezisi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu tür bir kompleksin sevgiye dayalı herhangi bir ilişkiyi -en azından erkeklerle- engelleyeceği de su götürmez. Buna karşın, Sarah'nın özel bir biçimde haz vermeyen cinsel deneyimlerinden iğdiş edilme korkusunu sorumlu tutamayız. Daha ayrıntılı bir durum söz konusudur ve çok da önemlidir. Sarah'nın cinselliğinde önemli ölçüde *farklılaşamama* unsuru da vardır. Bunun, ister oral, ister anal, isterse fallik hiçbir özel "organ cin-

selliği"yle bir ilgisi yoktur. Çünkü cinselliğin her evresi, her örgütlenme, yani erotik dürtü, Freud'un da fark ettiği gibi, o dürtünün nesnesine ilişkin sağlam ve net bir fikir gerektirir.[2] Bu nesne cinselliğin denkleminde korunur; her ne kadar fazlasıyla dönüşüme uğrasa, hatta hakkından gelinmiş gibi görünse de, eşitliğin bir tarafında daima yeniden ortaya çıkar. Ancak, Sarah için nesne niteliğini yitirmeye başlamıştır. Fantezilerinden bazılarında fallusun ön plana çıkması savunma gereğidir; bu, altta yatan çözülmeyi saklama işlevi gören yüce bir kitabedir. Onun gerçek sorunu nesnelerin kendilerinin çözülmesi ve Sarah'daki Öteki'nin çizgileri boyunca yeniden oluşturulmasıdır; diğer bir ifadeyle, ondan yabancılaşmışlardır. Genel olarak nesne niteliği Sarah'nın deneyiminde yok olma eğilimi göstermektedir; bunun yerine öne çıkan kendi kendiyle meşgul olma olarak beliren toptan bir öznelleştirme, kendiliğindenliğin olmaması, sosyal projeleri özgürce onama ve kendini onlara bırakma konusundaki bir beceriksizliktir. Öteki'ne yönelik ilginin tükettiği benlik başkalarıyla yaratıcı olamamaktadır. Bu nesne-nitelik yitimi, bizim psikozda gördüğümüz, nesne-dünyanın yitimi ile belirlenen şey değildir. Psikotik için, nesneler benliğe doğru çekilir, ardından benlik içerdiği nesneleri de kendisiyle birlikte yok ederek dağılır. Ne var ki, Sarah'nın bendeneyimi görüngüsel (phenomenal) gerçeklik açısından temelde dokunulmamış olarak kalır: Kendi öznellik bölgesine ait olanları ve onun dışında kalanları bilmektedir; düşünce gerçekliği ile olgu gerçekliği arasındaki ayrımı bilmektedir. Demek ki, nesneler Sarah'nın benlik-sistemine doğru çekilmekte ama dokunulmadan kaldıkları Öteki'nde birikmektedir; dolayısıyla Sarah ekonomi politiğin istediği biçimde çalışarak, cazibesini evlilik sözleşmesiyle takas ederek ve genel olarak toplumda oldukça sorunsuz bir biçimde yer alarak, bütün o mutsuzluğu ve yalnızlığına karşın dünyada yoluna devam edebilmektedir. Fakat bunu yaparken, arzusunun nesnelerinin üzeri örtülmüş ve ondaki canavar Öteki tarafından özümsenerek farksız kılınmışlardır, böylece hasta olmasına yol açmış, tıpkı beslenme yetersizliğinden mustarip kas-

2. Freud, "Instincts and Their Vicissitudes," *SE*, 14:109-40.

ların temeldeki zayıflıklarını telafi etmek için yararsız bir biçimde büyümeleri gibi, aşırı boyutlarda şişmiş, ama yine de zayıf kalmışlardır.

Belli bazı psikanaliz okullarının ona yüklediği fetişizmden korunması için şimdiye dek kullanmaktan kaçındığımız bir terimi göz önüne almaya geldi sıra;[3] narsisizm. Bu sözcüğü bir "teşhis" sözcüğüne indirgeyecek olursak, Sarah narsist biridir; ya da daha teknik olmak gerekirse, Sarah "patolojik narsisizm"den mustariptir. Bunun açığa vurulmasını ertelemekteki kastımız, Sarah'nın "narsisizm"den değil, geç dönem kapitalist toplumda yaşanan hayattan, öznel anlamı olması için hastalıklı bir narsisizmi seçen bir hayattan mustarip olduğunu belirtmektir.

Narsisizmin klinik uygulamalardaki kuşkuya yer bırakmayacak biçimde artan yaygınlığıyla şaşkına dönen patolojik narsisizmin psikanalitik öğrencileri bunun şeylerin düzenine bir şekilde uyan bir maraz olduğunu gözlemlemiştir. Bundan özellikle mustarip olan birçokları dünyada gayet iyi idare edebilir.[4] Örneğin, reklam endüstrisinde çalıştığı sıralarda, Sarah oldukça iyi iş çıkarıyordu; ve narsisist olarak gördüğümüz yönleri -kuşkucu bir biçimde tetikte olması, mesafeli olma yeteneği, özellikle öteki biçimindeki arzusuyla yabancılaşmış teması- reklam üretimi açısından kusursuz birer araçtı. Daha sonraki bir bölümde, Narsisist kişiliğin ortaya çıktığı bürokratik örgütlenme tiplerinde bulunan özel koşulların bazıları kurulana dek bu meseleyi daha kapsamlı olarak araştıramayız. Ancak temel noktayı şimdi ortaya koymak gerekir: Üstünkörü olarak akıl hastalığı denen şey daima şeylerin düzenine uymaktadır ve farklı tarihsel dönemler karakteristik tahakküm biçimlerinin psişenin içindeki toprakta yeniden üretilebileceği farklı patolojiler seçecektir. Patolojik narsisizm geç dönem kapitalizmin arketip biçimindeki duygusal marazı için önde gelen bir adaydır.[5]

3. Heinz Kohut'un eserleriyle ilgili ekle krş. Ayrıca krş. Otto F. Kemberg, *Borderline Conditions and Pathological Narcissism* (New York: J. Aronson, 1975).
4. Kernberg, *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*, s. 229.
5. Christopher Lasch, *The Culture of Narcissism: American Life in an Age of Diminishing Expectations* (New York: Norton, 1979). Ayrıca krş., "Symposium on Narcissism," *Telos* 44 (Yaz 1980): 49-126.

"Narsisizm"i çeşitli biçimlerde tanımlarız, çünkü farklı yönleri vardır. Akla hemen gelen iki tanımı verelim: (1) benliğe arzu yatırımının yapılması (nefret olarak arzu da dahil); ve (2) daha yapısal bir bakış açısından, benliğin içindeki Öteki'den değer alma süreci. Bir başka açıdan bakıldığında, benliği ve Öteki'ni narsisist bir örgütlenmede farklı konfigürasyon noktaları olarak görebiliriz: Daima üstün bir kimliğe sahip olma eğilimindeki, öznelliğin içsel örgütlenmesi olarak benlik; hâkim özörgütlenmeye ait olmayan, yine de ona yansıyan ben-duygusuna sahip, benliğin gölgedeki kısmı olarak Öteki. Gölgede kalan, Öteki'nde içkin ben-duygusu arzu niteliğine sahiptir, ve narsisizmde gizli gerilim ve olumsuzluğu doğurur. Geriye bir tek Öteki'nin niteliklerinin benliğin dışına da yansıtılabileceğini eklemek kalmıştır. O halde, kendini beğenmişlik, gurur, "egoizm", süslenme ve benzeri şeylerde olduğu gibi benliğin dışarıyla ilişkilerinden, onun kendisinin bir parçasıyla Öteki olarak ilişki kurduğu biçimlere -örneğin, özsaygı, idealler, hedefler ve hatta ahlâki olanlar da dahil olmak üzere değerlerin kendileri- kadar narsisizmin dışavurulduğu çok sayıda biçim vardır. Bütün bu örneklerde, arzunun herhangi bir biçimi ben-deneyimi niteliğine bürünür; ve böyle her deneyimde, benlik değerini yapılanmış bir biçimde alır.

Narsisizmin hiç kuşkusuz tarih-aşırı bir tarafı vardır. Sarah aynada kendine baktığında ya da annesi ona çok fazla gurur ve hırs yüklediğinde, zamansız bir şeye tanıklık ederiz: "Ayna, Ayna, duvardaki Ayna." Kişi ta Sezar'dan devlet sekreterlerine kadar çağlar boyu insan çılgınlığında narsisizmin rolünü düşündüğünde, çok güçlü, ama doğası gereği tekrarlanan bir şeyin söz konusu olduğu sonucuna ulaşmaktan kaçınmak olanaksızdır. O halde, Sarah'nın narsisizminde tarihsel olarak özgül olan nedir? Ya da bunu daha genelleştirirsek, neden patolojik narsisizm sorunu geç dönem kapitalizmin ve dolayısıyla çağdaş psikanalitik söylemin karşısına koskoca bir hayalet gibi dikilmiştir? Bu meseleyi incelemek için Sarah'nın analizinde ortaya çıkan şeye daha yakından bakmamız gerekir, çünkü klinik faydaları ne olursa olsun, psikanaliz öznelliğin daha gizli bölgelerini aydınlatmak için bir eşi daha bulunmayan bir araçtır.

Sarah ile geçen bir seans Kuzey Kutbu'nda bir hafta geçirmeye benzer. Onun ruhunda kış hüküm sürüyor ve divandan koltuğuma doğru soğuk kuru bir rüzgâr esiyor. Bir analist olarak Sarah'nın arzusunun dökülebileceği bir kap olmak üzere kendimi boşaltsam, o zaman onunla çalışırken kendimi de boş, ama o rüzgardan korunaklı hissederim.

Bu metaforun tanımı için başvurulması gereken bir şey olduğu için aktarma hakkında yazıyorum. Aktarma özneler tarafından karşılıklı olarak bilinir ve analist hastanın benliğindeki Öteki rolünü üstlenir. Bu, kişi hastasını, arzunun sıradan dilin paravanını daha ilkel parçacıklara bölmesine izin verecek kadar uzun süre dinlediğinde ortaya çıkan şeydir; ve bu parçacıklar arzunun her bir bireye özel konfigürasyonlar biçiminde kırılmasına hizmet eder. Sarah'nın aktarımı ne herhangi bir ifadenin ayrıntılarında ne de herhangi bir hatırlama sürecinde içerilmektedir. Onun yerine, Freud'un anlattığı gibi, geçmiş bütüncül olarak ya da kesin bir biçimde değil, şimdinin koşulları, yani analitik ilişkinin canlandırdığı bir şey olarak tekrarlanır.[6] Sarah seansın başında ve sonunda benden öteye dümdüz baktığında; ses tonu alışıldık müzikalitesinden çok farklı olarak kayıtsız monoton bir hal aldığında; aşikâr bir biçimde yardım etmeye çalışan araya girmelerim küçümseme ve alayla karşılaştığında; sık sık kendimi odada yalnız hissettiğimde ya da maskeli bir kuklayla konuşurken bulduğumda; Sarah uykuya daldığında ya da bir seferde tam yirmi dakika sessiz kaldığında; ya da insanın bir başkasına yaptığı biçimde, sanki ben bir şeymişim ya da en iyi halde bir aynaymışım gibi benimle değil, bana konuştuğunda, aramızda aktarma olmaktadır.

Aktarmanın katmanları vardır ve burada gözlemlemekte olduğumuz şey sadece Sarah'nın Ötekisi'nin yüzeyi, yani toplumsal olarak sunulan benliğin hemen arkasında olandır. Öznelliğin ilk içsel çizgisi ve Sarah'nın savunmacı düzeninin ana hattıdır. Onu, annesinin istilacı fallusunun bir parçası ve Sarah'nın kendi kudurmuş boş durumu olarak kurguladığımız kötü, öldürücü, daha derin Öteki'nden korumaktadır. Soğuk boşluk, onun gözünde

6. Freud, "Remembering, Repeating, and Working Through," *SE*, 12: 145-57.

bağlanmaya başladığı, boyun eğdiği kişi olmamam için bana karşı bir savunma, beni içindeki kötülükten uzakta tutma aracıdır.

Çağdaş narsisizm Sarah'nın içine düştüğü aile ve toplumun özgün tarihsel koşulları tarafından biçimlendirilen boş bir çanak formunu almıştır. Bu tarih ilginç bir unutulma özelliğine sahiptir ve onu yaşayanlar tarafından görmezden gelinmektedir. Sonraki bölümde göreceğimiz gibi, tıpkı Sarah'nın ailesinin kendine has özelliklerinin bir tesadüf olmaması gibi, Sarah'nın durumunun kapsamlı "idaresi" sırasında hiçbir zaman meselenin ailenin ve içindeki bireylerin kendisinden daha geniş bir alanda ele alınmaması da bir tesadüf değildi. Bu, Sarah'ya kuşkusuz çok faydası dokunan örnek bir kişi olan Dr. Freestone; ayrıca organizmanın köklerine ilişkin önemli sezgileri organizmayı toplumda bir temele oturtamaması nedeniyle olgunlaşmamış olarak kalan Dr. Brisket konusunda da doğruydu. Burjuva psikolojisi, sanki, kendi kendine yeterli, tarihten ayrı ve özgür bir konuma sahip gibi görünen bir aile yapısını yeniden üretmek için oluşturulmuştu. Sonuç olarak, bireyler üzerlerine düşen görevi yerine getirmemekle suçlanır, oysa bu görevler içsel olarak tutarsız ve yerine getirilemeyecek biçimde kurgulanmaktadır. Çağdaş psikanalitik söylem sosyalleşmedeki başarısızlıklar için ister istemez ana babaları ve özellikle de anneyi suçlama tuzağına düşmektedir; aslında, Sarah ile ilgili olarak anlattıklarımızı bu şekilde okumak pekâlâ mümkündür, çünkü o da var olan söylem malzemesinden oluşturulmuştur.

Curtis'in dertlerini nasıl üretim nevrozu olarak açıkladıksa, Sarah'nın da bir tüketim nevrozundan mustarip olduğunu söylemek bir yandan doğru, bir yandan da sınırlı olmayacak mıdır? Onun sorunları, meta toplumunun eşyalarının hepsini içine almaktan dolayı şişirilmiş ve halsiz düşürülmüş edilgen bir nesne -burada kap imgesi ek bir anlam düzeyi edinmektedir- haline getirilmiş birinin sorunları değil midir? Curtis'in sorunları da körcesine kapitalist üretimde rol oynayan birinin payına düşmesi gereken sorunlar değil midir? Bu sorunlar bu üretim tarzı tarafından imlenmez mi? Zamanımızın otantik bireylerini üretmekten dolayı Curtis ile Sarah'nın ana babaları mı suçlanmalıdır?

Sarah'nın analiziyle ilgili, onun ailesini daha geniş bir açıdan e-

le almadan önce sözü edilmesi gereken bir özellik daha vardır. Kişi analizde beklemek zorundadır; terapinin temeli budur. Eğitimim sırasında bana analistin dünya kadar vakti olduğu söylenmişti, bu da, analistin zaman ve parayı ellerinde tutanlarla çalıştığı anlamına geliyordu. Her halükârda, böylesi çalışma koşulları bir kez oluşturulduğunda, kişi üretimin düzenlenmiş saat-zamanından radikal biçimde ayrı olan bir zamansallık düzeninde yer alma ayrıcalığına sahip olur. Bu durumda, narsisist karakter parasını deneyim açısından özellikle yararlı bir şeye harcıyor olabilir. Kendisini boş bir kabın hatlarına uygun olarak yapılandırmasının bir sonucu olarak Sarah ile sık sık başka tür bir zamanın, birlikte yaşadığımız deneyimlerin çatlaklarından sızan bir zamanın farkına varıyordum. Kamusal zaman çizgisel, katı bir biçimde parçalara bölünmüş ve parayla olan eşitliğe mahkûmken -yani, sermayenin hizmetindeyken- bu alternatif zaman bağımsız gibi görünmekteydi: Kişi tamamen kendinde olduğu halde onların geçişinin farkında olmadan dakikalar geçmekteydi. Sanki Sarah'nın soğuk uyarı rüzgârını üfürdüğü öznelliğinin boşluğu, avare dolaşan, geçen, yeniden başlayan, kendi çevresinde dönen, seansın sonuna kadar tembelce vakit geçiren ve sanki bize bizi çevreleyen zor gereklilik dünyasını anımsatmak ister gibi sarsıntılı bir sıçrayışla ulaşan farklı bir iklim, zamanın amaçsız bir biçimde akışını içerirmiş gibidir. Acaba bu, soğuk rüzgârın diyalektik bir dengesi, bir olumsuzlama ve daha da önemlisi, özgürleştirici bir narsisizm anı mıdır? Narsisizm apaçık görünen kabullenici karakteriyle birlikte sermayeye karşı bir direniş hareketi içerir mi? Bu, sermaye para biçimindeki cansız fetişin ardındaki gerçek insan gücü üzerinde hak iddia ettiği oranda böyle olmalıdır. Her ne olursa olsun, bana öyle geliyor ki herhangi gerçek bir özgürleşme hareketi var olan tahakküm tarzını yinelemek istemiyorsa, bu bağımsız zamansallığın bir kısmını ele geçirmelidir.

Freud'un bilinçdışının "zaman-dışılığı"na ilişkin sezgisinin edimsel deneyimde ve dolayısıyla gerçek tarihte bir karşılığının bulunabileceğinin farkına ilk kez Sarah ile çalışırken vardım.

VIII

Arzu ve aile

Bir an için psikolojiden uzaklaşıp bakacak olursak, Sarah'nın nevrozunun muazzam bir tarihsel mübadele ağında nokta kadar bir yer kapladığını görürüz. Onda "tüketim nevrozu" olduğunu söylemek, metalarla dolmuş ve taşmış bir çevrede yetişmiş olduğu olgusundan daha çok şey ifade eder; insan ilişkilerine de meta mantığının hâkim olduğunu belirtir. Tüketim aynı zamanda üretimdir; ve üretilen şey yalnızca satılık nesneler değil, insanlardır. Sarah'nın durumunda bu, kısmen meydandadır; sonuçta, parıltısı kendilerinin burjuva toplumundaki yollarını aydınlatmaya yarayacak bir kız çocuğa sahip olma ihtiyacı tarafından bu kadar açık biçimde belirlendiğinde, bu tür bir ana baba ilgisine bir yatırım denebilir.

Ancak bu konuda söylenecek daha çok şey vardır. Oğluyla arası bozulan ve unutulan büyükbaba, emeği metalar yaratmış olan bir konfeksiyon işçisiyken, bu metaları satan ve o emekten çıkarılan artı değerin bir kısmını hayata geçiren mağaza sahibi diğer büyükbabanın ailenin zenginliğinin temelini atan kişi olarak rağbet görmesi de önemli bir olgudur. Tarihsel ilişkilerin yaşanma biçimlerine yön veren yarılma düzlemleri de psikolojik değerin hatlarını belirler. O halde, Sarah'nın babasına devredilen ilk sermayenin otomobillerin satışıyla pek çok kez katlandığını, bu arada bu süreçten çıkarılan artı değerin bu sefer zavallı Sarah'nın bakılıp büyütülmesine yatırıldığını da ekleyelim. Bu ilişkiler, para ya da sırf nesne olarak görülen meta düzeyinde tutulduğunda önemsizleşecektir. Ne varki, hakikatte, arzu, gizli saklı da olsa, ekonomi politik süreçlerine her noktada girer. Kapitalizmin hâkimiyeti altında para, zamanın bağlanması olmaksızın ortaya çıkamaz ve yaşayan insanların bakış açısından baktığımızda, bağlanmış zaman, diyalektik olumsuzlaması olan bağlanmamış zamanla yaratılır. Geriye bir tek bunun nasıl olduğunu açıklamak kalıyor. Ancak işyerinin bağlanmış zamanı; giysi ya da otomobillerin imalatı ve satışını denetleyen adamın payına düşen artı zaman (para biçiminin içerdiği); bu para-zamanın meta, hizmet ve küçük Sarah'nın eğitimine (elbette, nevrozunun üretken bir sonucu olan kapsamlı tıbbi-psikiyatrik bakımını da içeren) dönüşmesi ve nihayet bu zamanın olumsuzunun Sarah'nın arzusunun sınırsızlığı ve nesnesizliğinde orta çıkışı arasındaki ilişkiyi düşünecek olursak, bu bize bir fikir verebilir. İşyerinin bağlı zamanı, yeni bağlantı biçimleri aradığı (ve elbette bu defa daha sonra araştıracağımız akıl sağlığı endüstrisinin genel ekonomik hareketi olarak analiste ödenen ücrete bağlı olduğu) analitik transferde bağımsız bir biçim alır. Bağlı olmayan zamana özgürleştirici bir an atfederiz, ama pratik yönseme olmaksızın bunun bir olumsuzluk olduğunu, nevroz kafesinin parmaklıkları arkasından burjuva saatine kibirle baktığını ve ona yalnızca analizin aşırı derecede yapay, adeta bir serayı andıran koşullarından göz atıldığını unutmayalım.

O halde, Sarah'nın durumunun diğer unsurları da bu şemada ye-

rini alır. Sarah'nın üzerine titreyen ve ona kendi kendiyle çelişen bir kimlik aşılayan kadınların kendileri babanın tekelindeki üretim düzeninin asalaklarıdır. Sarah'nın annesinin sosyal zayıflığı, yani üretimle bir ilgisinin olmaması onu bir açıdan gülünç bir figür kılar. Bir diğer açıdan ise, kamusal alandaki zayıflığı, psikolojik olarak doldurduğu canavarca konum için temel bir koşuldur. Sarah üzerindeki etkisinin büyüklüğü, erkek egemenliği altındaki bir dünyadaki güçsüzlüğünün olumsuz bir biçimde neden olduğu birikmiş hayal kırıklıklarıyla ilintilidir. Demek ki anne, etkisi yoluyla bağlı zamanı bağlı olmayan biçime dönüştüren aracı haline gelir.

Kendine yabancılaşmasının bir işareti olarak Sarah'nın yakasından düşmeyen Ötekilik, bütünlükle dikkate değer bir ilişki içindedir. Sindirilemez annesinin Sarah'daki izi olarak, başarısız bir kişisel ilişkinin alevlenmiş bir arzuyla birleşmesini temsil eder. Ama ayrıca yerine getirilmemiş bir vaadin ve başarısız bir *tarihsel* ilişkinin, yani insan soyunun dişi kısmı tarafından tüketilen burjuva ailesinin izidir. İç ve dış yabancılaşmalar birbirleri olmadan var olamaz; ama öte taraftan, aralarında bağlı ve bağlı olmayan zaman arasında olduğundan daha dolaysız bir ilişki de yoktur. Aralarındaki ilişkiyi gözden geçirmek, Sarah'nın durumunun bir özetini oluşturduğu tarihe -kapitalizmin egemenliğindeki burjuva aileye- bir bakış atmayı gerektirir.

Kapitalizm aileye herhangi bir güçlük yaratmamıştır. Sınıflı toplum tarihinin tamamı zaten -çok çeşitli biçimleriyle ilkel kültürlerdeki toplumsal örgütlenmenin bütününü temsil eden- aile ile otorite ve toplumsal düzenlemelerin yüksek bir biçimini ortaya koyan devlet arasında sürekli bir mücadeleyi içerir. Devletler daima ailenin sömürgeleştirilmesi ve feda edilmesiyle büyümüştür. Ancak bütün bunlara rağmen, ailenin sorunlarının hepsi kapitalizmden kaynaklanmaz, yeni bir çelişki düzeni ortaya çıkmış ve modern çağ bireyliğine damgasını vurmuştur.

Ailenin tarihi, diyelim ordudaki genel kurmayın tarihi gibi, açık

ve net bir biçimde anlatılamaz. Bunun nedenleri bir dereceye kadar belli olsa da, üzerinde durulmayı hak eder. Bütün mesele şudur: Generaller, krallar, kilise temsilcileri ve benzerleri toplumun yarattığı şeyler olarak kurumlaştırılmıştır ve dolayısıyla sahneye net, belgelenebilir bir halde çıkarlar. Gözü anıtlar ve tarih kitaplarında olan insanlar tarafından yapılmışlardır. Fakat aile gayriresmi, kendiliğinden ve kitleye dayalı bir düzenlemedir. Aile her anlamda tarihsel bir yaratık olduğu -ve bana göre, inceleme açısından birer birey olarak generallerin becerdiği işlerden daha büyük önem taşıdığı- halde, tarih-aşırı alanda toplumun diğer herhangi bir failinden daha fazla kök salmıştır ve daha kapsamlı bir biçimde arzunun ortamı olmuştur. En azından bu noktaya kadar insanların bu konuda hiçbir seçim şansı yoktu: Çocuğun çaresizliğinden doğan biyolojik bağımlılığımız yaşayan her insan için hayatının önemli bir bölümünü aile içinde geçirmeyi gerekli kılmıştı. Hiç kuşkusuz büyük maymunların topluca gezme alışkanlıklarından kaynaklanan bu "doğal" düzenleme ekonomik ve politik örgütlenmenin de ortamı haline geldi. Devlet sonraki işlevi aileden söküp aldı, ama öncekine görece olarak dokunmadı. Devletçi toplumun sınıflı yapısı, üretim araçlarına, özellikle toprağa sahip olanın toplumun küçük bir kesimi olduğu bir yapı olsa bile, üretim ağırlıklı olarak yerel ölçekte yapılıyordu. Koşullar yeterince karışık olsa, bölgeden bölgeye, ulustan ulusa değişse ve yavaş, ama kesin bir tarihsel gelişmeye maruz kalsa da, iki yüz yıl öncesine kadar Batı dünyasındaki büyük insan kitlesinin evcil hayat ile üretim hayatı arasında herhangi bir kesin ayrım yaşamadığını söylemek hiç de temelsiz bir genelleme değildir. Bu, üretimin tamamıyla evde yapıldığı ya da bireysel aile ocağının toplumsal varoluşun merkezi olduğu anlamına gelmez. Tam tersine, genel bir kural olarak, aile ocağı hiç de o kadar önemli değildi. Evcillik ve üretkenlik arasında kesin bir ayrımın olmayışı böyle bir şey, ortamlardan her birinin kendine has özelliklerinin fazlaca gelişmediği bir bulanıklıktır. Kart basılarak girilen ve dikkatle boyanmış soluk yeşil duvarları olan işyerleri yoktu; kişisel hayat için bireysel olarak geliştirilmiş ev dediğimiz saraylarıyla üretimden soyutlanmış dış mahalleler yok-

tu. Pek az mahremiyet vardı ve çocuklara da pek az ilgi gösterilirdi. Bireysellik nosyonu kültüre çok daha zayıf bir biçimde kazınmıştı. Kendi başına bir şeyler yapmayı öğreten kitaplar, anababanın etkililiğini sağlayan kılavuzlar ve merkezi bilgisayarlar için vergi mükellefinin saptanmasını sağlayan numaralar yoktu. Her gün evle iş arasında gidip gelme, işçi disiplini ya da bir işyeri kültürü de yoktu. Bu bir hayli gelişmiş, bölünerek üreyen ürünlerin yerinde onların ataları; yerel topluluk; gayrıresmi olarak gelişmiş, ama yine de kaya sertliğinde birleşip kaynaşmış değerler; iş, kültür, cinsellik, doğum, çocuk yetiştirme ve ölümün belli bir ortamı olduğu gibi yöneticisi de vardı.

Bu "yitirdiğimiz dünya"nın yol ve yordamları konusunda duygusal bir tavra bürünmemek daha iyi. Tarihsel verilerin bulanıklığını göz önüne alacak olursak (şeylere daha yakın ve öznel taraflarından yaklaşıldığı oranda giderek daha ciddi hale gelen bir güçlük), bu ortamlarda sürdürülen hayat hakkında bildiklerimiz çağdaş okurların yüreğinde herhangi bir imrenme duygusu yaratacağa benzememektedir. Geçmişte kalan insan topluluklarının yakınlık duymayı ya da kendini adamayı beceremedikleri izlenimini vermek istemiyorum. Ne var ki, geleneksel Batı topluluğu Thomas Hobbes'un uygarlık öncesi toplumdaki hayatla ilgili yanlış fikirlerine kanıt teşkil edecek şekilde "çirkin, kaba saba ve noksandı." Çocuk ölüm oranları ve çocukların ağır işlere koşulmasına ilişkin oldukça fazla kanıt insanın kanını donduracak nitelikteydi.[1] Belki de bazı Arcadialı* istisnalar vardı. Eğer varsa, becerikli oldukları kadar şanslı da olmak zorundaydılar, çünkü her şey onlara karşıydı. Batı'nın Sezar'ın fetihlerinden beri sınıf işkencesi altında inlemiş olmasından dolayı bu ne kadar büyük bir sorun oluşturursa oluştursun,[2] geleneksel Batı topluluğu ilkel toplumun saygınlığı ve özgürlüğünün düzeyine pek yaklaşamazdı. Soylunun, toprak sa-

1. Krş. Lloyd de Mause, "The evolution of Childhood," *History of Childhood Quarterly* 1 (1974): 503-6o6.

* Cennet hayatı yaşayan mutlu insanların bulunduğu varsayılan bir ülkenin sakini. (ç.n.)

2. Stanley Diamond, *In Search of the Primitive: A Critique of Civilization* (New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1974).

hibinin ve kilise adamının gölgesi geleneksel toplumun tepesinde asılıyken, daha kötüsü kıtlık ve bulaşıcı hastalık da gündelik hayatta kol geziyordu.

Dünyayı bir pazar haline getirmek üzere sahneye çıkan kapitalizm her şeyden önce mülksüz ve hareket kabiliyeti olan ücretli işçilerden oluşan bir yığın yaratmaya ihtiyaç duymaktaydı. Bu sürecin (kısmen yerel topluluğun kaya gibi sağlam tutuculuğu yüzünden) büyük ölçüde şiddete dayalı bir mülksüzleştirmeyi gerektirdiğini biliyor olsak da, elinde maddi bolluk ve kişisel hareketlilik gibi ikiz değerlerini sallayan kapitalist kültürün aynı zamanda güçlü bir mıknatıs etkisi yapabildiğini (dünyadaki köylü topluluklara hâlâ yaptığı gibi) kavramak için hayalgücümüzü çok fazla çalıştırmaya gerek yok. Her durumda, sermayenin dünyatarihsel işlevi geleneksel biçimleri ezip geçmiş ve kişisel hayat açısından radikal biçimde yeni koşullar oluşturmuştu.

Bu açıdan bakıldığında, kapitalizmin özü bir parça farklı bir görünüm alır. Sınıflı toplum yalnızca arkaik ailenin politik işlevlerini kesip attığı halde, kapitalizm, belirleyici bir adım daha atarak onun ekonomik işlevlerini de ortadan kaldırmıştır. Nedeni ikiye katlanmış olsa da basittir: Evde çalışıldığı takdirde içinden sermayenin süzülüp alınacağı büyük ölçekli ücretli işi yapacak kimse kalmaz ve ürünler evde imal edildiği takdirde kimse gidip de piyasadan mal almaz. Kapitalizm tanımı gereği yerel toplulukta işlevsel bir biçimde birleşmiş olan faaliyet (iş) ile bunun sonucu (ürün) arasındaki bağı koparır; birine ücretli üretimin alanını, ötekine meta tüketimi alanını verir ve her iki unsuru da özgün sürecin içine gömülü olduğu kişisel denetimden çıkarır. Kapitalizmi belirleyen şey ekonomik boyutun önceliğiyse, bunun mutlak biçimde temel koşulunun ekonominin önceki evcil alanından sökülüp alınması olduğunu artık kabul etmek durumundayız. İnsanlar geleneksel olarak ev hayatı ile üretim hayatı arasındaki kesin ayrımı yaşamamışken, kapitalizmde bu ayrım tüm varoluşlarının egemen bir özelliği haline gelir. Bu ayrımın, kişisel hayat söz konusu olduğunda, modern dönemin tamamının tarihsel

olarak tek ve en önemli özelliği olduğunu iddia etmekle konuyu abartmış olmayız.

Konu biraz daha üzerinde durmayı gerektirmektedir; çünkü kapitalizm koşulları altında hem ekonomik hem de kişisel hayatın kendine has özelliklerinin temelinde bu yatmaktadır. Üretim ile ev hayatı arasındaki bölünme iki şeyin basit kopuşu değildir. Daha çok, her birinin ötekinin gölgesiyle birleşmesini sağlayarak ürettiği şeylerin karakterini kökten etkileyen tarihsel kopuşlardan biridir. Burada Marx'ın meta fetişizmi kavramına başvurmak yerinde olur:[3] Metalar basit mübadele ürünleri değil, üretimden soyutlanmış ve sermayeye dönüşerek yabancılaşmış faal emekten kaynaklanan gizemli bir güçle donanmış ürünlerdir. Bu bir bütün olarak ekonomik alan için de doğrudur. Görünüşte kişisel olmayan ekonomik faaliyet ev hayatının ritim ve ilişkilerinden soyutlandığı ölçüde, ekonomik olan da fetişleştirilir. Resmi olmayan, kendiliğinden ya da duygusal olana ait her türlü belirtinin zalimce bastırıldığı randımanlı fabrika ve rasyonelleştirilmiş ofis aslında fantazinin tohumlarının atıldığı yerdir. Daktilosunun başında hayallere dalmış sekreter, verimliliği garantilemek için denetim altında tutulması gereken ve Muzak ya da ucuz dergiler (yazı masasının altında gizli) gibi ürünlerinin işyerini istila ettiği muazzam bir kültürel endüstriyle desteklenen bu sürecin yalnızca görünen tarafıdır. Ancak idari rasyonalizasyon adına yapılan diğer girişimlere gelince, işyerindeki fantezileri yönetme girişimi yalnızca fantezinin kenar ve köşelerinin daha da açılmasına, iyice her yana yayılmasına ve üretimin kaba saba ekonomik anlamından öte mistik bir havaya bürünmesine yol açar. Hayal kırıklığına uğratılan ve yaşamsal faaliyet alanında gerçekleştirilemez kılınan arzu o alana gizemli bir güç, kısıtlı özlemin gücünü verir.

Peki ya tam anlamıyla kapitalist yabancılaşma koşulları altında yaşayan aileye ne olmuştur? Burada da yalnızca radikal biçimde karşıt eğilimlerin bir sonucu olarak kavranabilecek önemli bir gelişme kaydedilmiştir. Bu, on sekizinci yüzyılın sonuna doğru (endüstriyel kapitalizmin sağlamlaştırılmasıyla) kişisel hayatın iki te-

3. Marx, *Capital*, 1:71.

mel alanında -cinsellik ve çocuk yetiştirme- ortaya çıkan oldukça ani değişimlerde gösterilebilir.

Edward Shorter'ın Batı dünyasının pek çok ülkesini ilgilendiren muazzam genişlikte bir araştırma temeline dayanarak *The Making of the Modern Family*[4] [Modern Ailenin Oluşumu] adlı kitabında belgelediği gibi, bu dönemde cinsel ve romantik faaliyetlerde genel bir yükseliş olmuştur; bu da, kişisel hareketliliğin artışını ve kişisel hayatı denetleyen tutucu bir güç olarak yerel cemaatin çöküşünü yansıtmaktadır. Her ne kadar yorumu güç de olsa, bulgular yine de kapitalizmin hegemonyasının yükselişiyle aynı anda olan "ilk cinsel devrim"e işaret etmektedir. Sermaye, üretici işlevleri yerel köy ve ev hayatından koparark eski denetim yöntemlerinin gayrimeşru hale gelmesine eşi görülmedik bir biçimde yardım etmiştir. Sonuç, o kadar şiddetli olmasa da yerli Amerikan toplulukları üzerindeki Yanki emperyalizminin etkisine benzemektedir. Ancak metropoliten bölgelerde yıkım kısmidir ve buna erken dönemindeki sermayeye özgü olan özgürlükçü bir hareket eşlik etmiştir. Toprağı bırakan köylüler, çoğunun ezileceği ve bazılarının halini vaktini düzelteceği, ama hepsinin görece olarak özgür bir cinsel iklime ve kişisel duyguların dışavurumuna maruz kalacağı belirsiz bir geleceğe doğru sürüklenmiştir. Değişim özellikle işçiler ve kadınlar için belirleyici olmuştur: İşçiler için cinsellik kendisi için bir sınıf olarak güçlü yükselişlerini imliyordu ve onsekizinci yüzylın sonunu belirleyen devrimci faaliyetin yükselişiyle de, sanırım, ilişkisi vardı; kadınlar için ise, onları devletli toplumların kuruluşundan beri baskı altında tutmuş olan babaerkil esaretin son demlerinin bir işaretiydi. O andan itibaren, sermaye bireyin gücünü çoğaltarak bireyi, en az işçinin kapitaliste olduğu kadar, geleneksel aile düzenlemelerine karşı bir duruma getirecekti. Bu geleneksel düzenlemeler kadınların babaerkilliğe uygun olarak baskı altına alınması olgusu etrafında konumlandığından, yeni düzen bir dereceye kadar dişil bireyselliğin, hem işyeri hem de evde görünür biçimde özgürlüğüne kavuşturulmasıyla tanımlanmaktaydı. İki

4. Edward Shorter, *The Making of the Modern Family* (New York: Basic Books, 1975).

yüzyıldan fazla süren bu sürecin müthiş karmaşıklığını ayrıntılarıyla vermeye gerek yok. Ancak bir iç dinamik ortaya çıkmıştı. Faaliyeti ücret karşılığı satılabilen bir kadın, artık geleneksel ailenin varlığını koruması için çeyiziyle birlikte mübadele edilebilecek bir yaratık değildi. Aslında, kendini potansiyel olarak bir nesne gibi değil, eş seçimi de dahil kendi yazgısına karar verebilecek bir özne gibi görebilirdi. Daha henüz özgür bir kadın değildi, ama daha özgürdü, örneğin bir Jane Eyre'di, üreticilik kapasitesi ve cinselliği önemli olmaya başlayan biriydi.

Cinsellik dalgası, yalnızca işçilerle sınırlı olmasa bile ilk olarak onlarda odaklanmış, bu konuda üstünlüğü burjuvazi ancak yakın zamanlarda ele geçirmiştir. Kaybedecek bir şeyleri olan herkes gibi mülk sahibi sınıf da cinsel arzuları konusunda görece daha çekingendi. Onlar için tarihsel uyanış bir başka belirleyici noktada meydana geldi: Çocukların bakımı. İlk kez Philip Aries'in belgelediğine ve o zamandan beri birçoklarının gösterdiğine göre, modern Batı'nın yükselişini belirleyen en göze çarpan ve temel değişimlerden biri çocuklara yönelik ilgi ve bakımdaki sürekli artıştı.[5] On sekizinci yüzyılın ortalarında küçük çocuklar, eğer gözden çıkarılabilir birer yük olarak görülmüyorsa, en azından vurdumduymaz ve onlar olmadan işsiz kalacak olan süt nineler için küçük bir gelir kaynağıydı. O yıllarda ölüm ve ilgisizlik bir aradaydı: Sanki çocuk kategorisi ayrı bir hayat alanı olarak var olmuyordu ve çocuk, beslenmesi ve korunması gereken hassas, incinebilir bir varlık değildi. Devrim yine gelip çatmıştı, ama bu defa çocuklarına miras kalacak mülkleri ve onlar adına harcamak üzere *zaman* da dahil olmak üzere kaynakları olan sınıflar için. Bu noktada, kapitalist üretimin bir yan ürünü olarak yaratılan bağlı olmayan zaman onun efendilerinin ellerine ve zihinlerine geçiyordu. Bir duygu dalgası çocuk yetiştirme üzerine akmıştı ve harcayacak enerjiye sahipti. *Emile*'den *Eğitimde Anne ve Babanın Rolü*'ne kadar, Batı'nın dikkati çocuklarda odaklanmıştı. Çocuk cinselliğine ilişkin "keşfi" ile Freud, köken olarak ondan öncesine dayanan ve

5. Philippe Aries, *Centuries of Childhood: A Social History of Family Life*, çev. Robert Baldick (New York: Knopf, 1962).

belirsiz sonuna doğru gitmek üzere onun ötesine geçen tarihsel bir sürece yönelik yüksek düzeyde bir bilincin kazanılmasını temsil eder. Çocuklar Batı'nın yeni bireyliğini ifade ediyordu. Üstelik çocuklar, başkalarının emeğinden küçüklerin yetiştirilmesine yatıracak kadar zaman süzen sınıfların süsüydü. Daha sonraları, makineleşmenin (sermayenin birikimiyle aynı hızla gelişen) proleter zamanın belli bölümünü (asla burjuvazinin zamanı kadar bol değil) özgürlüğüne kavuşturmasıyla işçi aileleri de çocuk yetiştirme üzerinde odaklanır oldu. Bu arada, yeni düzende dünyaya getirilen çocuklar sermayenin ritimlerine çekiliyordu. Canlı insan emeğine olan ihtiyaç çok büyük olduğunda (on dokuzuncu yüzyılın başında doruğa çıkan bir ihtiyaç), çocuklar - kadınlar gibi- iş gücü olarak meydana sürülüyordu. Bu ihtiyaç azaldığında ise, -üretimin makineye bağlı özerkliğinin sonucu- çocuklar, yine kadınlarla birlikte, işgücü olmaktan çıkarılıyor ve toplumsal olarak (yani sermayenin dönmesi için) gerekli meta tüketimi görevi için bir kenarda tutuluyordu.

Sürecin tüm karmaşıklığına, bölgesel ve zamansal çeşitlemelerine ve henüz araştırılmamış, gizli kalmış taraflarına rağmen, sermayenin aile üzerinde yaptığı etkiden basbayağı açık ve net tarihsel bir genelleme elde edilebilir. Bu, şöyle olabilir: Kapitalizm öncesi zamanlarda toplum görece farklılaşmamış üretken ve evcil hayatın alanıydı; kapitalizm, diyalektik olarak birbirini dengeleyen *işyerini* ve *çekirdek aileyi* yarattı; ilki, üretken hayatın yeri, ikincisi de evcil varoluştu.

Demek ki, çekirdek aile Tanrı'nın bağışladığı bir düzenleme değildir. Öte yandan çekirdek ailenin tarihsel bir kaza ya da başıboş bir hissin ürünü değil, daha çok kapitalist toplumun altın çağının tam ve kusursuz, ama çelişki yüklü yaratımı olduğu olgusu daha bir netlik kazanmaktadır. Çekirdek aile, eski geniş aile tipinin üretimci işlevlerinden yoksun bırakılarak özüne indirgenmiş hali değildir. (Aslına bakılırsa, geleneksel toplumda, insanlar genellikle küçük evlerde yaşardı, gerçek anlamda bir geniş ailede değil.) Bu, daha ziyade, yeni insan ihtiyaçları ve kapasitelerinin bir sonucudur ve hepsi de sermaye çağının bir özelliği olan yeni insani sıkıntılara

yanıt vermektedir. Kitlesel çapta yeni bir samimiyet ve sevecenlik ihtiyacı ve kapasitesini ifade etmekte, ama aynı zamanda eski örf ve âdetlerin yerini kapitalist ilişkilerin almasına bağlı olan yeni yabancılaşma ve yalnızlığı da ifade etmektedir. Aslına bakılırsa, her şeyden önce, belirleyici bir biçimde daha az sayıda insanın oluşturduğu dolaysız akrabalara yönelik radikal biçimde artırılan bağlılıklar tarafından belirlenen sevgiye dayalı bir düzenleme olan çekirdek ailedeki samimiyetin anlaşılması için, onun çok kesitli tarihsel çelişkiselliğine bakmak gerekir. Kapitalist düzende aile yine aynı şekilde kapitalist düzendeki birey gibidir: Öncekine oranla çok daha büyük bir kuvvet ve çok daha ciddi bir zayıflık arasında bölünmüş ve insanların özgürce kendi güçlerine sahip olabilecekleri bir toplumdaki haliyle kıyaslandığında, büzülüp kalmış güdük bir yaratık. Kuvvet, cinsel arzu ve çocuk bakımının aracılık ettiği yeni bireysellik gücünden türemektedir. Arzuya gerçekleşmesi olanaksız bir özlemin bir kıyısını ödünç veren zayıflık ise sadece geleneksel topluluğun ve onun kendiliğinden kültürünün yitirilişi değil, daha da temelinde insani kapasitelerin kapitalist üretim koşullarında dondurulusu ve eski yol yordam ve güçlerin yitirilmesiyle birleşerek çekirdek ailenin sağladığı duygusal desteğin sırtına olanaksız bir yük bindiren bir güdükleşmedir.

Burada yalnızca işyerinde ortaya çıkan bir güç yitiminden değil, daha kapsamlı ve gündelik hayatta yoğun biçimde duyulan bir şeyden söz ediyoruz. İşyerindeki durum yeterince gerçek ve bir anlamda bütün için bir örnek oluşturmaktadır, ancak kamu hayatındaki kapitalist yabancılaşmayı kapsamaz. Her şey burada başlayıp bitseydi -diğer bir ifadeyle, önemli olan tek şey, işyerindeki gücünün yabancılaştığını hissederek eve karısının üzerine taşıyamayacağı kadar büyük bir yük yüklemeye gelen işçi olsaydı- o zaman durum ciddi, hatta belki de çıldırtıcı olurdu, ama damgasını bütün bir uygarlığa değil, ücretli emekçilerin şansız ve tarihsel olarak stratejik bir fraksiyonuna basan bir şeyle karşı karşıya kalırdık. Sorun işyerinde değil, işyerinin ortaya çıkması ve ayakta kalabilmesini sağlayan birbirine kenetli toplumsal düzen-lemelerde kendini göstermektedir. Özetle, sorun *gerçekliğin ekonomizasyonu*

için gerekli bir *kültür* sorunudur: Dünyanın metaların yapıldığı bir piyasa haline gelmesi ve emek gücünün kendisinin bir meta haline gelmesi, dünyanın çizgisel bir saat-zamanı ve dikgen bir uzam olması, doğanın insandan ve insanın insan doğasından koparıldığı, boş bir özneden koparak ayrılan nesnelerin ve kendini uçucu bir ruh ile içi boş bir şeye bölünmüş olarak bulan bir öznenin dünyası olması için temel teşkil eden bir dizi uygulama. Toplumun önemli kurumsal alanlarının herbirinin gelişimindeki -hukuk, eğitim, mimari, şehir planlama, din, bilimsel uygulamaların kendisi ve elbette tıpla psikiyatri- başat biçimin (sermayenin başatlığından dolayı başat) gerçekliğin ekonomi-zasyonunu yeniden üretmek için çalıştığı somut bir tarihsel mücadele izlemek mümkündür. Ancak bunu burada yapmak bizi esas önemli noktadan, bu düzenlemelerin, kamusal varoluşun acımasızca nesnelleştirildiği, yani kişiliksiz bırakıldığı bir toplumsal gerçeklik yaratmak için kesiştiği ve birleştiği noktasından uzaklaştıracaktır. Bu boş kişisel uzama, artmış ihtiyaç ve kapasitelerle kapitalist üretimin kişisel hayat üzerindeki kışkırtıcı etkilerinden doğan bir yaratık girer. Bu yaratık nereye dönerse dönsün, ihtiyaçları doyurulmayacak, kapasitelerinden veriminin altında yararlanılacaktır. İster işyerinde ya da okuldaki ister herhangi başka bir yerdeki kamusal hayatın, iki yüzyıl öncesinin düzeyiyle kıyaslandığında, bazı bakımlardan mutlak surette zenginleştirilmiş olabileceği doğrudur (pek çok bakımdan, örneğin, sıradan üre-timde gerekli olan zanaat düzeyi ya da toplumsal katılım açısından yoksullaştığı da söylenebilir, ancak tartışmayı güçlendirdikleri kadar belirsiz de kıldıkları için bunları şimdilik bir kenara bıraksak iyi olur), fakat sırf tesadüfi istisnalar dışında hiçbir yerde hiçbir şekilde kişisel alanın gelişiminin yarattığı talepler düzeyinde zenginleşmemiştir. Tekrar edecek olursak, bunun nedeni, kişilik-sizleştirilmiş bir dünya için sermaye gerekliliğinin o kişisel alanın genişlemesinin diğer yanı olmasıdır. İki akım da, aynı çekirdeğin parçalanmasıyla ortaya çıkarak dağıldığı halde bölünmeyi sürdürmek için birbirine tepki veren birer parçalanma ürünüdür. Yalnızca birbirlerine karşıt olmayıp, aynı zamanda karşılıklı olarak kurucudurlar da.

Kapitalizmde, yüceltilmiş bir bireycilik uyuşmuş bir kamusal dünyayla karşı karşıya gelir. Geleneksel toplumun sağladığı destekler geride kapitalizmin iki çocuğunun ortaya koyduklarını bırakarak yok olmuştur: Eski toplumun mikro kişisel düzeyde çözülüşü olan çekirdek aile ve toplumun bir bütün olarak makro kişisellik dışı bir düzeyde düzenleyici gücü olan burjuva devleti. Göreceğimiz gibi, devletin ortaya çıkan duruma ilişkin olarak yapacağı çok şey vardır, ama tartışmamızın bu noktasında sırf kişiselin dışında olmasından dolayı onu bir kenara bırakabiliriz. O zaman artan kişisel potansiyellerin nazarında kamusal hayatın genel olarak kişisellikten çıkarılması olgusunu yenme yükü aileye düşmekte ya da daha doğrusu, onu ezerek ve sonunda da ailenin ortadan çatlamasına neden olarak onun sırtına yüklenmektedir. Ancak bu krizden önce -şimdi her yerde önümüze çıkan- aile maruz kaldığı baskının altında parlamış ve Batı toplumunu bir duygusallık aleviyle kaplamıştır: Christopher Lasch'in son kitabının başlığının belirttiği gibi, aile "kalpsiz dünyada bir cennet" haline gelmiştir.[6] On dokuzuncu yüzyıl boyunca ve yirminci yüzyıla girerken ailevi erdemler ve duygusal destek bütün bir uygarlıkta iyiliğin kaynağı, hatta simgesi ve kapitalizm ile onun sadık hizmetkârı teknolojinin mümkün kıldığı maddi ilerlemenin mihenk taşı olarak ilan ediliyordu.

Bir bütün olarak ailenin maruz kaldığı kaçınılmaz çelişkileri irdelemeye girişmeden önce, ailede yaşayan ve ailenin iktidarıyla özdeş hale getirilen kadınların yaşadıklarına kısaca göz atmakta fayda var. Kişisel hayatta devrimin kadınlarda odaklandığını hatırlayın. Ekonomik bireycilik kavramı genelinde, kadınların oluşturduğu büyük kitle, kapitalizm öncesi toplumun hapishanesinden kurtulmaya başlamıştır. Ancak bu devrimin yazgısı, üretim ve ev hayatı biçimindeki iki karşıt yöne yönelmek olduysa, bu iki akımla -toplumsal bir güç aracı olarak ücretli üretimle ve çocuk doğuran ve yetiştiren kişi biçimindeki geleneksel olarak tanımlanmış rollerinin olgunlaşması anlamında ev hayatıyla-

6. Christopher Lasch, *Haven in a Heartless World: The Family Besieged* (New York: Basic Books, 1977).

özdeşleştirilmek de kadınların kendine has yazgısı haline gelmiştir.

Bu tarihsel yazgı ya da daha kesin olarak söylersek, kapitalizmin bu iki potansiyelden yarattığı şey, kadınları derin bir ikileme sokmuştur. Kamusal alanın bir bütün olarak kişisellikten uzaklığının çekirdek aileye aşırı bir duygusal destek işlevi yüklediğini zaten gözlemlerimizde belirtmiştik. Bu yükün de hemen hemen tümüyle kadınlara düştüğünü artık neredeyse sağır sultan bile duymuştur; fakat kadınların tarihsel rolleri gereği bu bakma ve büyütme rolü için "seçilmiş" oldukları açıklamasına bir de kapitalist üretim tarzının kendine özgü bir özelliği eklenmelidir. Feodal durgunluğu aşma yolunda bir dönemeci oluşturan ücretli emek, gerçekte kendi özerk alanında yalnızca baskıcı değil, aynı zamanda görece olarak erişilemez bir şeydi de. Marx'ın doğru bir biçimde *Kapital*'de belgelediği gibi ve bizlerin de acı deneyimlerden öğrendiğimiz gibi, bir bütün olarak kapitalist ekonominin işleyişi işçi sınıfı içinde bir dereceye kadar yapısal bir işsizliği zorunlu kılmaktadır. Somut gerçeklikte bu bir tek şeyi ifade eder: Emeğe olan ihtiyaç zayıfladıkça, ilk olarak kadınlar (ve çocuklar) iş gücünden dışarı atılır ve ev hayatına geri dönmeye zorlanır. Kuşkusuz, kadınların gözden çıkarılabilirliği zaten var olan tavrın -bu tavra göre kadınların dünya meselelerinde zayıf kaldıkları düşünülür- bir sonucudur; ama kadınların on dokuzuncu yüzyılda işgücünden dışlanması kadının daha aşağı cins olduğu mitosunun kalıcılığını sağlamak üzere zamanın tarihi tarafından ortaya konmuş özel bir haldir. Her halükârda, kamusal vaatleriyle karşılaştırıldığında, kapitalizmin gerçek tarihi yakın zamana kadar kadınlar için boş bir umuttu. Jane Eyre Emma Bovary olup çıkmıştı. Çeşitli aygıtlarla, çocuk yetiştirmeye ilişkin el kitaplarıyla ve moda kataloglarıyla kuşatılmış olan kapitalist toplumun en üst noktasında Sarah ile annesi kendi cinsiyetlerine yüklenen hazin rolü oynar: Dış güçten yoksun, iki kat fazla yabancılaşmış ve eski üretici benliğinin yalnızca bir karikatürü olarak -daha ne hallere girebileceğinden hiç söz etmeyelim- saf tüketici ve yeniden üretici.

Yapısında kenetlenmiş tarihsel çelişkilerin bir sonucu olarak, çekirdek aile daha baştan tükenmez çelişkilerin kaynağı bir birime dönüşür. Yüzeyde sevgi ve güvenliğin zorunlu kalesi olan çekirdek aile içten içe yoğun ve çözülemez çekişmelerin arenası haline gelir. Çünkü kapitalist toplumda çekirdek aileye zorla yüklenen duygusal talepler, üyelerinin, özellikle annenin bireyselliğinden fedakârlık edilmeksizin karşılanamaz. Diğer bir ifadeyle, ailenin, sonucu üyelerinin tam anlamıyla bireyleşmesi olan duygusal birlik ve bütünlüğü ayakta tutma görevi *içsel olarak kendi kendisiyle çelişir.* Bir güven hissi temin etmek ve kapitalizmin ideolojisini güçlendirmek için aileye duyulan yüzeysel ihtiyaç göz önüne alınırsa, bu çelişkiler daha da derinlere işler ve burada rasyonel işlevleri kapitalist üretimin bağlı zamanı tarafından tahakküm altına alınan ve iç duygusal yaşamı belli türde bir çocukluğun yansıması olan bağımsız bir zamanın deposunda olan bir zihniyette sonuçlanır. Bu tür bir bölünme insan doğasında "ego" ile "id" arasındaki ölümsüz bir karşıtlığın bir sonucu değildir. Daha çok, karşılıklı yabancılaşmış aile ve işyerinin arzuyu ve insani kapasiteleri belli bir biçimde boğduğu özel bir tarihsel durumdan ileri gelir. Aslında, "ego" ve "id" terimlerinin kullanımı ve psikanaliz ile genelde akıl sağlığı endüstrileri tarafından onlara layık görülen yazgının kendisi bu tarihin bir parçasıdır.

Akıl sağlığı ticareti kişisel hayatta böylesine temel bir çelişkinin egemen olduğu bir toplumda artacaktır elbette. Arayollara dair ayrıntılar vermeksizin, bireydeki bağlı ve bağlı olmayan zamanın karşıtlığının daha şimdiden toplumsal düzeni nevrozla ve sermayenin kişisel gönenç vaatlerini alaya alan diğer başka akıl sakatlığı biçimleriyle dolduracağının belli olması gerekir. Kapitalizm çağdaş sahnesine doğru ilerlerken, aileyi ve genelde kişisel hayatı pençesine alan kriz, akıl sağlığı kaygısının hakikaten endüstriyel boyutlara ulaşmasına yardım etmektedir.

Şu anda Birleşik Devletler'de mesleğini icra etmekte olan akıl sağlığı çalışanlarından oluşan büyük ordu -1970'lerde bir ara bunların sayısının polislerin sayısını geçtiği güvenilir kaynaklarca be-

lirlenmiştir-,[7] var oluşunu çekirdek ailenin ona devredilen sosyalleştirme görevlerini yerine getirememesine borçludur. Tabii bu, bazı aceleci görüşlerin yapacağı gibi, çekirdek ailenin çöküşü olarak anlaşılmamalıdır. Ezici ekonomik güçler bu ailenin ev hayatını istikrarlı bir biçimde yok olma noktasına getirse de (örneğin, kadınlar bir yandan evle ilgilenirken, bir yandan da işyerine geri dönme zorunluluğu hissediyor) durum böyle olmaktan bir hayli uzaktır. Boşanma oranları ne kadar hızla yükselirse yükselsin, yeniden yapılan evlilikler de aynı hızda devam etmektedir. Evlenme oranları yüksek kaldıkça, biz de samimiyetin kalesi, "kalpsiz dünyanın geleneksel kalbi" olarak ailenin hâlâ canlı bir ideal olduğunu güvenle varsayabiliriz.

Yine de, boşanma oranlarının gayet güzel kanıtladığı gibi, ya da ergenlerle ana babalar arasındaki umursamazca ilişkilere bakılarak emin olunabileceği gibi, aile sağlıklı işleyen bir kurum değildir. Her ne kadar kişisel güvenlik ve samimiyet açısından başlıca umut ışığı olsa da değerlerin aktarımı söz konusu olduğunda, aile bir hayli yıpranmıştır. İçerdiği samimiyet ya sık sık yetersiz hale gelmekte ya da Sarah'nın durumunda olduğu gibi, dayanılmaz olmaktadır. Sonuç şu ya da bu çeşit bir akıl rahatsızlığıdır. Üretici işlevleri kırpılmış ve meta tüketimiyle şişmiş olan aile artık kendini düzene sokamadığı için, doğurduğu rahatsızlıklar akıl sağlığı kurumlarını besler hale gelmiştir. O halde, akıl sağlığı kurumları, çekirdek aile denen su alan geminin sintine tulumbaları olarak işlev görmektedir. Bunlar, aynı zamanda, asalakça onun çürüyü-şünden beslenmektedir. Yeni meslekler öğretmek, onları düzen-lemek ve buna yatırdıkları zaman ve enerjiyi insanlara geri ödemek üzere devreye giren devlet en büyük velinimettir ve böylelikle onun yardımıyla toplum üzerinde denetimini kurabileceği paha biçilmez bir fail kazanır. Bu kederli gelişmede, bireyin iç yaşamına kadar uzanması dışında yeni herhangi bir şey yoktur. Bir bütün olarak süreç bir yüzyıl sonra şimdi artık bildik hale gelmiştir: *Tekelci* sermayenin doğuşu ve onun kendine özgü şeytanı, toplumun genel idaresinin yükselişi. Tarihsel bir bakış açı-

7. Peter Schrag, *Mind Control* (New York: Pantheon Books, 1978).

sından, delilik, nevroz ya da genel olarak kendine yabancılaşma, bu idarenin sürekli yayılan olumsuzlanmasından başka bir şey değildir.

Sermaye birikimi zorunlu olarak ekonomik odaklanmaya götürür. Oluşumu sırasında önceki üretim tarzlarını ve tüketimi hırpalar -kendininki de dahil- ve böylelikle kişisel hayatı temelinden dönüştürür. Özünde insanlık dışı özelliklerinden biri, yaşayan emeğin -işçininki- yerine giderek ilerleyen biçimde cansız emeği -makine- geçirmesidir. Bu gelişmenin mümkün kıldığı insani çalışıp didinmedeki azalma ve bunun bir sonucu olarak şu anda emrimizde bulunan artan maddi güç bizim için yeterince bildiktir. Ne var ki, yaşayan işçilerin ölü makineler tarafından köleleştirilmesi ve teknolojik işsizlik yüzünden işçilerin toplu halde saf dışı bırakılması da bizim için bildik olmalıdır, çünkü bunlar üretimin otomatizasyonunun, olası değil, gerçek sonuçlarıdır. Bu aynı egemen sınıf mantığına göre maddi bolluğun *gerçek* yüzünün sürekli olarak aşırı üretilen meta bolluğu, çöküş tehlikesini savuşturmak için bir zorunluluk haline gelen yapay olarak kışkırtılan tüketim olduğunun da aynı biçimde farkında olmalıyız.[8]

Kapitalist toplumun çeşitli yapısal özellikleri tekelci kapitalizmi yaratmak üzere birleşir: Dev şirketler ve toplumsal düzeyde aynı biçimde devleşmiş devlet aygıtı, çok sıkı yönetilen teknokratik çalışmalar, delicesine bir meta tüketimi ve gündelik hayat düzeyinde belirlenip kararlaştırılan kültür ve boş zamanlar. Bu zorunluluklar karşısında, çekirdek ailenin kendisi de dahil olmak üzere eski kurumlar çarpılır ve kırılır ve kişisel direniş yeni kanallara yönelmeye zorlanır.

Her ne kadar giderek daha çok felakete yönelse de çekirdek aile bir anlamda eskisi gibi devam eder. Onun başlangıcını belirleyen üretim işlevinin yitimi genelde insan üretiminin ekonomi politik tablosundan silinmeye başlandığı bir dönemde ivme kazanmıştır. Bunun yerine, aile bir metalar denizinde yüzen bir tüketim adası ve yeni kapitalist pazarların gelişimi için bir zemin haline gelir. Bu-

8. Paul A. Baran ve Paul M. Sweezy, *Monopoly Capital: An Essay on the American Economic and Social Order* (New York: Monthly Review Press, 1966)

rada kısa ve özlü olmamız gerekir. Aile çalışıp didinmenin yeri olmaktan vazgeçmemiştir. Aslında, çocukların duruma göre sınıflara ya da terapistlere sürüklenmesi işiyle başı dertte olan ve tamir edilmesi gereken cihazlarla kuşatılan varoşlardaki çağdaş ev kadını, günlük ıvır zıvır işlere en az bir yüzyıl önceki aydınlanmamış muadilinin harcadığı kadar zaman harcamaktadır. Değişen yalnızca bu işlerin niteliğidir. Giderek daha az dolaysız ritimler ve kişisel olarak tanımlanmış ihtiyaçlarla düzenlenmekte ve artan biçimde pazar rasyonalitesinin müdahalelerine maruz kalmaktadır.

Tüketim kişisel emir haline geldikçe, çocuklar daha da çok sahnenin merkezine ilerler. Çocuk ev hayatında kendi işlevselliğini yitirir ve Sarah ile ilgili öykümüzde bir örneğinin sunulduğu gibi, sırf tüketici haline gelir. Bunun olmasıyla birlikte herkesteki çocuk aklı coşkuyla karşılanır; meta bolluğunun kışkırttığı krizden kurtulmanın olası bir yolunun çocuksu zihinsel örgütlenmede olduğunu sezecek kadar akıllı toplum yöneticilerine göre olması gereken de budur. Ne var ki, birinin arzuları çocukça özlemlerin boyunduruğunda, ötekininki de cömertliği kapitalizmin yoksul gerçekliği tarafından esaret altında tutulduğu sürece tüketici olarak çocuk, bunu sağlayan olarak ana babayla içten içe düşmanca bir ilişki içindedir. Sermayenin en derin varsayımlarında köklenmiş bu düşmanlık, geç dönem kapitalist toplumun başına bela olan kuşaklar arası çatışmadan, herhangi başka bir etkenden daha fazla sorumludur ve şu an hüküm sürmekte olan duygusal rahatsızlığa temel bir biçimde nüfuz etmektedir.

Ona karşı yöneltilen şiddetli saldırıya karşın, çekirdek aile kişisel hayatın pınarı olmaya devam eder. Kapitalist üretim tarzının tamamının bir özelliği olan özelleştirme kişisel öznelliğin kendisinde demirlidir. Çekirdek aile çocukluk süresince bir ya da iki yetişkin figürle yoğun ve uzun bir temas sağlar. Arzu ırmağının set kapakları onlara açıktır; ve bu ana babalar galeyana gelmiş arzuları doyuramadıkları için, arkaik ana baba imgelerine duyulan bitmez tükenmez bir özlem kişiliğin yapısına nakşolmuştur. Bu doyurulamaz arzu geç dönem kapitalist toplumda üç yazgıya sahiptir: Nevroza ve diğer kendine yabancılaşma biçimlerine giren bir

bölüm; yabancılaşmış üretim faaliyetindeki fetişleştirilmesinin sonuçta derin çocukluk arzularıyla kaynaştığı gizemli meta dünyasına doğru saptırılmış diğer bir bölüm ve çekirdek ailenin yeniden üretiminde, yani çocuklar da dahil, aile içindeki samimi figürlerde -bu, mümkün olsun olmasın- geçmiş doygunluğu arayışta kullanılan kalan bölüm. Elbette, bu bir dereceye kadar "işler" -eğer işlemeseydi, kapitalist toplum çoktan toztoprak olmuştu- fakat bir başka gerçek anlamda, meta tüketiminin yüreğine girmemek için ya da tabii ki, var olan düzenlemelere katlanamayan pek çok insanı kapı dışarı etmemek için, asla çok iyi işleyemez.

Demek ki, kişisel hayatı geliştirmek sermayenin, özellikle de tekelci sermayenin işine gelir. İşler kontrolden çıkmadığı sürece, kişiselin her açılımı tüm sisteme meşruluk sağlayan bir unsur olmak bir yana, en azından yeni bir pazardır. Azalan politik direniş ve artan meta tüketimi eğilimi devam ettiği sürece kendi kendisine yabancılaşan kişisel hayatın bir zararı yoktur. Üstte kalan bölümü "normal kapitalist huzursuzluk", altta kalanı ise nevroz ve içten psikoz olmak üzere, bir yabancılaşma sınırı çekilmelidir. Polis kardeşleri nasıl nesnel suçlara karşı sınırı savunmak üzere var oluyorsa, akıl sağlığı uzmanları da onlardan daha az olmamak üzere bu sınır karakolunda görevlidir.

Ne var ki, onların hizmetleri bir yandan da yeniden üretmek için çalıştıkları toplumun istenmeyen birer müdahalesidir. Lasch'in ve daha yakınlarda Jacques Donzelot'nun göstermiş olduğu gibi, bir birey olarak özbilinçli bir biçimde diğer bireylere yardım etme işlevi gören ve bunu genellikle toplumun kişisel olmayan niteliğine rağmen yapan akıl sağlığı uzmanı aynı zamanda bireyi uysallaştırmak ve gözetim altına almak için çalıştığından dolayı o toplumun ya da, daha kesin olarak söylersek, o devletin bir aletidir.[9] Bu kişilerin özel işlevleri ne olursa olsun, akıl sağlığı kurumlarının genel tarihsel rolü aileyi resmi olmayan, kendiliğinden bir varlık olmaktan çıkarıp, idare altında bir varlığa döndürmektir. Bu bir hayli özgün bir konumdur. Kuşkusuz toplum aileyi daima

9. Jacques Donzelot, *The Policing of Families*, çev. Robert Hurley (New York: Pantheon Books, 1979).

kontrol etmeye çalışmış ve bunu da genellikle kilise yoluyla yapmıştır. Ancak, kapitalizmin akıl sağlığı uzmanıyla birlikte ortaya bir derece farkı çıkar ki bu aynı zamanda bir tür farkıdır, çünkü artık kontrol bürokratikleşmiş ve bilinçli olarak teknokratik hale gelmiştir; böylelikle devleti arzunun kendisiyle karşı karşıya getirmiştir. Olayların böyle bir biçim alışının bir sonucu olarak, "zamanımızın nevrotik kişiliği" tipik bir biçimde patolojik narsisizm biçimine bürünmeye başlar.

Çekirdek aile, her ne kadar duygusal hayalgücü dışında asla çekirdek aile olarak var olmasa da ve her ne kadar babaerkil tahakkümün gölgesinde güdükleşmiş ve sefil bireylerin döküm-hanesi olmuş olsada, bütün o mitosun gerçekliğin bir bölümünü yansıttığı ve bu tür ailenin gelişiminin ilk evrelerinden itibaren sığınak benzeri bir yer olduğu söylenebilir. Bunun, devletin görece zayıflığı yüzünden olup olmadığı konu dışıdır; gençlik devresinde, çekirdek ailenin devletle bir bütünlüğü vardı ve değer aktarabiliyordu. Gelişen çocuk açısından bunun anlamı, ana babasının gösterdiği bir dizi tutarlı davranışa açık olmaktı. Kısacası, insanlar kim olduklarını ve ne yapmaları gerektiğini genellikle biliyordu. Buna göre yetişkin, çocuğun gelişimi boyunca hep aynı insan olarak görülmekteydi: Denetim samimiyete göre kesin bir rol oynamıştı ve doyum, tutarlı ve gözle görülecek biçimde yasaklamayla ilintiliydi. Anne ya da baba ne kadar korkutucu, cezalandırıcı hatta varlığıyla yokluğu bir olursa olsun, ister orada ister değil, ister cezalandırıcı ister değil, çocuk onu *bilir* ve tanırdı. Benliğin ilişkide olduğu Öteki böylece bilinen bir insan model alınarak yapılmıştı. Üstelik, ana babalar birbirleriyle açık ve kesin bir biçimde ilişkiliydi. Böyle eklemlenmiş ve tutarlı bir insani çevrede gelişen çocuk kendini ana babasından ayrıştırabiliyordu; gerçek bir anne ya da baba içselleştirilirdi ve ilksel bir narsisistçe kendini büyük görme duygusunun baskın olduğu ilk benlik-sistemleri giderek daha sonraki devrelerin daha ayarlı etkisinin kontrolü altına girerdi.

Yine söyleyelim, bu düzenlemeye duygusal yaklaşmamalıyız. Çekirdek aile bu haliyle asla deliliğe karşı bir sigorta değildir.

Sevgi kadar nefret de çekirdek aile kavramına yavaş yavaş aşılanabilir ve biçimlendirdiği kişilik bir aziz de olabilir, bir alçak, bir cani de. Üstelik, çekirdek aile cinsiyetçi tahakkümün model kalıbı hizmeti görmüştür. Daha genel olarak söylersek, erken dönemdeki çekirdek ailenin özelliği olarak tarif etmeye çalıştığımız gelişim çizgisi, Ödipal üçgenin kendisidir; aslına bakılırsa, bu tür yapıların Freud'un çevresindeki üstünlüğü (ya da daha kesin biçimde söylersek, tehditkâr çözülüşleri) kuşkusuz Ödip kompleksinin onun dikkatini çekmesinin nedeniydi. Ödipal ilişki esasen bir nirengidir: Baba, anne-çocuk çiftinin arasına bir üçüncü taraf olarak girer, ilk önce anne tarafından verilen Öteki için bir Ötekidir. Öteki içindeki farklılaşma belki de Freud'un yapısal kuramının keskin hatlarla tanımlanmış süperegosundan sorumludur;[10] bu kuram, her halükârda, erken dönem burjuva ailenin keskin hatlarla tanımlanmış düzenlemesine dayandırılır.

Ne var ki, geç dönem kapitalizmin işgale uğramış ve parçalanmış ailesinde sonuç çarpıtılmış bir narsisizmdir. Bütün yoğunluğuna rağmen, bu koşullar altındaki yaşamı tanımlamak için yeni bir terim gerekir. Denebilir ki, yaşamın birliği ve bütünlüğü çözülmüştür. Sarah'nın anne ve babası, kuşkusuz, birbirlerine sıkı sıkıya bağlıydı, fakat tutarlı olmayan bir biçimde ve çocuk açısından bir bütünlük duygusuna tercüme edilebilecek dostça bir ilişki olmaksızın. Bunun yerine, Sarah aile düzeyinde bütünleşmemiş olarak kalan *bir dizi* ikili ilişkiye maruz kalmıştı. Elbette, anneyle olan ilkel ikili ilişki geri kalana göre çok daha önemliydi; ancak, önemli olan şey, ilişkinin tekilliğinden çok onun ne babayla olan ikili ilişkiyle (ya da Sarah için daima bir şifre olarak kalan küçük kızkardeşle) ne aynı şekilde daha sonra anneyle kurulan ikili ilişkilerle ilintisinin olmamasıydı. Sonuç olarak, farklılaşma güdük kalmıştı; arkaik anne imgesi tüm gücüyle Sarah'nın yeni oluşmakta olan benliğinin üzerine yıkılmış, onu boğmuştu ve heybetli ilksel narsisizmle suçlanan kötücül Öteki olarak yaşamaya başlamıştı.

Böylece Ödip kompleksinin Sarah'nın hayatında hep bir yeri ol-

10. Freud, *The Ego and the Id, SE,* 19:3-68.

muştu. Tıpkı feodal düzenlemelerin geç dönem kapitalizmde var olmayı sürdürmesi gibi, tarihsel bir sistem kendinden önceki bütün evreleri içinde taşır. Kişi bir bütündür. Ancak ait olduğu toplum gibi, kişi bütünün tüm unsurlarını imleyen aşkın bir kimliğe sahiptir. Bireyin anlamı toplumun kimliğiyle ilişki içindedir, ancak tarih-aşırı olanın durağanlığı yüzünden hep onun ardından gelir. Dolayısıyla, kapitalist toplumun tarihinde bir süre için hâkim kişisel kimlik Ödipal'di, yani babaerkil ilişkilerin hem aileyi hem de daha geniş çapta toplumu ya da devleti hâkimiyeti altına aldığı kapitalizm öncesi günlere dönüş. Erken dönem kapitalizm boyunca, babaerkil çekirdek aile geçmişe uzanan bir çizgi olarak kaldı ve imleyen kimliği Ödipal olan bireyleri geri çevirmeyi sürdürdü. Ne var ki, narsisist tipin ortaya çıkışı, sermayenin bireyin içini, geri kalan Ödipal ilişkilerin kişinin imleyeni işlevini görme kapasitelerini yitirdiği bir noktaya kadar boşaltmayı başardığını gösterir. Kapitalizmin temel eğilimlerinin olgunlaşması olarak görülebilecek olan bu noktada, *metanın* kendisi ya da temsilcileriyle narsisist kişilik örgütlenmesinin hayalet benzeri Öteki'si, yani soyut insan-dışılığı içinde metayı imlemeye çok uygun olan birey unsuru arasında bir bağlantı kurulur. Narsisist şeylerle ilişki kurar ve samimi ilişkilerinde insanları birer şeye indirger. Burada Sarah'nın bana aktardıklarını hatırlayın (sayfa 149). Metaların yaratılmasında sermayenin yaptığı tam da budur: Yaşayan emeği soyut emek gücü ve sonunda taşlaşmış meta haline getirir. Kapitalizmin bütün bir ekolojik hareketin tepki gösterdiği en büyük tehdidi doğanın kendisinin metanın etkisi altına girerek harap edilmesidir. Geç dönem kapitalizmin merkezi figürü olarak narsisist kişiliğin ortaya çıkışında, bu hareketin benlikte belirdiğini ve çağdaş ailenin durumunda yansıdığını görürüz. Bir açıdan bakıldığında, sermayenin şeytanca bir zevk duymak için nedeni vardır, çünkü bir anlamda, en nihayet bireyi iradesine boyun eğdirmeyi başarmıştır. Ancak bu zafer yalnızca kapitalizmin temel zayıflığını gösterir; içsel bir eğilimin ortaya çıkışı aynı zamanda bir dekadans halidir.

Artık modern dönemin neden psikoloji çağı olduğu gözler önüne serilmiştir. Bu dönemde benlik hem şişerek büyümüş hem de sakatlanmıştır. Kişisel hayat her alanında -üretim ve ev hayatı- sorunlu bir biçimde yaratılmaktadır. Ücretli emek bomboş bir benliğin tüketmesi için adi metalar üretiyorsa, çekirdek aile de ücretli emeğin tüketeceği ve dahası boşaltarak fırlatıp atacağı çekirdeği çıkarılmış bireyler üretmektedir. Ücretli emek, emek gücünün yabancılaşmasında, bireysel benliğin kendisinden kopmasını talep eder, bu arada çekirdek aile içten nevroza kurban olan, ama kısmen psikolojinin verdiği garantiler sayesinde kazandığı, dışsal bir güven ihtiyacı duyan bir benlik üretir. Kopan iki parça birbirini güçlendirir ve karşılıklı birbirini etkileyerek kapitalist toplumun karakteristiği olan bir benlik üretir: Kabarmış, hırpalanmış ve içi boş bir benlik.

Bu açıdan, boş abartılara girmeden neden "çağımızın nevrotik kişiliği" diye bir kişiliği tartışabileceğimizi daha kesin bir dille söyleyebiliriz. Kapitalizm nevrozu yaratmaz, ancak onun bütünlüğünün bir parçası olmasını buyurur. Daha somut olarak, kapitalizm, tıpkı genel olarak benliğe ait bir farkındalık yarattığı gibi, nevroza ait bir farkındalık yaratır. Daha da somut olarak, kapitalizm insanların zorunlu olarak kendilerini bireyselleşmiş bir mutluluk arayışında gördüğü bir dünya yaratır. Ailedeki çelişkiler bu bireylerde köklendiği ve zihniyetlerinin temel yapısını oluşturduğu için, mutsuzluklarının en dolaysız erişilebilir yüzeyi aslında nevrozdur; ve meseleleri yorumlamak aksi halde toplumun tümünü ve onun tarihini sorgulamak -büyük ölçüde düşünülemez kılınmış bir şey- anlamına gelebileceği için mutsuz, ama yine de kaba maddi isteklerden kurtulmuş olan giderek artan sayıda insan, tümden yabancılaşmasını bir nevroz meselesi olarak görmektedir.

Amerika'daki kapitalist kişisel hayat koşullarının kaçınılmaz biçimde kişiyi nevroza sürüklediğini öne sürmek, sanırım, okura bir şekilde kuşku verici bir iddia olarak görünecektir. Ne de olsa kapitalizm, bir süredir, ve her halükârda var oluşlarıyla, en azından içsel bir yabancılaşmaya ilişkin anlamlı bir çabayı haklı çıkaran günümüzün yığınla akıl sağlığı personelinden daha da uzun bir

süredir vardır. İnsanların iç yaşamlarını düzeltme konusunda fazlaca takıntılı oldukları günümüzde bile, çoğunluk büyük bir olasılıkla kendini nevrotik olarak değil de derinden bağlı oldukları ailelerine "iyi uyum sağlayan" kişiliklere sahip olan insanlar olarak tanımlar. Bir yüzyıl ya da daha fazla bir zaman önce, daha da büyük bir kısmının böyle yaptığı kesindir. Sonuç olarak, Batı romanslarında mitoslaştırıldığı gibi, kendine güvenli ve saldırgan öncüler tarafından inşa edilen bir ülke imgesi potansiyel nevrotiklerden oluşan bir soyla bağdaşmıyor.

Kısacası, insan gücünün yabancılaşması üzerine inşa edilmiş bir toplumun sonunun genel bir kendine yabancılaşma ya da nevroz olacağı, kuşkusuz, *mantıksal* olarak doğruyken, bu, o süreci somut olarak gözler önüne sermeyle aynı şey değildir ve onun zaman tablosuyla ilgili çok az bir ipucu verir. Aynı tartışma doğrultusunda, her ne kadar ancak kör bir zekâ (böyleleri toplumbilimciler arasında çoktur) insanların kendileri hakkında dışavurdukları ifadeleri sonuna kadar doğru kabul etse de, yakın zamana dek "yanlış bilinç" olarak gayet aşikâr olan nevroza ilişkin apaçık kitlesel bilinç kaybını dikkate almamak kendi içinde pek inandırıcı değildir. İçsel yabancılaşma ve çekirdek ailenin yaşadığı bunu izleyen bunalımın yalnızca geçen bir kaç on yıldır su yüzüne çıkmasına ilişkin kesin sebepler vardır. Ne var ki, bu içsel yaranın gerçek öncülerinin en azından endüstriyel kapitalizmin ömrü boyunca var olduğunu göstermek bizim boynumuzun borcudur, yoksa kişisel hayatta şu an var olan çalkantıyı yalnızca "modern hayatın gidişi" ya da "eski değerlerin yitimi"nin ürettiği tartışmasına teslim olmamak için dogmatik inançtan başka bir neden bulamayız. Diğer bir ifadeyle, "eski değerler"in kendilerinin, içinde derin bir yabancılaşmanın tohumlarını barındıran bir hayat doğurduğunu ve bunalıma verilecek yanıtın eski güzel günlere dönüşte değil, insan gücünü yeniden ele geçirecek toplumsal bir devrimde yattığını göstermeliyiz.

Bu tohumları, kesin olarak kapitalizmin kendisinin doğurduğunu göstermeye yetecek kadar dolaysız ve sistematik kanıtımız olduğunu sanmıyorum. Zaten bu tür dolaysız verilerin tarihsel göz

açısından erişilmez olduğu düşünülürse, olamazdı da. Her hâlükârda, "Amerikan tarzı hayat"ın değerlerini savunmayı arzu edenleri yığınla olgu da kandıramaz. Gelgelelim, bu tartışmayı destekleyecek çok sayıda bilgi vardır.

İkna edici bir yaklaşım on dokuzuncu yüzyıl Amerikası'nın deliliğin varlığıyla yüzleşmedeki olağanüstü beceriksizliği üzerinde duruyor. Bunu elde olan en açık ve net kanıtlardan biliyoruz: Akıl hastalarının tedavisi. 1830'ların ve 1840'ların Jacksoncı Demokrasisi ile bağlantılandırılan Amerikan hayatının ilk İlerici dönemine kadar uzandığımızda, ruh hastalarını kurumlara kapatmak için düzen ve zaman yönetimine ilişkin son derece şaşırtıcı bir kapitalist şevkle büyük tasarılar ortaya konuyordu.[11] Bu binalar, Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi'nde son bulan mimari türünün ilk örnekleri arasındaydı: Sert ve dik çizgiler, sonsuz koridorlar, her şey tertemiz, düzgün ve mekanik; psikoz için tam bir panzehir. Delilik burada kapitalist ilişkilerin soğuk suyuna batırılarak iyileştiriliyordu: Titiz bir dakiklik (gün minik sabit kısımlara bölünmüştü), yapılacak bir sürü iş ve öğretici konferanslar. Böylesi insanlıktan uzak bir sistemin ruh hastalarına hiç yardımı dokunmuyordu ve İç Savaş gibi tarihsel gelişmeler önceliklerin yeniden düzenlenmesine yol açtığında, akıl hastaneleri ta ki akıl sağlığına karşı bu yakınlarda oluşan ilgi patlamasına kadar kurtulamadıkları bir çaresizliğe gömüldüler. Psikiyatri uygulamalarının uzun gecesinde, ilerlemeciliği ballandıranlar ilgisizlik yüzünden silinip gittiler ve geride altta yatan o insanlıktan uzaklığı bıraktılar. Ruh hastaları kamu düzeni için korku dolu bir tehlikedir, işçi olarak tam anlamıyla verimsizdirler (yani, artı değer üretemeyecek durumda) ve tüketici olarak da bir işe yaramazlar; o halde, kapitalizmi ilgilendirdiği kadarıyla sadece nezaret etme kabilinden bir ilgiye ihtiyaçları vardır. Sonuç, delinin onda tanınmaz hale gelen sosyal bünyeden koparılmasıdır. Pratik bir bakış açısından, bu, bütün o güzel on dokuzuncu yüzyıl başı tımarhanelerinin "kaçık ambarları"na dönüştürülmesi anlamına geliyordu.

11. David J. Rothman, *The Discovery of the Asylum: Social Order and Disorder in the New Republic* (Boston: Little, Brown, 1971).

Buralar delilerin yalnızca içeri atıldığı, toplumsal faaliyetlerden uzak (taşrada, örneğin Long Island'ın Suffolk ilçesinde, yakın zamana kadar üç büyük devlet hastanesinde o kadar çok hasta vardı ki, seçim zamanı sayılarının seyrek olan yerel nüfusu geçmemesi için oy verme hakkının ellerinden alınması gerekirdi), tam bir kayıtsızlığın ya da sık sık dışarı sızdırıldığı gibi odacıların vahşi zorbalıklarının kurbanı oldukları yerlerdi. Yirminci yüzyıldaki reformlara rağmen bu uygulamanın büyük kısmı hâlâ sürmektedir ve bize Dostoyevski'nin hapishaneler hakkında, onların toplum hakkındaki gerçeği öğrenmek için en iyi yerlerden biri olduğuna ilişkin söylediklerinin akıl hastaneleri için de geçerli olduğunu hatırlatmaktadır.

Akıl hastasının kapitalist sistemdeki müthiş yabancılaşması, sorunla baş etmek için yapılan öbür girişimlerle karşılaştırılmalıdır. Artık klasik olan incelemesinde Foucault'nun göstermiş olduğu gibi,[12] Ortaçağ'dan Aydınlanma'nın başlarına kadar delilik yanlış anlaşılmış ve sık sık zorbaca müdahalelerle karşılaşmıştır, ancak toplumsal varoluştan radikal bir biçimde asla dışlanmamıştır. Aslına bakılırsa, sık sık ilahi güçlerin musallat olması ya da özel bir bilgi türü (Hamlet'in ya da Don Quixote'nin deliliğinde olduğu gibi) olarak görülüyordu. Deliler toplumdaki diğer uyumsuzlarla -yoksul, yaşlı, hastalıklı ya da sakat ve suçlular- bir araya konuluyordu. Ruh hastalığı deneyimini radikal bir biçimde ayırarak bir kenara koymak, varoluşa bir düzen getirme ve onu ekonomikleştirme girişimleriyle birlikte kapitalizme düştü. Deli ile aklı başında uyumsuz arasındaki ilk önemli ayrım, delinin verimli bir biçimde çalışamıyor olmasıydı. Kapitalizmde deliliğin ayrı bir yere konması, rasyonelliğin ve bakımın ilerlemesi (çünkü herhangi orantılı bir biçimde daha derin bir bilgiyle ya da rahatsız insanlara yarayan pratik faydalarla ilişkilendirilmiyordu) anlamına gelmekten çok, bitmez tükenmez bir rasyonelliğin -üretimin marifeti- varoluşun bütün hallerine dayatılmasıydı: Bu, kökü insani faaliyetin yabancılaşmasında olduğu için özünde istikrarsız bir rasyonelleşmedir ve

12. Michel Foucault, *Madness and Civilization: A History of Insanity in the Age of Reason*, çev. Richard Howard (New York: Pantheon Books, 1965).

bu nedenle rasyonel olmayana, kaçığa, deliye karşı hoşgörüsüzdür. Diğer bir ifadeyle, akıl dışının tarihi aklın tarihi, yani kapitalist rasyonalleştirmenin tarihi olarak görülebilir.

Tekrar edecek olursak, yaygın nevroz tohumlarının kapitalizmin başlangıç döneminde, hayatın kendinden emin ve kendi üzerinde düşünmeyen dış çeperinde yatıp yatmadığını belirlemenin tam anlamıyla tatmin edici ya da doğrudan bir yolu yoktur. Hiçbir psikanalist kendi kendine yabancılaşmaya tanıklık etmek için öne atılmaz; aslında, böyle bir söylemin yokluğu, nevrotik tezahürün bastırıldığının kanıtı ya da en azından var olan bu tür tezahürlerin özellikle bir sorun olarak yaşanmamış olmasına bir kanıttır. Ancak insanların kendilerine dair tanımları hakikatin fevkalade zayıf bir göstergesidir. İnsanın gerçek olanı yadsıma kapasitesi tarih boyunca sınırsız görünmüştür; bu arada, kendine güven ve genişlemeyi saplantı haline getiren Amerika bunun kültürünün merkezi niteliği haline gelmesini sağlamıştır. O halde kendine yabancılaşma tohumlarının ekilmiş olup olmadığına karar vermek istiyorsak, insanların kendileri hakkında sunduğu pozitif kanıtlar yerine kendi yabancılaşmalarından yola çıkarak zamanlarının hakiki imgesinin ayrıntılı portresini çizen sanatçıların ortaya koyduğu kayıtlara bakmalıyız. Kapitalizm ruhu hakiki sanatı toplumun kıyı köşesine itmektedir; sanat ise asli doğasına sadık kalmak istiyorsa, burada kalmak zorundadır. Kapitalizmde, sanatçı *eleştirel* bir işlev görmeye başlar; eğer onun misyonu gerçek insanlar hakkında hayalgücünden türettiği şeyler yazmaksa, o zaman onların insanlığını eleştirel bir biçimde anlatmaya, yani onlarda bastırılmış ya da yabancılaşmış olana dikkati çekerek olumlu cephenin ardındaki umutsuzluğu gözler önüne sermeye başlar. Yirmici yüzyılın başında, bu eğilim Amerikan edebiyatında keskin hatlarıyla belirmişti. Olgucu on dokuzuncu yüzyıl kültürünün en heyecanlı zamanlarında bu tema pek o kadar açık bir biçimde göz önüne serilmezdi. Ama onu yine de özellikle özgün ve idrakı kuvvetli sanatçıların yazılarında tanırız. Örneğin, Poe vizyonunu hayalgücünün toprağında böyle kurar. Onun dehşet öyküleri, iç yaşantının -arzunun kendisinin- Amerikan deneyiminde *bağlarını*

koparmış olduğunun simgesidir. Bu sevgi olarak değil, nefret olarak arzudur: Bağımsız, yadsınan, ama tekrarlanan kötücül bir fantezi. Poe'nun yapıtlarının en büyük teması bastırılmış olanın dönüşüdür: Kara kedi, Madeline Usher ve aniden ortaya çıkıp başlangıçta kendine güvenli fakat ebediyen lanetlenmiş öznelliği ziyaret ederek ürkütücü işlevini yerine getiren daha niceleri. Benzer biçimler üreten masal ve mitostan farklı olarak, Poe tarihsel bütünlüğün büyük bir bölümünü kuşatır: Tekrar tekrar, kendi reddedilmiş hayaletleri tarafından yenilgiye uğratılan, yabancılaşmış bir öznelliğin tarihsel yerinden sökülüp alınışına tanıklık eden çılgın bir rasyonelliği, sürekli huzursuz bir rasyonellikle iç içe örülü akıl dışını temsil eder. Poe'nun öyküleri, özünde bastırılmış arzuda kendi olumsuzluğu tarafından yenilgiye uğratılan kapitalist rasyonelleştirmeye ilişkin mesellerdir.

Poe'nun eleştirisi, özneyi kendi hayali kurgularına garkolmuş, ama aksi takdirde dokunulmamış bir biçimde bırakmıştır. Bu ise, yabancılaşma konusunda daha derin düşüncelere zemin hazırlamıştır. Herman Melville edebi hayatına *Typee* ile başlamıştır. Bu yapıtta, Kuzey Amerikalı duyarlılığın ziyaretine açık, ama geriye dönüşü de olan Güney Denizi'nde, Aden Bahçesi benzeri bir cennet tasvir edilir. Bu, egemen kimliğin dışındaki doğayı temsil ettiği için modern turizm endüstrisini önceden kestirircesine oldukça popüler olmuştur. Melville bir sanatçı olarak olgunlaştıkça, doğanın yeri toplumsal bünyede değişmiş ve giderek sorunlu bir hale bürünmüştür ve Melville de giderek popülaritesini yitirmiştir. Yazar ve kamu tarafından oldukça doğru bir biçimde zındıkça bir yapıt olarak algılanan *Moby Dick* ile birlikte meslek hayatı iflas ederek çökmüştür. Melville'in unutulmasının nedeni, onun insan ile evren arasındaki ezeli ve ebedi mücadeleyi betimleyişinde değil, kapitalist büyümenin, doğanın tamamına karşı tüketici bir biçimde yürütülen -yalnızca günümüzde tarihsel olarak dolaysız hale gelen- tasarılarıyla ağ gibi kuşatılmasına ilişkin sarsıcı sezgisinde yatmaktadır. Burjuva toplumunu fazlasıyla olduğu gibi göstermiştir.

Melville'in unutuluşu, onun sanatsal duyarlılığını körletmedi. Tersine, içe dönmesini sağlayarak yabancılaşmanın gündelik ha-

yatı nasıl etkilediğini betimleyen şaşırtıcı bir dizi geç dönem yapıtın (sanatçı kırk yaşına gelmeden ve uzun bir sürgün hayatına çekilmeden önce yazılmış olan) yaratılmasına yol açtı. Edebiyat hayatına son noktayı koyan *Pierre*'de, Melville Amerikan aile hayatını mahremiyet içinde bir saadetin yeri olarak değil, samimiyet ve yakınlığın çarpılarak enseste dönüştüğü bir hayat olarak sunmaya cesaret etti. Kendi kendini maruz bıraktığı sürgünden önce yazdıklarının sonuncusu olan *The Confidence-Man*'de [Güven Adamı], Melville Amerikan toplumunu bir nehir gemisine yerleştirir ve onun bir kendi kendini aldatma, bir maskeli balo üzerine kurulu dev bir organizma olduğunu gözler önüne serer. Bu eşsiz yapıtta, Melville bir yüzyıl önceden, toplumun pop psikoloji ve sosyolojiye teslim olacağını, kapitalist sistemdeki benliğin içsel olarak sorunlar yaşayacağını, narsisizmin medet umduğu figürün firavunvari bir lidere ait olan somutluğunu yitireceğini ve meta biçiminin soluk bir gölgesi olacağını görmüş ve bildirmişti. Arı kovanı gibi kalabalık nehir gemisinin buna rağmen boş ve sosyallikten arınmış dünyasına Güven Adamı ya da Evrensel Öteki girer. İlkel efsanedeki Düzenbaz figürünün bir devamı olan Güven Adamı sosyal söylemin dokusuna sızmayı daha önce hiçbirinin başaramadığı kadar iyi başarır. Bu öyle bir dolandırıcıdır ki, geç yirminci yüzyıl teknolojisi kitle kültürü aygıtlarını onu Beyaz Saray'a yerleştirecek derecede mükemmelleştirene kadar Melville'in hayalgücü dışında Amerikan toplumu bile böylesini barındırmamıştır. Kamusal ve özel alanları birbirinden tam anlamıyla kopmuş olan bir topluma özgü parçalanmış narsisizmden faydalanan Güven Adamı benliğin boş bir kabuk biçimindeki halini istismar eder ve onaylar. Gemideki insanlara bir kimlik, kendine güven ve başkalarına güven aşılar, böylece benliklerinin iyice parçalanmasına yol açar. Kurbanlarından biri olan bir tüccara dediği gibi: "Kim bilir sevgili bayım, belki de bir zamanlar kendinizi bir başkası olarak görmüştünüz. Daha tuhaf şeyler olmuştu."

Melville'in kapitalist varoluştaki deliliği kavrayışı hiçbir yapıtında *Bartleby* adlı öyküsünde olduğu kadar zerafetle ortaya konmadı. Bu yapıtın çoğu zaman bir bilmece olduğu düşünülür, çünkü

son derece akıl dışı gibi görünen, gözle görünür herhangi bir nedene dayanmadığı için iyice öyle olan bir reddedişi anlatır. Yazıcı (ya da otomatik kopya makinesinin öncüsü olan bir yasa kopyalayıcı) Bartleby aniden çalışmayı kademeli olarak ve herhangi görünür bir duygusal neden göstermeksizin (yalnızca ünlü "Yapmasam daha iyi," sözünden başka) reddeder ve bu, günün birinde Wall Street'teki hukuk bürosunun önünde büyülenmiş gibi kalana ve Bartleby'nin tuhaf bir biçimde etkisinde kalan işverenini başka bir semte taşınmaya zorlayana kadar böyle devam eder; daha sonra toplum bu deliyi içeriye tıkar ve kendiliğinden karar verdiği açlık grevi sonucunda Bartleby ölür. Bartleby'nin reddinin, işindeki sömürü niteliği göz önüne alındığında son derece rasyonel olduğunu algılamak için asgari bir Marksist duyarlılık yeterlidir, kaldı ki bu hareketi bir yandan, özyenilgi içerdiği halde işçi direnişinin son derece insani bir biçimine örnek olurken, bir yandan da onun yerini alacak olan bir makineyle özdeşliği önceden ima eden diyalektik bir hareket olduğu için tamamen önceden bilen bir niteliğe sahiptir. Gelgelelim bu duyarlılık o kadar bastırılmıştır ki öyküyü beğenen ve öykünün "tuhaf bir biçimde duygulandırdığı" birçok kuşak yorumcu bu son derece belli anlam düzeyini ıskalar.

Öte yandan, sırf ekonomik bir yorum *Bartleby*'den fışkıran anlam zenginliğini açıklamaya yetmez. Öykünün emeğe yönelik baskının bir parçası olabilecek, ama ekonomik terminolojinin tam olarak kuşatamayacağı insanı bocalatan ve nasıl tepki vereceğimizi şaşırtan bir yanı vardır. Yalnız şundan emin olmak gerekir ki, hukuk bürosunda olanlar aile hayatından türetilen imgelerle betimlenir. Örneğin, geçmişine ilişkin hiçbir bilgi ya da bağı olmadan, sanki yeni doğmuş gibi birdenbire ortaya çıkan Bartleby ilk iş ilişkisinde sanki oradaki belgelerle besleniyormuş gibi betimlenir, bu arada işin kendine has doğası -kopyalama- büyük ölçüde ana baba ve çocuk arasında yaşanan ve çocuğun gelişiminde belirleyici rol oynayan şeylerin bir çeşit taklidi gibidir. Burada Melville sanki bu çocuk-işçi, ruh hastası Bartleby'nin olgunlaşmayı başaramadığını, dünyanın yol ve yordamını kopyalamayı beceremediğini ve bu nedenle çalışmanın sağladığı ve

sosyal hayatı yeniden üreten besini reddettiğini söyler gibidir.

Ancak işveren -öykünün anlatıcısı ve bu sıfatla okurun duyarlılığı- bir pazar günü işyerine varmak üzere olağan bir gezinti yaparak iş muhitinin terk edilmiş sokaklarından geçtiği ve işyerinde yazıcıya rastladığında, sırf ekonomik yorumu aşan önemli bir nokta ortaya çıkar. Hayretle Bartleby'nin işyerinde yaşamaya karar vermiş olduğunu anlar -bizim söylemimize göre bu, çalışma hayatı ile ev hayatı arasındaki tarihsel bölünmeye son vermektir. Anlatıcıyı derin duygulara garkeden bu keşiftir, zaten böyle de yapması gerekir, çünkü kapitalist sistemdeki kişisel hayatın tarihine en çelişkili noktada dokunmaktadır. Son derece insanlık dışı bir büro işinin kurbanı olan Bartleby tek bir delice yine de cesaretli atılımla kapitalizmin tarihini yıkmaya çalışır ve bunu, işyerinin acımasızlığına çocuklara yönelik ilgi ve bakımdan çok da kesin hatlarla ayrılmayan arzu ve insani ilgiyi getirmek için yapar. İşte bu yüzden ölmesi gerekir, tıpkı sanatçı-babası Melville'in hakikatin çok büyük bir kısmını gözler önüne serdiği için geriye itilmek zorunda kalışı gibi. Güven Adamı gibi, Bartleby de geç dönem kapitalist toplum için evrensel bir Öteki, kapitalist gelişimin daha yeni ortaya çıkmakta olan benliğini örtmeye çalıştığı bir gölgedir.

Bartleby bir işçi ve bir delidir. Ekonomik ve zihinsel alt sınıflar onun kişiliğinde buluşur. Bazı ayrıntılarla birlikte sunmak üzere seçtiğimiz üç kişi, Curtis, Jane ve Sarah ne işçi ne de delidir. Bu olgu, herkesin bildiği gibi, parayı ve belki de daha önemlisi zamanı kontrol edenler için olan psikanalitik uygulamanın gerçekliğiyle tam tamına uyuştuğu sürece uygundur. Ancak psikanalitik uygulamalar burjuva toplumunun başına dert olan ve onu aydınlatan akli rahatsızlığın çok ufak bir kısmına çaredir ve geri kalanına bakmadığımız sürece onu tam olarak anladığımız söylenemez. Çoğu ruh hastasının orta sınıftan olduğunu ve proleterlerin büyük çoğunluğunun varoluş mücadelesi içinde akıl sağlıklarını koruduklarını söylemeye gerek bile yok. Ancak yoksullar ve Üçüncü Dünya insanları arasında daha ciddi marazlara ait teşhisler ya-

pıldığı da uzun zamandır bilinmektedir.[13] Üstelik, devlet böylesi sorunları ele alma konusuna özel bir ilgi göstermektedir. O halde bütün bu niteliklerin bir araya toplandığı bir portre oluşturarak tarih ve arzunun kesiştiği hırpalanmış köşeyi ortaya koymak özellikle öğretici olabilir.

13. A.B. Hollingshead ve F.C. Redlich, *Social Class and Mental Illness: A Community Study* (New York: John Wiley, 19 58).

IX
Tetikte bekleyen

> İnsanı, Zaman'da ona uygun görülen kısıtlı yerden çok daha fazla yer işgal eden biri olarak tanımlarım, bu ona canavar yaratıkların suretini verecektir, çünkü tıpkı bir canavar gibi, zaman içinde birbirine çok uzak, geçmiş ve gelecek çağları ve bunları birleştiren sayısız günü aynı anda yaşar.
>
> MARCEL PROUST, *Kayıp Zamanın İzinde*

Hector T. proleter ve altproleter sınıflar arasında gidip gelmektedir. Bir sınıf resmi olarak bir araya gelen bir örgütlenme değil de hedefe yönelik bir toplumsal faaliyetin ya da praksisin bir plana göre yayılması olduğu için, Hector sınıf değiştiriyor dediğimizde, onun yaşamsal faaliyetini zaman zaman farklı biçimlerde paylaştırdığını söylemek isteriz. Bir proleter ya da işçi olarak emek gücünü açık bir pazarda ücret karşılığı satmaktadır; bir altproleter ya da topluma yararı olmayan biri olarak ise yardımla ya da yasadışı bir biçimde toplumun marjinlerinde yaşamaya mecbur olur. Hector işçi olmak isterdi ve yetişkin hayatının yarısını işçi olarak, kamyon sürerek, araba tamir ederek, benzincilik ya-

parak, bulduğu her işi yaparak geçirmişti. Hayatının diğer yarısında bu seviyenin altına düşmesi bazı etkenlerin talihsiz bir biçimde art arda gelmesi yüzünden oldu: Hector işsizlik düzeyinin % 25 civarında olduğu bir gruba -genç ve kentli Porto Rikolu erkekler grubuna- dahildi; Vietnam'da sol omzundan vurulduğu için kısmi sakattı; ara sıra akli dengesini yitiriyordu ve başı daima dertteydi. Bu yüzden, Hector'un aldığı yardımları Muharip Gaziler Cemiyeti ve işler içinden çıkılmayacak bir hal aldığında başvurduğu devlet hastanesi ayarlıyordu. Onunla ilk karşılaştığım yer burasıydı.

Kadın yaşlı, oğlanlar gençti, onaltılarından fazla değillerdi. İkisi birden onu parmaklığa dayamıştı ve üçüncüsü elindeki çantayı kapmak üzereydi ki Hector ortaya çıkıp onları şaşırttı. Genç oldukları halde iri kıyımdılar ve maceranın en heyecanlı yerindeydiler, üstelik sayıca üstündüler. Hector ise tersine tek başınaydı, en ufak tefek olandan daha iri değildi ve sol kolunu havaya kaldıramıyordu. Ama yine de "Durup birinin soyulduğunu seyredecek değildim" diyordu. Bir anda onların üzerlerine atlamış ve anında altlarına düşmüştü, tekme ve yumruk yağmuru yağıyordu. Ondan sonra ne olduğunu pek hatırlamıyor. Aklı başına geldiğinde, ilk net olarak hatırladığı şey Pedro'nun banyosunda, uyuşmuş bir biçimde aynadaki hırpalanmış haline bakıyor olduğu. Sonra duyduğu his, Hector'un önceden bildiği, hastalıklı bir hisse, umutsuzluk duygusuna, sonu olmayan ve orada bulunduğu süre içinde, sanki okulda bir yerden sonra işkenceye dönüşen zararsız çocuk oyunları gibi çevresini sararak ona eziyet eden insanların ortasında onların yakıcı bir acı veren alaylarına katlandığı bir dünyaya dönüşüyordu. Hector, gözleri hâlâ aynadaki yüzde, ne yaptığını iyi bilerek kemerini çözdü, bir ucunu dikkatle tavandaki boruya bağladı, öbür ucunu ise boynuna geçirdi ve banyo küvetinin kenarında durdu. O anda, arkadaşının banyodan çıkmadığını görerek telaşlanan Pedro kapıyı vurdu ve kilitli olmayan kapıyı açmak için yumruğunun azıcık bir basıncı yetti.

Hector için zaman bir bıçağın savruluşuyla başlar -lambanın

ışığında anlık bir parlama, annenin çığlığı, bedeninin masaya doğru geriye sendeleyişi, tabakların kırılması, yanağında aniden görünen kırmızı çizgi ve sarhoş babanın kapıda tökezleyişi. On iki yaşına gelene kadar babasını bir daha görüp görmediğini bilmiyor ve o zaman da sadece birkaç saat görmüş. Birkaç ufak tefek eşyasını almak için acaba hiç geri dönecek miydi? Hector bunu hatırlayamıyor; o zaman sadece on sekiz aylıkmış ve kazanın kendisini de anımsayamıyor; olduğunu sadece annesinin yanağındaki kızgın yaradan, olayı açıklamak için çıkan çeşitli söylentilerden ve en çok da babasının yokluğundan dolayı biliyor.

Hector'un söyleminde babalar yok, yalnızca yağmacı gruplar, çaresiz kurbanlar ve kendisi var, yalnız başına, kendi kuralını koyan. Hayatında her şey genellikle kötü sonuçlanıyor, ama o umudunu koruyor. Vietnam'a da o şekilde gider, gettodan kaçmak için değil, ("bizi ele geçirmeye çıkan") "Kong'u ele geçirmek için", ayrıca on beşinde erkek kardeşi Angel ile birlikte olma, onu koruma sorumluluğu ona yıkılmıştır. Hector'un mantığına göre, Angel yumuşaktır ve o sarı, hain denizin ortasında fazla şansı yoktur. Ayrıca orduda bazı çatlaklar vardır: Chicago'dan gelen ve Angel'a sataşan, sonra da bunu Hector'un arkadaşlarından altısı sayesinde görülmeye değer bir şekilde ödeyen bir punk; aynısını yapan Richmondlı bir zenci -bedelini askeri mahkemede ödemiş olsalar bile adamın cezasını vermişlerdi. Bütün bunlara karşın, ilk başta ordu hiç de kötü değildi, bir sürü dost, birkaç düşman, hokkabaz numaraları sergileme şansı bile vardı. Bu beceriyi Hector sokaklarda geliştirmiş ve askerde başarıyla sürdürmüştü. Hector'un bu numaraları yaparken çekilmiş resimleri GI gazetelerinde çıkmıştı. Bunları birer hazine gibi saklamıştı ve onda gördüğüm en iyi işaret, görmem için onları bana getirdiği zamanki sımsıcak haliydi. O resimler bana tanımaya başladığım Hector'a benzeme-yen bir adam göstermişlerdi; onun yerine neşeli bir dışadönüklük sergileyen esmer ve toy bir surat vardı, ruhu doğrudan gözlerinde yansıyor ve orada sanki kapısının önünde konuğuna hoş geldin diyen bir adam gibi duruyordu. Bu çehreyi, o anki içe işleyen bakışıyla ve hafif de olsa daima var olan seğirmeyle kendini bir av

gibi gören harcanmış çehreden ayrı kılan şey, sadece aradan geçen dokuz yıl ve askeri saç tıraşı değildi.

Üstteki gösteriler sona erip de Devlet'inin düşmanını yenmeye cepheye gönderildiğinde, Hector bir av olmuştu. Max Weber askeri çarpışmanın, askerin "yalnızca savaşta ölmeye özgü bir kutsal ölüm yaşamasına" neden olduğunu yazar. "Muharebe alanında ölüm kaçınılmaz ölümden farklıdır, çünkü kişi savaşta, ancak savaşta onca ağırlığıyla, bir şey *'için'* öldüğüne *inanır*," [İtalikler Weber'in].[1] Hakikaten, buna *inanabilirdi*, ama inanmaya ihtiyacı yoktu; çarpışanların böyle bir şey hissetmemesine, yalnızca anlamsızlığa düşen ve sık sık anlatılmaz bir korkuyu alevlendiren amansız bir dehşet duymalarına neden olmak Hindçini'deki savaşın bir özelliğiydi. *Savaş ve Barış*'ta, Borodino'daki muharebe alanında dolaşan Pierre kendilerini tasasız bir biçimde unutuşa atan ya da birdenbire hiçten bir topun gelerek onları parça parça etme olasılığını umursamazlıkla bekleyen insanlarla karşılaşır. Vietnam'daki Amerikan taburlarını dolaşan benzer bir gözlemci böyle bir şeye pek az rastlardı. Daha ziyade, birbirine sokulmuş durumda, delirmiş ya da haplarla uyuşmuş, ara sıra olağandışı barbarlık eylemleri gerçekleştiren insanlar -Hector ve onun gibilergörürdü. Bu ruhsal çöküntü Amerika'nın savaşı kaybetmesinin esas nedeniydi, çünkü değer verdikleri ve onları bir araya getiren bir şey için dövüştüklerini bilen düşmanı ele geçiremedi. Tersine, Amerikalıların payına düşen yalan ve umursamazlık içlerinde en kötü olan neyse onu dışa vurdu; Hector gibilerini mahvetti, savaş sonrası o umursamaz narsisizm devresinde toplumun geri kalanı tarafından pek çabuk unutulmalarına neden oldu.

Amerikalılar genellikle, ne durumda olursa olsun, ne büyük bir beceriyle numaralar yaparsa yapsın, Hector'u silmek ister, çünkü o ırk olarak aşağılanan bir kesime, yani emperyalizmin yuttuğu sabık kırsal kesime aittir. Ancak sonsuz sisli geceyi, hastalığı, kara mayınlarını ve karanlıkta açılan ateşi karşılamak için vatanseverlikle

1. Max Weber, "Religions Rejections of the World and Their Directions," Max Weber: *Essays in Sociology*, der. ve çev. H.H. Gerth ve C. Wright Mills (New York: Oxford University Press, 1958), S. 335.

Vietnam'ın balta girmemiş ormanlarının cehennemine indiğinde, varlığını duyurup ulusal bilinci lekelemesin diye bir şifre haline getirilmişti. Vietkong kurşunu Hector'u arkasından -omzundan- vurduğunda, fantezileri ve olgusal gerçeklik arasındaki farkı ayırmayı bırakmıştı. Sakat kalma, somut yaralanabilirlik duygusu onun durumuna son noktayı koymuştu: Ona yardım edebilecek olanlara karşı yırtıcı, çılgınlıklar yapabilecek ve saldırgan hale gelmişti. Hector sakinleştikten sonra, bir ay içinde, Mor Yürek madalyasıyla ve hatıra olarak Bob Hope'tan aldığı kısa şiirle Muharip Gaziler Cemiyeti'ne teslim edilmeye hazırdır.

Toplumsal unutuşun yeri bürokrasidir. Rasyonellik ve kişilerüstü adalet adına düzensiz hisleri zorla söküp atmak toplumun bir yöntemidir. Bunun birçok avantajı vardır ve her halükârda karmaşık kurumların işlemesi için gereklidir. Ancak hislerin genellikle olumsuz olma eğilimi taşıdığı düşman bir toplumda, bürokrasi yalnızca rasyonelleştirilmiş bir adalet uygulamaz; aynı değerde önem taşıyan olumsuz hislerin ya da bunların bize hatırlatabileceklerinin zihnin gerilerine itilmesini sağlar. Hector'u sakat bir biçimde VA'ya (Muharip Gaziler) postalamakla, Amerikan toplumu gerçekten ilgi ve bakım göstermek zorunda olmadan onunla ilgilendiğini; onu bazı form ve belgelerin altına gömerek Hector'a resmi bir adalet uyguladığını öne sürüyordu.

Sonraki sekiz yıl Hector bürokrasi tarafından yutuldu. Tek ayrımsanabilecek gelişme emekli asker kurumlarından sivil kurumlara doğru ağır ağır kayışıydı. Hector'a, sanki ömrünün yarısı floresanla aydınlatılmış çirkin odalarda, sırada durarak ya da Day-Glow marka sarsak plastik sandalyelerde hareketsiz oturarak geçmiş gibi geliyordu. Periyodik olarak, önce de söylediğimiz gibi, genellikle son alınan/ilk kovulan tarzda çalışıyor ya da çete işi bir girişime katılıyordu ve işi piyasanın kaprisi yüzünden vakitsiz bir biçimde son bulduğunda, ebedi "uyum sağlama" beceriksizliği nedeniyle ilişiği kesilmiş oluyordu. Mekanik performansında herhangi bir aksama yoktu, ama kavga ve hadiseler kaçınılmaz olarak davetsiz birer konuk gibi her an ortaya çıkıyordu. Hector geçinilmesi güç biri gibi görünüyordu. Ya patron onu aldatıyor ya da

diğer işçiler ona saldırıyordu. Bazen işi bırakıyor; bazen kovuluyor; son çare olarak otlakçılık yapıyordu.

Yine de dayanıyordu. Sylvia ile evlenmiş, annesiyle kavga etmiş, evlilik yoluyla edindiği yakın akrabalarının tamamını on bir kişilik ailesine katmıştı. Kendi annesi kuvvetten düşüyor gibiydi. O küçükken, merak ve endişe yüzünden ürkütücü öfke krizleri geçirirdi. Şimdiyse, yaşlandıkça daha yumuşuyor, ama daha çok kendi köşesine çekiliyor, ortadan yok oluyor ve kendini dualara veriyordu. Ailenin merkezi ondan Hector'un kardeşlerine, kuzenlerine ve karısı yoluyla akrabalarına kaymıştı. İş olmadığında birbirlerine yardım ediyorlardı; toplumun dibe vurmuş insanlarının yaptığı gibi bürokrasiyi yenmek için birlikte sistemi hesaplıyor, karşılığında ne ediyorsa, ona göre oynuyorlardı. Evliliğin bir yılı dolmadan Johnny geldi, peşinde zafer bulutuyla. Hector bebeğin üzerine çok düşüyordu, onu gözünün önünden ayırmayı reddediyordu ve bu aşırı sahipleniciliği yüzünden oralarda şakası edilir olmuştu. Gelgelelim sevgisine bazen marazilik de karışıyordu; örneğin, hiçbir neden yokken, artık iki buçuk yaşında olan bebeğin kendisine "saygı" göstermediği fikrine kapılıyordu. Üzülen Sylvia onu mantıklı olmaya çağırıyordu, fakat Hector kanını donduran bir bakışla onu susturuyor, homurdanarak uzaklaşıyordu. Kötü ruh halleri kara bulutlar gibi bir araya geliyordu. Hector bir başka işi daha kaybetmişti ve artık daha fazla sokaklarda dolaşır olmuştu. Pedro'nun arabasını ödünç alarak Bear Mountain'a gitmiş, biraz bira içmiş ve arabayı yüksek kayadan aşağı uçurma fikriyle bir süre eğleşmişti. Yolun kıyısında bir süre arabayla gitmiş, sonra Johnny'yi düşünerek kasabaya geri dönmüştü. Ertesi gün yaşlı kadını ve gençleri görmüştü.

Hector'la konuşurken, ona resmi olarak ne etiket yapıştırılırsa yapıştırılsın, insan onun derin sorunları olduğuna -deli demek değil- inanıyordu. İlk karşılaşmamızda, ruh hastalığı ölçütünü doğrulayacak tek bir işaret bile yoktu. Cümlelerinin hepsi doğru özne ve yüklemleriyle mantıksal olarak kuruluyordu. Konuşmasında de-

yimlere yer veriyordu, ama içrek bir konuşma değildi bu, yani tuhaf sözcükler seçmiyordu; ve sorgulandığı takdirde, öyle olduğunu düşündüğü şey ile gerçekten "orada olan"ı öznelliğinin çerçevesinin ötesinde yeterince birbirinden ayırabiliyordu. Fakat her ne kadar ortak dili kullansa ve ortak gerçekliğe tutunsa da konuşmaya başladığında, bildik gerçekçi meselelerin, iradesine boyun eğmek zorunda oluşları dışında, onun zihnindekiler olmadığı ortaya çıkıyordu.

Hector'u dinlemek -ona insanın kendi günlük olağan kaygılarıyla hitap etmemek ya da onu bürokratik bir kalıba uydurmaya çalışmamak ya da ondan yararlanmamak, hatta onu sevmeye çalışmamak, sadece onu dinlemek, açıkkalplilikle ve basit bir biçimdeinsana hemen sevimsiz bir duygu veriyordu. Bu, çoktan dinleyicisini etkileme umudunu yitirmiş, ama yine de yeryüzün-deki tek misyonunun İncil'i açıklamak olduğuna amansız bir kesinlikle inanan köktendinci bir vaizin uzun ve ateşli söylevine maruz kalmaya benzer bir şeydi. Yalnızca Hector'un durumunda, incil bir kurtuluşu değil, onun yerine tehditler, yaralanmalar, karşı saldırılar ve intikamdan oluşan bitmez tükenmez bir nakaratı, edilgin, ama sel sularının kabarıp taşarak getirdiği pislik ve birikintilerle kıyılarını yıktığı bir nehir gibi, herhangi başıboş bir düşünce çizgisini bile kendine çekecek kadar büyük bir içsel kuvvetle ifade edilen bir monoloğu içeriyordu.

Daha önce de belirttiğimiz gibi, senaryo çoğunlukla Hector'un bir grup çapulcunun elinde olan çaresiz bir kurbanın yardımına koşmasına dayanıyordu. Gelgelelim başka zamanlarda o kendisi kendine eziyet edenlere savaş açan bir kurbandır ya da ona fenalık yapan bir kurttur, Hector ise kötülük yapandan öç alan bir grup kanunsuz adamın desteğini alır. Hiçbir tema bir diğerini bastırmaz, ama bütünü Bach'ın bir füg gibi sıkı sıkıya birbiriyle ilişkilidir. Fikirler merkezi konumda bir fanteziye bir şeyler katmak yerine onun çevresinde kümelenir, onu kuşatır ve derin coğrafi yapıların yüzeydeki düzensiz oluşumlar topluluğu tarafından açığa vuruluşu gibi onun biçimini dışa vururlar. Bu, elbette, yalnızca bir fikir meselesi değildir, daha ziyade olgu ve hayal ürünü arasındaki ayrımın

geri dönemeyecek biçimde yitirildiği bir dokuda örülü, gerçek ve aynı zamanda hayal edilen olaylar hakkındaki düşüncelerden oluşan ince bir katmandır. Hector nasıl gerçek olmayan şey hakkında kuruntu yapıyorsa -örneğin, çocuk okula gidecek kadar büyüdüğünde, trende onu tedirgin eden insanları "yakalama" konusunda- kısmen iradesi tarafından içlerine karışma kararı alınan gerçek olaylar üzerinde de düşünür. Bunlar, şimdiki krizini "hızlandıran olay" denen, kardeşi Angel'ı taciz eden askerlere saldırma, belalı gençlerin soyduğu yaşlı kadını kurtarma gibi olaylardır. Son olarak senaryo, sessizce boyun eğdiği çetin gerçek olaylardan da çıkarılmış olamaz; ne babasının annesini keserek yaraladığına tanık olduğu olay gibi hiçbir şekilde kontrol edemediklerinden ne de Vietnam'daki gibi, yaptığı temel bir seçimin (oysa Hector "onları enselemeye çıkan pislikleri enselemeye" gitmişti) aklına getirdiği en kötü şeyleri çok daha şiddetli bir biçimde aşan bir gerçekliğe doğru süpürüldüğü olaydan çıkarılmıştır.

Hector'un kuruntularındaki belirleyici nokta gerçek ya da hayal ürünü olmalarında değil, gerçek oldukları düşünülürse, onlar üzerinde etkin bir biçimde otoritesini kurup kuramayacağı, hiçbir şekilde dışarı atılamayacaklarından onu yalnızca deliliğe sürükleyebilecek nefret ve korkuyla dolup taşmaktan kendini alıkoyup koyamayacağıdır. O on sekiz aylıkken vuku bulan, annenin yüzünü yarma sahnesine Hector'un ne tepki verdiğini asla bilemeyiz. Ancak travmatik -yani kontrol edebileceğinden fazla- olmadığını var-saymak imkânsız, dolayısıyla radikal bir biçimde bilinçten dışarı atılmış ve bu nedenle, isteklerinin ve düşüncelerinin eğilimini biçimlendirerek, kendini potansiyel olarak her biri onun için üstesinden gelmesi gereken yeni bir fırsat olan benzer olaylara yaklaştırarak içini kanser gibi sarmıştır. Vietkong olgusunun çevresini kuşattığı Vietnam'da olduğu gibi ya da saldırganların ona çok fazla geldiği yaşlı kadın olayındaki gibi, durumu kontrol etmeyi başaramadığında, Hector dayanılmaz, her şeyi mahveden duyguların saldırısına uğrayarak apaçık bir biçimde bir ruh hastası olma yoluna girmektedir.

Kötü talihin ömrü boyunca peşini bırakmadığı Hector asla bir

parçanın bütünü olmamış, ancak daha ziyade birbirlerine ve dünyaya karşı duydukları büyük korkuyla yaşayan parça parça benliklerin bir toplamı olmuştur. Gölgesi üzerine düşen ırkçılığın hatları boyunca örgütlenmiş, bir siyah bir de beyaz Hector vardır: Koyu olan siyah parça onun içinde pıhtılaşmıştır; beyaz ise, beyaz adamın gözü olarak aldığı kendi imgesidir. Bu olmayı çok istediği, ama olamadığı, bazen de öyleymiş gibi yaptığı parçadır. Bir de ayrıca gözü dönmüş ve hayatından toz olan babayla özdeşleşen erkek Hector ile yüzü yarılmış, delirmiş ve terk edilmiş anneyle özdeşleşen dişi Hector vardır. Bu da olamayacağı bir şeydir, ama ne var ki elinde olanın hepsi o kadardır. Bu Hectorların hiçbiri diğerleriyle uyuşamaz ve bu çelişkilerin kargaşasından hiçbir zaman tutarlı bir kimlik oluşamamamıştır. Varoluş onun için daha ziyade marjinlerde hokkabazlık numaraları yapmak, olasılıkların tehdide karşı oynadığı, her şeyin asla çok da uygun olmayan bir dünya perdesinin önünde cereyan ettiği çeşitli karşılaşmalar yapmaktır.

Delilik Hector için her şeyin kendi üzerine çökmesi, duvarların yıkılmasıdır. Bu, nefret edilen siyah parça dünya tarihi tarafından şişirildiğinde ve onu ormanda Vietkong üniformasının karşısına yerleştirdiğinde, Vietnam'da olmuştur: Orada siyah Hector beyaz Hector'u öldürmek için vardır. Sonuç: Yarası, cerrahın neşteri ve oluşan yara izi, siyah ve beyaz arasındaki yarılmanın ve ardından da bir başka, erkek ve dişi -Hector için daima saldırgan babayla iğdiş edilmiş anne anlamına gelen- arasındaki yarılmanın çöküşüne yol açtığında, ikiye katlanan gözle görülür bir delilik. O zamandan beri, yabancı bir beyazlığın zar gibi ince kanatlarına umutsuzca tutunan, kendince kural koyucu Hector siyah-iğdiş edilmiş benliğin herhangi bir tezahürünün tepesinde bekleyen zulüm ve baskıyı savuşturmak zorunda kalmıştır. Gelgelelim bu parça da Hector olduğundan ve geçmişinin gerçek izi olduğundan dolayı, onun için hiçbir şekilde rahat ve huzur yoktur, yalnızca dağılıp gitmenin kıyısında tedirgin bir yürüyüş vardır. Hector bu dağılmayı savmak için üstesinden gelinmesi gereken bir felaketin yakın olduğu kaygılarıyla öylesine bunalmaktadır ki, kuşkucu, uyanık, kendi ku-

rallarını koyan, durumu elden kaçırmadan saldırmaya hazır, kısacası *paranoyak* hale gelmiştir: Bir duvar örücü.

Hector'u ilk gördüğümde, paranoyası pırıl pırıl parlayan gözlerinden ve tehlike, kurtuluş ve öç saplantısından belli oluyordu. Zulüm konusunda tam olgunluğa erişmiş herhangi bir sanrıyı dile getirmesi gerekmiyordu; tehdit kaygısı, kuşkuculuk, derin bir yabancılaşma duygusu bunun yeterli kanıtıydı. Hector o kadar sabit görüşlüydü ki, insan hemen onların altında bir sanrı yattığından kuşkulanıyordu. Bunu belki kendisi bile bilmiyordu, belki ortaya çıkaracağı sonuçlardan korktuğu için zihninin gerisine itiyordu, ama yine de oradaydı, ağzından dökülen sözcükler manyetik bir alandaki demir tozları gibi derinde uyuyan delilikle ilişkiliydi. Eğer öğelerini bir araya getirecek olsaydık, Hector'un sanrısı (ya da sanrı sistemi) şöyle okunabilirdi: "Dışarda beni tutmak isteyen kötücül bir güç var. Bu güç şimdi birinde olsa, biraz sonra başkasında oluyor ve bunlar benim düşmanım haline geliyor, bu yüzden ilk önce durdurulmaları gerekiyor. Bazen bu kişi benim peşimde oluyor, bazen de -aslında daha sık- bana o kadar yakın olan birine saldırıyor ki bu, ben de olabilirim. Bu diğer saldırılan insan bir yabancı olabilir, ama bir kez saldırıya uğradığında, benim için kendi akrabam kadar sevgili bir yakınım oluyor, o halde ya saldırıya engel olmalıyım ya da sonucuyla yüzleşmeliyim." Bu fikirlerin sanrı içermesi için Hector'un şunları da eklemesi gerekir: "Bunun böyle olduğunu biliyorum; başka türlü olduğuna dair sözüm ona kanıt göstererek beni kandırmanın anlamı yok. Ben daha iyi biliyorum, çünkü hakikatin kesinliğini içimde hissediyorum, bu da benim için aksini gösteren olgulardan daha önemli." Bütün akıl dışılığına rağmen bu sanrı, Hector'un gerçekliğinin yapısına belirgin bir katkı yapıyor -ve bu yolla, bizimkine de, çünkü ister kabul edelim ister etmeyelim hep birlikte yaşıyoruz.

Hector'la ne yapacaktım? "Sözleşme"miz -psikoterapinin çerçevesini belirleyen gayriresmi ama yine de gerekli anlaşma- hayli sınırlı bir sözleşmeydi, nedeni ise onun muazzam derecede fazla o-

lan ihtiyaçları değil, aramızdaki sınıf uçurumuydu. Bu uçurum bürokrasi tarafından özümsenmiş ve rasyonelleştirilmişti, onu aşmak için gösterdiğim bütün çabalara rağmen yine de maddiydi. Klinik çalışmalarım, kamusal ve özel olmak üzere ikiye bölünmüştü. Kamusal olanın kendisi eğitimle ilgili amaçlara adanmıştı. Genelde, zamanımı özel hastalar alıyordu, her ne kadar bu zaman her seans için belli bir saatle sınırlı olsa da belirsiz olarak geleceğe açıktı. Ancak, Hector, elbette, özel hasta olmayacaktı. O halde, onu "kısa bir terapi" -pratik anlamda değerlendirme- için görecek, sonra da ihtisasını yapmakta olan Dr. Telemann'a gönderecektim. O da Hector'la mümkün olduğunca uzun süre, yani eğitiminin sonuna kadar birlikte çalışacaktı, zaten daha sonra çocuğunu doğurmak için izin alması gerekiyordu. İlgi konusunda Hector'u hiçbir zaman kendi özel hastalarımdan ayırmıyordum, ama öte yandan sınıfsal durumumuzun kişileri aşan zorunluluklarının kendi adıma herhangi bir kahramanlığın yenemeyeceği bir yabancılaşma devreye soktuğunun da farkındaydım. Tabii bu, yan gelip yatmak için bir bahane değildi -insan elinden geleni yapmalıdır; her ne kadar kendimi Hector'un ihtiyaçlarını karşılamak için hayatımda yeterli yer açacak kadar temiz görmesem de göğüs göğüse dövüş kisvesi altında ahlâki bir masaj olan terapötik nihilizme de boyun eğecek değildim. Ancak öylesi de, benim açımdan olmayan bir bağlılığın öne sürülmesi olurdu. Hector'u on seanstan fazla görmeyecek olduğuma göre, bütün vaktimi ona verdiğimi belirtmek benim için ikiyüzlülük olurdu. İyi terapi doğruluk üzerine kuruludur. Eğer terapinin her çeşidi zorunlu olarak bir çeşit araçsal ilişki olsaydı, o zaman araçsallık konusunda doğruyu söylemek gerekirdi. Gerçekliğimiz on seanstan ibaretken -malzeme olarak ruhsal rahatsızlık çeken hastalara ihtiyaç duyan bir eğitim programı olmasaydı, bu kadarı da olmayacaktı-, kalkıp da ikimiz arasında varoluşsal bir birlik olduğunu ilan ederek dolaşamazdım. Böyle şeyler kişiler arasındadır ve bu konuda olmamışı olmuş gibi gösteremezsiniz, çünkü aşırı duyarlılık herhangi bir insanın, özellikle de paranoya eğilimli kişilerin özelliğidir. Paranoyak kişinin savunmacı uzaklığı sınırsız

arzunun hassasiyetine karşı bir sınır oluşturur.

Deyiş yerindeyse, Hector'da çok fazla şey kışkırtmamaya dikkat etmeliydim. Bildik bir mengeneye sıkıştığımı görüyordum. İyi terapi daima arzuyu harekete geçirir, çünkü araçsallığına rağmen hayatın geri kalanından daha sahicidir. Gelgelelim arzu tehlikelidir. Dostoyevski'nin Büyük Engizisyoncusu buna işaret eder: Tarihsel dünyada insanların hepsi genellikle güvenliği ve arzuyu uyandıran bir özgürlük yanılsamasını tercih eder. Paradoksal olarak, Hector'un uzun süre maruz kaldığı berbat bürokratik beceriksizlikler bir çeşit garanti sunmuştu. Taştan göğsü erken davranıp özlemi kendine çeken, vermeyi reddeden bir anne olarak daima oradaydı. Yalnızca onu dinleyerek bundan daha iyisini yapabileceğimi iddia etmem bir kendini beğenmişlik değil. Ancak bu şekilde kötüye gitme erken bir ayrılıkla birleşseydi, zor zamanlar geçirirdik. Ancak Hector umutsuzdu ve şans ikimizi bir araya getirmişti. Davayı yarıda bırakmak olmazdı, sonuna kadar gitmek gerekiyordu.

Alternatiflerin sınırlı olduğu düşünülürse, ilk hedefim Hector'u daha da kendini kaybetmekten alıkoymaktı. Yardım elde etme beklentisiyle zaten sakinleşmişti ve artık intihara teşebbüs edecek gibi değildi. Muharip Gaziler yıllardır ona sakinleştirici ve antidepresanları dayamıştı. İlk başta reçeteyi değiştirmemeye karar verdim, gerçi uzun vadede hedef elbette onu bunlardan soğutmaktı. Sosyal merdivenin alt basamaklarında olan kronik bir biçimde rahatsız hastaların durumunda olduğu gibi, akıl sağlığı bürokrasisinin taştan emziğinden gelen tek cömert şey yığınla haptı. Şişirilmiş bilim, sayısız insanın çehresi olmayan psikiyatristler tarafından edilgin bir biçimde uyuşturucu haplarla tedavi edildiği gerçek hayattaki uygulamanın ağzında pamuk şekeri gibi erimektedir. İlk karşılaşmamızda gördüğüm kadarıyla, Hector'un durumu da böyleydi; fakat onun işine burnumu sokmaktansa -ki bu birçok değişken devreye sokacak ve itibarımı yükseltecekti- birkaç hafta boyunca her şeyi kendi haline bırakmaya ve sadece dinlemeye karar verdim.

İlk başta, her şey çok iyi gitti. Ben onu dinler ve durumunu açık

bir biçimde ortaya koymasına yardımcı olurken, Hector da bana burada aktardığım öyküyü anlattı. Gelgelelim, dördüncü seansta, samimi bir biçimde benim hakkımda sorular sormaya başladı ve beşincide uzun zamandır aradığı yanıtları verebilecek bir uzman olduğum kanısına vardı. Anlarsınız ya, daha önce hiçbir psikiyatriste sözünü bile etmediği bazı özel soruları vardı.

"Onları yanıtlayacak özel bir güce sahip olmasam da sorularını duymak ilgimi çekecek."

"Tamam, ama uzun zaman okula gitmişsin; çok şey biliyor olmalısın.... Baştan beri senin gibi bir doktor bulamamış olmam çok kötü. Belki de bu işin çoğunu yıllar önce temizlerdim, kim bilir?"

"Sanırım birkaç hafta içinde ayrıldığımız zaman ne olacağını merak ediyorsundur, belki biraz da üzülüyorsundur."

"Yok canım. Bütün bunları anlıyorum. Sen meşgul bir adamsın, bir profesörsün, değil mi? Öğretme işinde sana yardımcı olduğum için memnunum. Belki benden bir şeyler öğrenen genç doktorlar başkalarına bana olduğundan daha iyi bakarlar. Belki şehre, işyerine seni görmeye gelirim.... Yok yok, şaka yapıyordum."

"Seanslarımızın bitiyor olduğu fikri sana acı veriyor."

"Kesinlikle değil. Bana verilen için minettarım. Sana Angel'ın geçen gün nasıl bıçaklı saldırıya uğradığını anlattım mı?"

Ve yine başlamıştı. Aramızdaki "özel sorular"la ilgili başka bir laf duyulmadı.

Hector bir sonraki seansı kaçırdı. Yedinci buluşmamız için ortaya çıktığında, gözleri birer ok misali insanı vahşi bir bakışla delip geçiyordu ve bir saat boyunca öyle kaldı. En sonunda öykü utançla yüz kızartacak biçimde ağzından döküldü. Bir önceki hafta gelmekten korkmuştu. Çünkü seanstan bir önceki gün yaşlı kadını soyan genç soyguncular dan biriyle karşılaşmıştı. Çocuğu dar bir sokağa kadar kovalamış ve onu 5'e 10'luk bir kalasla eşek sudan gelene kadar dövmüştü. Hector birdenbire yaptığından pişman olmuştu. Sopasını bırakmış, çocuğa son beş dolarını vermiş ve kaçmıştı. İki gün orada burada dolaştıktan sonra eve geri dönmüştü.

Ertesi hafta Hector ağzını mühürlemişti, Porto Rikoluların ha-

yatta kalmak için Yanki yöntemlerini öğrenmek zorunda olduklarına ilişkin ağız kalabalığı türünden sözler söyleyip duruyordu. Bir sonraki hafta hiç görünmedi ve bir daha da kliniğe dönmedi. Nihayet ona telefonla ulaştıklarında, Hector artık hizmetimize ihtiyacı kalmadığını söyledi.

Daha sonra olanları Hector'u hastanenin acil servis odasında gören ve koğuşta onunla ilgilenen Dr. Telemann'dan öğrendim. Son karşılaşmamızdan aşağı yukarı üç hafta sonra Hector artık yerleşmiş ve hatta birkaç ufak tefek iş bile bulmuş gibi görünüyordu. Derken Sylvia'nın küçük kardeşi Jose bir kavgada bıçaklanmıştı. İki gün sonra, Hector'un annesi tekrarlanan astım yüzünden hastaneye kaldırılmıştı. Her ne kadar hemen taburcu edildiyse de, Hector onun ilk hırıltısıyla bir girdabın içine düşmüş gibi olmuştu. Yemek yemiyor ve saatlerce pencereden dışarı bakıyordu. Sylvia onunla iki çift laf etmeye çalıştığında, ona hırlıyor ve kafasında bazı "özel sorular" olduğunu ve bunların onu ilgilendirmediğini söylüyordu. Bir keresinde onu şiddetle itmiş, sonra da pişmanlıkla ağlamıştı. O zamana dek dine inanmadığı halde İncil'i alarak dua etmeye başlamıştı.

Bir gün Sylvia alışverişe gitmiş ve Johnny'yi Hector'a bırakmıştı. Geri döndüğünde, iki kat merdiven aşağıdan çocuğun çığlıklarını duydu. Merdivenleri tırmanırken daha kapıya varmadan gazın kokusunu aldı. İçerde Sylvia'yı şöyle bir sahne karşıladı: Fırın kapağı açıktı, önünde Hector süt kutuları ve oyuncak küplerden oluşan küçük bir sunak olduğu aşikâr bir şey hazırlamıştı. Sunağın üzerinde iki mum, birkaç kararmış salata yaprağı ve biraz tütsü vardı. Johnny köşede feryadı basıyordu: Hector ise diz çökmüş, geçici düzeneğinin başında cam gibi donuk gözleriyle kendi kendine mırıldanıyor ve titreyen ellerle bir kibrit çakmaya çalışıyordu. Yanı başında yalnızca titremesine değil, bedeninin üst kısmının şiddetle sarsılmasına da bağlı hayat kurtaran bir beceriksizliğin kanıtı olan bükülmüş kibritlerden oluşan küçük bir yığın duruyordu. Sylvia bir çığlık atarak kibritleri, sonra da

Johnny'yi kaptı, gazı kapadı ve aklı başından gitmiş olan kocasını ikna etmeye çalıştı. Bu eylemlerin hepsini başarmıştı, ancak sonuncusu dışında, çünkü Hector mantığın ötesindeydi. Annesinin evine kaçarak ordan polisi aradı. Geldiklerinde, Hector gitmişti.

Büyük kentlerde her yer birbirine bağlıdır ve oralarda kimse kamusal bir sınırı aşmadan ve bir huzursuzluk yaratmadan uzun süre ciddi biçimde deli kalamaz. Polis bu tür zararlıları sosyal bünyeden ayıklama ve düzen için uygun bir mekanizmadan geçirme görevi görür. Böylece Hector on sekiz saat sonra metro raylarında tek başına avare dolaşırken ve saçmalık olduğu kanaatine vardıkları bir şeyler mırıldanırken yakalandı, otoriteler derhal gideceği yerin sosyal organizmanın böbreği dedikleri yer olduğu sonucuna varmışlardı: Psikiyatri acil servisi. Sıradan ve sıradışı delilik arasındaki sınırda genç psikiyatristler devriye gezer. Sıradışı deliliğin günlük söylemde kabul edilemez olduğu ve böylece acil servisin filtresinden süzülerek hastane sürecine girmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Hector'un sınır çizgisini geçtiği konusunda en ufak bir kuşkuya yer yoktu. Heyecan ve sabırsızlık içinde ileri geri konuşma ve çaresiz bir şaşkınlık içinde kendi kendiyle meşgul olma arasında ani gidip gelmelerin yanı sıra dağılmış görünümü de bunun için yeterli bir kanıttı. Ancak çevredekilerin ilgisini en çok çeken onun söyledikleriydi.

"Özel yanıt"ın kendisinde olduğunu avaz avaz bağırıp duruyordu. Uzun zaman gizlilik içinde Kuzey'in beyaz şeytanlarının tahakkümü altında ezilen halkının geleneklerini incelemişti. Şimdi artık aydınlaşmıştı. Hector T. gerçekten budala, meteliksiz, işsiz ve hayatı kaymış bir Porto Rikolu değildi. O halkının kerametinin, kabileye ait babadan oğula geçen bilginin mirasçısıydı. Evet, Hector Karanlıkların Prensi'ydi ve Karanlık, Işık'ın karşısına çıkmıştı işte. Yüzyıllar boyu, Işık'ın efendilerinin yeryüzünü yönettiğini söylüyordu. Ama bunlar Şeytan'ın güçleriydi. En başta, aydınlık ve karanlık bir ve tekti, ne var ki maddi evreni yönetecek olan zalim ilke onları birbirinden ayırdı ve dünyayı yanlış ışığın âlemi olarak yarattı. Biz bu ışığın yanlış olduğunu biliyorduk çünkü saçtığı

gölgelerin hiçbir anlamı yoktu ve hepsi aynı yönü gösteriyordu. (Hector bu noktada heyecanla tezini kanıtlamaya girişti; bunu gözleri faltaşı gibi açılmış iki öğrenci ve Dr. Telemann'ın hayrı için nutuk attığı acil odasının tek ışık kaynağı olan 150 wattlık bir ampulun altına uzattığı çıplak ellerinin gölgesini göstererek yapıyordu.) Hakiki ışık, Hector'un Tanrısı Ahura-Montezuma'nın ışığı, aynı anda bütün yönlere gerçekten aydınlatılmış şeylerin parçası olan maddi bir gölge saçıyordu. Dört bin yıldan beri dünya kötü ışığın esareti altındaydı, dünyanın esmer insanları şu güne, Tanrı Ahura-Montezuma'nın Işıktaki-Gölge ilkesini vazetmesi ve ilahi sırları göstererek insanları selamete eriştirmesi için Hector'u seçtiği güne kadar beyaz ışığın esaretinde yaşıyordu. Hector neden seçilmişti peki? Çünkü o insan türü içindeki en büyük yabancıydı, ve onun genital organlarının sihirli bir gücü vardı ve bu güç onun şahsında erkek ve kadın üreme organları tek bir insanda bir araya geldiğinde yaşanabilecek bir deneyime imkân veriyordu. Hector'a bakılırsa, penisinin ucundaki delik gün geçtikçe genişliyordu. Bu ondaki sihirli işaretti. Bir gün bir palmiyenin gölgesinde otururken göz kamaştırıcı bir vukufa eren Hector farkına vardı ki, günden güne genişleyen delik ona penisinin ortasında bir vajinanın doğmaya çalıştığı müjdesini vermektedir ve o yeni bir türün ilk genital organı olacaktır. Bu organı sayesinde kendisi gibi androjen yeni bir ırk doğacak ve bu ırk hakiki tanrı, Hıristiyanların, Yahudilerin ve Müslümanların tanrısı üzerinde olan, onların tanrılarının saçtığı yanlış ışıkların, insanları şaşırtan ve onların beyaz şeytan tarafından köleleştirilmelerini sağlayan ışıkların gölgesinde kalmış, insanlığı birleştirmeye muktedir tek tanrı Ahura-Montezuma'nın istediği yüce birliği sağlama görevini üstlenecekti. Onların en büyüğü İsa da dahil olmak üzere, bu küçük tanrılar bu düşkün dünyadaki insan suretleriydiler sadece. Ama Ahura-Montezuma, bir insan, yani kendisi, Hector T. onu daha fazla arzu edebilecek kadar değişene kadar, mutlaktı ve bütün tariflerin ötesindeydi. Hector bu hastanede olmaktan memnundu, biliyordu ki burada hekimler mükemmeldi ve vakit geçirmeden genitallerindeki dönüşümü tamamlama işine girişebilirlerdi.

Dr. Telemann, "sanırım itkilerini kontrol etmene yardım etmemizi istiyorsun" demiş ve Hector'u hemen yukarı paketlemişti. Bu çılgın adam odadan çıkar çıkmaz bir öğrenci ötekine dönüp, "buna biz düşüncede düzensizlik deriz, çaktın mı?" dedi.

KISACA İNSAN

Kalmaz ortada acıma
Yoksulluk olmayınca;
Ne de merhamet
Bizim gibi mutluysa millet

Birbirini korkutup barışı aradıkça
Sevgiyi kendine sakladıkça;
Zulüm sarar dört yanını
Pusularla tutarlar yollarını.

İlahi korkularla kalakalır baş başa
Ağlar gözyaşları yağar toprağa;
Ve alçakgönüllülük kök verir birdenbire
Ayaklarını bastığı yerde.

Derken bir gölge gibi yayılır hüzünle
O giz kafasının üzerinde;
Bir tırtıldan sineğe
Her şeyi o giz beslemekte.

Ve taşımakta düzenbazlığın meyvesini
Belli ki dayanılmazdır lezzeti;
Derken bir sırtlan yuvası o uğursuz gölge
Karanlığını saçar her yere.

Karalar ve denizlerin Tanrıları
Çok aradı Doğuda bulmak için o ağacı;
Tüm çabaları boşunaydı oysa
O ağaç insanın beyninde boy atmakta.

William Blake, *Songs of Experience*

Hector'un gönderildiği koğuş o günlerde tamamen Dr. Acheson'ın yönetimindeydi. Onun altında düzenli bir emir komuta zinciri ve iş bölümü uzanıyordu: Çeşitli danışman psikiyatristler, bir şef ve şef yardımcıları (bunlardan biri Dr. Telemann'dı), psikologlar, sosyal görevliler, bir takım aktiviteleri yöneten terapistler ve nihayet bütün operasyonun şok taburları ya da acemi birlikleri olan hastabakıcılar tayfası. Malum nedenlerle, hemşireler ve hastabakıcılar ya da yardımcı hemşirelerin hepsi siyahtı ya da Üçüncü Dünyalıydı; buna karşılık tüm doktor ve yönetici takımı beyazdı. Siyah ve Üçüncü Dünyalı kesim içinde, orduda olduğu gibi, sıkı bir emir komuta zinciri ve bu zincirin tepesinde hastane bürokrasisi içinde yükselmeye uygun resmiyeti ve bir nebze de olsa merhameti şahsında birleştiren siyah bir kadın, Başhemşire Watson vardı. Bunun sonucu olarak, başhemşire Beyaz Anglo-Sakson Protestanlara özgü huyları olan biri olarak tanınıyordu. Onun altında, başkalarıyla birlikte, başından beri idare edilmesi özellikle zor bir hasta olan Hector'a özel refakatçi olarak görevlendirilmiş olan Jiminez vardı. Jiminez duygusuz, vurdumduymaz, ağzından kerpetenle laf alınan biriydi ve açıktan açığa Hector'un çılgınlıklarından hiçbir şey anlamadığını itiraf ediyordu ve işgününün yarısını alan personel toplantılarında *El Diario* okuduğu için ara ara cezalandırılması, hatta "görevlendirilmek"le tehdit edilmesi gerekiyordu. Ne var ki, Başhemşire Watson'ın gözlemine göre, Jiminez yanında olduğunda Hector daha az gergin oluyordu ve ne zaman Jiminez izinli olsa ya da başka hastalarla ilgilense, Hector'un durumu, hapishane pskiyatrisinin kuralları uyarınca, yüksek dozda Thorazine ve hatta çok daha dehşetli olan tecrite atılmayı gerektirecek kadar kötüleşiyordu. Çelik kapılı, küçücük bir mazgalı ve içinde çıplak bir yatağı olan bu tecrit odası koridorun sonundaydı. Koğuş bir bütün olarak daha çok bir mezbahaya benziyordu; birçok cezaevinde olan hasta koğuşları gibiydi ve, görünüşe bakılırsa hortumla kolayca yıkanması için portakal renkli fayanslarla döşenmiş, çıplak duvarlarla kaplıydı; bütün mekân zar zor aydınlatılmış koridorlarla merkezi bir havalandırmaya açılıyor ya da daha doğrusu, teslim oluyordu. Ve bu koridorların en u-

zununun sonunda olan tecrit odası ise bu mezbahada sakatatın boşaltıldığı, zaman dışı bir mekândı; koğuş cemaatine bile uygun olmadıkları ortaya çıkmış süprüntüler kendilerine çekidüzen verene kadar buraya tıkılırdı. Hector üzerinde birkaç kibrit çöpü saklamış olmalıydı ki, bunak bayan Nussbaum'un üstüne işediği için kapatıldığı tecrit odasındaki yatağı ateşe vererek zaten sinirleri bozuk hastane personelinin paniğe kapılmasına neden olmuştu. Verilen alarm, itfaiye alevleri söndürene kadar bütün hastaneyi felce uğratmıştı. Başhemşire Watson olaya ilişkin rapor tutmak için fazla mesai yapmak zorunda kalmış ve Dr. Acheson soruları bizatihi yanıtlamak üzere hastane yönetimince çağrılmıştı. Yıllık devlet denetiminin hemen öncesinde, laçka koğuş yönetiminin başına bela olan birkaç benzer olayın hemen ardından gelen Hector'un yangını, Psikiyatri Bölümü'nü çok şaşırtmış olacak ki, neredeyse bir oturumun tamamını almış ve zaten işi başından aşkın personeli tam anlamıyla dehşet verici kâğıt işleri ve denetim altında bırakarak canından bezdirmişti. Sonuçta, Hector'un vakasına çok daha titizlikle eğilme gereği doğmuş ve Jiminez de onun yanından ayrılmaz olmuştu.

O günlerde hastanede İngiliz kökenli yaşlıca bir psikiyatrist daha vardı. Dr Taunton, II. Dünya Savaşı sırasında komando olan, daha sonra uzun süre eriyen imparatorluğun uzak diyarlarında sürten biri olarak, bir parça karanlık bir geçmişi olsa da renkli bir kişiydi. Nasıl olmuşsa diplomasını almış ve psikanalitik eğitimin formalitelerini yerine getirmemiş olsa bile, psikiyatri camiasının bir kesimi içinde ortodoks olmamakla birlikte çok açık zihinli bir psikoz öğrencisi olarak ün kazanmıştı. Dr. Taunton'u Hector vakasında yetkili tayin etmek Dr. Telemann'a nasip olmuştu. Taunton haftanın çoğu günü özel muayenehanesinde çalışıyordu ve bölüme ayırdığı birkaç saat sadece denetim işine yetiyordu; bu denetimler vakaların sıklıkla karmakarışık koğuşlardakinden çok daha sakin koşullarda ele alınabilmesine imkân sağlayan haftalık bir ritüeldi.

Dr. Telemann, Taunton ile birlikte yaptığı bu durum değerlendirmesini haftanın en önemli olayı olarak görüyordu; bunun nedeni kısmen yaşlı beyefendiyle birlikte olmaktan geliyordu, ama

asıl neden Hector vakasının ilginç olduğu kadar, Dr. Telemann'ın aklını karıştırıyor olmasıydı. Bayan Telemann Hector'u haşin, mesafeli ve son derece kuşkucu bir kişi olarak tanıyordu; bu yüzden onu hem ipe sapa gelmez düşünceler ortaya atan ve aynı zamanda kendisini derinden etkileyebilen şamatacı bir çılgın olarak görmek şaşkınlığını daha da artırıyordu. Hector onda şefkat ve aşırı korkudan oluşan tarifi zor bir duygu uyandırıyordu; sanki Hector ona karşı koyarken bile onu yakalıyordu ve tüm daha önceki deneyimi ve esaslı kişisel meziyetleri Hector'un deliliği karşısında aciz kalıyordu.

Dr. Taunton, Dr. Telemann'ın Hector'a ilişkin anlattıklarını uzun süre dinledikten sonra, şu tavsiyede bulundu:

"Bence, yapılması gerekli ilk şey bu vakaya ilişkin belli bir perspektif sahibi olmaktır, şimdi izninizle ben vakanın bazı genel özellikleri hakkında birkaç laf edeceğim. Öncelikle, Hector için yapabileceğiniz en kötü şey onun düşüncelerini sanki normal, düzenli düşünceleri vurabileceğimiz bir mihenk taşı varmışçasına "düzensiz" addetmektir. Şayet bunu yaparsanız Hector'u cansız bir nesneye ve sanki alınıp satılabilir malmış gibi durmaksızın standart düşünceler imal eden bir makineye çevirmiş olursunuz. En azından, onu anlama fırsatını böylelikle kaçırmış olursunuz. Ama ona yapabileceğiniz ikinci en kötü şey sorunlarını hafife alıp romantikleştirmek ve sanrılarının bu kadar çekici olduğuna bakarak, onun hiçbir şeyi olmadığını varsaymaktır. Fikirlerinin dayanılmaz koşullara rasyonel bir karşılık olup olmadıkları ilginç ve esaslı bir sorudur ama Hector'daki tahribatın boyutlarını takdir edene kadar bu soruya yanıt veremeyiz. Atmışlarda serpilip gelişen türden nahif antipsikiyatriyi devre dışı bırakmak zorundayız; bunun tek nedeni o psikiyatrinin mantıksal varsayımlarının kişiyi fail olmaktan çıkarması ve onu başına gelenlerden sorumlu olmayan pasif bir kurban haline dönüştürmesidir. Ve bu yaklaşım, aslında, bünyesinde hiçbir zihinsel olayın beraberinde gelen bir somatik olay olmaksızın cereyan edemeyeceği bütünlüklü organizmalar olduğumuzu inkâr ederek, kişiyi bedenden de yoksun bırakır. Hatırlayın, *hiç kimse* psikozun gerçekte ne olduğunu bilemez; olsa

olsa daha iyi ya da daha kötü cehalet türleri vardır ve en iyi cehalet türü, bedeninki de dahil olmak üzere somut durumun tüm gerçek boyutlarına açık olan cehalettir.

Ama önce baştan başlayalım. Bir biçimde buralarda hüküm sürdüğü için sadece en kötü cehaletle başa çıkmak zorundayız. Öyle görünüyor ki, psikiyatrinin resmi kategorileri, özellikle de teşhisle ilgili olanlar, Hector'a ilişkin ilginç olan ve insanın ilgisini uyandıran ne varsa hepsini dışlamak üzere düzenlenmiştir. Bilmiyorum neden, ama öyle olduğu belli. Ama neyse, unutmayın - onu koğuşta zaptetmek için bu kadar zaman harcayan sizlere belki de bunu hatırlatmaya gerek yok- Hector çok hasta. Son tahlilde "hasta" ne anlama gelirse gelsin, biliyorsunuz ki, Hector'la başa çıkmanın imkânı yok ve ilginizi çektiği kadar sizi öfkelendiriyor da. Evet, o ilginç biri ve zaman zaman da çekici, ama aynı zamanda inatçı, iğrenç, yıkıcı, hayal edilmesi imkânsız bir nefretle dolu. Psikoz dünyayı dağıtan yaratıcı bir eylem gibidir. Ama yaratıcılıktan farklı olarak, parçaları yeniden bir araya getirmez. Yıkıcılık had safhadadır ve kişi yaratıcı eylem yoluyla başkalarıyla birleşmek yerine, onlardan daha da uzaklaşır. Sihirli bir yolla onu dönüştürebileceğinizi düşünürseniz Hector kalbinizi kıracaktır ve onun ne olduğunu görmeye başlayabilecek kadar ona yaklaştığınızda onun her an içinde olduğu dehşet uçurumu ve boşluk karşısında korku içinde sarsılacaksınız. Belki Hector'un "hastalığına" bildik insani evrenden bir tür kopukluk diyebiliriz, öyle ki gündelik gerçeklik bütün cimriliğiyle ondan esirgenmiştir ve o kendi enkazından kurtarabildiği ne varsa onlarla birlikte derinlerden dışarı patlayan bir yanardağ gibi yaşamak zorunda. Bunları zaten bildiğiniz bir şeyi vurgulamak için söylüyorum; o üşüyor, yaralı. Ve işte bu noktada tıbbi psikiyatri işin içine giriyor. Biliyorum, bu çok karmaşık bir vaka, ama bir an için olayın bu yönüne bakalım: İnsanlar kendilerini Hector'un yaşattığı dehşetten korumak zorunda. Hector muhafaza altına alınıp dışlanmalı, ve muhafazacı düşünce tarzıyla size öğretilen psikiyatrinin yaptığı tam da bu."

Dr. Telemann "evet ama bunun konumuzla ne alakası var?" di-

yerek karşı çıktı. "Her şeyden önce benim her gün yaşadığım şey Hector'dan duyduğum korku değil, ona karşı önlem almam yönünde koğuştan gelen baskıdır. Demek istediğim, kargaşa çıkarıyor ve her zamanki gibi sayımız çok kalabalık. Ne olursa olsun, ben bir doktorum, kesin teşhisler koymak ve hasta insanlara yardım edecek önlemler almak için eğitildim ve bunu talep etmemin nedenleri de bunlar."

Taunton, "Bütün mesele de bu zaten" diyerek, kaldığı yerden heyecanla konuşmasını sürdürdü. "Görüyorsun, kendi akıl yürütme standartları olan alternatif bir gerçekliğin var ve kendini bu gerçeklikle tüketiyorsun. Bu gerçekliğin Hector için var olduğunu sanıyorsun, ama aslında ona kapalı. Hector'un gerçekliğinin değil o gerçekliğin standartlarıyla meşgul olduğun için onun deliliği de günden güne böyle azıyor, sen nihayetinde Hector'la resmi dünya arasında bir hücre zarı gibisin. Demem o ki, güya Hector için yaptığın her şey aslında ona engel oluyor ve bu engel benim genelde toplumu temsil ettiğini düşündüğüm hastane bürokrasisinin tıbbi mantığı ve talepleridir.

Hector'a dönecek olursak, onu olduğu yerden çıkarmalıyız; onu bizi ondan uzaklaştıran Ötekilik kutuları içine koyup geçemeyiz. Burada nihilistlik yapmıyorum. Faydalı farklılaştırmalar yapmayı öğrenmeliyiz; yoksa, gerçeklik hepimizin içinde yüzdüğü bir pınardır. Dikkatli bir gözlemle, bu açık düşüncenin bilim olduğunu, delilleri sınamak olduğunu göreceksin. Ama dünyada, gerçek bilimle size teşhis diye öğretilen ve üzerinde çalıştığı nesnenin kendisini inkâr eden zımbırtı arasında dağlar kadar fark var.

Başka bir ifadeyle, bilimi kullanıldığı toplumsal koşullardan ayrı düşünemezsiniz. Uyuşturucu ilaçları alalım, örneğin. Bildiğiniz gibi, onlara pek sempatiyle bakmıyorum. Ele aldığım sorun türleri genellikle hiç ilaç gerektirmiyor ve ben ilaçların verebileceği zararı çok önemsiyorum. Ama mesele bu değil. Aslında, ilaçların faydasını da önemsiyorum; konuşmak ve dinlemenin yeterli olmadığı durumlar var. Birisine gerçekten özen gösteriyorsanız, zaman zaman ilaca başvurmanız gerekir. Ama önemli olan şu ki, uyuşturucular özenli bir toplumsal ilişkinin parçası olarak kul-

lanılmak zorundadır. Bugünlerde psikiyatride olup bitenler tam bunun tersi: Uyuşturucular özenin ikâmesi, temelde insanlıktan uzak bir toplumsal sürecin parçası olarak kullanılıyor. Bana öyle geliyor ki, uyuşturucular bu bağlamda kullanıldığında, potansiyel olarak oldukça yararlı bir şeyden başka bir teknolojik kâbusa dönüşüyor.

Gelelim yine Hector'a. Ben hemen uyuşturucu ilaçlar alması gerektiğini sanmıyorum, belki de hiç gerekmeyecek. Geçmişte her defasında aşırı ilaç bombardımanına tutulmuş; her halükârda, yarattığı sorunların hoşgörülemez olduğunu belirtmiş oluruz sadece. Temel nokta onunla bağlantı kurmak, özenin bazı temellerini kurmaktır. Ve bunun için söylediği şeyleri gayet ciddi bir biçimde dinlemek zorundasınız, onu ilaçlarla doldurmak şimdilik bir işe yaramaz.

Bir kere onu etiketlemeyi kesip olup biteni ayırt etmeye başladınız mı, bakın o zaman Hector ne kadar ilginç hale geliyor! Gündelik hayata asılmaya çalıştığı zamanlar sınırlı ve monoton olan düşüncelerinin delirdiğinde nasıl zincirlerinden boşaldığına dikkat edin. Belki, çok büyük bir ihtimalle üzülerek, yakıp yıkacak, ama aynı zamanda aydınlatacak da. Düşüncelerinin birlikte çalıştığınız içi geçmiş personelden ne kadar daha zengin ve yaratıcı olduğunu da göreceksiniz. İkisi bir arada, neden olmasın ki! Tekrar ediyorum, Hector'un üstün bir durumda olduğunu söylemek istemiyorum, demek istediğim daha çok çılgına çevrilen Hector'un varoluşun kıyısında düşünmek durumunda bırakıldığı, hayatın temellerini düşünmeye zorlandığıdır. Bu, psikanalizin işin içine kattığı, ailesiyle yaşadığı doğrudan kişisel hayatın çok ötesine geçer, bütün tarihe katılımıyla ilgili olmalıdır. Tarih bireyde kazılıdır ve ancak Hector'unki gibi delilik hallerinde yeniden ortaya çıkmakta olan bağlantıları görmeye başlarsınız. Bana göre bir parça şarlatan ve sapına kadar bir gerici olsa bile, Allah vergisi meziyetleri olan Jung, ilkörnekler ve kolektif bilinçdışı teorisinde bunun ipuçlarını vermişti. Jung, rüyalar ve psikoz aracılığıyla bir halkın tarihinin bireyde dışavurduğunu sezmişti.

Hector'a yakından bakın. Acılar içinde kıvranırken, ne çok şeyi harmanlayıp öğütmek zorunda kaldığını göreceksiniz: Örneğin,

yüce tanrı ve yabancı haberci hakkındaki antik Gnostik destan ya da Blake gibi yalnızca çok olağanüstü dâhilerin üzerinde çalışma ayrıcalığına eriştiği varoluşun birliğine ilişkin çeşitli fikirler. Bütün bu sistemler burjuva biliminin üstünü örttüğü varoluşun gerçek ikilemlerini ele alan, hepsi de özel tarihsel dönüm noktalarına denk düşen ortak çabalardır. Demek ki, her psikotik de tarihsel olarak konumlanmış ve çarpıtılmış biçimlerde, kendi varoluş sorunu üzerine kafa yorar. Örneğin, Hector, kendini sahte beyaz ışık tarafından gizlenen siyahlı yabancı gibi göstererek, sanrısında konu ettiği ırkçılık tarihini oldukça eksiksiz bir biçimde yansıtmaktadır; ve bunu ırkının tarihini kendi kişisel yaralanma ve kayıp babasını arama deneyimiyle örerek yapar. Bunlar birbirinden ayrı konular olmaktan çok, aynı dokunun çeşitli boyutlarıdır. Ama tıpkı gerçek bir kumaş parçasında olduğu gibi, Hector'un hikâyesinin sadece iki boyutu olduğunu düşünmemeliyiz. Ben daha ileri giderek diyeceğim ki, hastalarla çalışırken bir kapalılığı aklınızdan bile geçirmeyin. Bütüncül bir kavrayışa erişmek için yürütülen nafile gayret sadece kendimiz için bir iktidar arayışıdır. Tüm yapabileceğimiz Hector'un sanrısından onun insan topluluğuyla kopan bağlarının bazı parçalarını bulup çıkarmaktır."

"Özellikle cazip bulduğum için kuşku duyuyorum" dedi Dr. Telemann. "Karmaşık bir otopsi işine benziyor bu, bizim için entelektüel bir gezi oldu. Demem o ki, bunun Hector'a yardımı ne olacak?"

Dr. Taunton, "buradaki entelektüel tuzağa düşmediğine memnun oldum" dedi. "Hayır, bunu kendi kafamıza göre yapacak değiliz, ama bu bizi Hector'a bir hayat çizgisi belirleyecek bir konuma getirecek. Ben bunun tek yol olduğunu iddia etmiyorum, ama yalnızca, farklı bir konumdan olsa da, aynı tarihi yaşadığımız için paylaştığımız bir hakikatle Hector'u bağlantılandırabilirsek, o cemaatin bazı ölçüleri en azından potansiyel olarak belirlenmiş olur. Ama bu, Hector'un yanı başında yer aldığımız için, bizim aracılığımız sayesinde olacaktır, onda değil, onun arkasından dolanarak değil. Hector'un kendi düşüncelerinin zenginliğinden doğrudan bir anlam çıkarabileceğini düşünmek yanıltıcı ve zararlı

olur. Hector insanı bir parça hayrete düşüren şeyler yumurtlayabilir, ama onlar üzerinde düşünemez ve onları, Sartrecı anlamda, başkalarının da dahil olduğu bir projeye dönüştüremez. Bu onun için fazlasıyla hayat memat meselesidir. Hector bir özne değil denebilir... gelgelelim; normal denen insanlardan daha derin ve zengin öznellik unsurları sergiliyor olsa bile, o bunu takdir edebilecek bir konumda değil. Bizim için, Hector'u olduğu yer neresiyse orada kabul etmek demek, benliğinin bütün parçalarına, bizi ona bağlayan bağların gücünden az olmamak üzere dehşete düşüren parçalanmasına sadık kalmak demektir. Ve bu sadakat hem çok basit hem de çok, ama çok zordur; basitçe onunla olmak zorundasınız. Yani, gerçekliğine saygı gösteren, ama aynı zamanda o gerçekliği daha yaratıcı biçimde geliştirmesinin yollarını sunan sakin bir kabullenişle, onun da içinde süren hayattan yararlanarak, Hector'da olan bitene tanıklık edersiniz. Ah evet, insanlar ne kadar düşkün görünürse görünsün, nefes almayı sürdürdükleri müddetçe içlerinde bir sağaltma gücü taşır. Hector'a yaklaşımınız bir parça annenin daha çok küçük bebeğine yaklaşımı gibi olmalıdır. Bebek kozmik, ama çaresizdir ve anne basitçe onu olduğu gibi alır. Bakıcılar, örneğin belki burada bizim konuştuklarımıza kulak asmayacak Jiminez, bir biçimde Hector'a dokunabilmektedir; o oradadır, varoluşuyla Hector'a tanıklık eder. Kopuşu sağaltmak, yani Hector'un onu sağaltmasına fırsat vermek için kesinlikle zorunlu olan şey işte Jiminez'in bu yaklaşımıdır. Size de tuhaf gelmiyor mu, bizim bir öğleden sonra kazandığımızı bir haftada kazanamayan Jiminez bu yaklaşımı gösterebiliyor da, biz gösteremiyoruz! Sanırım, bu Hector'la daha çok vakit geçirmekle ilgili bir şey; bunun için kendisine elbette para ödeniyor olsa da, Jiminez'in mevkiinin çok düşük oluşu ona bir tür içtenlik ve anne şefkati kazandırıyor. Biliyorsunuz, bu nitelikler piyasada beş para etmez; bez değiştirmek gibi, bunlar kadınların işidir ya da hamallık gibi, siyahların. Ama biliyorsunuz ki, bir biçimde bu tür bir kabullenişin birim mekânında ve saate göre olduğu bir ortam kurabilirsem, Hector'u yine ayakları üstüne dikerim. Hiç yoktan iyidir, tabii ki; yara yaradır, vücudun neresinde olursa olsun. Ama biliyorum ki, eğer

gerçek bir şefkat ve bakım görürse ayakları üzerine dikilme imkânını kullanabilir, o zaman o iğrenç ilaçlara da ihtiyacı kalmaz. Aslında, onun bu tür bir kuruma da ihtiyacı olmayacaktır; olmamalı da zaten. O zaman, kim bilir neler olurdu?"

Dr. Telemann'ın Dr. Taunton'la görüştüğü aynı gün Dr. Acheson da koğuşundaki düzensizlikler için hesap vermek üzere hastane yönetiminin huzuruna çağrılmıştı ve bir sonraki gün haftalık genel toplantı günüydü. Böylesi durumlarda adeti olduğu üzere, Dr. Acheson tüvit ceketini çıkarıp uzun beyaz doktor önlüğünü sırtına geçirmişti. Elma yanakları ve biraz sarkık alt dudağıyla karşıdan bakınca bir delikanlıyı andırmasına rağmen, incecik, sivri burnuyla yaklaştıkça ortaya zavallı, perişan bir görüntü çıkıyordu. Ama kariyerine bir diyecek yoktu. Dr. Acheson mesleğinde "kaplan" olarak tanınıyordu. Daha otuzlu yaşlarının ortasında olmasına rağmen, dört tane dikkate değer kitap yazmıştı: *Psikiyatride Hastane Yönetiminin İlkeleri; Ego Değerlendirmesinde Yeni Yollar; Yirmibirinci Yüzyıl için Psikiyatri* ve tıp öğrencilerinin baş ucu kitabı *Psikiyatrik Vakaların İdaresinde İnsani Unsur.* Acheson'un amacı, kendi ifadesiyle, "iplerin ucunu bir araya getirmek", yani bütün düzeyleri tek bir sistemde birleştirmekti. Disiplini ve enerjisine gıpta etmemek elde değildi. Koğuşunu yönetir, klinik araştırmalar (ağırlıkla ilaçların etkileri üzerine) yapar, hayli kalabalık özel muayenelerini yürütür ve sayısız mesleki etkinliğe katılırken, o kadar çok şeyi yazmaya da vakit bulurdu. Acheson kesinlikle önemli bir mevkiye adaydı; doğru fırsat ortaya çıkana kadar şimdiki yerinde zamanın kendisine gelmesini beklediği söyleniyordu. Bu arada, Dr.Telemann'a ve hatta onun aracılığıyla Hector'a birkaç şey öğretmekten de geri durmuyordu.

"Pekala, Nancy, işler nasıl gidiyor bakalım? Hector'la demek istiyorum. Bugün o konu üzerinde durmamız gerekiyor, sanırım."

"İyi. Yani, Hector gerçekten çok hasta, ama vakaya ilişkin içimde bir umut belirdi."

"Güzel, Nancy, güzel, ama bu arada, belki unutmuşsundur diye

söylüyorum, neredeyse bütün o Allah'ın belası koğuşu yakıp kül edecekti. Nancy, gerçeklerden kaçamazsın. Bir umut belirmiş olabilir içinde, ama emin ol ki, olayı kavrayamamışsın. Danışmanın kim senin? Taunton mı? Sanıyorum o. Bak, başkasının işine burnumu sokmaktan nefret ederim, ama bir psikiyatrist olarak o yaşlı madrabaza aşırı yüz veriyorsun. Şunu demek istiyorum: Bu zamana kadar ne yayımlamış o? Onun o romantik mistisizmi karşısında iyi bir meslek dergisinin yargısı ne olur diye merak ediyorum. Otuz yıl geride kalmış ve, dahası özel hayatına bir bak. Neyse, o konuya girmeyelim şimdi. Vaka üzerinde duralım. Samimi olarak söylüyorum, bana göre, Hector'un kontrolsüzlüğü senin vakaya ilişkin kontrolü elinden kaçırdığının göstergesidir.

"Bu haksızlık. O adam çatırdıyor ve ben bir punduna getirip onun defterini dürmeye değil, onunla bir iletişim kurmaya çabalıyorum. Onun bu bozguncu tutumu burada kendini ne kadar yabancı hissettiğini göstermiyor mu?"

"Yine o mistik laflara başladın. Bak, Yabancılaşmacıların mesleğin Karanlık Çağlarına dönüş çağrılarına alıştık artık ve benim bu tür jargonun peşinden gitmeye ihtiyacım yok. Sana hastalarınla konuşma, onları yakından dinle demekten dilimde tüy bitti. Bir doktor ele aldığı olguyu büyük bir dikkatle gözlemelidir. Ama eğer bir şeyi akla uygun olarak ele alacaksak, önce onu teşhis etmek zorundayız ve eğer son zamanlarda yaptığın gibi laf kalabalığı içinde bu noktayı kaçırırsan, terapideki en yeni bilimsel gelişmelerle hiçbir zaman ilişkilendirmeye muktedir olamayacağın hastanın kafasının içinde kaybolup gidersin. Bak Hector'a. Adam buraya geleli neredeyse iki hafta oluyor, kartında zaman ve şizofreni üzerine bazı müphem fikir yürütmelerden başka kesin bir teşhise yönelik tek bir not yok. Biliyorsun, hastane komisyonu bir hafta içinde verilecek parayı tayin etmek için geliyor. Biz burayı düzene sokmak için kıçımızı yırtıyoruz; ve düşün, etrafı kolaçan ederken Hector'un kartını çekip çıkarıyorlar -başımıza açtığı belalar yüzünden bunu büyük bir ihtimalle yapacaklardır- ve ne buluyorlar, hiçbir tedavi planı içermeyen bir sürü metafizik karalama. On yedinci yüzyılda yaşamıyoruz ve daha önemlisi, elindeki vaka sadece bu da değil.

Burada bir çalışanlar cemaati oluşturuyoruz ve hasta kartı da hem şimdi hem de gelecekte herkes için anlaşılır olması gereken bir yasal belge. Ve bu belge Hegelce değil, onların anlayacağı bir dilde olmak zorunda. Burada sadece doktorlardan söz etmiyorum. Watson da var ve onun denetçileri, ayrıca sosyal görevliler, gönüllü kuruluşlardan gelenler ve psikologlar. Ve bu daha başlangıç. Paramızı sağlayan, merkezdeki İnsani Düzenleme Bölümü kadar -biliyorsun, bize para vermeleri için bir teşhis görmeleri gerekir- hastane yönetiminin kendisini de unutma; devlet zihinsel sağlık bürosu da cabası, ki bu büronun elinde bütün nüfusa ait kesin klinik verileri toplayacak yeni model merkezi bilgisayarlar var. Biliyorsun, onların sistemlerinde "yabancılaşma" diye bir girdi yok. İşleri arapsaçına çevirip, araştırmayı Taş Devri'ne geri götürerek ne yapmaya çalışıyorsun? Son olarak, o kart pekâlâ bir gün mahkemede kullanılabilir. Ortalama bir yargıcın "yabancılaşma"dan ne anlayacağını düşünüyorsun? Gülüp geçecektir buna.

Ama şimdi bütün bunları bir kenara bırakalım. Biliyorsun ki, ben daha çok Hector'a burada nasıl bakıldığıyla ilgiliyim. Ve söylemeliyim ki, ona hiçbir ilaç verilmiyor oluşu karşısında şaşırdım. Zatürree olmuş birine penisilin vermez de ne yaparsınız? Bak, ben bağnaz biri değilim. Kişi olarak, kontrollü bir biçimde bir iki ilaçsız tedavi deneyi umurumda değil. Ama biz bunun için kurulmadık. Biz sınırlı kaynakları ve belli kuralları ve beklentileri olan bir kamu kuruluşuyuz. Hector'a bir ayrıcalık tanırsak, bütün koğuşun altını üstüne getirecek, kaynaklar içinden haksız bir pay alacak ve haylaz bir velet gibi davranacaktır; bana göre şimdi yaptığı şeyin adı da budur. Jiminez'in koğuşta genellikle tek başına çalıştığını biliyorsun. Bütün gün Hector'a göz kulak olursa, öteki hastalara nasıl bakacağını düşünüyorsun? Her zaman olduğu gibi kapasitemizin üzerinde insanla uğraşıyoruz ve son zamanlardaki bütçe kesintileriyle birlikte, normal olarak ilaçları verilen hastalarla baş edemezken bir de personel sayısında indirim yapmak zorundayız. Hector'a odaklanabilelim diye öteki hastaları uyutmamızı mı istiyorsun? Uyguladığın politikanın yarattığı hıncı düşün. Neyse, şimdiye kadar bilimsel olarak kanıtlanmıştır ki, i-

laçlar psikoz vakalarıyla baş etmek için zorunludur. Tanrım, yalnızca Tofranil hakkında yayımlanmış on binlerce araştırma yazısı var! Bu kadar kanıtın ağırlığı dururken, saati geri çeviremezsiniz. Hastalarını iyi etmek istiyorsan ve mesleğinde ilerlemek istiyorsan, her dakikanı kitaba uygun harcamak zorundasın. Modası geçmiş laf kalabalığına harcayacak zamanımız yok bizim!"

Dr. Telemann Acheson'ın paylamalarına şaşırtıcı bir direniş ortaya koyuyordu: "Koğuşa zarar vermek istemediğimi biliyorsunuz. Ama Hector yıllardır verilen ilaçlarla o kadar dolmuş ki, insan gelince biraz soluklansın diye düşünüyor. Ve ilaçlar arttıkça, sıklıkla yıllar sonra, yan etkileri de ortaya çıkıyor. Ama her şeyden önce, bu uyuşturucular Hector'u kendinden uzaklaştırıyor. Onu çabucak narkotik maddelerle doldurmam sanki ona 'sen sana tahammül edemiyorsun' demeye benziyor. Sizin söylediğinize göre, biz bu kişiyi, Hector'u ele almak ve onu mekanik bir şeye çevirmek zorundayız, çünkü toplum ona bakım için gerekli kaynakları sağlayamıyor. Siz ona bir kişi gibi değil de bir şeymiş gibi yaklaşarak onun psikozunu kendisine kanıtlıyorsunuz. Burada durup onun başına neler geleceğini seyretmek beni hasta ediyor."

Dr. Acheson hiç tınmadı. "Şimdi duygusallaştın ve, daha kötüsü, hastanla fazla yüzgöz oldun. Bu pembe dizi değil Nancy, artık sen bir profesyonelsin ve bu sulusepken kadın dergisi ağızları hiçbir işe yaramaz. Yürek burkan hikâyeler anlatmak yerine teoriyi iyice ve sıkıca bellemek senin Hector'a gerçekten yardımcı olmanı sağlayacak. Hector hasta dedin, öyle değil mi? Peki âlâ, hastalığı neymiş görelim. Eğer onunla kesin teşhise yönelik bir görüşme yapma ve sonuçlarını güvenilir kıyaslamalarla sınama zahmetine girmiş olsaydın, Hector'un oldukça hasarlı bir egosunun olduğunu keşfetmiş ve vakayı arap saçına çevirmek yerine, kıt kaynaklarımızı doğrudan ayağa dikilmesi gereken bu ego işlevlerine yönlendirmiş olurdun. Gerçekçi ol: Dünyayla savaşa tutuşamayız; biz doktoruz, asi devrimciler değil ve işimiz hastalara yardım etmek. Bir sürü sendika ve dernek, talepleriyle şehri bir bunalıma sürüklüyorsa, bu bizim sorunumuz değil; ancak en etkin ve bilimsel olarak güvenilir tedavi yöntemlerine prim kazandıracaksa, o

zaman başka. Ben de onurla o krizi bunalımı yaşarım. Ve birisinin benliğine "tahammül edememesi" gibi müphem ve belirlenimsiz meselelerden endişe etmeyi bir kenara bırakıp *ölçülebilir* ego işlevleri üzerinde odaklanırsan, o zaman sen de kendini işe verebilir ve çöp kamyonunla Hector'un egosundaki bazı deliklere girip çıkabilirsin. Örneğin, onun gerçeklik testine, ahlak yargısına ya da saldırganlık güdülerini nasıl etkisiz hale getiremediğine bak. İşte bu bilimdir. Bunlar net kendiliklerdir ve bunların her birini her iyi doktorun yaptığı gibi özgün tedavilerde akla yatkın olarak kullanabilirsin: Hector'a sanrılarıyla gerçekten orada olanlar arasındaki farklılığı tam olarak göstererek gerçekliğin ne olduğunu öğretebilir ya da katı sınırlar koyarak ve antisosyal eğilimleri için onu utandırmak üzere koğuş grubundan yararlanarak onunla ahlâki bakımdan ilgilenebilirsin ve saldırganlığa gelince, onu şu vereceğim ilaçla terbiye edebileceğini düşünüyorum: Euphoryl (Farben Laboratuvarları'nda bu ilaç üzerinde ufak bir çalışma yapıyorum). Şiddete yatkın bireylerde mucizeler yarattığını söylüyorlar. O zaman belki Hector da bir F.A.L.N üyesiymiş gibi davranmaktan vazgeçecektir."

"'Saldırganlık' diyorsunuz da, belki de Hector aslında bize Hue* Muharebesi'ne katılmanın nasıl bir şey olduğunu anlatmaya çalışıyor."

"Bak, hepimiz biliyoruz ki, davranış üst-belirlenmiştir ve bu gibi meselelerin bizi yolumuzdan çevirmesine izin veremeyiz. Benim ilgi alanıma girdiği müddetçe, gerçekten vuku bulun şeyler müdahale ve kontrol edebildiğim unsurlardır. Ama bu anlamsız Nancy. Karşımda gerçekten inatçı bir bayan görüyorum. Bu meseleyi şöyle karara bağlayabiliriz: Hector'u salı günü eski hocam Dr. Jaxon'a gösterelim; bu ay özel ziyaretçi hoca olarak gelecek buraya. O bu vakayı toparlayabilir, sonra ne yapacağımıza karar veririz."

Dr. Acheson, Nancy Telemann'ın meslekte ilerlemesiyle içten ilgileniyordu ve bu anlamda onun Dr. Taunton'un kıskacından kur-

* Güney Çin Denizi kıyısında bir Vietnam şehri, savaşta ağır bombardıman altında kalmış ve tamamen yerle bir edilmiştir. (ç.n.)

tulmasını özellikle çok istiyordu. Dr. Telemann herkeste olmayan meziyetlere sahip bir hekim ve öğrenciydi, kadın olması buna ayrı bir önem katıyordu. Bir tür erkek akademisyen vardır ki, söylemese bile, bir sürü parlak genci kanatlarının altında toplamaktan büyük zevk alır; liberal ruhun ahlâki tatminiyle yüceltilmiş harem zevkleridir bunlar. Acheson o yaşlı günahkârın büyüsüyle gelecek ödülü düşünürken içi titredi ve Nancy'den Hector'u Dr. Jaxon'a göstermesini istemekteki kurnazlığından dolayı kendini kutladı. Biliyordu ki, Nancy onun ofisinde Tauntonizmini kahramanca savunurken, böylesine yüce bir şahsiyetin ve büyük bir grubun önünde farklı bir yüzünü göstermek zorunda kalacaktı. Jaxon Acheson'a akıl hocalığı yapmakla kalmıyor, aynı zamanda genç adama birkaç önemli kapının anahtarını da sağlıyordu. Jaxon'ın gözdesi olmak Amerikan psikiyatrisi içinde başarının teminatıydı. Jaxon çeşitli zamanlarda bizzat teftiş kurulu ve psikiyatri odasına başkanlık yapmıştı. Ve son kitabı *DSM-IV* ve *Pskiyatrik Gelecek,* dördüncü basımında zihinsel hastalıkların katı bir biçimde kodlanarak numaralandırılmasına nokta koyan, mesleğin kutsal kitabı *Tanı ve İstatistik El Kitabı*'nı güncelleştiren panelde onun merkezi rolünü kanıtlamıştı. DSM-IV psikiyatrinin gücüne güç katmıştı. Beceri yalnızca her kişisel rahatsızlığı bir bilgisayar birimiyle ilişkilendiren bir kod numarası (Cinsel Mazoşizm 302.83, Hector'un Paranoyası da 297.10'du) tayin etmekte değildi, daha önemlisi bilgisayar kullanan çeşitli devlet kurumları, fonları harcayan sigorta şirketleri ve merkezi zihin-sağlığı bürokrasisi tarafından çeşitli zihinsel hastalıkları adlandırmada genel geçer şema olarak kabul edilen bir sistem getirilmiş oluyordu. Bu kategoriler bir kere tıbbi-psikiyatri çevrelerinde tartışmasız kabul görürse, psikiyatristleri zihin-sağlığı endüstrisinin kontrolü altına, ve her şeyden önce fonları geri ödeme çizgisine sokmak artık çocuk oyuncağı olacaktı. Pratikte bu Dr. Jaxon için çok da zor bir iş değildi çünkü bu kurumlara hükmeden insanların çoğu onun eski dostlarıydı. Yine de, bir sürü gezi yapması ve şöyle bir görünmesi gerekiyordu; ve bu, aylık özel konferanslarına başkanlık etmesi için psikiyatri bölümünün davetini alicenaplık gösterip kabul et-

mesi için de iyi bir nedendi; işte Hector T. vakasını bu konferansta masaya yatırıp hale yola koyacaktı.

Psikiyatrik vaka konferansları ya da belki de daha yerinde bir ifadeyle Büyük Rauntlar, aslında genellikle sıradan işlerdi. Bu, yine de, bir hastayı değerlendirme gibi basit bir araçsallıktan çok derinlere giden asli sembolik yapılarının değil, onları yöneten zihniyetlerin bir yansımasıydı. Daha derinde, katılanların iradelerinden ve acizliklerinden bağımsız olarak iş gören mitik düzeyde, Büyük Rauntlar, özellikle Dr. Jaxon kalibresinde öncüler boy gösterdiklerinde, yüksek drama sahnelerine dönüşüyordu. Bunları savaşçıların vahşi bir hayvanla karşılaştığı türden gladyatör dövüşleriyle ya da aynı türden modern karşılığı olan *corrida*'larla karşılaştırırsanız, ne demek istediğim anlaşılacaktır. Ama Büyük Rauntlar daha da ilksel bir kapışmaya sahne olur. Bir düzeyde katliamı ters yüz eden terapötik aklileştirme başka bir düzeyde daha doğrudan bir güç mücadelesine imkân verir. *Torero*, nihayetinde, genellikle bir köylü çocuğudur, gladyatör ise bir köle. Öbür yandan, Hector'la ringe çıkan Dr. Jaxon Savaşçılar Kralı olarak görülebilir. Bu yüzden, Büyük Rauntların, halk ve hükümdar arasına soktuğu temsilcileriyle, devletin ortaya çıkışından öncesine kadar uzanan bir soyağacı vardır: O, arkaik kahraman-şefle kabilenin Ötekiliği arasındaki karşılaşmadır. Hector'un sırtını yere getirerek, Dr. Jaxon onun psikozu olan Ötekiliği psikiyatrik söylemin ritüelleriyle bütünleştirecekti. Büyük Rauntların bir taç giydirme töreninden aşağı kalır yanı yoktu.

Bu, Dr. Jaxon'ın, bir yandan aralarında psikiyatri camiasının her düzeyinden insanın, hasta bakıcı Jiminez'den Dr. Acheson'a, hatta yatan hastalardan sorumlu Dr. Pomerantz ve bölüm başkanı Dr. Agarman'ın da olduğu topluluğu canlandırırken, öte yandan neden Hector'u bu kadar beklettiğini de açıklar belki. Yalnızca Dr. Taunton eksikti çünkü konferans onun özel muayenehanesinde çalıştığı bir güne denk getirilmişti. Hatta birimin psikolojik altyapısını oluşturan ve mevcut işbölümüne göre hastalarla konuşma imkânı tanınmayan mutfak görevlileri, hademeler ve memurlar da bir heyecan havasının estiği konferans salonunun girişinde fink a-

tıyordu. Dr. Jaxon aslında burnundan kıl aldırmayan havalı biri değildi, ama Hemşire Watson ve Nancy Telemann da dahil birkaç tıp öğrencisi ve hekime öyle gelmişti. Hector'un adını duyar duymaz, Porto Rikolu nüfusun başına bela olan yeni keşfedilmiş Şizo-Duygusal Düzensizlik alt-türleri üzerine yaptığı kısa gezintiyi de içeren yirmi dakikalık ön teşhis konuşması Hector'un delilik canavarının içine çekileceği meşruiyet sınırlarını kontrol altına almayı amaçlamıştı.

Bir müddet sonra Hector içeri alındı. Son karşılaşmamız üzerinden geçen aylar onda çarpıcı bir değişiklik yapmıştı. Yüzü şişmiş, hatları yumuşamıştı ve bir zamanlar kurnazlık ve uyanıklık akan gözlerine şimdi rüya âleminde dolaşan bir âşığın sevdalı bakışı inmişti. Yürürken kendi kendine bir şeyler mırıldanıyor ve acı veren bir yavaşlıkla evreninin kıvrımları hakkında kendisiyle ilgili Dr. Jaxon'ın yaptığı konuşma kadar parlak bir belagatla karmakarışık şeyler anlatıyordu. Bir süre sonra Hector platforma çıktı.

Doktor sessizliği bozarak "Pekâlâ, söyle bana genç adam, işler nasıl gidiyor?" diye sordu.

Hector iki dakika durdu, gözleri kapalı olarak "İş Efendimizin bir davetidir" diye yanıtladı.

Dr. Jaxon öyle kuru gürültüye pabuç bırakacak biri değildi. Onlarca yıllık pratiği belli konuşmalara tepkilerini ince, her zaman hazır bir keskinlik kazandırmıştı. "Görüyorum ki, dindar birisin."

Bir önceki sözleriyle tezat içinde, Hector şimdi açıktan açığa mülakatçıyı azarlıyordu: "Tanrı konuştu."

"Konuştu, ha?" Ve bu noktada Dr. Jaxon kafasını hafifçe salona doğru çevirmiş, sanki onlara bilerek göz kırpmıştı. "Bazen gerçekten sizin gibi onun da kulağına sesler çalınıyor. Söyle bana, Tanrı hiç doğrudan konuştu mu seninle? Demek istediğim, bazen ortalıkta kimsecikler olmadığı halde bir ses duyduğun oldu mu? Bu gibi şeyler hakkında konuşmaktan utanmana gerek yok. Biz hepimiz profesyonel kişileriz burada."

"Siz Tanrı'nın gölgesinde dikiliyorsunuz."

"Anlıyorum, Tanrı'nın gölgesi, ha?" Burada doktor hemen Dr. Telemann'ın sunuş konuşmasında bahsettiği Hector'un sanrılar

görme hikâyesini hatırlattı. "Anlıyorum ki, gölgeler hakkında birçok ilginç fikrin var. Onları bizimle paylaşmayı düşünür müydün acaba?"

Hector'un bir sonraki cümlesi aniden, şiddetli bir biçimde patladı, sözcükler ağzından kusar gibi dökülüyordu. Hector'un yüzündeki yumuşak ifadede hiçbir değişiklik olmadan ve duygusuzca konuşuyor olması da ayrıca takdire şayan bir durumdu. "Ben fikirler satıyorum... yüksek fiyata... Tanrı alır, O yapar, O yıkar, zavallı melezlerin ve kara kafalıların tepesine biner... yaban tavşanları hepsi, Tanrı hayat veren dağının yamacında aldı, yaptı, doydu. Melekler sikilecek, doğranacak...siz rajmantana gitmelisiniz, orada gölgeler o kadar beyaz ki, şeytanlar zavallı melezlerden bir şey çalamaz... gölgeler orada süstür, ışıldar. Bayım, söyleyin bana, siz bir cerrah mısınız? Taşaklarımın derisini yüzmek zorundayım. Üzerinde o kadar gölge var, o kadar kara ki. Bu üzgün gölgelerden bıktım usandım, televizyonlar, sözcükler satmak için içeri giren adam sürülerinden, çalılıklarda pusuya yatmış adamlardan bıktım, ben aşşa malleli, anamın gezip tozduğu sokaklarda süprüntüyüm. Güzel bayım, ben eve gitmek istiyorum. Beni hastaneden çıkarabilir misiniz?"

"Pekâlâ, şimdi, genç adamım, hastaneden çıkmadan önce daha az delice konuşmak zorundayız. Ve işittim ki, odandaki yatağı ateşe vermişsin. Sen böyle yakıp yıktıkça seni nasıl toplumun içine bırakabiliriz ki?"

"Yüksek tanrının sokakları evleri önüne kattı. Şehri kan götürüyor. Dağları yakıyorlar. Ben sizi kendinizden kurtarmak istiyorum."

"Beni kurtarmak?"

"Üzerinde kapkara gölgeler dolaşıyor. Amhurenop size güç verir."

"Kim dedin, Amhu...? Şimdi uydurdun. Acaba bu dünyada nerede durduğunu, kim olduğunu biliyor musun, merak ediyorum. Bunu kontrol etmek için sana birkaç pratik soru sormak istiyorum. Basitinden başlayalım. Söyle bana, son dört başkan kimlerdi?"

Hector aniden daha tutarlı görünmeye başladı, yüzü canlandı.

"Sayın bayım, bu ıvır zıvırlarla canımı sıkma benim. Ben samimi olarak sizi kurtarmaya çalışıyorum ve sen beni hastaneden çıkarabilirsin. Bu karşılıklı bir anlaşma. Ben artık kendimle barışığım; ve sen, senyör ve siz bütün buradakiler" -Hector burada gözleriyle bütün salonu taradı- "kayıp ruhlarsınız. Aydınlığın gölgelerinin en derinlerinde yaşıyorsunuz hepiniz. Kendinizi savaşa, şiddete ve halkımı sikmeye kaptırmış gidiyorsunuz. Dilimi bağışlayın, ama size hakikati söylemek zorundayım. Bu yüzden buraya geldim, savaştan kaçmak ve insanları kurtarmak için. Artık geri dönmeye hazırım, bütün iyi, yüce ruhlu insanlar. Bayım, siz büyük bir insansınız ve hepiniz yardıma hazır şefkatli insanlarsınız. Belki, yaptıklarımdan hoşnut kaldınız ve bana katılacaksınız. Sayın bayım, Washington'daki gücünüzle, yardım etmeye muktedirsiniz. Sizin gücünüz ve benim sükûnetimle dünyayı dönüştürebiliriz."

"Hım.. bu dünyayı değiştirebileceğin fikri, sabahları mı, yoksa akşamları mı daha güçlü?"

Hector'un yüzü bir kere daha bembeyaz kesildi ve ağzından şunlar döküldü: "Yecüc-Mecüc, Paldır küldür... bahçeler soğanlara mezar oluyor. Helmek kabuklara bakıyor. Cabbar, soytarılar sarı kafalılara karıştı...burnum akmaya başladı. Ayrık otları çıktı...kesin beni..." Ve sonra mırıldanıp dua etmeye başladı.

Mülakatın geri kalan kısmını anlatmaya gerek yok; herkes şaşırdı kaldı bir müddet. Sonra, Hector sessizliğe gömülüp ayrılmayı reddettiğinde, ortalıkta bir heyecan dalgası esti. Dr. Acheson'dan gelen ani bir işaretle toparlanan Jiminez'in kollarına yığıldı Hector ve bir bebek gibi dışarı taşındı.

"Şimdi vakayı tartışabiliriz" diye söze girdi Dr. Jaxon, bir işadamı edasıyla. "Görebileceğiniz gibi, burada çok ilginç bir megalomani ile katatoni karışımı var, belki serebral kaynaklı, altta yatan bir tahrik sürecinin aniden patlaması. Personelden herhangi bir yorum var mı?"

Kısa bir fikir karmaşası yaşandı. Hatta oldukça gözü pek bir hekim hastanın doktorlarla biraz dalga geçmiş olabileceğini söyleme cüreti bile gösterdi.

Jaxon hiç istifini bozmadan "Bu aslında onun hastalığının tezahürlerinden biri olabilir, Doktor, zira böyle yapması açıkça onun psikotikliği olurdu. Psikotik sıklıkla hastalığı yüzünden olumsuzlayıcı davranışlara yönelir. Sorun bizim için de bu noktada başlıyor ve yapacağımız şey burada gösterilen özel olumsuzlama biçimini analiz etmektir. Bu yolla hastalığı daha kesin olarak anlayabiliriz. Ve hastanın bize sunduğu ilginç bir tablo var. Göz alıcı bir vaka. Ne düşünüyorsunuz, Dr. Agarman? Bu atipik bir şizoduygusal mı yoksa katatonik tipin altta yatan bir şizofrenisi üzerine binmiş bir ikiye yarılma süreci mi? Bazen, bildiğiniz gibi, paranoyakların yarılmaları bu yönde ilerler. Öyleyse, organik faktör söz konusu. Bu insanların nasıl olduklarını bilirsiniz. Geçmişinde bir yerlerde frengi kapmışsa ya da aşırı dozda melek tozu ile kafayı dağıtmışsa, hiç şaşırmam. Ne düşünüyorsun, Frank? Bir parça organik gibi görünüyor, değil mi?"

Kıta Avrupasında yetişmiş Dr. Agarman "Hımmm..." diyerek söze başladı. "Bu abuk subuk laflara bakınca, bir parça *pseudologica fantastica* gibi görünüyor. Fantastik konuşma örneği bu. Keşke kaydetmiş olsaydım."

Dr. Acheson "Organikliği düşündüğümüzden emin olabilirsiniz, Abe" diyerek kabaca araya girdi ve böylelikle Dr. Jaxon'a ilk ismiyle hitap etme ayrıcalığını sergilemiş oldu. "Onu kitapta yazılı her testten geçirdik. EEG'de bir parça bitemporal yavaşlama görülüyor, yoksa nöro kafadan temize çıkarmıştı onu. Biliyorsun, Frank, konuşmanda da buna değinmiştin. Ben de aynı şekilde düşünüyorum. Projeyi bir parça ilerletelim, bazılarını kaydedelim ve sonra bir faktör analizi yaptırmak için bilgisayara verelim. Sanırım, bunu yapmak mümkün. Hatta bunun için yardım bile alabiliriz."

Dr. Jaxon "Fena fikir değil, Ned" diyerek sözü aldı, "ama önce bu adamdaki sorunun ne olduğunu ortaya çıkarmalıyız. Göreceksiniz, bu vaka da Porto Rikolular arasında yaygın şizoduygusal tiplerden biri çıkacak. Bu yüzden organikliği vurguladım çünkü bu alt tür ondan organik olarak etkilenir. Elbette, verilere sözde organik bir hava kazandırabilecek kültürel gerginlik et-

kilerini hesaba katamayız. Ama bu delikanlı gözüme oldukça zeki göründü, bu yüzden belki de özel tiplerden biri. Kuşkusuz, aşırı tepkisel hali ve dördün üzerinde düşünce düzensizliğine bakılırsa, şizofreni de düşünülmek zorundadır. Ama yakından bakınca göreceksiniz ki, fikirlerin akışı aslında baskı altında konuşmayla ortaya çıkan manik haldeki gibi belli bir sıra takip ediyor ve sonra tehditkâr fikirler herkese yönelik o kadar çok düşmanlık içeriyor ki, ben gerçekten de paramı eski tanıdık şizo-duygusal, manik tipe yatırıyorum. Ama sonuç olarak söyleyeceğim şey şu: Bulmak için daha fazlasını yapmak zorundasınız. Hiçbir ilaç almadığını duyduğumda bir parça dehşete düştüm -bu arada, zaten bu yüzden mülakat arapsaçına döndü- ama sonra dedim ki, madem onu tamamen temizlemek istiyorsunuz, o halde sıfırdan başlamalısın, doğrusu bu. Şimdi, onun ihtiyacı terapötik bir deneme, önce yalnızca lityum, ardından lityumla birlikte yeni Valium türü ilaç, Elysium. Eğer birincisi onu sakinleştirmez de ikincisi sakinleştirirse, o zaman bunun Porto Rikolularda görülen alt-tür olduğuna ilişkin güçlü kanıtlarınız var demektir. Ve bu da olmazsa, onu daha etraflı bazı araştırmalar için Bethesda'ya bile aldırabilirim. Mülakata gelince, hastanın bir parça tepkisel olmasını kötüye yormayın, tam tersi. Ne kadar çılgınca davranırlarsa, dikkat etmemiz gereken o kadar çok şey var demektir."

Ve bu tespit üzerine konferans sona erdi.

Hector için olaylar Dr. Jaxon'ın özetlediği şekilde gelişmedi; bu da umurunda değildi zaten. Dr. Jaxon hastaneden hemen ayrıldı; vaka üzerinde daha fazla düşünemeyecek kadar ulusal meselelerle meşguldü. Dr. Acheson, Dr. Jaxon'ın yalnızca performansına son bir nokta olarak ilaç denemelerini önerdiğini biliyordu ve böylelikle o öğleden sonra Dr. Pomerantz'ın, korkulan teftişi düşünerek, koğuştaki insan sayısını % 30 düşürme emri geldiğinde Hector'u ıskartaya çıkarmakta bir an bile tereddüt etmedi. Dolayısıyla, bir sonraki gün hâlâ ağzından tek kelime çıkmayan çılgın adam devlet hastanesinde bilinmez bir geleceğe doğru yelken açıyordu. İyi ki, karısı aktarma gerçekleşmeden onu son bir defa da-

ha ziyaret edecek vakit bulmuştu.

Dr. Nancy Telemann çok kızmıştı. Konferansta yakasını bırakmayan erkek otoritesi karşısında duyduğu korku yüzünden dilini tutmuştu, ama şimdi Hector'un başına gelenlerden kendini sorumlu tutuyordu. Hector ayrılırken yüzüne bile bakamamıştı ve çok geçmeden öyle bir depresyona girdi ki, planladığı gibi birkaç yıl beklemek yerine hemen kendi analizini başlatmak zorunda kaldı. Bu olmasa, oldukça iyi bir doktor maaşı alacak, özel muayenehanesi olacak ve tıp eğitimi için aldığı 45.000 dolarlık borcu ödeyebilecekti. Şimdi tam anlamıyla meteliğe kurşun atıyordu. Analistinin ücretini ödeyebilmek için, haftada bir gece yöre hapishanesinde çalışmak zorunda kalmıştı ve bu evliliğine ek bir gerilim getirmişti. İyi ki, artık bu ikilemlerin neden olduğu intrapsişik çatışmaların çözümü için başvurabileceği analisti vardı. Ama çatışmaları, ekonomik bakımdan katlanılır hale gelmiş olsa da, ahlâki olarak azmak üzereydi, çünkü bu olayın hemen ardından doktorlar, Acheson, Pomerantz ve Agarman, onu bir köşeye çekmişler ve gelecek yıl Dr. Acheson'ın biriminde başhekimlik teklif etmişlerdi. Bunun kısa vadede getireceği -hemen ücret artışı-, bu teklif sayesinde önünde açılacak uzun vadeli kapılar yanında solda sıfır kalırdı, çünkü başhekimlikler anahtar konumdaki akademik mevkilere çıkan basamaklar olarak görülüyordu; bu gerçeğin altı, bölümün güçlü şahsiyetlerinden oluşan üçlünün bu işi bir yıl daha tutarak onun bebek yapma isteğine saygı göstereceklerine ilişkin açık vaatleriyle çiziliyordu.

Nancy Telemann bu zor günlerde gerçekten iyi işlerin ne kadar az olduğunu gayet iyi biliyordu ve erkek egemen tıp dünyasında ne kadar uzun süre ve bıkıp usanmadan canını dişine taktığını da unutmuş değildi. Dr. Acheson'dan hoşlanmıyor ve Hector'un başına gelenler için onu affedemiyor -ve Dr. Taunton'ın konferansın üzerinden birkaç hafta geçmeden nefretle bölümden istifa etmiş olması konusunda onu suçluyor- olsa da, tekliflerini ilk elden reddedebilecek halde değildi. Aslında, içinden bir ses ona daha sonra kendisinden nefret edebilecek olsa da, önünde sonunda teklifi kabul edeceğini söylüyordu. Acı acı, Taunton'un elinde ona verecek

iş olmamasına hayıflandı, tek başına psiko-terapötik becerilerine dayanarak böylesi zamanlarda kendini de geçindiremezdi. Evet, o gün gidebileceği bir analistin olmasından özellikle memnundu ve bu karışıklığın ortasında ilk defa psikanalizde bir kariyer yapma düşüncesi kafasında yer etti.

Kötü niyetle söylenmiş bir hakikat
Uydurulan bütün yalanları alt eder.

William Blake, *Auguries of Innocence*

O gün Hector'la Dr. Jaxon'ın bulunduğu salonda, yaptıkları -daha doğrusu yapmadıkları- hakkında tek söz edilmeyen önemli bir şahsiyet daha vardı. Ben. Neden dilimi tutmuştum? Nihayetinde Hector'u klinik olarak biliyordum ve gözlerimin önünde cereyan eden maskaralık hakkında birkaç şey söyleyebilirdim pekâlâ. Bunun nedeni Hector konusunda kendimi yetersiz hissetmem mi, yoksa içimde kaynayan yüksek ahlâki değerlerden kuşku duymama neden olan bir suçluluk acısı mıydı? Belki. Belki de yıllardır benim için çok fazla sayıda dostluğa yataklık eden bir camiadaki yerimi tehlikeye atmaktan korkmuştum. Bize "kurtarıcılık fantezileri"nden kuşku duymak öğretildi. Ve ben oradaydım, feda edilen kurban olarak Hector'un tarafını tutmak istiyordum. Ne var ki, benim için onu canavar rolünden -ve Dr. Jaxon'ın şahsında gördüğüm canavarın elinden- sahiden kurtarmak için, Hector için alternatif bir gerçeklik ortaya koyma ve en azından bunu kendim kabul etme, taahhüdü gerekmiyor muydu? Kendimi Dr. Jaxon ve şürekâsının kullandığı kategorilerle onu tanımlamaya çalışma saçmalığından uzak görmüş olsam da, Hector'da bir şeylerin gerçekten yanlış gittiği ve tehdit oluşturduğu duygusunu içimden söküp atamamıştım. Ve gidişata dair ne kadar sert eleştirilerim olsa da, alternatifini oluşturamadığım sürece son tahlilde Dr. Acheson'ın temsil ettiği düzenle barış yapmak zorunda olduğumu biliyordum. Ve bu noktada da yıllardır kafam karışıktı. Görülen oydu ki, muhtaç insanlara sahici bir bakım yapılacaksa buna ancak toplumun devrimci bir dönüşümünün yeteceği apaçık

ortadaydı. Yine de, bir ihtiyacı kestirmek bir şey, onu verili bir ortamda dile getirmek başka bir şeydi. Burada, bu ortamda, sık sık görüşlerimi açık etmiştim, ta ki bizatihi radikalizmin ritüelin bir parçası haline geldiği belli olana kadar: O da artık gösterinin bir parçasıydı; psikiyatrik söylem demek olan iyi, çoğulcu, liberal, insanı saran bir mantığın parçası; bizatihi aştığını iddia ettiği, aynı zamanda Hector'u da işleyen, kurumun parçasıydı. Nasıl ki Hector'un Dr. Jaxon'ın pozitif aklının massedemeyeceği bir deliliği yoksa, içeriden bir kişi olarak konuştuğum gerçeği değişmediği sürece benim de kurum tarafından aynı şekilde massedilemeyecek bir eleştirim yoktu.

Hector'un deliliği mevcut dünyanın geçerli bir eleştirisini içinde barındırıyordu, ama aynı delilik o dünyayı tahrip etmiş ve ötekilerle arasına duvar örmüştü. Buna karşılık, ben delilik olmayan, ama aşan bir söylem, eskisinden doğup daha iyi bir dünyayı gösteren bir söylem arıyordum. Ama ben de yalnızlıktan korkuyordum. Zihnimde dolaştırdığım düşüncelerimi ifade edecek sözcükler bulmuş olsaydım; örneğin, Hector'un deliliğinin Öteki'nin işi olduğunu ve teşhisinin zihin sağlığı endüstrisi için değer yaratan bir mübadele kabiliyeti üretimi olduğunu ve akıl sağlığının pozitif mantığının bu yüzden kendi yoksanmasının tohumlarını taşıdığını, başarısızlığa mahkûm olduğunu ve komik duruma düşerken çekilen acıları da arttırdığını söyleyebilmiş olsaydım; bütün bunları, hatta daha fazlasını, ya da anlaşılabilir herhangi bir parçasını söylemiş olsaydım, gözümün yaşına bakmadan beni de bir yabancı olarak göreceklerdi.

Ama bu doğru. Okur bir giz olarak kalan Hector'un anlatımımız içinde bir taş gibi batıp gittiğini görmekten şaşıracak ya da hayal kırıklığına uğrayacak belki. Ne var ki, zihin sağlığı endüstrisinin insanlara yaptığı da bu zaten. Hector'un defteri dürülüp hesabı görüldü. Bu endüstride bazı insanlar işlerine devam etmek için ötekiler için delilik üretir ve böylelikle onlar için Öteki olur. Tanı koyma sürecinde, insan öznesinden mübadele değeri yaratılır. Bir kişiden kurumun dişlileri işlesin diye bir dişli takımı yapmak üzere sihirli sayıları sağlayan şey, ortaya çıkan üründen çok, akılcılık tar-

zı ve bunun içinde barındırdığı sosyal ilişkilerdir. Hector, teşhis edilmekle, meta ilişkileri alanına giren deliliğinden koparıldı. Bu arada, bir fastfood tezgâhındaki plastik bardaklar gibi tüketilen insan parçası sökülüp atıldı. Kim bilir belki de, aynı hastanede yeniden çevrime sokuldu. Her neyse, geçmişi belirleyen emperyalizm ve ırkçılığı yapılandıran aynı mantığın, insanı bir şeye çeviren mantığın tezgâhından bir Hector daha geçip gitti. Hector, aslında, "aydınlığın gölgesi"ne gelmişti.

Bir zamanlar, öğrenciliğim sırasında yardım etmeye çalıştığım genç bir adam, "parlak şizofrenler"den biri vardı. Takıntısı, Freud'un ifadesiyle, bilinçdışı dünyanın "şey temsilleri"nden "sözcük temsilleri" yaratmaya çalışarak, sözlüğü yeniden yazmaktı.[2] Ama sonra birbirimizden koptuk; onun hakkında daha sonra kurumun birinde bir süre çalışmış bir arkadaştan bir şeyler duymuştum. Sonra bir gün onu gördüm -daha doğrusu, sokakta yanından geçip gittim. İlk önce saçı sakalına karışmış yüzü ve hırpani kılığıyla herhangi bir çulsuz sandım onu. Ama gözlerinde bildik bir şey vardı ve bu yüzden dönüp bir daha baktım. Evet kesinlikle benim eski hastamdı, ama selamlaşmak için çok geçti, ben onu tanıyana kadar kalabalığın içinde yitip gitmişti.

2. Freud, "The Unconscious," *SE*, 14: 159-216.

X
Zihin yönetimi

> Bürokrasi aslında bir ilke ve bir yönetim aracı üzerine inşa edilmiş Ötekidir; bu demektir ki, grubun dağılması insanları tamamen pratik ataletin içsel alanına hapsetmiştir. İnsan, insanın geleceği olmaktan çıkmamıştır; ama geleceğin insanı, bir insan şey olarak insan haline geliyor.
>
> Jean-Paul Sartre, *Critique of Dialectical Reason*
> [Diyalektik Aklın Eleştirisi]

Devam edebiliriz. Dedik ki, Hector zihin sağlığı endüstrisi yararına çalıştı. Peki, ne üretildi? Deliliği, doğru, ama hepsi bu değil. Bir de yan ürün vardı, Hector'un deliliğinin negatifinin bir pozitifi: akılcı olmayanla birlikte üretilen bir akıl. Bu akıl bizatihi zihin sağlığı endrüstrisinden ayrı düşünülemez. Aslında bu, endüstri için üretilmiş fiziksel haplardan ya da psikiyatri koğuşlarının somut varlığından daha temeldir. Psikiyatrik akıl zihin sağlığı endüstrisinin *varlığıdır*; haplar, koğuşlar, konferanslar vb, o varlığın nesnelleşmesidir. Bu yüzden, Dr. Jaxon ve şürekâsıyla uyum içinde çalışan Hector'un, deliliğinin yanında, bizatihi zihinsel sağlık endüstrisini yarattığını iddia edebiliriz. Endüstri yararına Öteki'nin konumundan, yani, egemen kimliği tarafından öyle iddia edildiği

halde bu kimliğin parçası olmayan biri olarak, emek harcamış olması, onun durumunu oluşturan aşırı yabancılaşma derecesinin bir ölçüsünü verir ancak. Hector'un zihin sağlığı endüstrisiyle ilişkisi, yabancılaşmış emeğiyle o endüstriyi satılan metalardan daha az üretmeyen ortalama işçininkinden tür olarak değil, derece olarak ayrılır ancak. Ve ortalama işçi gibi -ama yine Öteki rolüne denk düşecek şekilde, çok daha alt düzeyde- Hector'un geçimi de zihinsel sağlık endüstirisi tarafından sağlanır: Üç öğün yemek, başını sokacak bir çatı, bazı hasta elbiseleri ve hatta bir "emniyetli atölye"de biraz para kazanma şansı.

Gelgelelim, zihinsel sağlık endüstrisi başına buyruk bir kendilik değildir. Kapitalist toplumun bütünlüğüne ve özel olarak da toplumun geri kalanı üzerinde dikilen ve onu düzenleyen organa, yani devlete aittir. Devlet, toplumun bir yönetici ilke haline gelmek üzere ters yüz edilmiş Ötekiliğinin ayrılmaz bir parçasıdır. Bundan dolayı, Hector ve diğerleri zihin sağlığı endüstrisini üretmek için çalıştıkları müddetçe, aynı zamanda devleti üretmek üzere de çalışırlar.

Ortalama bir göz için, devlet maddi olarak, belli kurumları, evrakları, granit binaları ve çeşitli amblemleriyle oradadır. Ancak her ne kadar kendini eşsiz ve ebedi olarak sunmak için mücadele etmesi gereken devletin amaçlarına denk düşse de, hiçbir şey bu kadar yanıltıcı olamaz. Aslında, devlet ancak süregiden birtakım toplumsal ilişkilerin ayrılmaz bir parçası olarak var olur. İnsanlar onu üretmeye çalışmaktan vazgeçerse, devlet silinip gider. Doğru, devlet toplumun geri kalan kısmı üzerinde durur ve gözlerinden hiçbir şey kaçırmadan onu kanatları altına alır. Ne var ki, bu durum Hector vakasında anlattığımız türden sonsuz eylemler -kuşkusuz, zorunlu olarak deliliğin ve aklın iç içe geçtiği eylemler değil, Ötekiliğin insan biçiminden kopup kurum biçiminde yabancılaştığı eylemler- dizisi tarafından etkin ve sürekli olarak korunur. Demek ki, devlet bir arzu idaresi sürecinde üretilir; ama üretimi esnasında arzu kaybolmuş, ters yüz edilmiş, dehşetli ve gizemli bir meşruiyet olarak yeniden ortaya çıkmıştır. Ve bir kere bu meşruiyet şiddet araçları üzerindeki kontrolü ele geçirmesin, o zaman devlet varlığını

ve durmaksızın genişleyen, ama hayali niteliğini kazanmış olur.[1] Gelgelelim, insan etkinliğinden ne kadar kopuk görünürse görünsün, devlet tıpkı kraliçe arı gibi yurttaşlarının gündelik muazzam emeğine bağlıdır... bir şey dışında, böcekler dünyasının aksine, insanlar devleti üretmek ve ayakta tutmak için ne kadar çok emek harcarsa, ondan o kadar uzağa düşer. Bütün bunlar Kafka'nın eserlerinde anlatılmıştır.

Devlet yekpare bir kendilik olarak görülmemelidir. Bünyesinde temel bir çelişki taşır: Hem bir bütün olarak toplumu hem de toplum içindeki egemen sınıfı temsil eder. Bu çelişki Hector vakasında, onun bakımı gibi temel bir ihtiyaçla bakımdan sorumlu herkesin burjuva sınıf çıkarlarını korumak için donanmış olması gerçeğinin bir bileşimi olarak kendini gösterir. Bu çelişki yüzünden, devletler hiçbir zaman toplumda tam bir bütünleşme yaratamazlar. Bu yüzden tarihteki konumlarına bağlı olarak son derece farklı biçimler alırlar. Ne var ki, bizim ilgilendiğimiz özel tarih, devlet yapılarının kapitalist üretim tarzına dayanan belli bir tür aklileştirmeye yöneldiği tarihtir. Bu aklileştirmeye çeşitli tezahürleriyle tanık olmaktayız. Şimdi onu kurumsal biçimiyle tanıyabiliriz. Hector'un Ötekiliğinin bir devlet bürokrasisine yabancılaştığını zaten görmüş olarak, şöyle bir genelleme yapabiliriz: Geç kapitalizmde ortaya çıkan devlet zaten bürokratik bir devlettir. Ve Hector'un deliliğinin yönetimi esnasında olduğu gibi, yönetim tüm gerçeklik için bir tehdit oluşturur.

Derler ki, bürokrat da, böcek gibi, toprağa karışacaktır. Bu zamana kadar iki varoluş biçimini de yakalayıp hapsetme umudu ortada görünmüyor. Yirminci yüzyılın en ürkütücü mirasının ne olacağını söylemek güçtür: Sabıka kaydındaki holocaust ve soykırım mı yoksa bürokrasi illeti mi, belli değil. Ama seçim yapmamız da gerekmiyor; bunlar aynı hareketin farklı yüzleridir, çünkü katliamlar soğukkanlılıkla ve etkili bir biçimde, yani bürokratik tarzda yapıldı; bu arada, tarzın kendisi en şiddetli ve kaotik olanın yok-

1. Max Weber şöyle yazar: "Devlet *meşru güç kullanma* tekelini elinde tutan bir birliktir ve başka bir biçimde tanımlanamaz." (italikler Weber'in). Weber, *From Max Weber*, s. 334.

sanmasıdır. Bürokrasi parçaları bir araya getirir; sonra onları her biri farklı bir yere saçılmış parçalarak olarak görür.

Burada düzenin ya da uzmanlığın romantik bir reddi ima edilmiyor. Her toplumsal süreç, salt maddi zayıflığın bir fonksiyonu olarak, aklilik ilkelerini kurumsallaştırmalıdır. Ve bu iş bölümü, beceri, kestirilebilirlik, hatta bir hiyerarşi gerektirir. Örneğin, bir gemi dikkatli bir biçimde kontrol edilmezse hiçbir zaman denizleri aşamaz. Yaratıcı etkinlik bile akli bir iskelete ihtiyaç duyar; özel olarak radikal bir örnek verecek olursak, Blake'in aşkın vizyonu büyük bir dikkat gerektiren oymacılıktaki teknik becerisine dayanıyordu. Sağlıklı bir çocuğun oyun oynarken açıkça sergilediği gibi, akılla tahayyül gücü arasında ikici bir zıtlık kurmaya gerek yoktur. Öte yandan ortada, arzuyla sulandırılmış ve tahakküm tarafından kolaylıkla sekteye uğratılan, hassas bir diyalektik vardır. Bürokrasi her zaman bir unsuru olduğu bütünlüğe tabidir; bir toplum tahakküm altına alındığında, düzen canlılığını yitirir ve arzuya karşı çıkar. Çarpık arzu o zaman çarpık aklilik üretir ve belli bir derecede kitleleşmenin gerçekleştiği yerlerde görüldüğü gibi, sonuç bürokrasinin ölüm fermanıdır.

Günümüzde bu sorunu yalnızca kapitalizmle sınırlayamayız, bürokrasinin boğduğu sözde sosyalist toplumların aslında başka bir isim altındaki kapitalist toplumlar olduğunu söylemek istemiyorsak tabii. Bu tartışılabilir bir önerme, ama burada bizi ilgilendirmiyor. Bizi ilgilendiren geç kapitalist toplumda bürokrasinin getirdiği özel yük. Bürokratik yönetimin *aklileştirmelerini akli* olarak kabul eder ve bu anlamda onlara çok daha kolayca boyun eğer hale geldik. Ne var ki, bunlar, altında inlediğimiz özel bir tahakküm tipine kök salmıştır: Kapitalist üretim tarzıdır bu.

Bürokrasi bütün biçimleriyle esasında toplumsal eylemin kişilikten arındırılmasıdır.[2] Bir bireyin doğrudan ve kaçınılmaz olarak keyfi olan iradesinin yerini kişisel olmayan, genel bir kod alır. Salt kişisel olan, bu aklilik tarzı ve onun kaynaklar üzerindeki artık muazzam boyutlara erişmiş kontrolü önünde uzun süre da-

2. Max Weber, "Bureaucracy," *From Max Weber*, s. 196-244.

yanamaz. Gelgelelim, bürokrasi yalnızca görünüşte özerktir. Tarafsız görünen aklilik yüzeyinin altında, kışkırttığı kargaşayı bastırmaya çalışırken bile toplumdaki derin çelişkiler yakasını bırakmaz.

Basit ve görünüşte yansız bir örnek düşünelim: Büyük bir kentte trafik akışını sağlamak üzere "akla uygun olarak" ayarlanmış trafik ışıklarının zorunluluğu. Trafik "doğal olarak" kaotik olmaya yatkındır, çünkü insan organizması kendi başına otomobillerin büyük gücünü idare edemez. Trafiği yönlendiren bir merkeze girdiğinizde karşınıza kişisellikten arınmış bir halde trafik akışı üzerinde çalışan, sorunu matematik olarak kâğıda döken ve bir ışık sistemi kuran trafik mühendisleri görürsünüz. Onların arkasından sahneye kişisellikten arınmış olarak, ışıklara riayet edeceksin diyen trafik polisi girer, bütün bir trafik aklileştirmesi sürecini taçlandıran yasayı uygular. Şimdi herkes mutludur, zira kimse ödeyeceği bir cezayı göze almadan kavşaklardan canının istediği gibi geçip gidemez. Hatta her şeyin bir yolunu bulan para babaları bile kâh sıkıntısını açık etmemek için kâh yasayı çiğnemenin getireceği tehlikelerin endişesiyle trafik yasasının kişisellikten arınmış haşmeti önünde eğilir. İnsanlar trafik işaretlerinin disiplinini hemen içselleştirir. Kim olursa olsun, en kalın kafalılar bile, hemen her örnekte, kırmızıda duracak ve yeşilde geçecektir. Psikotikler bile bu yasaya kolaylıkla uyar.

Ancak trafiğin toplumsal karmaşasına bürokratik müdahale için duyulan akılcı gereklilik üzerinde odaklandığımızda, bu karmaşanın arkasındaki gerçekliği yakalayamayız. Bir kentte trafik akışı birincil olarak çalışanların işe gidip gelmesini ve tüketicilerin alışverişe gidip gelmesini sağlama gereği tarafından ve ikinci, ama eşit oranda ağırlıklı olarak, piyasaları yolunu trafikten bulan dev şirketler -petrol şirketleri, otomobil imalatçıları, inşaat şirketleri vb.- yararına genişletme ihtiyacı tarafından belirlenir. Bu yüzden, trafik karmaşası sermaye birikiminin ihtiyaçlarının doğrudan bir fonksiyonudur. Ve sermaye birikimi asla durdurulamaz; her yeni başarısı kaotik eğilimlerini besler sadece. "Etkili" trafik ışıkları bir düzeyde bu sistemi kurdukça, başka bir düzeyde, hava kirliliği, e-

nerji israfı, enflasyon, teknolojik işsizlik, çalışmanın mekanikleşmesi, kültürün gerilemesi vb düzeyinde, sistem ve onun tanımladığı toplum kontrolden çıkar. Daha önce yazdığım gibi, Los Angeles halkı yıllardır kentin gördüğü en berbat kirli havayı soluyor. Daha önce böyle bir sorun var mıydı? Evet varmış, öyle diyor bir radyo spikeri ve Kaliforniya trafik polislerinin, kentteki otomobil sayısının on yıl öncesine göre % 30 artmış olmasına rağmen, trafik akışında her türden bürokratik iyileştirmeler ve kirlilik önleyici araç gereçler sayesinde maksimum kirlilik düzeyinin daha fazla artmamasından oldukça memnun olduklarını ekliyor. Kapitalizm koşullarında ilerleme böyle olur: Boğucu gaz düzeyini sabit tutarken, meta dolaşımını % 30 artırmak.

Aynı şekilde, "zihin sağlığı" canavarı da dahil olmak üzere, sağlığın korunması artık neredeyse tamamen bürokratik bir mesele haline geldi. Burada durum trafik akışı örneğinde olduğundan çok daha karmaşık. Karmaşanın bir kaynağı, trafiğin tersine sağlığın tanımlanamamasıdır, ya da daha doğrusu, sağlığın, tanım için bitmek bilmez bir mücadelenin, tarih aşırı, yani doğa ya da insan bedeni alanı üzerinde kontrol sağlama ihtiyacından doğan bir mücadelenin, arenası olmasıdır. Sağlık, içinde doğanın doğrudan tarihselleştirildiği alandır. Tıp ve psikiyatri, hastalık süreçleri etrafına sınırlar çizerek, bize tarihin insanileştirilmiş doğa üzerindeki kontrolünün nerede gevşediğini anlatıyor. Bütün toplumlar tarih-aşırı hakkında yapabileceklerine ve yapmak zorunda olduklarını hissettiklerine göre sağlık ve hastalık nosyonları oluşturur. Bu kavşakta, doğanın öldürücü ihlallerinden tutun tarihsel uyum bozukluklarına kadar, akıp giden hastalık adları ve yapıları ortaya çıkar. (İlkine bir örnek verecek olursak, esas olarak çocukların *aşırı hareketli* -yani okul yetkilileri için aşırı hareketli- oluşları biçiminde tezahür eden bir çocuk düzensizliği olan "minimal beyin işlevsizleşmesi"ni düşünebilirsiniz. Burada çocuk çok küçük bir zaman diliminde normalden fazla mekânı işgal eder, başka bir ifadeyle, zamanı uygun bir biçimde kullanmayı beceremez. O zaman çocuğun bir *hastalığı* olmuş olur ve hiç kuşkunuz olmasın, "altında yatan" ve ilaçlarla tedavi edilebilir beyin rahatsızlıkları vardır.[3]

3. Peter Schrag ve Diane Divoky, *The Myth of the Hyperactive Child: And Other*

Ne ki, kapitalist toplum tüm ötekilerden sağlık alanının belli bir yere hapsedilememesiyle ayrılır.[4] Bunun altında yatan neden bir yandan kapitalist ilişkilerin doğasından gelen yabancılaştırma öte yandan da sermayenin kişisel hayatı yaygınlaştırma ihtiyacı arasındaki temel çelişkidir. Sonuçta, canlı beden kontrolden çıkmış, her tarafından güç fışkıran, ama gizemli bir biçimde yabancılaşmış bir makine haline gelmiştir. Ve orman arazi, arazi çimenlik; çimenlik de çim-halı haline gelirken, insan organizması da bir metalaştırma sahası oluyor.[5] Ardından çifte amaçla bu alana "sağlık" nosyonu uygulanıyor: Sağlık aynı anda hem meta ve makine olarak organizmanın kontrolü hem de kayıp bir doğal kendiliğindenlikle temas özlemidir. Sağlık içkin olarak çelişkili bir durumdur o halde: Hem çelikten teknik hâkimiyet yönünde sermayenin ileri harekâtı, hem de gözün sürekli mazide kalmış ilkel koşula takılı kalması. Ve sağlığın kendi içinde çelişkili bu kültürel anlamı öldürücü gerçeklikle -kirlilik, gürültü, katkı maddeli gıdalar, iş kazaları, şimdi değindiğimiz trafiğin dayattığı koşullar ve hepsinden önemlisi kapitalizm koşullarında temelde yok edici hayat biçiminin yaptığı tahribat ve insanların bulundukları koşullardan kurtulma yolu bulmaktaki acizlikleriyle- birleştiğinde, tıp âleminin böylesine kaos içinde büyümesinde şaşılacak bir şey yoktur. Ve büyüdükçe, bürokrasinin laneti de üzerine çöker.[6]

Uzun bir süreden beri sağlık işleri tek başına bir özel girişimciler, doktorlar ordusunun elindedir. Sağlığın temelde böylesine bireysel bir mesele olarak kalması ve bir o kadar da önem kazanması kapitalizmin birey olarak kişinin refahına verdiği ideolojik değerin kanıtıdır. Ancak tıp -ve psikiyatri, çünkü bu ikisinin gelişmesi öz olarak atbaşı gider- ilelebet devlet bürokrasisinin

Means of Child Control (New York: Pantheon Books, 1975). Ayrıca, krş., Eli Messinger, "Ritalin and MBD," *Health PAC Bulletin* 67 (Aralık 1975).

4. Ivan D. Illich, *Medical Nemesis: The Expropriation of Health* (New York: Pantheon Books, 1976).

5. Bu zorlu kavramı en iyi ele alan çalışma için bkz., Karl Figlio, "Sinister Medicine," *Radical Science Journal* 9 (1979): 14-69.

6. John Ehrenrelch, der., *The Cultural Crisis of Modern Medicine* (New York: Monthly Review Press, 1978).

ördüğü ağın dışında kalamazdı. Ve bu olduğunda, eskiden sadece düzensiz olan çıldırtıcı hale geldi.

Devletin temel çelişkisi, bir bütün olarak toplumu temsiliyle egemen sınıfın hizmetinde oluşu arasındaki çelişki bir başka biçimde ifade edilebilir. Kapitalist devletin iki çelişkili işlevi vardır: Sermaye *birikimini* sağlamalıdır; kendisi de dahil, verili toplumun *meşruluğunu* sağlamalıdır. Sağlık belli ki ikinci işleve, devletin meşrulaştırma işlevine aittir, ama bu demek değildir ki devlet bu alanda birikimci işlevini korumayacaktır. Aslında, meşrulaştırma işlevi, kaçınılmaz olmakla birlikte, her zaman devletin sermaye birikimini koruma ve büyütme ihtiyacına göre çelimsiz kız kardeştir.[7] Gelgelelim, geç kapitalizm bitip tükenmez bir devlet bunalımı çağıdır da, çünkü sistemin ekonomik ihtiyaçları durmaksızın devletin meşrulaştırma vaatlerini yerine getirmesini engeller. Kısaca, durmaksızın büyüyen sağlık ihtiyaçları giderek kaynakları sınırlanan bir devlet tarafından karşılanmaktadır. Sonuçta, ortaya ciddi bir açmaz çıkar. Bir yanda işgücünün sağlanması ve belli bir oranda sermaye yayılmasının (elbette öncelikle ilaç ve tıbbi araç gereç endüstrisinin makineleştirilmesinin) hizmetine koşulması için sağlık zorunluyken, öte yanda asli niteliği gereği sağlık hiçbir zaman kendisine harcanan kaynakları kapitalist topluma tam olarak geri ödeyemez. Ekonomi politik açısından, sağlık basit bir nedenle kötü bir yatırımdır çünkü hiçbir zaman yeteri kadar meta biçimine sokulamayacak bir şeye -organizmaya ait işlevlere- yatırım yapılmıştır. Marx *Kapital*'in ilk sayfasında şunları yazar: "Meta her şeyden önce dışımızdaki bir nesne, vasıfları insanın şu ya da bu ihtiyacını karşılayan bir şeydir."[8] Meta "şey-biçiminde" olmalıdır; eksiksiz bir biçimde nesneleştirilebilir ve son tahlilde niceliğe dökülebilir olmalıdır ki, bir mübadele sistemine sokulabilsin ve dolara çevrilebilsin. Bu, Valium, çelik ya da transistörler (ya da parasız otoyollarda araba kullanmak) söz konusu olduğunda gayet güzel yapılabilir, ancak sağlığın tamamı düşünülürse pek bir işe

7. James R. O'Connor, *The Fiscal Crisis of the State* (New York: St. Martin's Press, 197 3).
8. Marx, *Capital*, 1: 3 5.

yaramaz çünkü sağlık hiçbir şekilde nicelleştirilemez bir yabancılaştırılmış *içsel* doğa arayışıdır. Sağlık asla "her şeyden önce dışımızda bir nesne" olamaz. Kapitalist toplum sağlık peşinde koşarak kendi yarattığı canavarların peşine düşer ve iz sürmeyi sürdürdükçe daha çok canavarlar yaratır. Bu kötü bir iş, parasal kaynakların israfıdır ve kapitalizmin gözünde sağlık, daha verimli işlemesi için bir denetçi ya da memura gerek duyar.

Dolayısıyla geriye kutsal düzeni etkili hale getirmek için sermayenin bildiği tek yol kalıyor: Bürokrasinin gelişip güçlenmesi. Böylece, kurallar, idareciler, kullanma kılavuzları, kredi formları, mülakatlar, SSK'lar, teftişler, bilgisayar çıkışlı formlardan oluşan fantastik bir sürü, sağlık çalışanlarının tepesine üşüşür. Mesleki faaliyet yıldan yıla daha fazla küçük bölümlere parçalanır, esnemeyen tabakalara ayrılır ve kodlanır ve mesleğin kendisi giderek saçmalıklara izin vermeyen teknisyenlerin, "katı" bilime ve sağlam idari ilkelere bağlı insanların hâkimiyetine girer.

Bunun tam olarak kestirilebilir sonucu, yabancılaşmanın artışı ve tıbbileşen sağlık için her gün yeni araştırmalara girişilmesidir. Bürokrasinin doğasında olan kişisellikten arınmışlık sağlığın temelde kişisel doğasına ters düşer. Sistem, bürokratik zekânın yeni bir salgını ve yanlış tedavi oranlarda yeni bir artış dalgasıyla birlikte yeni bir aşamaya sıçrar. Bu arada politikacılar işin içine girer, devlet giderek daha fazla doğrudan müdahil hale gelir. Meslek erbabı tedrici olarak özerkliğini kaybeder ve sağlık ve hastalığın koşullarını tanımlayan bir devlet için çalışan bir sevimli proleterler yığını haline gelir. Bir süre sonra eski profesyonel kendisinin sadece bir işçi olmakla kalmayıp verimsiz, devletin kaynaklarını (propaganda amaçlı olarak, sanki bireyler özgür bir biçimde katkıda bulunuyorlarmış gibi, "vergi ödeyenlerin parası" denen kaynakları) israf eden biri olduğunu da öğrenir. Bir sonraki gün posta kutusunda yeni bir form, yeni bir liste, yeni bir teşhis şeması, bütün hastaların kayıtlarının emin ellerde olmasını sağlayan merkezi bilgisayar için yeni bir protokol yazısı belirir. Kolay mı, yönetilen sağlık çağında yaşıyoruz.

Bürokrasi politik ve ekonomik bir düzenleme olmaktan öte bir şeydir. Arzuyla ilişkili bürokrasi, Öteki olarak bürokrasi, Kafka'nın bürokrasisi de vardır. Demek ki, arzu bürokrasisi vardır, adı da zihin sağlığı endüstrisidir.

"Zihin sağlığı" ya da, daha da kötüsü, "zihinsel hijyen"den daha barbar, daha tuhaf terim az bulunur. Bu terimleri kendi mantıklarıyla alacak olursak, "zihin" diye sağlığa ya da temizliğe ehil kendi başına bir varlık olduğunu varsaymak zorunda kalırız.[9] Gerçekte kastedilen, bireylerin doğru, yani uyumcu davranışıdır. Ve burada geliştirdiğimiz söyleme göre, zihin sağlığı Ötekiliğin pozitif imgesi anlamında alınmalıdır; o yabancılaşmış Öteki'nin olumsuzlanmasını olumsuzlamayı amaçlayan sağlık ideolojisidir. Görmüş olduğumuz gibi, bu Öteki zorunlu olarak sınırları çizilmiş bir akıl ve yabancılaşmış bir arzu arasındaki gerilim yüzünden kapitalist toplumun yurttaşları arasından devşirilir. Deliler -Hector/ Bartleby- genel Öteki'yi kendilerine çeken paratonerlerdir. Onlar böylelikle kendinde-Öteki haline gelir ve toplumun kısır fertleri olmaya mahkûm olurlar. Bunun bir mantığı vardır çünkü deli, aslında, kapitalist aklileştirmenin kurallarına uygun çalışamaz; ne var ki, verimsizlikleri kendilerindeki bir kusura değil, daha çok yerine getirmeleri istenen bir işleve, yani üretkenlik-karşıtı olanı kendilerine çekmeye yorulmalıdır.

Psikiyatri, üretim-karşıtlığının pozitif teknokratik tıp bilimi tarafından tespit edildiği ritüeldir. Bu derinlerinde yatan mantık olduğundan, onun bariz ideolojisinden somut insanın sağlığını ikiyüzlü bir oyun haline getirmesini bekleyebiliriz ve gerçekten de öyledir. Bünyesinde çalışan bütün kayda değer insanlar için, psikiyatrinin temel, yani kurumsal işlevi kitle kültürünün işlevine çok benzer: İkisi de kapitalist ilişkilerin sakatlayıcı düzeyine denk düşen bir oranda yanılsama ve sıradanlığı destekler. Oluşturulan denge, elverişli işçiler ve tüketiciler olmaya yetecek kadar insanları eğitmeye çalışan, ama onların söz dinleyen konumda olmaktan kurtulmaları için pek bir şey yapmayan okullardakine ben-

9. Krş., Joel Kovel, "The American Mental Health Industry " *Critical Psychiatry*, der. David Ingleby (New York: Pantheon Books, 1980), s. 72-101.

zer. Bu, okulların ya da benzer herhangi bir kurumun bu dengeyi yaratmayı başardığı anlamına gelmez; aslında, devletin mali krizi yüzünden onlar genellikle başarısız kalmıştır, öyle ki düşük standartlı işçiler üretirler. Benzer bir şekilde, Hindiçini'deki ABD Ordusu, askerlerin kendi subaylarını öldürmeyecekleri kadar az, ama bu arada savaşmaktan da vazgeçmeyecekleri kadar çok uyuşturucu kullanmalarını teşvik etmiştir (elbette, bu işe yaramadı ve ardından savaş sona erdi) ve aynı şey Amerikan halkı arasında normal uyuşturucu kullanımı için de söylenebilir.

Bu genel mekanizma kendini çeşitli biçimlerde üretir. Psikiyatri örneğinde, geleneksel akıl yürütme biçimine göre, zihinsel olarak hasta olanların bakımı için devlet tarafından yeterli parasal kaynak ayrılmamaktadır. Kuşkusuz bunun doğruluk payı var, ama bu, geçerlilik düzeyi düşük bir doğruluktur. Hector vakasını ele alalım, daha fazla kaynak olsaydı, birkaç hasta için daha fazla personel olacak ve Dr. Acheson'ın mantığı buna paralel olarak daha az hükmedecekti. Ama bu düzeyde durmak aptalcadır çünkü Dr. Acheson'ın mantığı ve düşük parasal kaynak ne rastlantıdır ne de anlamsız. İkisi de mantığı hükmeden sınıfın mantığı olan bütünlüğün vazgeçilmez bir unsuruyken, parasal kesinti, bu sınıfın işlettiği türden devletin kaçınılmaz bir sonucudur. Kapitalist servetler (hiç kuşkusuz, genellikle dünyanın geri kalanının sırtından kazanılmış servetler) yukarıya doğru tırmanırken, artı-değerin bir kısmı kendi temel eğilimlerini insanileştirmek üzere yatırılacaktır. Ve bu iyi bir şey -çünkü devrimci beklentileri körükler- olmakla birlikte, hiçbir biçimde bu eğilimlerin tamamen ortadan kaldırılmasıyla karıştırılmamalıdır. En iyi halde, kapitalist insanileştirme gülü kendi zehirli dikenlerini ikiyüzlü bir biçimde reddetme pahasına koklanabilir ve kapitalist sistem egemenliğini sürdürdükçe bu dikenler var olacaktır.

Bununla ilgili bir basitleştirme şeyleri tek tek bireyler düzeyinde görmek olacaktır. Bu yaklaşım hainler -örneğin, Dr. Acheson ve Jaxon ya da onların temsil ettiği sayısız gerçek insan- yerine erdemli insanlara -Dr. Taunton ya da iyi bir eğitim görmüş Dr. Telemann, hastabakıcı Jiminez ya da onların temsil ettiği sayısız

insana- itibar edecektir. Ama bu, meseleyi tamamen gözden kaçırmaktan başka bir işe yaramaz. Kendi yaşadıklarıma dayanarak, kalıbımı basarım ki psikiyatri dalında çalışan personelin oldukça büyük bir kesimi, belki de çoğunluğu, hain değilse bile, baştan aşağı tescilli satılmıştır. Gelgelelim, burada mesele onları ayıklamak ve yerlerine daha iyi unsurları geçirmek değil (söylemeye gerek yok ki, ciddi olarak kurumların insan gücünü kurutmak tehlikesi taşısa bile pratik durumlarda bunun gerekliliğini inkâr etmiyorum), ortalama personeli böylesine muhtaç hale getiren şeyin ne olduğunu tespit etmektir. Burada oldukça yerleşik ve yaygın bir kendilikle, *burjuva salaklığıyla* ilgiliyiz. Bu açıklanması kolay bir şey olmasa da, kesinlikle genetik bir bayağılık meselesi değildir. Burjuva salaklığından mustarip psikiyatrist aptal doğmamıştır. Büyük bir ihtimalle parlak ve iyi beslenmiş bir gençti ama ardından, burjuva meslek hayatının zift banyosuna daldıktan yıllar sonra rengi attı. Renginin atması sadece aldığı kötü eğitimin sonucu da değildi ve aynı nedenden dolayı, yetersiz mali kaynak hastaya verilen kötü hizmetin gerçek sebebi değildir. Dünyanın bütün parasını burjuva eğitim kurumlarına harcayın, buralardan sadece mükemmel burjuva psikiyatristler çıkacaktır; bunun nedeni daha iyi bir eğitimin imkânsız oluşu değil, eğitim denen şeyin hiçbir zaman soyut bir şey olmayışı ve ona harcanan paranın zorunlu olarak burjuva parası olacağıdır. Hiçbir eğitim süreci kendi somut maddi koşullarını aşamaz; Marx'ın sözcükleriyle, eğitimcileri kim eğitecek?[10] Bu yüzden, sürekli tıp eğitimi olarak bilinen (içinde diplomalı pratisyen hekimlerin sürekli mesleki eğitimden -genellikle büyük harcamalar yaparak- aldıkları kredileri belgelemek zorunda oldukları) çılgın komedi de dahil, psikiyatri eğitimini geliştirme konusundaki bütün yerleşik gayretler, özellikle *mesleki* olduğundan, yani aptallaştırıcı bir toplumsal pratik içinde kaldığından, mesleği karakterize eden bu salaklık dalgasının yönünü değiştirmekten başka bir işe yaramamıştır.

O halde, bir kere psikiyatrinin insani başarısızlığının gevşek bir

10. Marx, "Theses on Feuerbach," *Writings of the Young Marx on Philosophy and Society*, s. 401.

şekilde Sistem denen şeyden kaynaklandığı tespit edilmelidir. Kimse böyle olsun diye dümenler çevirmedi, ama yine de hizmet ettiği gayet kesin çıkarlar vardır ve gerçek bireyler bilerek ya da bilmeyerek onun kişisellikten uzak iş görmesine katkıda bulunuyor. Bürokratik kişi-dışılık kisvesine bürünmüş olsa da, psikiyatrik Sistem hiçbir şekilde insani dünyanın dışında değildir. O bazı kişiler tarafından yürütülüyor ve başkalarının kaderlerini çiziyor. Ama, Sartre'ın yazdığı gibi, bir şey biçiminde insanı sunuyor ve böylelikle insani varoluşa şey-nitelikler ekliyor. Bu, mevcut teşhis ve tedavi tarzı ve mesleği karakterize eden ruhsuzluğun kaynağıyla kavgamızın sebebidir.

Sistem çökelti halindeki bir dizi pratikten ibarettir; değerinin canlı kaynaklarıyla tüm bağları koparıldığı için, metanın kendisi gibi, gizemlileştirilmiş ve geçirimsiz bir hayalettir. En özlü biçimde, Dr. Acheson, Jaxon ve şürekâsının, yani Büyük Zaman Profesyoneli olarak psikiyatristin yaptığı şey, kendilerine deliliğin yabancılaştırılmasından, yabancılaşmış arzudan, bir güç anıtı inşa etmektir. Mantıkları ne kadar yerleşir ve kurumsal olarak ne kadar gelişirse, psikiyatri giderek söyleminin nesnelerine dönüşmesi gereken, hizmet verdiği insanlıktan o kadar uzağa düşer. Meslek dalı teorisini ve pratiğini yerleşik kanallarda tuttuğu müddetçe, bu akıbetten kurtuluşunun yolu yoktur. Bundan dolayı, psikiyatrik Sistem hiçbir biçimde, zihinsel rahatsızlıkların üstesinden gelmek için sahici koşul olan, kendine yabancılaşmanın tersine çevrilmesine izin veremez. Sistem kendisiyle çelişen bir biçimde insanların bakımını üstlenmeyi bir buyruk olarak barındırdığı için, iyi ki tutarlı değil ve bir sağaltma pratiğinin sayısız örneğini gerçek dünyada bulmak mümkün oluyor. Ne ki, bu örnekler kişisel gayretler olarak niteleniyor; yani, bürokratik *kişisellikten arındırma* akımına karşı işliyor ve bunlar ortaya çıktığı andan itibaren hakları ellerinden alınıyor. Vitrin süsü olma dışında, bakımın bürokratik sisteme bulaştırılmasının anlamı yoktur. Bakım denen şey basitçe "alınan" bir şey değildir. Bu arada egemen gücün dümen suyunda gidenler pratiklerinin cansızlığı yoluyla aptallaştırılır. Aslında aptallık, asıl ticaretini delilik üzerinden yürüten bürokratik endüstrinin zorunlu

bir yan ürünüdür.

Resmi psikiyatri, Hector'un hastane sürecinde anlatıldığı gibi, yabancılaşma noktasında aktif olarak yaratılır. Tohum yeşerir yeşermez, bilim ideolojisi tarafından çapalanır ve sulanır ve sonra devlet bürokrasisi toprağına kök salar; o devletin toplumsal bütünlüğü sağlama yönündeki daha büyük amaçlarına hizmet etmektedir. Böylelikle, bir sürü çelişkili süreç onun sistematik hale gelmesi için bir araya toplanır. Bu süreçleri sergileme amacıyla yalıtabiliriz -deliliğin kişisel Ötekisi ile karşılaşma, bilim gizemi, devletin ihtiyacı, kariyerizm, vb. Önemli olan tekil hiçbir unsur yoktur, karşılıklı bağdaşmazlık önemlidir çünkü doğasında böylesine çelişkiler barındıran bir karışım bürokratik aklileştirme zorunluluğu yaratır. Ve bürokrasi Akşam Yemeğine Gelen Adam'a benzer: Yalayıp yutar, ölümcül kişiliksizleştirmesiyle kapitalist devlet şemsiyesi altında insan ihtiyaçlarını sömürmeyi sürdürürken yarattığı yeni çelişkilerle beslenen bir asalaktır.

Tekrar edelim, Sistem'i sürdüren ve katılanları öğüten insani katılımdır. Zihin sağlığı hekimi delinin Ötekiliğiyle devletinki arasındaki aşırı olumsuzlamanın ağına düşmüştür. Mesleğe özgü yüksek oranlı çöküntü -ve aynı zamanda psikanalistlerin müşterilerinin ağırlıkla diğer zihin sağlığı personeli olması gerçeği- tatminsiz kalmış arzu ve yabancılaşmış aklilik kutupları arasındaki gündelik karşılaşmanın mantıksal bir sonucudur. Ve bu kadar bariz hale gelmiş olan zihnin dumura uğraması, zihinsel sağlık gayretlerinde içkin delilik karşısında bir savunma olarak daha iyi anlaşılabilir. Bu, tıpkı asbest solumaktan ileri gelen bir akciğer hastalığı gibi, bir meslek hastalığıdır.

Bürokratik pratiğin çökelti kütlesinin niteliklerine baktığımızda, zamanın deneyimlenmesindeki önemli değişiklik göze çarpar. Tarihin kendiliğinden farklı zamansallık düzenleri ortaya çıkardığını hatırlayalım. Bu modların ikisine zaten değindik: Kapitalist üretimin getirdiği bağlı zaman ve psikanalitik pratikte ortaya çıkan ve bağlı zamanın tarihsel olumsuzlanması olduğu savlanan bağlı-

olmayan zaman. Gelgelelim bürokratik sistemler yeni bir düzen, üçüncü zamansallık düzeni ortaya çıkarır. Bu zamana layık olduğu çirkin adı verelim: *bağını koparmış zaman.* Ona hiçbir iyi isim bulamadık (pekala "ikincil bağlı zaman" ya da ikincil bağlı-olmayan zaman" denebilir); ne dersek diyelim, bu kesin bir kendiliktir.

Yukarıda, bürokrasinin devreye belli bir oranda aklileştirme sokarak kaynakları serbest bıraktığına değindik. Ve kaynaklarla birlikte, arzu harekete geçer. Ne var ki, bürokrasi kişisellikten arındırır da aynı zamanda ve tahakkümü zorunlu kıldığı oranda, yani bizi ilgilendiren çoğu pratik örnekte, arzunun daha da fazla yabancılaşmasına neden olur. Ne bağlı zaman ne de bağlı-olmayan zaman bürokratik ihtiyaçlara yeter. Birincinin doğrudan tahakkümü için fazla rasyonel ve adil, ikincinin erotik arzularına uzak ve yabancılaşmış olan bürokrasi, donmuş bakışlarını üçüncü bir zamansallık, bağlı ve bağlı-olmayan zamandan kotarılmış zamansallık üretimine diker. Bağını-koparmış zaman bağlı zamanın çizgisel niteliklerini alır ve tahakkümünü bağlı-olmayan zamanın sınır tanımayan niteliği altına gizler. Pratik olarak söyleyecek olursak, bunun tercümesi şöyledir: Bürokratik örgütler -ve yönetim altına alınmış haliyle toplumsal hayatın tamamı- disiplinli verimsizlik ortamlarıdır. Çalışanlar vakit öldürür ve kimse gerçekten özen göstermez; bunun nedeni belki de kimsenin yaptığı işten neredeyse hiç zevk almamasıdır.[11] Her şey kontrol altındadır, ama zaten pek bir şey olmaz. Hüküm süren sıkıntı, bezginlik ve atalettir; ve buna paralel olarak yaratıcılık ve eleştirel zekâ sönüp gider. İplerinden kurtulan arzu bürokrasinin kirli havasını boğucu hale getirir. Bağını-koparmış zaman *havada asılıdır*: Bağlı-olmayan zaman gibi akıp gider, ama arzu nesnelerine yönelmek yerine, akliliğin saat ayarını bozar.

11. Bu kimsenin daha geniş bağlamda dikkatini çekmiyor diyemeyiz. Yetkililer buna çok dikkat ediyor, çünkü işçinin gevşekliği kapitalizmin ekonomik krizinde çok büyük bir rol oynayan birincil nedendir. Ara aşamada kimse, ne denetçiler ne de denetlenenler, özen göstermez, ardından bir sürü aptalca iş gelir. Bunun işçi direnişinin bir biçimi olduğu tartışmasızdır. Bkz., Richard C. Edwards, *Contested Terrain: The Transformation of the Workplace in the Twentieth Century* (New York: Basic Books, 1979).

Bağını-koparmış zaman bürokratik işyeri meselesi olmanın çok ötesindedir; yönetimin elinin gündelik hayata dokunduğu her noktada o vardır. Ve en bariz etkisini bürokrasinin nesneleri, yani hizmet alıcılar üzerinde gösterir. Zamansallık düzenlerini saat düzenine uydurmayı da istemeyiz; bunlar toplumsal deneyimin bütünlüklü tarzlarıdır. Bu yüzden, bürokrasinin varacağı yere -postane, Hector'un Harp Malulleri Derneği, yoksullara "hizmet" veren aşağı mahalle kliniklerine- özgü bir şey olan bitmek bilmez bekleme listeleri de bağını-koparmış zamanın tezahürleri, onun *mekânsal* halleridir. Bu mekânsallık gelip geçici bir şey olmaktan çok bürokratik yapıların fiili mimarisinde somutluk kazanmıştır. Ve devletin akıl hastanelerinde olduğu gibi, nerede bunların insan ihtiyaçlarıyla ilgili olduğu söylenmişse, orada bağını-koparmış mekân toplumsal unutuşun ve insanı hayvanlaştırmanın ve sonuçta cansız nesneye dönüştürmenin aracı olmuştur. Böylesi yerlerde, ortam davet etse ve kaba kuvvet sık sık kendini gösterse bile, fiziksel kaba kuvvete ihtiyaç yoktur. Bağını-koparmış zaman aygıtı yoluyla idari düzenleme süreci kendi sessiz yöntemiyle, gözü dönmüş nice sadistin çıplak elle ya da basit zulüm araçlarıyla yapabileceğinden daha büyük bir hasara neden olur.

Bu yüzden, Hector'un koğuşunun mezbahaya benzer atmosferi ne bir rastlantı ne de ekonomik bakımdan dik açılı, yerleri fayans kaplı odalar yapmanın daha ucuz olmasının bir sonucudur. Başka hiçbir yerde zamanın akıl hastalarının tutulduğu bir koğuştaki kadar tüm ağırlığıyla havada asılı kalmaması da tesadüf değildir. Boş gözlerle mekânı süzen psikotik, acı veren bir açmaza yakalanmıştır: Öteki haline gelen benlik, çevreye özgü bağını-koparmış zaman ve mekânı yansıtarak, Ötekiliğini artırabilir ya da, duvara yapışarak, kaotik delilik ve şiddet patlamalarıyla o zaman ve mekânı doğrudan olumsuzlayabilir, dolayısıyla Ötekiliğini artırmış olur. Hector'un kapatıldığı hücrede yatağını ateşe vermesi tam da böylesi bir olumsuzlamaydı; ama tam da böylesi bir sonuç, Dr. Telemann'ın doğru bir biçimde sezdiği gibi, aynı zamanda başka bir zamanı, Vietnam'da olduğu gibi, sonu gelmez beklemenin korku dolu olduğu bir zamanı -aslında bilinen bütün korku

ve bekleme, hiç kuşkusuz, babasının bıçağının inmesini beklemenin, babasının dönüşünü beklemenin zamanlarını- yeniden yakalama yönünde bir gayretti de. Bütün bu zamanlar, göklere çıkarıldıkları ve Hector'un her türlü kendiliğinden olumlamasının onun Ötekiliğinin bir kanıtı olmanın ötesine gidemediği, bürokratik kurumun bağını-koparmış zamanında özetlenmiştir. Çevresini bürokrasinin buzdan duvarıyla örülmüş olan Hector'un yapabileceği tek şey donmaktı. Böylece denebilir ki, akıl hastaları bir meslek edinmiştir.

Proust'un insan varoluşunun aracı diye nitelendirdiği zaman, hem tarihsel hem de tarih-aşırı olarak değişir. Organizmanın tarih-aşırı düzeyinde zaman, hayatın farklı aşamalarında dramatik değişiklikler gösterir;[12] halbuki tarihsel olarak zaman egemen özgürlük ve tahakküm tarzlarına göre değişir. Biz zaman içinde varoluruz ve geç kapitalist toplumda bütünselliği, bağlı olmayan zaman kıyılarda pusuya yatmış beklerken, üretimin bağlı zamanından bürokrasinin bağını-koparmış zamanı yönündeki bir hareketle özetlenen, çoklu bir zamansallık aracılığıyla yaşarız. Bu hareket sürekli ya da ahenkli bir hareket olmaktan çok bir mücadelenin sonucudur. Bağını-koparmış zamanın bu yüzden, kökleri kapitalist aklileştirmenin bulanık kaynaklarına kadar uzanan, kendi somut tarihi vardır. Bu zamanın zincirlerinden boşanıp, sapkın dahi Frederick W. Taylor'un başlattığı bilimsel yönetim hareketiyle su yüzüne çıktığı söylenebilir. Taylor'ın kültüre katkısı emeğin her bir zerresinin yönetim altına alınmasıydı. Taylor, nihayetinde bir tür bürokratik örgüt olan fabrikanın aklileştirilmesinin işçinin verimsizliğinin ölçülebilir ve böylelikle idari denetim altına alınabilir bir noktaya geldiği tekelci kapitalizme geçiş anında ortaya çıkmıştı. Üretim açısından verimsizlik olarak görülen şey, işçinin açısından arzu ve direniş demek olabilir elbette; ancak kapitalist ilişkilerde tipik olan

12. Krş., Ernest C. Schachtel, "On Memory and Childhood Amnesia," *Metamorphosis: On the Development of Affect, Perception, Attention, and Memory* (New York: Basic Books, 1959), S. 779-32.2.

duyguları dumura uğratılmış birey örneği Taylor'ın gözü bunların hiçbirini görmüyordu.[13] Onun gördüğü, emeğin nicelleştirilmesi imkânıydı. Bunu yapmak için bulduğu yol, yani zaman-ve-hareket çalışması, duyusal etkinliği zaman ve mekânın cansız katego-rilerine indirgemeyi şart koşan modern tahakküm biçiminin başı çeken özelliğiydi. Psikiyatrik teşhis çalışmalarında yeniden su yüzüne çıkan türden bir manevraya girişildi: Duyusal bilinçli tarihsel katılımın, yönetici sınıfın çıkarına bir mübadele sistemine sokulabilir olan ölü bir nesnel kategoriye indirgenmesi. Yönetim, tahakkümün bürokratik hale gelmesi ve deneyimin zamanının bağını-koparmış zaman biçimine dönüşmesidir. Taylor'ın getirdiği yenilik, işyerlerinden süpermarketlere ve oradan psikiyatri hasta-nelerine kadar, bütünlükten onay aldı. Bu, geç kapitalizmin işaretidir.[14]

Ne var ki, mücadele sürüyor. Tarih-aşırı olan arzu yok edilemez. Aksine, bürokratik pratik, emek tasarrufu araçlarını getirerek sürekli olarak arzunun ortaya çıkmasını kışkırtır ve karşılığında yeni kontrol biçimleri zorunluluğu yaratır. Çılgın Hector puslu orta alanı aydınlatan aşırıdır. Tecrit hücresini ateşe vermesi zihinsel kurum biçimini almış boşluğa kapatma karşısında tepki gösteren nefrete dönüşmüş arzuyu temsil eder. Bu, sonucu belli de olsa, somut bir politik direniş biçimidir. Hector'un arzusunun gemlenmesinden doğan psikiyatrik pratikler -Hector'a teşhis konması, Büyük Rauntlar ritüeli, Dr. Telemann'ın eğitimi, Dr. Acheson ve Jaxon'ın kariyerleri- Hector üzerinde kazanılmak zorunda olan kontrolün somut tezahürleridir; aynı şekilde Taylor da düşük verimle çalışan işçilerini kontrol altına almak zorunda kalmıştı. Yerleşik psikiyatrinin martavalları bu yüzden bir bilimsel yönetim biçimidir. Bu, zihin alanındaki Taylorizmdir.

Gelgelelim, zihin yönetimi zihinsel özürlülerin denetim altına alınmasından çok ötelere uzanır. Daha önemlisi normal insanlar arasında toplumsal başkaldırının önlenmesidir. Hector Ötekilik du-

13. Sudhir Kakar, *Frederick Taylor: A Study, Personality and Innovation* (Cambridge, Mass.: MIT Press, 1970).
14. Harry Braverman, *Labor and Monopoly Capital: The Degradation of Work in the Twentieth Century* (New York: Monthly Review Press, 1975).

varının öte yanına düşmüştü. Sınırın üretken tarafında yaşayan bizler de arzularımızı hayata geçirmeyi istiyoruz ve bunların her biri potansiyel direniş odaklarıdır. Bundan dolayı, bu arzular da yönetilmeli ve sıkıntı yaratmasın diye bağları koparılmalıdır. Burada elbette zihin sağlığı artık tasarlanan yönetim aracı değildir ama yine de meslekle yakın bir ilişki içindedir.

Geç kapitalist kültürde zihin yönetimi, en genel anlamıyla, kitle kültürü denen şeyin alanına girer. Yarattığı imaja rağmen, zihinsel sağlık endüstrisi kitle kültürüne bilime olduğundan daha yakındır. Bu alan üzerine yapılacak kısa bir değerlendirmeyle ne demek istediğim daha iyi ortaya çıkabilir.[15]

"Kitle kültürü" derken yalnızca eğlenceyi değil haberlerin yayılmasını ve aslında simgesel gerçekliğin (kabaca "enformasyon" denen şeyin) idari bakımdan bütünüyle güdümlenmesini de kastediyoruz. Bu yüzden, kitle kültürü kapitalist toplumda psişenin geleceğinde, aslında bu toplumun varlığını sürdürmesinde hayati bir rol oynar.

Kapitalizmin sistematik olarak kültürü etkileme *aracı,* teknolojinin, özellikle iletişim teknolojisinin gelişmesiyle mümkün olmakla birlikte, bunu yapmaktaki *çıkarı* iki ihtiyaçtan türer: birincisi, her tahakküm sisteminin temel ihtiyacı olan direnişi ezme ihtiyacı, ikincisi de kapitalizmin kendi içindeki ihtiyacı olan meta formunu evrenselleştirme, özel olarak emek gücünü bir metaya dönüştürme ihtiyacı. Örneğin, E. P. Thompson endüstrileşme sürecinde köylü nüfusa doğrusal zaman kültürünün (çok sayıda başka kültürel etkinliğin soluduğu bir tür havadır bu) nasıl zorla dayatıldığını çok güzel göstermiştir.[16] Burada teknik araçlar (mamul) mekanik zaman parçaları biçiminde edinilirken/tespit edilirken, ilgi gösterilen şey belli ki kendilerinden artı-değerin sökülüp alınabilmesi için saat başına ücret ödenmesi gereken emek gücüne biçim vermekti. Kapitalist üretim biçiminde işyeri ken-

15. Bu konudaki literatür muazzamdır. Marksist çizgideki bir antoloji için, bkz., Armand Mattelart ve Seth Siegelaub, der., *Communication and Class Struggle,* cilt. 1 (New York: International General, 1979).

16. E.P. Thompson, "Time, Work Discipline and Industrial Capitalism," *Past and Present* 38 (1967): 56-97.

diliğinden kültürel kökleri söküp atılmış bir ortamdı.[17] Bu tesadüf değil, tam tersine kapitalist üretim tarzının temel bir bileşeniydi ve yıllar içinde etkisini gösterecekti. Üretkenlikle bağlantının kopuşu, uzun süre o haliyle kalamayacak bir kültürel boşluk bırakmıştı geride.

Bütün on dokuzuncu yüzyıl boyunca, yönetici sınıflar en az yerkürenin tamamını politik sömürge haline getirme görevi kadar, bireyin kültürel bakımdan sömürge haline getirilmesi görevini de önlerine koymuştu. Amaç kapitalizm için zorunlu tikel yapıları güvence altına almak ve geliştirmekti; yani, dünyayı bir pazara, işyerini ücretli emeğin yabancılaşması ortamına ve kişisel hayatı çekirdek ailenin bir ürününe çevirmekti. Ailenin idealleştirilmesi ve kadınların duygusal yaratıklar haline getirilmeleri izleyeceği ana yollar arasındaydı. Bir başka yol halk hikâyelerinin pederşahi baskıcı tarzını allayıp pullayıp, örneğin, Grimm Kardeşler ya da Hans Christian Andersen'in "peri masalları" biçiminde yeniden piyasaya sürmekti. Bir diğeri de ucuz romanın popüler hale getirilmesiydi. Ve kültürün bireylere böylesine nüfuz etmesinin etkileri sanatçıların dikkatini çekecek kadar çarpıcı hale gelmişti; bunun en bariz örneği, kültürel tahakkümün getirdiği kişisel yıkımı eleştirel bir gözle anlatan ilk büyük roman olan *Madam Bovary*'dir.

Böylesi makineleşmenin ve bunun ekonomi politiğin öteki özellikleriyle karşılıklı ilişkisinin bir sonucu olarak, yeni, kapitalizme özgü bir kendilikten, yani kitle kültüründen bahsetmek mümkün olmuştur. Ve dolayısıyla, bir başka kendilikten, kitle kültürünün nesnesi olarak kitleden bahsetmek zorunlu olmuştur. Kendisini önceleyen yüksek kültürün aksine, kitle kültürü, popüler kültüre karşı bir konum almak yerine onun derinlere işlemesidir. Bunun en hoş sonucu, yönetici sınıfın çıkarlarına uygun olduğu kadarıyla, kapitalist tahakküme yönelik direnişin kırılmasıdır. Sınıf bilinci, maddi olarak varoluşuna biçim verdiği otantik bir popüler kültür olmaksızın düşünülemez. Kitle kültürü, içinde barındığı dokuyu istila eden bir kanserli hücre gibi popüler kültürü istila eder;

17. E.P. Thompson, *The Making of the English Working Class* (New York: Pantheon Books, 1964).

ve istila sürdükçe, kendisi için bir sınıf yerine gerçek bir direniş göstermekten aciz, biçimsiz bir homojen toplumsal yığın ortaya çıkar. Popüler kültür geri dönüp kavgaya tutuşur, yani bünye yeniden direnmeye kalkışır; ancak kapitalistler sınıfı bu çöküşten aldığı dersleri unutmamıştır ve yirminci yüzyılda kapitalist unsurların dizilişi öyle bir hal almıştır ki, on dokuzuncu yüzyılın kitle kültürü çocuk oyuncağı kalmıştır.

Çağdaş kitle kültürünün işleyişi bireyin psikolojisine giriş noktalarına işaret etmek dışında ilgi alanımıza girmiyor. Burada şuna işaret etmek yeterlidir: Bütün bunları mümkün kılan şey sermaye yoğunlaşmasının tekelci aşamaya gelişi ve bir bütün olarak toplumu gözetim altına alacak devasa bir devlet aygıtının ortaya çıkmasıdır. (Bu bakımdan, medya, reklam endüstrisi, vb, birincil olarak özel denen sektöre ait olmakla ve devlet karşısında değişen konumlar almakla birlikte, o hükümetle birlikte *devletin* parçalarını oluşturur.) Bu süreç, aynı zamanda, eğer meta tüketimi sürecek ve çalışma sekteye uğramayacaksa, kendi yarattığı kişisel hayatı zaptetmesi *gereken* sermayenin buyruklarıyla zorunlu hale getirilmiştir. Dahası, kitle kültürünün dolaşıma soktuğu imgeler ve enformasyon aynı zamanda bireysel zihinlere kaydedilen ve kendi başlarına nesnel bir gerçeklik kazanan simgelerdir. Nesnel gerçeklik kazanma özellikleriyle bu simgeler metalar haline gelir ve onların üretimiyle satışı çok büyük ve karmaşık bir faaliyet alanı, kapitalist gelişme yasalarına en yüksek itaati gösteren kültür endüstrisi alanını oluşturur. Kültür endüstrisi, hem kitle kültürünün üreticisi hem de kendi başına büyük iş alanı olarak, kapitalist toplum için iki misli önem kazanmıştır. Aslında, kapitalist ekonominin önlenemeyen gelişmesi, tıpkı mübadele işlevini külçe altının elinden alarak elektronik ekranlarda yanıp sönen işaretlere indirgemesi gibi, enformasyonu, yani maddileştirilmiş simgeleri, geç kapitalist toplumun birincil metası haline getirmiştir.[18]

Nihayet, gelişmenin bütünlüğü büyük teknolojik ilerlemeler olmaksızın anlaşılamazdı. Bir kere daha, burada teknoloji tarafsız bir

18. Herbert I. Schiller, *The Mind Managers* (Boston: Beacon Press, 1973); ve *Mass Communications and American Empire* (New York: A.M. Kelly, 1970).

güç değil, seçilmiş bir hizmetçi, Prospero'nun iradesini açığa vuran bir Caliban'dı. Her halükârda, simgelerin önce elektriksel sonra da elektronik olarak iletilmesi, nükleer teknoloji ile birlikte, yirminci yüzyılın belirleyici teknolojik hamlesi olmuştur. Örneğin, insan tarihinde eşi benzeri olmayan bir olay olarak habercilik, kişisel deneyimin yapısında çarpıcı değişiklikler yaratmış ve kitle kültürünün özel içeriğine köklü olarak yeni bir güç katmıştır. Kitlesel medya sayesinde, zihin artık her yerde ve hiçbir yerdedir. Platon'un başlattığı, Descartes'ın derinleştirdiği ve maddi olarak kapitalist üretim tarzında demir atan bedensizleştirme, iletişim çağına kadar tam gerçekleşmesini başaramazdı. Basım, elbette, kitle kültürünün bir aracı olarak yararlılığı bakımından yayımın yakın bir dengiydi. Ne var ki, basımla yayım birbiriyle ilişkilendirilene kadar iletişim üzerinde bütüncül bir denetim somut bir ihtimal olarak düşünülemezdi. Simgelerin, kaynaklarının doğrudan sunumundan soyutlanmış ve aynı anda dünyanın dört bir köşesine yayılabilir elektronik aktarımı, salt kapitalist ilişkilerin bir temsili/tasavvuru değil, aynı zamanda bu ilişkilerin tanrı katına yüceltilmesi, görünüşte somut kapitalist bütünlüğü sarmış zalim emek yabancılaşmasından kurtulmuş, kapitalist soyutlamanın saf halidir. Medya kapitalizmin düşüdür.

Kitle kültürü ideolojisinin basit bir çekirdeği vardır: Sermayeyi tarihsel bir aşama yerine zaman ötesi bir evrensel olarak sunmak. Bu ideoloji kapitalist üretim ve tüketim dünyasını hem akılcı hem de doyurucu, kapitalist toplumu da temel çelişkilerin ağına düşmüş bir âlem olmaktan çok, yer yer görülen kargaşaların yaşandığı temel bir uzlaşım alanı olarak sunmak için uğraşır. Bu yüzden, eleştirel açıdan bakıldığında, bu amaçlarına ulaşmakta tam bir hezimete uğrar ve dengesiz ve bayağı bir gerçeklik görüşüne varır. Ama bu olguya burun kıvırma onu ortadan kaldırmaz. Asıl mesele kitle kültürünün eleştirel ölçütlere vurularak hakkında bir yargı oluşturulmasından çok, gerçek eleştirinin zeminini ortadan kaldırmaya çalıştığı ve bunu neredeyse başardığını görmektir. Kitle kültürü her şeyden önce bütün muhalefeti özümleme gayreti içinde gerçekleşir. Eleştirel gerilimin kaybı sonucunda ortaya çıkan ba-

yağılık bu yüzden rastlantısal değil, özsel bir koşuldur. Kitle kültürü durmaksızın kültürün, muhalif olanlar da dahil, kendiliğinden tezahürlerini araştırır ve kendine mal eder ve yine aynı kararlılıkla popüler kültürün bu canlı sürgünlerini kitlelere birörnek malzeme olarak sunmaya çalışır. Homeros destanından otantik folklore, Grimm Kardeşler'den ilk "sanatsal" Disney çizgi filmlerine ve oradan da günümüzün bilgisayarda gerçekleştirilen ve cumartesi sabahlarının vazgeçilmez televizyon programları haline gelen çizgi filmlere uzanan zincir insan potansiyelinin izin verdiği oranda alçalan ve bayağılaşan, kapitalizmin ağzına layık, tersinmez ve paradigmatik bir zincirdir. Kültür endüstrisinin amacını gerçek fayda nesneleri, aydınlanma ya da tatmin üretmek olarak görmek ciddi bir hatadır. Tersine, bu endüstrinin somut amaçları gizemlileştirmek, gıdıklamak ve şaşırtmaktır; insanların elinden kültürel direniş organlarını almak ve onları aç, huzursuz ve şaşkın, zevk peşinde çıldırmış, yeni metalar için geberen, dünyalarını bırakın değiştirmeyi anlamaktan bile aciz bir halde bırakmaktır. Kültür endüstrisi insanın zihinsel yetilerini zapt etmek için yürüttüğü çeşitli kampanyalarında o kadar başarılı olmuştur ki, yaptığı kuşkulu olsa bile kesin bir iyilik için ona borçluyuz; şimdiye kadar bizi faşizm ihtiyacından esirgemiştir. Ya da daha doğrusu, kültür endüstrisi geç kapitalizmin ihtiyaçlarına denk düşen bir *yumuşak faşizm* yönünde ilerleyerek, bizi katı, otoriteryan faşizmden korumuştur. İtalyan yönetmen Pier Paolo Pasolini'nin kendi ülkesi ve kültür endüstrisinin en başarılı aracı, televizyon için söylediği gibi,

> Dünyada şimdiye kadar hiçbir enformasyon aracının televizyon kadar otoriteryan ve baskıcı olmadığına şüphe yoktur. Faşist gazeteler ve çiftlikler üzerine Mussolini'nin sloganları televizyona kıyasla gülünçtür ve (trajiktir ama) traktörün yanında kara saban kadar komik kalır. Faşizm, yine söylüyorum, öz olarak, İtalyan halkının ruhuna bir nebze bile dokunmaktan acizdi, oysa yeni faşizm, yeni iletişim ve enformasyon araçları (özellikle de televizyon) sayesinde, dokunmakla kalmıyor, onların ruhunu parçalıyor, iğfal ediyor ve ilelebet kirletiyor.[19]

19. Mattelart ve Siegelaub, *Communication and Class Struggle,* 1:64.

Bu canavarı girdiği çeşitli mecralarda alaşağı etmek, çeşitli kurumlarını -televizyon, gazetecilik, turizm, reklam vb- ve bunların tikel içeriklerini irdelemek hoş olur. Ama bu bizi üstlendiğimiz görevden uzaklaştıracaktır, bu yüzden bu işi başkalarına bırakıyoruz. Bizim için sorun daha ziyade şudur: Toplumsal denetim alanındaki bütün bu muazzam gelişmeler bireylerin öznelliğiyle nasıl kesişir? Şimdi özetlenen bu gerçeklik yönetimi, çekirdek ailenin beslediği bir bilinci nasıl etkiler?

Yanıt ideolojinin bariz içeriğinden çok, onun yayılış biçiminde yatıyor. "Gerçeklik yönetimi" ibaresi her iletişimin bir yandan dünya hakkında bir önerme, öte yandan yönetimin bir aygıtı olmasıyla ikili bir nitelik taşıdığını anlatır. Bu iki nitelik her zaman birliktedir, ama içerikleri ya da nitelikleri sürdüğü müddetçe birbirlerine ihtiyaç duymazlar. Buna rağmen, aralarında kesin bir ilişki vardır: İlki, yani dünya hakkındaki önerme, açıktır ve titizlikle işlenmiştir, ama ikinciye, yani saklı olan yönetim aygıtına tabidir.[20] Medya tarafından yayılan görünürdeki mesajın üst-mesajı adını verebileceğimiz bu aygıt hakkında gözlerden gizlenen şey, herhangi bir bariz anlam ilan etmemesidir. Her şeye rağmen, üst-mesajın içeriği, her zaman "kültür endüstrisi tarafından yapılmış ve kontrol edilmiştir" ya da "sermayenin çıkarlarına uygun olarak size sunulmuştur" ya da "bunun sizin için olduğunu düşünebilirsiniz ama sizi hükmüm altına sokmak isteyen bir görünmez ben tarafından yapılmıştır" temasının bir çeşitlemesi olarak, mükemmel bir biçimde yorumlanabilir; başka bir ifadeyle, üst-mesaj şu formülle özetlenebilir: [*O'nun için*]. Burada parantezler onun gizli niteliğini aktarırken, 'O' kültür endüstrisini denetleyen sermayenin görünmez gücüdür. Üst-mesaj, kültür endüstrisinin kendiliğinden kültür üzerinde denetimi ele geçirdiği noktada kurulan birleştirici bir yapıdır. Bundan dolayı, medyayı atıl bir teknoloji parçası değil, toplumsal bir pratik olarak düşünmeyi akıl ettiğimiz sürece, kültür

20. Erving Goffinan'ın eserleri, paranoyaya yönetilen dünyaya uymacı bir savunma rolü biçen, bir tür klasik anlatım içerir. Bkz., Erving Goffmann, *Asylums: Essays on the Social Situation of Mental Patients and Other Inmates* (Chicago: Aldine Publishing Co., 1962).

endüstrisi her zaman mevcuttur ve, adeta, medyanın yapısında vardır.

Uzaydaki novalar gibi yüce keşiflerden abuk subuk televizyon şovlarına kadar, evren hakkında sınırsız bir temsiller dizisi üretmek kültür endüstrisinin özelliğidir. Ne var ki, bizatihi mesajlarının aşırılığı uğursuz bir biçimde karşıtlık içeren üst-mesajı [*O'nun için*] daha uğursuz hale getirir. Aslında, medyanın tümleyici niteliği, akla gelen her konuyu tazı gibi izleyişi sağlıklı bir çeşitlilik işareti olmaktan çok, hiçbir fark gözetmeksizin evreni ihtiyaçlarının bir malzemesi olarak gören bu 'O'nun her yerde ve her zaman mevcudiyetinin bir işaretidir.

Dolayısıyla, bütün kitle kültürü ürünlerinde, mesajın görünür ve kolayca anlaşılır bolluğuyla üst-mesajın monoton, gizlenmiş gücü arasında temel bir çelişki vardır. Bu yüzden, kitle kültürü içindeki açık mesajın ne kadar kurtarıcı ya evrensel bir içeriği varsa, gerçekleşme şansı o kadar azdır. Örneğin, siyah bir ailenin kuşaklar boyunca uğradığı acımasız baskıyı anlatan *Kökler* adlı televizyon dizisi geniş bir kesim tarafından "Amerika"nın ırkçı geçmişini aşmasının işareti olarak selamlandı. Kuşkusuz, dizi hiçbir zaman Amerikan kapitalizmindeki ırkçılığın (ya da köleciliğin) köklerine değinmedi ve aslında Haley ailesinin sonunda ana akım kapitalist topluma özümlenme yoluyla *inkârın* üstesinden geldiğini gösterdi. Gelgelelim, fiili mesaj bundan çok daha fazlasını söylüyordu: Mesaj sadece söylencenin televizyon aracına, özellikle de sık sık verilen "aralara" girmesiydi; bu aralarda gözüne sokarcasına izleyiciye "Şimdi efendiniz meta konuşuyor" deniyordu, ancak mesaj aynı oranda televizyondaki güdümlü söylem, zamanlama, dil yapısı, teknolojiye teslimiyet üzerindeki bütün uylaşılardan yana olmakla veriliyordu, bütün bunlar programları metalara dönüştürüyor ve böylece evrenselliğin açık mesajını ta kökünden söküp atıyordu. Kısaca, herhangi bir kitle kültürü ürününün izleyicisini kurtarmaya niyetli tümlenmiş mesajı soyut anlamda "özgürlük" değil, "[*O'nun için*] özgür *ol*"dur.

Kitle kültürünün kul olduğu bu gizemli 'O' da kimdir? Onun son tahlilde gösterdiği sermayedir, ancak bir şeyin son tahlildeki

anlamı, nihayetinde aktüel/fiili gerçekliği oluşturan ara aşamalarını ortadan kaldırmaz. Dahası sermaye, Marx'ın işaret ettiği gibi, çeşitli şeylerde bulunan ve onlara niteliğini veren bir toplumsal ilişkiden başka bir şey değildir. Sermayeden türeyen bu heyula gibi her yerde ve her daim var olma özelliği belki de en iyi para denen "şey" biçiminde görüldüğünde ortaya çıkar; parada içkin değersizlik (her yerde var olmasına imkân verir bu), giz ve durmaksızın yayılan dehşetli güç bir araya gelir. Sermayenin heyula gibi dolaşan gücü en genelde metaların kendilerinde görünür ve metalara Marx'ın işaret ettiği fetişist karakterini verir. Bunu yine kitle kültürünün üst-mesajında tespit ediyoruz.

Biz O'nu patalojik narsisizme özgü Öteki kılığında da gördük, değil mi? Bu Öteki'yi bizim Sarah'nın zihinsel hayatında ortaya çıkarken tespit ettik ve onu tarihsel acılarının son aşamalarında burjuva aileyle birlikte gelen iç yabancılaşmanın tipik biçimine soktuk. Kitle kültürünün her yerde mevcut üst-mesajı bir yanda sermaye ve onun nesneleştirilebilir biçimlerinin (para, metalar), öte yanda da öznelliğin olduğu çemberi tamamlamamıza imkân verir. Şimdi daha açık bir biçimde küçük Sarah'nın neden televizyon ekranına çakılıp kaldığını ve neden "narsisistik karakter" sıfatının, tam gelişmiş patolojik haliyle yalnızca çok küçük bir insan kümesine yakıştırıldığı halde, tarihsel bir gelişim gösterdiğini anlayabiliriz.

Başka bir açıdan bakıldığında, kültür endüstrisi kendi başına bu tür bir narsisizmin eseridir. "Zamanımızın narsisistik karakteri"nin bir üretim gücü olarak ortaya çıkışıdır. Daha çok "zihin sağlığı" ve daha az bütünsellik ile bizim Sarah pekâlâ sayısız işte çalışabilirdi. Narsisistin boş duyarlılığı mükemmel bir biçimde arzunun bağlı olmayan zamanıyla kültür endüstrisihi kontrol eden bağlı zaman arasındaki ara bölge olarak hizmet görür. Narsisistik bilinç sermayenin asal zamansallıklarını bürokrasi dünyasında kültürün yönetilmesini sağlayan bağını-koparmış biçime dönüştüren bir alettir. Kültür endüstrisi acı gerçekliği arzuyla yıkamalıdır ve yalnızca bu amaçla narsisistik karakterin harcayacak yeterli boş arzusu ve onu ana gereksinimler olarak kullanmak için yeterli

ilgisizliği ve uzaklığı vardır. Bu mekanizma sayesinde, çöküş halindeki burjuva ailenin ürettiği en "ileri" duyarlılık aileyi ayarlayan aygıta geri yatırılır. Bu psikolojik döngüyle simgesel gerçekliği iletme araçlarındaki teknolojik patlamanın toplam etkisi kitle kültürüne özgü zihniyetin her yerde mevcut hale gelmesidir. Artık evrensel ve insani olarak içselleştirilmiş bir kişisel dünyadan, kişilerin kendilerinde bulunabilecek bir zihinsel dünyadan söz edemeyiz. Tıbbi ve psikanalitik modellerin savunduğu, bireyin içindeki bir kendilik olarak benlik hiçbir zaman var olmamıştır: Benlik her zaman kendi Öteki'sini içerir, her zaman esas olarak özneler arası adlandırmada temellenmiştir. Ancak bu Öteki, ilahi olana ya da doğaya yönelmiş de olsa, ne kadar baskıcı ya da gizemli olursa olsun, her zaman bir insan mevcudiyetiyle dolayımlanıyordu. Hatta, göze görünmez tanrı kafası Jahweh bile bariz olarak babayla bağlantılıydı. İleri kapitalizmdeki belirleyici farklılık insani dolayımın, yani popüler kendiliğinden kültürün, yok olması ve yerine güdümlü kitle kültürünün geçmesidir. Şimdi simgenin kendisi iki zıt dünya olan kişi ve metada çok yönlü kök salmıştır. Kitle kültürü, proleter arzunun yozlaştırılması yoluyla sınıf mücadelesini köreltmiş olsa bile, metayı psişeye taşımayı başarmıştır. Herhangi bir televizyon ekranında görüldüğü gibi, Öteki ve meta birleşmiştir ve mücadele etmek nafiledir.

Mevcut kültürel durumun anlatıldığı kadar tek yanlı olduğunu ima etmeyi istemiyorum; yalnızca temeldeki ve esaslı bir eğilim olarak anlatılanlar doğrudur. Fiilen mevcut kültür dünyasında (ki bu endüstrinin ötesine geçer, yani, bağımsız medya camiası denen kesimi de kapsar, aynı şekilde duygusal özen ve bakım hizmetinin önemli bir kısmı zihinsel sağlık endüstrisinin sınırları dışında verilir) direniş odakları boy veriyor. Konumuz kişisel ve öznel yaşam olduğu müddetçe, bunu açıklamak amacımızı aşar.

Burada denebilir ki, kitle kültürü, kültür sahasına giren her şeyi olmasa bile, ileri kapitalist toplumda dünya ile psişe arasındaki ilişkilerin yapısını değiştirebilecek kadar bir güç kazanmıştır.

Televizyon ekranı bize yalnızca Öteki'nin dışsal simgesini gösterir. Bizi ilgilendiren, geç kapitalizmin toplumdan, anadan ba-

badan kopuk dünyasında olması gerektiği gibi, simge yenip yutulduğunda olanlardır. Simge, bir kere bünyeye alındığında, otantik insan faaliyetinin mantosundan yoksun olan, en derindeki zihinsel tabakada sükûnete erişinceye kadar batan bir ölü denizci gibidir. Ariel, Ferdinand'a, Prospero'nun eseri olan mucizevi "değişiklik deryasını" anlatarak, "tam beş kulaç aşağıda yatıyor baban" şarkısını söyler. Bugün artık değişiklik, Prospero'dan Caliban'a simgenin geçtiği denetim koridoru, yani kültür endüstrisi sayesinde, mucizevi olmaktan çıkmıştır. Örselenmiş, duygusuzlaştırılmış bir temsil psişeye girer ve bedensiz bir nosyon [*O'nun için*] özneyi istila eder ve kendisini güçten düşmüş ana baba imagolarına uygun olarak kurar. Birey bu destek için can atar, çünkü onsuz kişisel gelişimini tamamlaması mümkün değildir. Eğer bunu yalnızca benliğe kişisel kılavuzluk ya da destek sağlama meselesi olarak görseydik, [*O'nun için*] nosyonunun etkisini en aza indirmiş olurduk. Hayır, Öteki simgesi böylesi bir sıcaklık sunmuyor; onun bütün vaadi istikrar, ambar kapaklarını sıkıca kapatmak, varoluşun korkularına karşı dumura uğratıcı bir yatıştırıcıdır.

Bu sisteme boyun eğmek, yani toplumumuzda büyümek ve normalleşmek, edilgenleşmek demektir. Ve edilgenleşme birbiriyle bağlantılı ama farklı iki anlamda yorumlanmalıdır: Birincisi, sınıf bilincinden uzaklaşmak, ikincisi de nevrozdan kurtulmak. Freud tam bir ikiciydi ve "ölümsüz doğa"nın bir parçası olan id'le, ego içinde diyalektik bir biçimde id'in enerjilerini ana-baba imagolarında kodlanmış olarak ahlâkla kaynaştıran süperego'ya birlikte, toplumsal dünyanın temsilcisi ego arasında kesin bir yarılma olduğu tezini ortaya atmıştı. Bu şema tarih-aşırı bir veri olarak sunulmuş ve bu haliyle de kabul görmüştür. İd'le ego arasındaki keskin yarılma, dış dünyayla ego arasında olduğu varsayılan yarılma kadar doğal bir şey olarak savunuldu. Bu yetkin bir kavrayıştı ve birçok şeyi anlamakta yardımcı oldu; ancak psikanalitik teorinin (ve genelde burjuva düşüncesinin) büyük bir kısmıyla, tarihin tipik reddini, verili bir zamana özgü psikolojik ilişkilerin dondurularak zamansızlaştırılması ve sözde doğal bir kalıba dökülmesini paylaştı. Her zaman patlamaya hazır kızışmış ve potansiyel olarak

devrimci bir çekirdek gibi heyecan verici içerimiyle birlikte, ego/id yarılması, tarihsel bakımdan bir tek toplumsal sınıflar arasındaki doğrudan çatışmayla nitelenen insanlık çağına uygun düşer. Bu psikolojik bir yapının temsili olmaktan çok, efendisine saldırmaya hazır olan ve bunu yapmaktan ancak güçle alıkoyulan kölenin ya da proleterin öfkesinin bir metaforudur. Bu, ilkelin psikolojisini iyi anlatmadığı gibi sınıfsız bir toplumun psikolojisini de açıklamaz. Ve bu kitle kültürü araçlarının ego ile id arasındaki sınırı sürekli olarak ihlal ettiği bizimki gibi bir çağa ilişkin çok açıkça düşünmemize (bu bir teorinin yapabileceği en iyi şeydir) yardımcı olmaz.

Medyanın zihni her yere yerleştirme gücü o zamana kadar ancak psikozun ihlal edebildiği ego sınırlarını parçalar ve sermayenin eksiksiz bir toplumsal denetim sağlamaktaki çıkarları bu teknik kapasiteyle tam tamına kesişir. Çıkarların ve araçların bu bileşimi yeni bir yabancılaşma raunduna imkân verir; bu, id'in yabancılaşmasıdır. Geç dönemin sermayesi tahakkümünü dayatmak için polise, babaya ya da egoya dayanmak zorunda değildir artık. Şimdi giderek daha fazla başvurmak zorunda hissettiği bir seçeneği vardır; bu da arzunun doğrudan doğruya içine çekebildiği gerçeklik havasını sihirli bir biçimde dönüştürmektir. Bu yolla benlik tarih içinde son bulur.

Bu oranda bir nüfuza bile direniş vardır. Mücadele insan doğasında vardır. Benlik yoksamayla, bebeğin ana baba Öteki'yi yadsıması ve beraberinde bireylik iddiasıyla doğar. Tarih-aşırı bu reddin uzak ucunda, zihinsel Öteki biçimlenir ve yönetim organlarına meydan okur. Arzu ve devlet kitle kültürünün içeriğini belirleyen ve bireysel yaşamın ayrıntılarına biçim veren bir diyalektiğe girerler. Bununla birlikte, bir bütün olarak bireysel yaşamların bürokratik yönetim gibi bir tarihsel süreçle ilişkileri tarafından ne kadar belirlendiğini ölçecek araçlarımız yok. Elimizin altındaki psikolojik söylem kişiselin çapını aileyle sınırlandırmaya yoğunlaşmıştır. Olması gerektiği gibi, bu sınırların nasıl aşılacağı önemli bir meseledir ve "patoloji" örneğiyle birlikte başka bir hayat hikâyesini hak ediyor.

Yakınlarda tanıştığım bir işçiyi, Frank'i ele alalım. Bütün işçiler gibi Frank de zorunluluğun gölgesi altında yaşar ve sermayeye katkıda bulunur: Gündelik varoluşu hâkim olan zorunluluk nosyonuna göre yönetilir. Saatine sadıktır, işine arabasını yolun sağından sürerek gider ve onca parasızlığa rağmen, bir tanesi çocukların, bir tanesi de karısıyla kendisinin olmak üzere iki televizyon setine sahiptir (bazen prime-time programları üzerine giriştikleri münakaşalar onlara bir üçüncüyü satın almayı düşündürtüyor). Çocukların en büyüğü okula gidiyor, orada resmi simgesel temsil sistemi kızın kafasına kazınıyor ve karısı gün boyu ucuz dergiler okuyor ve pembe diziler izliyor ve böylelikle belli bir miktarda arzu ortaya çıkıyor ve tüketicilik kurallarıyla karışıyor.

Elbette, ben Frank'le bu yüzden değil, anlayışsızlığı ya da "duygusal hastalığı" yüzünden görüştüm. Açıkça söyleyeyim, Frank karısını dövüyordu. Kötü biriydi aslında; yakın zamanlarda karısını sersemletecek kadar dövmüş ve hatta bir keresinde hastanelik etmişti ki bu onu hemen yardım arayışına itmişti. Ne yazık ki çok sık rastlanan ve haklı olarak gündelik hayatta mahkûm edilmesi gereken bir şey olarak görülen bu durumu kibarca anlatmanın yolu yoktur. Frank'in karısını döven başkalarından bir farkı varsa, o da büyüyen bir pişmanlık duygusuydu. Günahından azap duyuyor, kurtulmayı istiyordu ve böylece kliniğe yattı. Biz bu şekilde, günahlarını affetmemiş bile olsak, onu tanımış olduk; onun istediği affedilmekti, ama bu bizim elimizde olan bir şey değildi. Benim dinsel anlamda günahları silme gücüm yok ve olayı, Frank gibi birisinin, "duygusal bakımdan hasta" ve kapitalist toplumda başka türlü davranamayacak kadar hayatın kurbanı olduğu için, eylemlerinin ahlâki sorumluluğundan kurtarılması gerektiğini savunan ılımlı liberalizmin bakış açısından ele almayı reddediyorum. Bunu psikolojik anlamda söylüyorum. Birey olarak kişiyle, ister tarihsel ister başka türlü olsun, soyut zorunluluk arasında içkin ve özlü bir bölünme vardır. Bu yüzden, her zaman bir seçeneğimiz vardır ve ahlâki sorumluluk nosyonu bu gerçeklik yüzünden vardır. Ayrıca, şunu da eklemeliyim ki, ahlâki bakımdan bağışlama gücümüz yoksa, kimseyi suçlayamayız; bu da büyük bir lütuftur.

Ve Frank'i yaptıklarından dolayı hoş görme ya da suçlamanın anlamı yoksa da, onu tanıdıkça etkilendiğimi fark ettim. Psikanalitik çalışmanın iç açıcı bir güzelliği, arzu açısından anlaşıldığında, en rezil günahkârın bile daha az kötü ve daha çok sempatik hale gelmesidir. Buradaki anlama entelektüel anlamda değil, klinik çalışma sürecinde anne şefkatiyle kurduğumuz bağlantı anlamındadır.

Her neyse, Frank bir günahkâr değil, Jane gibi, nefretin iyi geldiği ataklardan mustarip biriydi. Aslında, onu bir mağdur olarak, yirmi beş yılı aşkın bir süredir maruz kaldığı kötülükleri karısına duyduğu düşmanlığa dönüştüren biri olarak görmek daha cazip görünüyor. Göreceğimiz gibi, Frank oldukça sancılı bir çocukluk geçirmiştir ve yetişkinlikteki çalışma hayatı belli bir özerklik ve tatmin sağlamaktan çok, onu kıt kanaat geçinmeye mahkûm etmiştir. Frank çalışabildiği zamanlar, yani haftada iki ya da üç gün, işçi olarak çalışıyor. Yakınlarda inşaat sektörü, kapitalist ekonomi politiğin "kişisel olmayan" güçleri yüzünden krize girdiği için, Frank kendisini "yedek işsizler ordusu"nun kıyılarında buldu. Sürekli olarak iş bulma endişesiyle yaşıyordu ve bulduğunda da genelde becerilerinin körelmesi, kendini sahiden işe verememe, mesai arkadaşlarıyla bağlarının zayıflaması sonucu doğuran bir yabancılaşma yaşıyordu. Sadece geçen yıl Frank belayı başından def etmeye yetecek gücü kendinde bulabilmişti, ama bu çok sonraydı.

Bir an için, onun için işlerin kötü gittiği zamanları göz önüne getirelim. Bu, Frank'in davranışlarının nedeni olabilir mi? Pek değil; zihinsel çöküşe ilişkin en güvenilir epidemiyolojik tespitler işsizlik oranıyla bağlantılı[21] olsa bile ve ABD'de iş peşinde koşmanın çıldırtıcı olmadığı zamanlarda öldürücü olduğu[22] çok iyi bilinse bile, bunu söylemek zordur. Yine de, bu genellemelerin hiçbiri verili herhangi bir bireyin tuhaflıklarını açıklamaz. Tek tek kişiler için önemli olan kişisel tarihtir ve kişisel tarih, tarihsel gerçekliğe denk düşen arzu tarafından biçimlendirilir. "Psikoloji" zorunludur, ancak, kesişme noktasını kavrayacaksak bir kenara ko-

21. M. Harvey Brenner, *Mental Illness and the Economy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1973).
22. Braverman, *Labor and Monopoly Capital.*

nulmalıdır çünkü bu ancak somut tikellerin anlamını kavrarsak anlayabileceğimiz bir şeydir. "Dışarı", yani üretici kurumların tarihsel olarak bariz dünyası ile "içeri", yani kapitalist toplumda arzunun havale edildiği ev içinde örgütlenmiş dünya tam olarak nasıl kesişir? Bunu ortaya çıkarmak için Frank'e çok daha yakından bakmamız gerekiyor.

Çoğu kişinin yaptığı gibi, Frank de içinde bulunduğu durumun kontrolünü elinden kaçırdığı için yardım istiyordu. Ve gelecek sefer yapabileceği şeylerden korkuyordu. Durum o kadar kötüleşmişti ki, daha fazla zarar vermemek için gönüllü olarak evi terk etmişti. Karısı Mary ile ara sıra görüşüyor, ama güvenlik aşkına ziyaretlerini akşamları bir saatle sınırlı tutuyordu. Mary'i seviyordu, ve üç tane olan -işin doğrusu, iki tane kendisinin bir tane de Mary'nin eski kocasından olan- çocuklarını ondan bile fazla seviyordu. En büyükleri, sekiz yaşındaki Gail, Mary ile şimdi unutulmuş bir sevgilisi, hiç evlenmediği ve Frank'le yakınlaşmaya başladıktan sonra çok kısa bir süre görüştüğü Emil'in çocuğuydu. Gail'i doğduğundan beri Frank büyütmüş ve onu dört yaşındaki Kathryn ve henüz beş aylık bebekler; Frank, Jr.'dan hiç ayırmamıştı.

Tuhaftır, Frank Jr.'un doğuşuyla birlikte Frank'in sorunu çığırından çıkmıştı. O zamana kadar o ve Mary birlikte çalkantılı, ama temelde idare edilebilir bir hayat sürüyordu. Birçok münakaşaları oluyor, ama bunlar hiçbir zaman çığlık atmanın, arada bir tokadın ya da en çok Mary'nin bir geceyi annesinin evinde geçirmesinin ötesine geçmiyordu. Bebeğin doğumundan itibaren Frank Mary'ye karşı içinde açıklayamadığı bir tür öfke duymaya başladı ve bu öfke ne zaman Mary ona mızmızlansa ateşleniyordu. Kadının bütün yapabildiği Frank'in ona ve çocuklarına iyi davranmadığını ima etmekti ve Frank baştan ayağa titriyordu. Mary kendini alamadığında, ki bu onun tarzı değildi, bir şimşek çakıyor ve Frank vuruyordu, hem de şamar değil sıkı bir yumruk ve Mary'nin artık ona bağırmadığını, yalnızca kıvrandığını fark edene kadar durmuyordu. Ancak o zaman Frank gevşiyordu ve aklı başına geldiğinde, köşeye büzülmüş, korkulu gözlerle kendisine bakan çocukların yaşadığı dehşetin ayrımına varabiliyordu.

Frank şiddeti sıradan normal hayatın bir parçası olarak kabul ediyordu. Ama bu farklıydı. "Bir şeyler üstüme geliyor. Ne yaptığımı bilmiyorum. Bu normal değil." Tamam, ama "bu" oluyordu. Neydi "bu"? Bunu Yunanca'ya çevirelim, karşımıza Freud'un id'i, adlandırılamayan, adlandırılmayan ve son hüküm, burada nefrete dönüşmüş olan arzunun hükmü çıkıyor. Hayattaki birikmiş ketlenmeler yüzünden o patlayıp çeperlerini parçalayana kadar, hidrolik olarak, yerini dolduracak bir gücümüz yok. Durum bu olsaydı, eğer insanlar sadece kırılmaları oranında tepki göstermiş olsaydı, baskı denen şey çoktan durmuş olurdu. İd ya da arzu, dünyanın parçasıdır, ama adını koymaktaki, dilde açıklamaktaki bir acizlik yüzünden dünyanın geri kalanından kopuktur. Bildik genel görüş -denebilir ki, yapı olarak politik ekonomik görüş- birbirinin yerine geçirilebilir, gerçek olayların bir bilançosunu varsayar: Bir sütunda birçok "travma" -işteki bir aksilik, çocukların getirdiği "gerginlik", ödenecek faturalar, eve dönüşte içilen biralar vb.- öte-kinde birçok "baş etme mekanizması", ta ki A sütunu B sütununa ağır basana kadar, o zaman şiddet "boşanır." Modern şirketlerin ya da Pentagon'un maliyet muhasebesi yöntemleriyle kurulan böylesi bir söylemin tekdüzeliğini görmek kolaydır. Bu, Frank'in kişiliğini niceliğe döker, öyle ki bu kadar çok kötü şeyin üst üste gelmesi zihin deposunda gözden kaçan mallar gibi yığın halinde duran birikmiş düşmanlığı dışarı iter. Freud'un orijinal "hidrolik" libido teorisine[23] karşı yükseltilen eleştiriler gayet haklı olarak bu türden bir ekonomik mantığa yönelir. Bu genellikle Freud'un libido teorisini tanımlamak için kullanılan "on dokuzuncu yüzyıl biyolojisi" nitelemesinden daha doğru bir nitelemedir, çünkü on dokuzuncu yüzyıl biyolojisi mekanikse bunun nedeni onun on dokuzuncu yüzyıl kapitalist kültür biçimlerine boyun eğmiş olmasıdır.

Her halükârda, psikolojik meselelere uygulanan politik-ekonomik söylem Frank'in yaptıklarını aklileştirmeye, onu bire bir

23. Krş., der., M.M. Gill ve S.S. Holzman, *Psychology versus Metapsychology, Psychological Issues Monograph* no. 36 (New York: International Universities Press, 1976).

karşılık kuran mantığına göre anlaşılır kılmaya yatkındır. Ama bu Frank'in kendisine ilişkin algılayışıyla çelişir: "Çılgına dönüyorum. Bunun hiçbir nedeni yok. Neden böyle davranma gereği duyuyorum ki? Oğlumu seviyorum; o bütün hayatım boyunca istediğim bir şey. Ama bu nöbetler, sanki beni tamamen pençesine alıyor, şaşkınım."

Son zamanlarda Frank'in hayatına giren tek güzel şey bu bebek değildir. Eskiden aşağılanmasına kaynaklık eden şeyi iyileştirmeyi de başarmıştı. Burada yine yukarıda değindiğimiz, gelirlerinin artması konusuna dönüyoruz. Frank Jr.'un doğumundan çok kısa bir süre önce Frank'in işinde gösterdiği yüksek performans sonunda Mary ile evlenmesini ve yasal olarak tanınan bir ev kurmasını sağlamıştı. "Yasal olarak tanınan" diyorum çünkü onları ilişkilerini yasallaştırmaktan alıkoyan şey bürokratik zihniyetin deli saçması uygulamalarından biriydi: Frank'in emek gücü içindeki marjinal konumu Mary'yi Frank'la evlenip birlikte yaşamaktansa evlenmemiş bir anne olarak sosyal yardım almayı sürdürmeye itmişti. Mary -ve kız kardeşiyle annesi- sosyal yardım oyununu oynamakta oldukça maharetli hale gelmişti. Bir sosyal yardım korsanı olarak gösterdiği beceri Frank'i ne kadar utandırdıysa Mary için bir o kadar gurur kaynağı olmuştu ve Mary yasal olarak karısı olduğu zaman Frank içinde yükselen öfke dalgasını hissetmiş ve sonunda sosyal yardımdan kurtularak bu yükü sırtından atmıştır. Ona öyle geliyordu ki, sanki Mary sosyal yardım bürokrasisine *kişisel olmayan* bağımlılığını Frank'e kişisel bağımlılığına tercih ediyordu. Kuşkusuz, artan ekonomik gücü Frank'in ondan daha büyük taleplerde bulunmasına yol açmıştı. Sanki Mary artık iki değil, biri evde egemenlik iddiasında bulunan dört çocuklu bir anneydi. Eski düzenlemede Mary annesine daha yakın olabiliyor, aileler arasındaki uçurumu kapatabiliyordu. Mary yeni düzenlemeyi sevip sevmediğinden hiç emin değildi; paradoksal olarak şimdi kendini işsiz hissediyordu ve bunu kabul ettiremediğinden saldırıyı daha geleneksel bir zemine kaydırdı ve kendisiyle ilgilenmediği için Frank'in başının etini yemeye başladı.

Şimdi Frank'in öfke patlaması için sahne hazır, ama dolayımsızlığı için değil. Eğer politik-ekonomik söylemden kopacak ve isteyen ama adlandıramayan bir arzunun failliğini kabul edeceksek, bizatihi öznellik alanını denetim altına almalıyız. Ve öznellik ya da Freud'un aldığı gibi, "psişik gerçeklik" kendi varlık tarzına sahiptir. Dünyadan zihne işleyen doğrudan bir okuma yolu yoktur. Meta nüfuz ettiği oranda öznelliği tıpkı bir vahşi hayvan, Blake'in Kaplan'ı gibi arzu ormanına sürer. Frank'in öznelliği, patlayışının mekânı, onun tek başınalığı olan bir şeydir. Birinci şahıs terminolojisine dökersek, öznenin tek başınalığı olup nesnenin hiçbir bölgesine sokulmayan "Ben"dir, "beni/bana" değil.

Bu bölgeye (kendi başına bölgeye değil, bir tür safari gibi onu daha iyi gözlemek için bir platforma) giden bir yol, geride bırakılan dilin kırıntılarında açığa çıkan kişisel tarihte verilidir. Bu Freud'un merkezi hipoteziydi. Mantık terimleriyle ifade edersek, eğer bir kimse gerçek olan, ama tanınmayan bir şey tarafından ele geçirilirse, değişen durum -"o" ya da id- geriye dönmüş olanın ya da, Freud'un verdiği adla, geçmişin bir hayaletinin, mazinin bir ürünü olabilir. Arzu yanılsamaya sarılması, imkânsıza ve var olmayana yatırımı yoluyla amacından şaşmıştır. Hepimiz kaçınılmaz olarak tarihsel olduğumuzdan, her bir imkânsız var olmayan yeni yanılsamalar arayışı olarak ileri sürülür. Onun tazeliği ve canlılığında "dolayımsız" olarak aldığımız ne varsa hiçbir zaman nesnel şimdi tarafından bütünüyle aydınlatılmamıştır. Tüm mevcut nesneler -elbette, metalar ve politik ekonominin ücretleri- bir unutma süreci tarafından kazanılır;[24] çeşitli delilik türlerine dökülen arzu patlamaları, Freud'un kesin bir dille işaret ettiği gibi, bir tür anımsama, şimdiki zamana yaklaşan geçmiş arzudur ve dolayısıyla iç ve dış, özne ve nesne birbirine doğru yöneldikçe, delilik pahasına bile olsa, kazanılana ilişkin artan bilinçliliği tanımlar.

Frank'ın öfkesinde de durum bu olsa gerek. Bizim aradığımız şu: Neyi anımsamaya çalışıyor ve onu anımsamaya çalışırken ona neler oluyor?

24. "All objectification is a forgetting." Max Horkheimer ve Theodor W. Adorno, *Dialectic of Enlightenment*, çev. John Cumming (New York: Herder and Herder, 1977), s. 230.

Frank, ikinci kuşak İrlandalı ve İtalyan göçmenlerin hemen ardından gelen nesildendi, ve altı çocuklu bir ailenin beşinci çocuğuydu. Etnik köken burada önemli bir veri, çünkü bu, İtalyan tarafından olan Frank'in annesinin Frank'in İrlandalı babasıyla evlenerek klan dışından evlenmesine işaret eder. Kapitalist hengame işçi sınıfı arasında böylesi evlilikleri alışıldık bir şey haline getirmekle birlikte, bunların anlamı hiçbir zaman azımsanmamalıdır. "Aile dışından evlenmek", kadın tarafından yerine getirilen mübadelenin sekteye uğraması, ailenin tevekkülle karşılayamayacağı bir olay demektir. Ne var ki, Frank'in annesi hiçbir zaman ailesinden çok fazla uzağa gitmemişti. Somut olarak bunun anlamı babayla koca arasında sıkışmaktı; birincisi kadınları üzerinde kontrolünün kaybına hoş görüyle bakmayı reddeden haşin bir pederşahi adam, ikincisi de pasif, gamlı, kendini içkiye vermiş, sorumluluklarından kaçan bir adamdı. Frank'in babasının despot kayınpederi ve uysal karısı tarafından kendisine dayatılan koşullar içinde, bu karakterlerini, özellikle de ikincisini, hayata geçirmek için çok fırsatı olacaktı. Son çocuğun doğumundan (ve Frank'in iki numara olmasından) kısa bir süre sonra, iki erkek arasındaki düşmanlık açık kavgaya dönüştü. Yaşlı olan daha güçlüydü ve gücü fiziksel olmaktan çok kapitalizm öncesine ait son derece pederşahi kültürde göçmen ailelerde kuşaktan kuşağa geçen otoriteye dayanıyordu. Yaşlı adam damadını evden kovdu ve geri dönerse onu öldüreceğini söyledi. Bu arada babasına bağlı olan Frank'in annesi evi terk etmedi. Küçük Frank bu dramatik sahneye tanık olmuş olabilir ve tanık olmamışsa bile, kötü etkileri yaşamak için oldukça fazla fırsatı olmuştur. Frank'in babası, kaçtıktan sonra, pederin gazap dolu, ama kayıp giden bakışlarından gizlenerek gölge bir varlık olarak yaşamaya başladı. Evin bir kısmı az çok gözlerden ıraktı ve Frank'in babası geceleri yakalanmamak için parmaklarının ucuna basarak yürüdüğü bu bölümde dinleniyordu. Aldatmaca o kadar eksiksiz ve aşağılanma o kadar tamdı ki, varlığı hissedilmesin diye tuvalete bile gidemiyordu. Bedensel ihtiyaçlarını karşılamak için sürgü ve karısının çantasını kullanıyordu.

Frank bu şekilde büyüdü. Ne ki, olaylar her zaman böyle ge-

lişmiyordu. Babası, sıklıkla ve yıllar içinde artan aralıklarla kayboluyor, haftalarca hatta bir keresinde aylarca ortalarda görünmüyordu. Ara sıra Frank onun varlığının esintisini duyuyordu; parkta ya da yakınlardaki bir barda ihtiyar adamla buluşuyorlardı. Bir çift laf, birkaç incik boncuk ve babası yine gitmiş. Sonunda bu ziyaretler bütünüyle sona erdi ve Frank babasının hastanede kanserden ölmek üzere olduğu öğrendi. Onu son bir kere orada gördü. Cenaze büyükbabadan gizli yapılmak zorundaydı; zaten üç yıl sonra büyükbaba da damadına kavuştu. Ama o zaman Frank donanmada olanları unutmaya çalışıyordu.

Frank'in unutmaya çalıştığı, babasına duyduğu arzuydu. Arzu *ne* istediğini bilmiyordu ama *istediğini* biliyordu. Frank bunu bile unuttu. Gelgelelim, unutulan arzu sessizdir, ama ölmemiştir. Frank temel özdeşleşme süreci yoluyla kendisindeki arzuyu korumuştur. Mary'i Emil'e bırakıp çocuklarını kabullenirken evinde-oturan-baba haline gelir ve sonra, babasının yolundan giderken ve sosyal görevlilerin denetiminde karısının evine hırsız gibi girip çıkarken terk-edip-giden-babadır. Babası gibi olmak, özellikle Frank'in etkinliğinin bastırılması, bu durumda ek bir aşağılama getiren aldatmaca olarak baba istemek şartından Frank'i kurtardı. Arzu en iyi budama, atalet ve edilgenlik, yani ezilenlerin zamanla yıpranmış ücreti olan mağduriyet denetiminde taşınır.

Ezilenleri tehdit eden şey mağduriyet değil, mağduriyetin bozulmasıdır, ister öfke isterse aşk biçiminde olsun arzunun baş kaldırmasıdır. Frank'in tehlikesi hamle yapmaya, büyümeye -başka bir ifadeyle, arzusunun yolunda gitmeye- karar verdiğinde ortaya çıktı. Çoğu zaman, büyüme bir Yeni Yıl kararı gibi bilinçli ya da ince eleyip sık dokuyarak olmaz. İnsanlar içlerindeki hayatı savunurken vuku bulur. Ve hayat önce kördür; bilinç zor kazanılır ve yalnızca şanslıların yüzüne güler. Frank şanslı değildi. Karısını sosyal yardım bürokrasisine esaretten kurtarırken, kendi içinde babasıyla büyükbabasını yakınlaştırmaya ve böylelikle düşlerindekine değer bir eş-anne kazanmaya çalışıyordu. Bu bir tesadüf değildi. Babasına duyduğu arzu zorunlu olarak bu yanılsama için katlanılamayacak kadar büyük bir nefreti, babasıyla büyükbabası ve

kendisiyle her ikisi arasında olan nefreti barındırıyordu. Bu arada, düşlediği annesi haline dönüşmek yerine karısı annesi neyse o olmuş, pederşahiliğin ağına yakalanmış ve işaret ettiğimiz gibi, özerkliğini kaybetmesinden dolayı sinir verici hale gelmişti. Bu deforme olmuş dünyada arzu, bir gerçekleşme duygusu yanılsaması, yani iskambil kâğıdı şekilleri, kendi başlarına somut insanlar değil, tersine yanılsamalar gerektirir. Her olayda, Frank'in karısı ona bir kere daha olmasını umduğu adam olmadığını anımsatıyordu. Bu, önceki koşullar olsa belki hoş görülebilirdi, ama Frank'in arzusunu kırbaçlayan bir düzenleme içinde değil. Düşüş -"narsisistik tahribat" mı diyelim- çok büyük, çarpışma çok şiddetliydi. Ortaya çıkan, şimdi artık Mary kılığında elle tutulur bir halde mevcut olan gerçek anneye karşı bastırılmış bir öldürme hissiydi. Ve burada, bu olgu üzerinde çalışanların gayet iyi bildiği ve pederşahilik koşullarındaki kadınların ah ettikleri arzunun kendine özgü bir yanı ortaya çıkar: Anneye duyulan öfke sınır tanımaz. Fallusun gücünü ele geçirmek için zorluklara katlanan erkek başlangıçtan beri onunla olan kadına duyduğu arzuya karşı son derece duyarlıdır. Bu arzu peder tarafından geleneksel Ödipal iğdiş sonuçlarına götürebilir. Peder ya da onun doğrudan temsilcisi, güçlü bir baba mevcut olduğunda başlıca sonuç budur. Masal, mit ve sayısız vaka hikâyesinden da anlaşılacağı gibi, bu sıklıkla oldukça öldürücü bir durumdur. Frank'in durumunda olduğu gibi, bu boyut mevcuttur ama karşılıklı iki yok edici erkek imgesiyle -yıkılan baba ve yıkan gazap dolu büyükbaba- mevcut olma gerçeği tarafından ölümcül bir biçimde karmaşıklaştırılmıştır. Ama bu ilişkiye yönelik Ödipal durumla yan yana var olabilen başka bir kıvrılma daha vardır ve pederşahiliğin korunduğu, nefret koşullarının yerleştiği, ama yine de gerçek babanın yok ya da zayıf olduğu durumlarda ilişkiye hâkim olur. Ve bu, küçük çocuğun ağırlıklı olarak fallusun sahibi olarak kendisini farklılaştırmak zorunda olduğu kadının bakımına muhtaç olması gerçeğinden türer.[25] Eğer gerçek baba ortada değilse, Frank-çocuğun baş etmek zorunda olduğu şey anneyle karışma yönündeki bir akım, yani onunla öznel bir birlik ya da fiilen

25. Nancy Chodorow, *The Reproduction of Mothering: Psychoanalysis and the Sociology of Gender* (Berkeley: University of California Press, 1978).

o neyse o hale gelmektir. Kritik olarak, bu babayla bildik özdeşleşmede olduğundan çok daha ilksel bir gelişme aşamasında meydana gelir. Şimdi karışma benliğin çözülmesi olarak yaşanır ve nefret tablonun büyük bir kısmını kaplıyorsa, çözülme yok olma olarak, ancak hızlı, radikal ve eşit oranda öldürücü bir farklılaşmayla kurtulunabilecek ölümcül bir kaos olarak yaşanır. Kocası Agamemnon'un öldürülmesini sağladıktan sonra oğlu Orestes tarafından katledilen Klytemnestra'dan Frank'in Marysi'ne, kadınlar böyle bir ortamda erkeklerin şiddetine maruz kalırlar. Orestes annesinden intikam almak için onu öldürdükten sonra delirirken (Aeschylus'un *Oresteia*'da dişi öfkelerin, yani Kötü Anne'nin iç figürlerinin marifeti olarak tasavvur ettiği bir koşul), Ana Tanrıça'nın ehlileştirilmiş ve fallik Athena olduğu yeniden kurulmuş bir pederşahilikte Apollo tarafından tamamen bağışlanır. Öte yandan, geç kapitalizmde bir proleter olan Frank'in böyle bir kurtuluş şansı yoktur. Elindeki tek imkân oldukça uzun bir bekleme listesi, vardiyalı çalışan deneyimsiz personeliyle bir akıl hastanesidir. Bu arada, kuşkusuz, ona göre bu babası gibi bir kere daha evden kovulmak demekti. Bu bir kere daha arzusunun kapana sıkışması anlamına geliyor ve onu gazap dolu büyükbaba imgesine bir adım daha yaklaştırıyordu, ama bu kesinlikle en iyi çözüm denebilecek bir şey değildi.

Aeschylus'un *Agamemnon*'undan Frank'e uzanan kadınlara karşı bu amansız şiddet bizi bunun tarih-aşırı olduğu sonucuna götürmemelidir, çünkü o ancak pederşahi tahakküm gibi özgün tarihsel koşullarda vuku bulur. Ve pederşahilik tehdit altındayken ya da çökerken bu şiddetin ortaya çıkma ihtimali çok daha fazladır ve erkek kendisini fallus yoluyla tahakküm kurma ve kendisini ilksel anneden farklılaştırma kendiliğinden göreviyle yüz yüze bulur. Ama arzunun bu öldürücü sonucu tarihselse, tarihin biçimlenmesinde de içerilmiş olmalıdır. Kişi olarak Frank, ekonomi politikle arzunun tarihsel bir konjonktürde keşismesi sonucu ortaya çıkar. Aileden kaçmasına, bence yaygın kişisel deneyimler tarafından çok genelde onaylanmış bir otorite olan pederşahi otoritenin çöküşünün tarihsel bir ürünü olan büyükbabası karşısında gerçek

babasının zayıflığı neden olmuştur. "Eski günler" ister güzel ister kötü olsunlar, kabul etmek gerekir ki, babaların genel olarak söylersek çok daha karşı konulmaz otoriteleri vardı. Aynı zamanda, Frank'in kaçışı bu sonucu yeniden üretir, ama belirleyici bir farkla: Frank'in miras aldığı uçurum iki gerçek erkek, baba ve büyükbaba arasındaydı. Onun çocuklarına bıraktığı uçurumsa bir erkek -kendisi- ile kişisel olmayan bir bürokrasi arasındadır. Arzu açısından bağlantı noktası Frank tarafından kurulan despot olarak büyükbaba ve kişisel olmayan farklılaşmamış gücün korunağı olarak sosyal yardım bürokrasisi arasındaki eşitliktir. Çocuk diline çevrildiğinde, bürokrasi pederşahilik kaftanına bürünür ve onu annenin adsız ilksel gücüyle donatır. Frank'in ve psikolojik açıdan ara statü işgal eden babasının gerçek canlı figürleri bu tarihsel bağlantı tarafından basitçe saf dışı bırakılır. Böylelikle, arzu psikolojik bir kurgu olmaksızın tarihe girer, ama her attığı adımda "psikoloji"yi biçimlendirir. Arzu aynı zamanda geleneksel olarak kapitalist devletin ekonomi politikteki çelişkileri yumuşatma çabasında işlev gördüğü düşünülen sosyal yardım bürokrasileri gibi tarihsel kurumları biçimlendirmede bir rol üstlenir.

Bütün psikolojik ve ekonomik unsurlar kalktıktan sonra ortaya çıkan son ürün bürokrasinin güçlenmesidir. Frank'in şiddeti, protestonun sıklıkla gösterdiği gibi, kendisi gibi bir mağdur olan karısına yönelse bile, kendisini kuşatan bütüncül süreç karşısında kendini-olumsuzlayan protestodur. Ve Frank'in sağduyu yoksunluğu, babası gibi, aileden uzaklaşmasına, çocuklarını ve karısını terk etmesine yol açar. Bunlar karşısında devletin elinin altında sosyal görevli denetiminde çalışma uygulamasını koyacak zihinsel sağlık danışmanları vardır. Bu arada, boş zamanlarını televizyon seyrederek geçirebilirler çünkü onların Öteki hayatı zaten yeterince doygundur.

Marx'a göre, kapitalist üretimin önlenemez bir koşulu sermayenin "organik bileşiminin yükselişidir": Yani, makine gibi canlı olmayan öğelere ayrılan sermaye payı canlı bileşen, emeğe göre sürekli artış gösterir. Sermaye içkin olarak yayılmacıdır; eğer büyüyemezse ölür. Parasal biçimi açısından, kâr oranı kapitalist toplumda maksimuma çıkarılmalıdır, yoksa canın cehenneme ve

toplumsal kontrol aygıtının tüm öğeleri seferber edilir. Bu insafsız yönetmen tarafından tetiklenen sermaye canlı insan emeği yerine giderek daha fazla ölü makine emeğini geçirir. Başka bir ifadeyle, üretim sürecini otomatiğe bağlar. Makinelerin karnı acıkmadığından, yani onlar çevreyle mübadeleye girmediğinden ve insanlar gibi arzuları ve talepleri olmadığından, kapitalist, otomatikleşmeyle birim başına maliyeti düşürür. Bu yüzden rakipleri tarafından yok edilme tehdidi karşısında kaçınılmaz olarak makineye teslim olur. Gelgelelim, aynı zamanda herhangi bir toplumsal faaliyete değer ekleyen yalnızca insanın canlı emeğidir. Dolayısıyla, sermayenin yükselen organik bileşimi kapitalisti bir çelişkiler ağına düşürür. Kapitalistin açmazının karmaşık sonucu, kapitalist toplumun derin ve giderilemez bir çelişkisine -sermaye ölü emeği canlı emeğe tercih eder, ama kendi hayat pınarı canlı emektir- ışık tutması dışında, bizi burada ilgilendirmiyor.[26] Ama emekte gizli olan hayatın eksiksiz dışavurumuna imkân verilse, kapitalist sınıfın tahakkümü son bulur. Dolayısıyla, bu çelişkinin bariz sonucu, yani ekonomi politikte ortaya çıktığı haliyle tarihin egemen biçimi, işyerinden kişisel hayatın en mahrem alanlarına kadar dünya üzerinde tam bir yönetsel kontrol sağlama çabasıdır.

Ama "emekte gizli olan hayat": Bu işçinin -Frank'in, Hector'un ve aslında işçi sınıfı hayatına mahkûm olduğu oranda Sarah'nın- arzusunu içermez mi? Arzu ne oranda işçi sınıfının somut faaliyetine girer?

Arzu emek sürecinin tarih-aşırı parçasıdır, çünkü insanın yeni nesneler yapma kapasitesi, yani praksis, her zaman bir dereceye kadar arzudan etkilenir. Son bölümde bu ilişkiye döneceğiz. Ama arzunun tarih-aşırı rolü tarihsel güçler tarafından, bu örnekte, işçi sınıfının sermayeye köle olması ve kapitalist ilişkileri içselleştirme yoluyla kendisini tanımlamak ve yeniden üretmek zorunda kalması gerçeği tarafından, belirleyici bir biçimde değişime uğratılır. Emek bu yüzden içsel olarak yarılmış ve engellenmiştir, başka bir ifadeyle, kendisine yabancılaşmıştır. Ve sonuçta emeğin arzusu da kendine yabancılaşmıştır.

26. Krş. Paul Mattick, *Marx and Keynes: The Limits of the Mixed Economy* (Boston: Porter Sargent, 1969).

Arzunun yabancılaşmasını "psiko-patoloji"nin çeşitli bireysel tezahürlerinde göründüğü haliyle irdeledik. Ne var ki, bir bütün olarak işçi sınıfında ortak olan daha genel bir tezahür vardır. Hatırlayalım, psişede etkisini gösterirken arzu kendiliğinden yeni nesnelerin oluşumuna katılmak yerine bedeni ve genelde doğrudan kişisel ilişkileri mesken tutar. Bundan dolayı, diyebiliriz ki, arzu nesneden uzaklaşıp özneye yönelir, yani narsisistik hale gelmeye başlar. Nesne, gerisin geri benlikte çöken Öteki haline gelir. Ama bu süreç tarihsel bir süreçtir ve emeğin kendine yabancılaşmasına denk düşmelidir. Bu süreç, yukarıda özetlenen, ailenin çekirdek haline geldiği ve geleneksel cemaatin başlangıçtaki birliğinin işyeriyle ev arasında parçalandığı gelişmeler tarafından tarihsel olarak belirlenir. Böylelikle kapitalist toplumun bir öğesi olarak emek, yani ücretli emek ortaya çıkar. Şimdi görüyoruz ki, emek ortaya çıkar çıkmaz sınıf bilincine korku salan ve psikolojiyi doğuran bir içsel niteliğe mahkûm edilir. Endüstriyel kapitalizmin ilk günlerinde sadece belli belirsiz olan şey, saat hesabı çalışmanın teknolojik olarak değerden düşürüldüğü ve narsisistik benliğin hüküm sürdüğü tekelci kapitalizm çağında tam gelişkin hale gelmiştir. Sermaye daha "organik" hale gelirken, emek daha "psikolojik" hale geliyor. Simgesel girdi akışı işyerinden çekilir ve kişisel hayattan taşar. Bu, karşılığında kültür endüstrisi için kişisel hayatı yönetme işine soyunma ve zihin sağlığı endüstrisi için de kalıntılara çeki düzen verme fırsatını -aslında zorunluluğunu- yaratır. Sınıf bilinci açısından sonucu kestirmek zor değildir ve sermayenin miyadını doldurmasının ana nedenlerinden biri budur.

Kapitalizm belki miyadını doldurmuştur ve kesinlikle çöküntü halindedir, ama yine de hayatları az çok tam olan ve beklentileri bulunan gerçek, arzulu bireylerin mekânıdır. Sınıf bilincinin dumura uğraması ve solun başarısızlığı gerçektir ve aşılmalıdır. Bu arada, insanlar aslında hayatlarını yanılsamalı tek başına birey kategoriyle geçiriyor. Bu yüzden, olduğu haliyle dünyada konumlanmış praksise sırtımızı dönerek insanların beklentilerini şu ya da bu yolla harekete geçiremeyiz. Bütün elitizmine ve gizemine rağmen, olabildiğince dünyevi olan psikanaliz pratiğini düşünün.

XI
Sarah'nın söküğü

A. MEDİTASYON

Psikanalizin sorunu şudur: Kapitalist toplumun katlanılmaz yabancılaşması karşısında tepki gösterirken, aynı zamanda bu yabancılaşmayı pekiştirir. Kamusal alanla özel alanın yarılması, toplumsal doğası çarpık ve yapay bireyler üretir. Yabancılaşarak içine yönelen öznellik bir seradaki orkideler gibi çiçek açar. Sera yapay olarak ısıtılmış, dışarıdan gelen enerjiyle aydınlatılan ve özünde dünyadan soyutlanmış burjuva psişesidir. Şu metafor yerindedir: Psişe orkideler kadar yaban otlarıyla da doludur. Psikanalistler her şekilde bahçıvandır ve ben de onlardan biriyim.

Bir Marksist psikanaliz ya da genelde terapi yöntemi olabilir

mi? Buna insanın yüksek sesle 'hayır' diyesi geliyor. Tek Marksist "terapi" devrimdir. Üretim ilişkilerini değiştir, insanlara kendi hayatlarının kontrolünü ver, kendi kültürlerini yaratmalarına imkân tanı ve sonra bak bakalım ortada psikanaliz diye bir şey kalıyor mu? Bu hayal hoşuma gidiyor. Benim mesihçi yanıma hitap ediyor. Her yerde çiçeklerin açtığı, psikanalize giren iyiliğin gündelik hayatı doldurduğu ve kötülüğün buharlaşıp uçtuğu bir toplum düşünü seviyorum. Gerçek sosyalizm her zaman Ekmek ve Güller demektir.

Peki şimdi ne yapıyoruz? Şimdi *ben* ne yapıyorum? Bu arada ben mesleğinden hoşnut olmayan bir psikanalistim. Belki de başvurduğum psikanalitik kurumlardan birinin beni kabul etmemesi yüzünden, her zaman mesleğimden sıkıntı duydum. Onların kendilerine göre verdikleri yargıyı tartışmıyorum. Psikanalitik kurumlar her şeyden önce mesleğin yeniden üretilmesiyle ilgilidir. Kararlı çalışanlar, ekip çalışması ve sadık elemanlar isterler ve ben birinci kriterden öteye geçemediğimden, hakkımda kuşku duymakta haklılar. Eminim ki, aşırı Ödipal çabalar ve yalın, sert bilinçdışı hava için belli bir hoşgörüsüzlük gördüler ve yine görecekler; gördükleri hoşgörüsüzlük, bir açıklama kaynağı olarak "dışarıya" yani topluma bakma yönünde aşırı bir eğilimle aklileştiriliyordu. Yapımdaki açıktan Ödipal olan bir yanın varlığını da tartışmıyorum. Karakterimin büyük bir bölümünü oluşturan otoriteryanizm, çok iyi biliyorum ki, otoriter bir babayla ilişkilerimden kaldı ve yine çok iyi biliyorum ki, bu karanlık bir yanı olan ve hiçbir şekilde bugünkü davranışlarımdan tamamen temizlenmemiş bir davranış biçimi.

Ama mesele bununla bitmiyor. Sınıf egemenliğine dayalı pederşahi bir toplumda yaşadığımız sürece hepimiz Ödipallik lekesini taşırız; bu böylesi bir toplumsal ilişkinin sadece aileyle oynanan özne tarafıdır. Psikanaliz gibi bir meslek güçle ilişkili olduğundan, Ödipal ilişkiler işlerini yürüttükleri müddetçe uygulayıcılarının yakasını bırakmayacaktır. Sorun Ödip kompleksinin olup olmadığı ya da ne kadar olduğu değil, nasıl konumlandırıldığıdır. Psikanalistler yoğun, her şeyi kucaklayan bir

öznelliği tercih eder; onu bilince çıkar, onunla barışık yaşa, onu zorlama, ona analist-olarak-Öteki'ni anlat, o zaman değişecek, yakınlaşacak, kendini hem aşacak hem de kendin olacaksın, iyileşip sağlığına kavuşacaksın. Buradaki "o" Freud'un id'ı, ya da bilinçdışı, ya da itkiler, ya da benim tercih ettiğim terimle kendimizin 'o-luk' hali, konuşulmayan, arzunun varlığımızda bıraktığı şeydir. Böyle bir terapi modelinin nihai değerinden hiçbir zaman emin olmadım, ama uygulayanlar üzerindeki etkilerini gördüm. En genelinde, bu etkiler Ödip kompleksini aşmaktan çok sekter bir dar kafalılığa ve öldürücü bir rekabete geçişi getirir. Ne var ki, böyle bir şeyi midesi kaldırmayanların cici bir boş vermişliğe ve entelektüel atalete düşmekten başka seçeneği yoktur. Bu mutsuz gelişmenin ara çözümü öğrencinin tüm çocukluğunu, öğretim hiyerarşisindeki yeri yüzünden, geleceğin analistinin hayatında çok somut bir gücü elinde bulunduran bir şahsiyete doğru yönelten öğretme analizidir. Böylelikle, aktarım ve gerçeklik asla birbirinden faklılaştırılamaz ve fantezinin yöneltildiği şahsiyet fiilen güçlü olduğu müddetçe sonuçta gerçeklik itaat yanı ağır basan bir aktarımın kontrolüne girer. Birkaç nedenden dolayı bu imkânsız gidişatın bir çözümü ortaya çıktığından ve böylesi bir çözümün bizatihi psikanaliz söyleminin otoritesini kırdığından, psikanalitik hayatın bütün yönü aşırı bir biçimde giz ve otoritenin ruh haline kayar. Ama Ödipal düşmanlığı kültlere tapınmanın altına gizlemek, bir kaçıştan ziyade bir isyan tavrını sürdürmektir. Gerçekten de, isyancı tutum daha çok aşkınlık imkânı sağlar çünkü potansiyel olarak bütün ilişkilerin kapatıldığı kurumsal kafesi gösterir ve analitik pratiğin belki tabi olabileceği sınıf çıkarlarıyla ilgili önemli sorular gündeme getirir. Bu bana özgü bir savunma olabilir, ama psikanalizin aydınlatamadığı bir gerçeklik düzeyine açılmayı başarıyorsa, kendini kanıtlamış olacaktır. Gerçekliğin büyük bir alanına karşı böyle bir ilgisizlik doğruya ödün vermez sadakatiyle övünen bir meslek dalında arzu edilen bir tutum değildir.

Her neyse, merak yoksunluğunun ters yüzü olan durmaksızın içe-bakma tavrı, ana referans noktalarının kişinin meslektaşları haline geldiği bir pratik türünü güçlendirir ve klinik çalışma ken-

dinde bir amaç haline gelir. Psikanalistler arasında, yalnızca birbirlerini değil hayatın gerçekte ne olduğunu da yalnızca kendilerinin anlayabileceğine ilişkin örtük bir mutabakat vardır. Dünya hakkındaki öteki açıklama tarzlarına nazik bir bakış atılır ama asla gerçek güven duyulmaz çünkü *sadece* psikanalitik uzmanın disiplini olduğu ve, evet, gerçekten önemli olan şeyle, yani bilinçdışıyla karşılaşmaya yalnızca onun cesareti olduğu kabul edilir. Böylesi bir tutumun getirebileceği amacın ve şevkin arılığı da teslim edilmelidir. Ve gerçekten de analitik kardeşlerimin birçoğunda asil bir şeyler, kendilerini tamamen bir göreve adamışlara özgü bir tür asalet vardır. Buna saygı duymakla birlikte, kişinin (Blake'in sözlerine bakarak) "dehası ve vicdanı"nı evrensellikten çelen satrançta ya da herhangi bir takıntıda bir kariyeri nasıl reddedeceksem, bunu da tamamen reddetmeliyim. Dahası, psikanalitik tutkunun sapkınlığı satranç oyuncusunun ya da herhangi bir sanatçının tutkusunu aşar. Psikanaliz bir oyun olmadığı gibi içinde çalışılacak estetik bir alan da değildir. Aksine, psikanaliz bilerek ve isteyerek arzuyu kavrayışının evrenselleştirici içerimlerini bir burjuva öznelciliği ağına hapseder ve bunu kendi statüsüne meşruiyet kazandırmak için yapması da bütün işi ucuzlatır. İşte benim hiçbir zaman yutamadığım ve yıllardır çiğneyip durduğum şey budur.

Psikanaliz, bir hastalığın ortadan kaldırılması gibi kesin olarak belirlenmiş bir amacı olan bir terapi biçimi değildir. Daha ziyade, insanların, çağrıştırdığı hayata değer verdikleri için izledikleri belli bir türden ahlâki pratiktir. Aslında, öteki terapiler de öyledir. Kongre, sigorta şirketleri ve bilimsel tıp kurumu meselenin böyle görülmesinden hoşlanmayabilir, ama onların tercihlerinin hiçbir zaman hakikatle alakası olmamıştır.

Bütün bilimler içinde en hayal kırıcısı, psikoterapinin "sonucu" üzerinde yapılan çalışmadır. Bununla kıyaslanabilir bir proje müziğin hoşluk yaratacak bir biçimde düzenlenmiş tonlarla ilgili olduğu sonucuna varan bir müzik araştırması olabilir. Ben psi-

koterapi ve psikanalizin sanatlara ya da genelde kültüre ait olduğu görüşündeyim. Kapitalist toplumun olguları ışığında, acı gerçek onun en iyi uygulayıcılarının güzel sanatlar alanında çalışan insanlar olmasıdır; bu arada çoğunluk televizyondaki reklamlar ya da bilgisayarda üretilmiş çizgi filmler arasına serpiştirilecek müzik parçaları yapanlara benziyor.

Bir keresinde bir kaptanı tedavi etmiştim, daha doğrusu etmeye çalışmıştım. Adam fena halde alkolikti ve bağlı olduğu taşımacılık şirketi alışkanlığını sürdürmesi halinde işten atacağı tehdidini savurarak yardım için adamı bana yollamıştı. O zamanlar yeşildim ve özgürleştirici bir güç olarak gerçeği söyleme psikanalitik ideali iliklerime işlemişti. Adamın karısına olan düşmanlığını "irdeleyerek" vb onunla birkaç seans yapmıştım. Ve sonra adam hiçbir haber vermeksizin birden kayboldu. Bir ay sonra gayet ağırbaşlı bir havada ve patronlarına vermek üzere bir temiz kâğıdı istemek için geri döndü. Bu takdire şayan iyileşmeyi neye borçluydu? İyi bir terapiye, ona daha yakın bir terapiye benziyordu. Kendisine yeni okuldan bir doktor, bir "sibernetik yeniden bütünleşme" uzmanı bulmuştu. Bu doktor onun hikâyesini dinlemiş, onu iyileştirebileceğini söylemiş ve ona mucize ilacı vermişti: Hastaya içkiye sırtını dönmesini sert bir sesle söyleyen ve doğru hayat tarzıyla ilgili vaazlarla ona esin kaynağı olan doktorun sesinin kaydedildiği bir bandı sürekli dinlemek. Bant her gece yatağa gittiğinde çalınacak ve otomatik olarak o uyurken gece boyu tekrarlanacaktı. Kaptan bunun bir mucize olduğunu söyledi.

Psikoterapinin ritüel niteliğini kabul etmemek dumura uğramış bir zihin ister. Yabancılaşmanın birçok yüzü vardır, biri de şudur: Birey, cemaatin kaybı ya da başarısızlığıyla, tutarlı sosyalleşme ritüellerinden yoksun kalır. İlksel kültürlerin işleyişinde bu ritüeller aileden cemaate uzanan bir köprü olan hayatın büyük geçiş anları, ağırlıklı olarak ergenliğe geçiş etrafında örgütlenir. Kapitalizmin çarpık toplumunda bu bağ kopmuştur ve birey ya tamamen narsisistik yalnızlığa balıklama dalar ya da geriye düşüp aşırı sıcak a-

ile atmosferine batar. Aslında bu hareketlerin ikisi de aynı anda olur ve psişenin farklı bölgelerine kazınır ve sonuçta günümüz nevrozunun kendine yabancılaşmış, şizoid ve narsisistik karakteri ortaya çıkar.

Terapi az çok geriye uzatılan bir köprü, bir yeniden geçit bulma ritüelinden başka bir şey değildir. İşte bu yüzden terapinin içeriği aile etrafında odaklanmaya meyleder ve çok uzun zamandan beri ailenin esiri olmuş mağdurun sevk edileceği simgesel cemaat, vaat edilmiş bir toprak sağlamaya çalışır.

Kapitalist toplumda sahici bir cemaat olmadığından, her terapi kendi praksisinin, yani "tekniğinin" bir yansıması olarak kendi cemaatini kurgular. Başka bir ifadeyle, terapi bir hayali cemaati amaçlar ki o zaman kendi gittiği yoldan giderek ona da varlık kazandırma peşindedir. Terapistler genel olarak hayatlarını sürdürmek için her ne yapıyorlarsa aynısını yaptıklarından, pratikleri (bir biçimde kendi hayatlarını tamamen bulaştırdıkları) işlerin burjuva yanına meyillidir ve dolayısıyla tasarladıkları hayali cemaat son tahlilde kitle kültürünün pişirdiği fiili bir güya-cemaat olacaktır. O zaman da terapideki banallik erdem olur ve kimse terapi işinde başarılı olmak için gerçek bir sanatçı olmak zorunda kalmaz.

Bir süpermarket toplumunda nasıl sonsuz çeşitlilikte metalar olacaksa, aynı şekilde terapi süreçlerine ve oradan da güya-cemaatlere kanalize edilecek ıvır zıvırların sonu gelmez. Bu sağlıklı bir dinsiz çeşitlilik olarak görülebilir ve sıklıkla görülür de. Ne var ki, terapötik hareketlerin ya otoriter bir şahsiyetin gözetimi altındaki kültlere ya da birkaç kişinin vakıf olduğu sırlarını saklayan ve terapötik dolar payları için arsızca debelenen profesyonelleşmiş kurumlara dönüşme yönündeki güçlü eğilimleri (çoğu zaman bu iki eğilim bir arada bulunur) yüzünden bu çeşitliliğin iyiliği tartışılır hale gelmiştir. Ve terapiler tarihi gösteriyor ki, ara sıra işleri yoluna koyması için çağrılan "bilimci ruh" fazlasıyla fiili pratiktir, ama ideolojik kulübü farklıdır. Freudcu psikanalizin tarihi bu eğilimlerin lanetlenecek örnekleriyle doludur ve kerameti yalnızca çok yaygın olmasındadır.

Bundan dolayı, federal bürokrasi tarafından konulan ölçülere göre masrafsız bir biçimde yönetilebilsin diye terapiyi bilimsel olarak stardartlaştırmak isteyen insanlar ancak bilimsel türden bir ritüele hükmetmekte başarılı olacaktır. Bilimsel söylemin soyut ritüeli Sokrat-öncesi ve Platon'un günlerinden beri arkaik aile cinlerini bastırmanın bir yolu olduğundan, bu türden bir terapi "işe yarar" görülebilir; yani, terapiye giren insanlar sonunda "daha iyi" olduklarını bildirecek kadar bilinçlerini köreltecektir. Dolayısıyla terapi yaptıkları için yardım alan işi başından aşmış araştırmacıların otoritesini pekiştirecektir. Bu terapi, ayrıca zaman geçtikçe, insanları kendi canlı etkinlikleriyle sahici bir cemaat yaratma ihtimalinden daha fazla uzaklaştırarak kendine yabancılaşmayı da pekiştirecektir. Terapi böylelikle toplumsal sürecin bir ucunda nevrozu bastırabilirken öteki ucunda bir başkasını yaratır. Başka ifadeyle, hammaddeleri, üretimi, dağıtımı ve tüketimi kontrol eden, yatay olarak bütünleşmiş bir endüstri gibi işlev görür. Zihinsel sağlık endüstrisi yaygın düşük düzeyli üretime rağmen büyümüş, nc gam. Aslında, üretkenliği artırma yönündeki her çaba -ilaçlar, standartlaşmış terapi, tedavi amaçlı saç dikme gibi yeni fanteziler, vb.- kendi hallerinde ne kadar saçma olurlarsa olsunlar paradoksal olarak iş görür; her halükârda bir aldatmaca olan üretkenlik düzeyini iyileştirmek yerine, bütün sistemi meşrulaştırırken yabancılaşmanın hammaddesini artırır.

Hiçleyici bir umutsuzluğa gömülmek istemiyorsak, unutmamalıyız ki burada özetlendiği haliyle terapinin feci gidişatı ancak terapi kapitalist ilişkilere teslim olmuşsa, kabaca söylersek, Büyük İş gibi bir şeye dönüşmüşse geçerlidir. Yalnızca bir Pollyanna bunun, psikiyatrinin, psikolojinin ve psikanalizin devlette bürokratik bir mevki olmaya doğru yürüyüşüyle ölçülen, kaçınılmaz bir eğilim olduğunu inkâr edecektir. Ama pozitif bilimin çaresizlik içinde dişlerini gıcırdatmasına neden olan terapinin aynı orandaki etkisizliği tanrının bir lütfudur. Hantal ve ters sonuçlar doğuran sistem büyüdükçe zorunlu olarak ortaya çıkan çatlakların haddi hesabı yoktur. Bu çatlaklar arasından tek tek pratisyenler ka-

yabilir ve çatlağı izleyerek topluluğa yeniden yazılmanın daha iyi bir zeminine erişebilir. Son tahlilde, terapinin insan ilişkilerinden geçerek ilerlemesi gerekir. Eğer hat kopmuşsa, sadece insan eli iki ucu tekrar bağlayabilir ve bu insan eli, ya da sesi, bakışı, bürokrasinin kemik kıran kucaklamasının tam zıddıdır. Bu yüzden terapinin bu muhteşem verimsizliğini kutlamalıyız, ne ona teslim olmalı ne de ortadan kaldırmalıyız onu, çünkü içinde sahici sağaltımın yeniden kavraması gereken arzu yer bulmuştur.[1]

Aksi seda

Bana gelince, kendi kendime yukarıdaki düşünceleri sık sık yinelemeliyim çünkü analiz zorlu bir uğraştır. Belki aşırı sorguluyorum. Ama bunlar öylesine kendi kendime düşündüğüm şeyler, kendimi bunları düşünmekten alamıyorum ve bunu değiştirmeye de niyetim yok. Bunun doğrudan hiçbir özgürleştirici değerinin olmadığını bilsem bile psikanalitik doğruyu söyleme ideali iliklerime işlemiş bir kere. Tek haklı gerekçem -ve bu da önemsiz sayılmaz- doğru için verilen mücadelenin özgürleşme yolunda en iyi uzun vadeli umut olmasıdır. Bütün insani projeleri içinde barındıran bu karanlık çağda, en kayda değer eylem şekli bu. Çelimsiz bir dal, ama ben yine de inatla ona tutunuyorum.

Her halükârda, bu kadar çok soru soran bir terapist hiç kuşkusuz, ilginç de olsa, zor anlar yaşayacaktır.

Ay ve Güneş düşecekse kuşkuya
Hemen çekilirlerdi kuytuya

William Blake, *Auguries of Innocence*

Hayır, tam olarak *kuşku* denemez buna, çünkü belli bir nedeni olmayan ve arzunun bilinçli yüzeyi olsa gerek dediğim bir umut, hayatın kendisine dair öylesine bir umut besliyorum. Bu dürtü önündeki bütün nosyonları sağa sola saçar, tıpkı afacan bir

1. Joel Kovel, *A Complete Guide to Therapy; from Psychoanalysis to Behavior Modification* (New York: Pantheon Books, 1976).

çocuğun üzerinde harfler bulunan küpleri ortalığa saçtığı gibi. Ve dolayısıyla ben insanlara neler olduğuna ilişkin bir açıklama getiren öğretmenlerimin -psikanaliz öğretmenlerim ve bir psikanaliz öğretmeni olarak *kendim* de dahil- sözlerini bir türlü kabul edemedim. İşte beni geçici olarak psikanalizin adlandırılamayan bir arzunun söylemi olduğu nosyonuna inandıran ve buna paralel olarak bütün kodları parçalayan bir teori ortaya atma cüretini gösterdiği için büyük usta Jacques Lacan'a değer vermemi sağlayan bu kendine özgü durumdur.

Ama arzuya saygı duyuyorsanız ve bunun pratik bir uzantısı olarak bitmez tükenmez bir yanılsama kapasitemiz olduğunu savunuyorsanız, o zaman analiz uğraşı ya da aynı şekilde başka bir terapi hakkında sıradanlığı aşan ne tür yararlı önermeler ortaya atılabilir? Bu soru her zaman kafamı karıştırmış ve ne zaman hasta kılığında bir insanla karşı karşıya kalsam, ne kadar başarılı olursam olayım, kendimi sürekli bir denizin ortasında hissetmeme yol açmıştır. Bir ders verdikten sonra deneme soruları sormaktan hoşlanırım, ama bir tür soru var ki, hiçbir zaman tatmin edici bir yanıt veremiyorum, şöyle: "Bütün bunlar [sosyal teori, vb.] temelinde ne tür bir pratik tedavi önerin var?" ya da "Politik olarak radikal bir tutumu psikanaliz gibi muhafazakâr bir terapi pratiğiyle nasıl bağdaştırabiliyorsun?" Bu tür soruların sıklıkla tedaviyle özgürleşme hikâyelerine kafa yormaktan acı çeken, delici bakışları olan biri tarafından sorulmuş olması içimi rahatlatmıyor.

Belki de en iyisi bizi nereye götürdüğünü görmek için bir analizin düzensiz gerçekliğine balıklama dalmaktır. Başka seçeneğimiz mi var?

B. SEANSLARDA OLANLAR

Sarah konu edildiğinde, mesele "ataklar", semptomlar ya da odaklanılan herhangi bir şey değildir. Hastalıklı arzu metal bir levha üzerindeki elektrik yükü gibi her tarafına yayılmıştır. Sarah tek kelimeyle mutsuzdur; bunu anlatacak başka sözcük yok. Hiçbir şey

onu hoşnut edemez ve onun için hiçbir şey yeteri kadar iyi değildir. Bunun nedeni kendisini iyi hissetmesi değildir. Sarah çok nadir olarak kendini iyi hisseder, tersine kendine lanetler yağdırmakla dev aynasında görme uçları arasında gider gelir. Birinci durumda, şiddetli tiksinti çevresinde her şeyi yakıp yıkarken, ikinci durumda gücü mıknatıs gibi her şeyi iter. Ve bu durumlar sırayla ortaya çıkmaz, birlikte var olur; ara sıra biri öteki pahasına bilince hükmeder, ama daha genelde birbirlerini iptal ederek bütün duyguları dumura uğratırlar. Sarah kendisini bir makine, gözlerinin yerinde iki delik olan bir yürüyen robot olarak görür. Bu deliklerden keskin bir duyarlılıkla dünyayı görür. Ve Sarah zırhından soyulursa dağılacağı dehşetiyle yaşar. Şu da eklenmelidir ki, dış dünya bunu pek bilmez, çünkü robot işlevsel olarak bir insana benzemek üzere en ince ayrıntısına kadar donatılmıştır; en azından belli mekanik şeylerin rahatlık sağladığı ve verimli iş gördüğü konusunda zerre kuşku duymayan Sarah'nın çevresine göre bu böyledir.

Biz okullarda tıp geleneği içinde analitik düşünmeyi, karmaşık bir durumdan özsel bir özelliği soyutlamayı ve bu özelliği bileşenlerine ayırmayı öğrendik. Çıldırmış, özü boşalmış birey belki bir virüsten mustarip, belki de şeker düzeyinin kontrol dışı artmasından çekiyor ve bu da vücuttaki asit oranının artmasına neden oluyor. Psikanalizin çekirdek kavramları bu türdendir. Bir kadın cinsel bakımdan soğuksa, bilinçdışı *A* fantezisi diyelim, bilince çıkarıldığında anksiyete yaratacak olan birleşme sırasında penisi yiyip bitirme isteği açısından olaya yaklaşırız. Bundan dolayı, *A* fantezisi *B* savunmasıyla, fonksiyonun men edilmesinden destek alan bastırmayla karşılanır ve bu da soğukluk anlamına gelen *Q* uzlaşma biçimini doğurur. *Q*'nun kendi içinde hem *A* hem de *B*'yi barındırdığı, erkekten intikam alma arzusunun eksik de olsa bu yolla gerçekleştirildiği tespitinde bulunuruz. Ve bu aynı zamanda başka bir güç daha gerçekleştirir, *D*, yani yıkıcılığının bir sonucu olarak ortaya çıkan suçluluk duygusu.

Analitik akıl yürütme biçimi budur ve bir psikanaliz programı yeri geldiğinde bir bilinçdışı durumdan bütün bunları bilinç durumuna çıkarmaktır; bunun için fikirler çocukluktaki gerçek kay-

naklarına kadar izlenir ve böylelikle olgun kadının ya da, psikanalitik tabirle, "ego"sunun daha önce felaketi hazırlayan şeyi içinden atmasına imkan verilir. Ve Sarah ve ben onun iyiliği için bunu yapmaktaydık, mütevazı sonuçlar da aldık.

Ne ki, mutsuzluk ısrarlıdır. Daha kötüsü, göründüğü kadarıyla psikanalitik amaçların izlenmesine ters tepki veriyor görünmektedir. Sarah açısından, cinsel duyarsızlığının çocukluktan kalan bastırılmış düşmanlık ve intikam isteklerinin ürünü olduğunu öğrenmek hiçbir biçimde özgürleştirici bir nitelik taşımaz. Bu yalnızca ondaki kötü olduğu duygusunu pekiştirir. Kısaca, içinden atamaz.

"Görüyorsun, hepsini biliyorum. İçimde bir katil yatıyor."

"Ama bunlar o zaman kavrayamadığın bir geçmişin kalıntıları. Senin gerçek olgun isteklerin değil."

"Koltuğuna rahat gömülerek, bunları söylemek senin için kolay. Sana göre, bu yalnızca bir iş. Dinliyorsun, paranı alıyorsun, sonra da evine hayatına dönüyorsun. Ama bu benim hayatım. Biliyorum, ben bitmişim ve burada öğrendiklerim bunu doğruluyor yalnızca. Erkeklere duyduğum nefret sefil bir babadan kaynaklansa ne olur kaynaklanmasa ne olur. İşin aslı, çocukluk nefretimde hiçbir yanılsama yok, yeter ki sen asırlardır kadınların ayaklar altına alınmasının da bir yanılsama olduğunu söyleme."

"Ama bunu neden üstüne alıyorsun? Eski meselelere kafayı öyle bir takmışsın ki, şimdi buradaki hayatını reddediyorsun. Ve bir gerçek payı olsa da, gördüğün bir yanılsama."

"Bu sadece eski meseleler değil. Başından beri her şey aynı düzenlenmiş. Kadınlar nesne olmaktan kurtulamamış. Biz sikilmek, kullanılmak ve atılmak üzere varız. Sonra bizden hayatımızı savurmak pahasına erkekleri teskin etmemiz istenir. Müsaade et, en azından dünyanın böyle olduğunu göreyim."

"Söylediklerin doğru olsa bile, mesele bu konuya ilişkin fikirlerin değil. Dahası, ofisin dışındaki gerçeğe yaslanarak içeride neler olup bittiğiyle yüzleşmemek için bahane arıyorsun. Açık o-

lalım, dışarıdaki kadar en az analiz esnasında da gerçek öfkenle yüzleşmekten korkuyorsun. Bunun yerine, bir yandan iyi kızı oynarken öte yandan diş bileyip umutsuzluk içinde sessiz oturuyorsun. Oyun kendi başına bir gerçeklik haline geldi. Çocukken, başarılı, ama acı çeken ve sonra dans resitalindeki atakta olduğu gibi, beklentilerini boşa çıkararak annesiyle babasına bunu ödeten iyi kızdın. Şimdi de, uyumlu görünerek, bu arada acı çekerek ve analizin sana iyi gelmediğini iddia ederek bana da aynısını yapıyorsun."

"Söylediğin her şey çok anlamlı, ama beni hiç mi hiç ırgalamıyor. Uykum geliyor. Değişmeliyim. Hayat gelip geçiyor. Midem kazınıyor. Burası çok soğuk."

Sarah beni tekrar tekrar anne ve babasının onun için neler yaptığı, nasıl endişeyle etrafında koşuştukları, bu sevgili insanların kalbini nasıl kırdığı konusuna çekmeye çalışıyordu. Bu o zaman sadece onun pasifliğini doğruluyordu ve şimdi de aynısını yapıyor görünüyor. Bu arada ben de analizin bizatihi Sarah'nın sorununu yeniden ürettiği endişesi içindeyim. Analiz narsisizme saldırsa bile onu beslemek zorundadır. Ateşe karşılık ateş. İşte size bu genç yaşında dünyadan elini eteğini çeken, her şeye doymuş, üzerine titrenen bir kişi ve işte size dünyadan soyutlanmış, içinde ağzından çıkan her söze kulak verilen ve analistin bütün öznelliğinin açık, hazır olduğu ve yalnızca ama yalnızca ona göre ayarlandığı bir sığınak olan bir prosedür. Bu yüzden bana para ödüyor ve bu yüzden işlem analitik çalışma amaçlarına uygun olmalıdır, çünkü onun varoluşunun ilksel temellerine ulaşılmadıkça, değişebilmesi mümkün değildir. Geriye gitmek, fazlalıkları budamak ve koşulları orijinal temele yakın olarak yeniden tanımlaması için ona bir şans vermek zorunludur. Ama bunu yaparken o, terimi tıbbi barbarlığa teslim olmaksızın kullansak bile bizim haklı olarak patolojik dediğimiz adımları takip etmeye mecburdur. Nevrotik kişi gerçeklikten kaçarken psikotik ondan kopar. Onlar bunu yaparken olduğu haliyle cemaatin bize uzattığı ince ipin ucunu kaybeder. Biz

bu yüzden onlara hasta deriz ve onların toplumsal gerçekliği yeniden yakalamaları için çalışırız. Açık ki, analiz bu konuda bir şeyler yapabilir, ama yine açık ki, analiz bir anlamda onları daha iyi yapayım derken daha kötü yapar. Sarah rahatsızlığının bir kabuğuna çekilme durumu olarak zaten ortada olmasıyla, sorunu tüm çıplaklığıyla ortaya serer. Başka biri çılgınca bir işe kalkarak isyan edebilir, bir başkası ise düşlerini hayata geçirmek için bütünüyle farklı sahneler seçebilirdi. Ama açmaz herkesin açmazıdır. Ama bu kadar derine daldıktan sonra geriye sıçrayıp çıkabileceklerini düşünmek için insanların yeniden yaratma güçlerine belli bir inanç duymak gerekir. Ben bu konuda endişeliyim. Bilimsel Aydınlanma geleneğine ait olmaktan gurur duyan geniş bir disiplin içinde inanç neden bir rol oynamaya dönüşmesin?

"Bugün sana anlatmak istediğim bir düş var. Benim kendi düşüm değil. Tuhaf bir ülkede bir kalabalık içinde yürüyormuşum. Çok değerli beyaz bir madde yığınlar halinde duruyormuş. Cevher gibi. Onlardan yersem benim için kötü olacağı söylenmiş bana. Eskiden çok nadirmiş, ama şimdi bolmuş o cevher. Ama benim geldiğim yerlerde mevcut değilmiş. Buna rağmen bu düş esnasında büyük bir mutluluk duydum.

Bu düşü neden sahiplenmediğim hakkında en ufak fikrim yok. Garip. Dün gece bir grup oturmuş beyaz deyince ilk aklıma gelen kokain hakkında konuşuyorduk. Birisi bu meretin dünyanın her tarafında asıl olarak kafayı bulmak için mi kullanıldığını sordu, sonra birisi Bolivya yerlilerinin madenlerle çalışırken acıları dindirmek için kokain yaprakları çiğnediklerini söyledi. Bu yüzden uyuşturucu bana cevheri hatırlattı. Kokaini pek sevmem, dolayısıyla o başka bir şeyin yerini tutuyor olsa gerek. Beyaz bana sütü hatırlatıyor kuşkusuz ve yuvarlak yığınlar da meme şeklinde, ama belki de hayvan pislikleri ne bileyim.... Tuhaf, hem mutlu olayım, ama yine de onları alamayayım. Anne gibi sanki, ama o beni asla mutlu etmedi."

"Ülkenin kendisi de tuhaftı ve düşü sahiplenmeyişin de öyle."

"Genelde bir düş gördüğüm zaman onu sana anlatmak isterim ki benim ne kadar akıllı olduğumu göresin. Belki bunu sana vermek istedim. O halde, benim değildi artık. Bazen analiz denen şeyden nefret ediyorum. Sonunda hiçbir şey olmuyor, her şeyi sana boca ediyorum ve karşılığında hiçbir şey elde etmiyorum. Dinlediğin için benim sana değil, sahip olduğum şeyler için senin bana para ödemen gerekir. Bu maden kazmaya da benziyor, içimin derinlerine dalmak gibi bir şey. Bu imgeyi sevmiyorum, aşırı şiddetli. Yine burada da çıkardığımız şey sütten çok boka benziyor."

"Daha önce hiç bir mutluluk imgen olmamıştı."

"Şimdi de yok. Dedim ya düş benim değildi."

"Ama onu reddetmek için bir imgen olması gerekir. Mutluluğu hayal etmekten bile korkuyorsun, nerede onu istemek."

"Mutluluk, bir zamanlar bir kolej öğretmenimin dediği gibi, domuzlara özgüdür. Mutlu olmayı hayal edemem ve konuyu ortaya attığın için bile sana kızıyorum. Sadece bana işkence etmek, beni zıvanadan çıkarmak için bunu yapıyorsun. Bu tıpkı madenlerdeki yerlilerin yaşadığına benziyor. Oraya senin için iniyorum ve sen analiz edesin diye bunları çıkarıyorum. Ama bu bana göre değil. Ben acımı dindirmek istiyorum."

Ardından on dakikalık bir sessizlik.

"Senin nereden başladığını ve benim nerede bitirdiğimi bilmiyorum. Ya da ben nereden başladım. Sanırım, ben bu divanın parçasıyım, dolayısıyla senin de parçanım. Senden nefret ediyorum."

Sarah'nın içinde hiçbir zaman, bırakın işçileri, kimseye karşı bir dayanışma hissi uyanmamıştır. Bu tuhaftı ve bir bakıma, onun gibi burjuva bir ailenin perişan çocuğunun Bolivyalı madencilere ilgi gösterdiğini duymak dokunaklıydı. Freud'a göre, nevroz sapkınlığın öteki yüzüdür. Belki doğrudur, tarihin öteki yüzü de olabilir. Ötekilerin, cinsel ya da tarihsel olarak hayata geçirdikleri, nevrotiğin fantezileridir. Batının üzerine inşa edildiği gerçek ta-

hakküm ve nevrotik bir boyun eğme ihtiyacı simgesel zeminde buluşurlar. Ben bunun sadece bir rastlantı olduğuna ve her şeyin salt maddeci bir temelde açıklanabileceğine inanmıyorum. Sarah, nihayetinde, Batı'nın bir çocuğu; ve zengin minerallerle akılları başlarından giden Batı'nın öteki çocukları madencileri köleleştirmiştir.

Ama bu düşünümlerim Sarah'ya iyi gelmedi. Bir nevrotik için tarihsel sürecin bir parçası olduğunu duymak hiç de teskin edici bir şey değildir. Nevrotik şuur özellikle tarihe kapalıdır. Zorunlu olarak uzak olan simgesel bir dolayımlama dışında tarihe kapalı olan bir arzudur nevrotik şuur. Ama Sarah burada, şimdi bir şey istiyor ve o *şey* bende. Analizde zorlayıcı yan, donuk soyutlamalara akıtmaksızın, salt biçime çok benzeyen bu *arzu*yla yüzleşmektir. Bütünü kavramak için zorunlu olan teori aynı zamanda dolayımsızlık önünde bir duvar da olabilir. Kendim için olduğu kadar Sarah için de yapılması gereken şey bu dehşetli, dipsiz boşluğa, geç-kapitalist narsisizmin ve aynı zamanda Sarah'nın somut, tamamen ona özgü ve kesin olarak mübadele edilemez acılarının bir temsilcisi olan içi boş öznelliğe katlanmaktır. Ama teorinin üstünden atlayıp geçemezsiniz. O nirengi noktasıdır. Benim teorim aracılığıyla Sarah benim hakkımda bir şeyler bilir ve kendisini ona göre konumlandırır. Benim politik görüşlerimi kavradığı için madenciler imgesinden kalkarak bir düş uydurmayı bilerek istediğinden şüpheleniyorum. Analiz esnasında hiçbir zaman politikaya girmem, ama o benim durduğum yeri gayet iyi bilir. Gün boyu ortalıkta uçuşan binlerce fikirden kalkarak Sarah'nın benim sempati duyduğum şeyler hakkında belli belirsiz bir fikir edinebileceği düşünmek akla yatkındır. Denir ki, Freudcu hastalar Freudcu düşler, Jungcu hastalar da Jungcu düşler görürmüş; o halde Sarah niye benim için Marksist bir düş, dahası *beni* kapitalist olmakla suçlayacak ve onu, zaten kendini mağdur olarak hissetmeye hazır Sarah'yı, proleter yerine koyacak bir düş görmesin ki?

Hastaların her fikri ciddiye alınmalıdır. Seanslarda yaptıklarımızla kapitalist üretim tarzı arasında bir paralellik vardır belki de. Eğer varsa, ikisi de kapitalist ilişkilerin bir ürünü mü yoksa *in-*

san ilişkilerinde içkin bir tarih-aşırı tahakküm akıntısının tezahürü, Hegel'in köle-efendi diyalektiği gibi bir evrensel midir? Yanıt ya/ya da türü bir şey olamaz. Tarih-aşırı olmaksızın hiçbir şey tarihsel olamaz ve tarihsel olmaksızın hiçbir şey tarih-aşırı olamaz. Bebek, ayrılığı olumsuzlama yoluyla bir benlik duygusu geliştirir. Yine de, yalnızlık ve yabancılaşma benliğin gerçekliğe tuttuğu aynanın arkasında muhafaza ediliyor olabilir. Salt araçsallığın ötesine geçen ötekiyle herhangi bir ilişki benliğin kurulduğu temel koşulların yeniden müzakere edilmesini gerektirir. Analiz esnasında, taraflar benliğin farklılaşmış kısımları olarak karşı karşıya geldikleri noktada bu çizgiyi çok net görürüz. Farklılaşma her zaman asimetriktir; nasıl anne ya da baba beşikteki bir bebeğin üzerine hayalet gibi çökerse ya da bizatihi bebeğin arzusu onların üzerine çökerse taraflardan biri de ötekinin üzerine öyle çöker.

Bu ilişkilerin tümü özel bir zaman dilimine denk düşüyor yine de ve Sarah ve ben mübadele ilişkilerinin muazzam önem kazandığı bir toplumun yaratıkları değil de neyiz? Sarah her zaman ne yapmışsa anne ve babasının şanı için yapmıştı ve Sarah, bana göre gayet sağlıklı bir biçimde, ona gösterilen özenin gelecekte kâr getirmesi için yatırılan sermayenin bütün özelliklerini taşıdığını hissetti. Bugün için, ona âşık olduğum için değil ücretindeki mübadele değeri yüzünden onu gördüğüm doğru. Onunla sahiden ilgileniyor ve özen gösteriyor olmam olayın somut bir parçası, ama bütünü değil. İşin özü o ya da onun "vakası" benim işim ve ne yapıyorsak sevgiden değil para için yapıyoruz. İster para, bilgi ,isterse tatmin için olsun bu toplumda özel, kişisel kazanımlar için herkesin herkesi kullandığı kadar ben de onu kullanıyorum. Ve bunun nedeni bu toplumda kamu ile özel arasındaki yarılmanın ortadan kaldırılabildiği gerçek bir cemaatin olmamasıdır. Kişisel hayat özel alandadır ve olduğu kadarıyla cemaat bu alanda manevra yapar. Bu yüzden Sarah'nın anne ve babası, kızlarının başarılarına sömürgen bir kapitalist gibi yaklaştıkları için suçlanacak olsalar, mükemmel bir açık yüreklilikle şöyle yanıt verebilirler: Kızlarına yaptıkları yatırım aslında komünal bir tutumdur, çünkü karşılığında arkadaşlarının artan saygısı, müşteriler karşısındaki daha iyi

bir konum ve burjuva ailesinin ve dolayısıyla toplumunun pürüzsüz işlemesi için mutlaka gereken genel bir kendi halinden memnun olma duygusu alınacaktır. Benzer bir mantıkla, gayet haklı olarak denebilir ki, ben Sarah'dan kendim için sağladığım kazançla olduğu kadarıyla kendi cemaat tarzım içinde hayatımı sürdürüyorum. Bu, nihayetinde, psikanalizin burjuva toplumu içinde yer aldığı yolundaki iyi bilinen genel doğrunun başka bir biçimde ifadesidir. Bütün terapiler gibi bu da o toplum içindeki ritüellerden biridir ve bütün terapiler gibi bu da yerinden etmelerle uğraştığından, toplumun tarihsel hareketi karşısında çelişkili bir özellik taşır.

Ne var ki, kendimi yerli yersiz cezalandırma niyetinde değilsem şayet benim için açık olması gereken şey şudur: Sarah'dan çıkarım acımasızlık ya da eşitsizlik bakımından Güney Amerikalı maden sahiplerinin işçilerinden çıkarıyla kıyaslanamaz. Sarah'nın muhayyilesinde yer eden eşitsizlikler arasındaki fark onun nevrotik boş vermişliğinin ölçüsüdür. Bu, seansın sonunda ağızdan fısıltıyla dökülen ve ondan önce de söyleminde çeşitli biçimlerde bulunan nefrete dönüşmüş arzu parçacığıdır.

Nevroz, nefret biçiminde, geçmişten yadigâr olarak, arzu işaretidir. Ama bu yadigar sermaye tarafından oluşturulmuş büyük yarıklar boyunca -aileyle işyeri, varoluşun özel alanıyla kamusal alanı arasında- kendini gösterir. Toplumsal üretim dünyasına çıkışı engellenen arzu aile patolojisi tarafından kendisi için belirlenen hat boyunca geriye kayar. Sarah açısından, "gerçek" nefret benim onun gözündeki yerime başvurmaksızın kavranamaz: Önceden olduğu gibi madenci kendisidir, ama maden, nesne olarak, analitik etkinlik biçimlerinden, ardından benim bir parçam olduğunu hissettiği muayenehanemden geçerek sonunda çaresiz çekildiği annesinin bedenine yerleşir. Ve fiziksel maden simgesinin, emeğin ve minerallerin sömürü yerinin ötesinde, anlamlı "maden" sözcüğü gösterilenlerinden, gönderme yaptıklarından koparak kendi başına gösteren haline gelir. Düş ya da daha genel olarak psikanalitik arzu söylemi düzeyinde, topraktaki servet üreten bir delik olarak "maden"le anne arasında eşitleme vardır; başka bir ifadeyle, maden bir

yanda dünyadaki bir kısım nesnenin adıyken öte yandan da birinci tekil şahsın iyelik halidir, malik olma anındaki özneyi gösterir: benim madenim.* Arzunun işi, böyle bir terim kullanılabilirse şayet, böylesi eşitlikler üretmektir. Bu yüzden arzu, öznenin nesne dünyasıyla arasındaki farklılığı kaldırıp çözülmesi yönündeki bir harekettir. Ve düş sahnesinin sonunda Sarah'ya olanlar bir bütün olarak psikanalitik süreç için paradigmatiktir.

Sarah'nın erimesi, sıklıkla böyle bir vaat ideolojisi kılığına bürünmüş olsa da, mutlu bir erime, Nirvana benzeri bir yeniden birleşme değildir. Bu yalnızca onun etkin yanının, fallik ve yıkıcı olarak gördüğü ve bu yüzden kendine yasakladığı yanının öteki tarafıdır. O aslında patlamak, delmek, girmek istiyor, ama bu istek ona tarif edilemeyecek kadar canavarca geliyor. Bu yüzden, bastırılmış çocukluk düşünceleri hayatın başlarında sahip olduğu bütün gücüyle yetişkin insanın başına üşüşür. Bastırma öznelleştirici bir olaydır; bilinçdışı "şeyler"in farklılaşmamışlığı yararına ismi olan bir nesneyi reddederek, içe dönüş işaretidir. Bastırma saf "içeridekileri", arzunun nafile çabalarının kazındığı fanteziler tabakasını yaratır. Sarah'nın nefret ettiği ve bir madenle eş gördüğü anne gerçek, nesnel anne değildir; anne yararsız bir süs olarak politik ekonomiye kısılmıştır; büyük bir voli vurabilsin diye Sarah'nın babasına koltuk çıkan ve Sarah'yı pışpışlayıp yere göğe sığdıramayan annedir; belli bir açıda memeyi Sarah'nın ağzına tutan, sonra geri çeken ve bakışı ve vücut temasıyla doğru ya da yanlış şeyler ileten annedir o. Bu anne orada ve dünya tarihine olduğu kadar doğaya da aittir. Ama bu anne, Sarah'nın nefret ettiği anne, sadece Sarah'nın muhayyilesine aittir ve bastırılmış arzunun yaratığıdır. Bu anne Ötekidir. Varolan bir anneyi model almış ve Sarah'yı nesneler dünyasında benzerlerini yeniden yaratmaya kışkırtacak olsa bile, o hiçbir zaman maddi olarak var olmaz. Başka bir deyişle, nefret somut bir şeye dayanır ve analizde olduğu kadar hayatta da yeniden üretilecektir. Ve bu nefret nesnelere yöneltilmemişse (ve genel olarak söylersek, Sarah bir zerafet abidesi olduğundan, belli erkeklerin söz konusu olduğu durumlar hariç,

* İngilizce'de 'mine' hem 'maden' hem de 'benimki' anlamına gelir. (ç.n.)

yöneltilmemiştir) arzunun özne ve nesne arasında kurduğu dengeye uygun olarak benliğe doğru özgürce yayılır.

Ancak Sarah'nın kendini kurban etmesi konusunda söylenecek başka şeyler de var. Arzu şeyleri iki yöne de iter; arzu için Sarah'nın kocasından, benden ya da kendinden nefret etmesi fark etmez çünkü arzu, dünya ve benlik dahil her şey birdir nosyonundan hoşnuttur. Arzu *her şeyden önce* narsisistiktir; narsisistik mükemmelliğin asli, her zaman mevcut olan tarih-aşırı zeminidir. Öte yandan, tarihsel gerçeklik açısından şeylerin nasıl bölüştürüldüğü çok önemlidir. Üzerine Sarah'nın arzusunun kazındığı çocukluk ve yetişkinlik deneyimleri arasındaki kemer tarihin bir aşamasının son derece özgün imzasını taşır. Sarah'nın benliğiyle uğraşması tarihsel konumunun edilgenliğinin bir yansıması olmaktan çok bu konumun somut bir nüvesidir. Sarah'da damıtılmış her şey - sonsuz dersler, anne-baba tutkuları, çılgınlığa varırcasına ilgili bir anneyle uzun, içli konuşmalar- ikili bir devinim üretiyordu: bir etkinlik, yapma, dünyayı değiştirme, kılma ve bir edilgenlik, içinde beslediği Öteki için yapılma. Sarah için varoluş doğduğu günden beri içe eğilmişti; bunun nedeni insan ilişkilerindeki yalıtık bir tuhaflık değil, ailenin ve çocuğun bir geç kapitalist "bireyciliğin", özellikle zengin bir banliyö burjuvazisine musallat olan türden olanının, bütünlüğünde boğulmasıydı. Annesi ve babası için bir süs olması; onların rehberlik danışmanlarının terapi olarak anne-baba eğitimi kitaplarının pasif araçları olmaları; okulun içindeki narsisisti ortaya çıkarması için terapi amaçlı tasarlanmış olması; yönlendirilmiş bir kitle kültürü ve ilk günden beri anlamsız bir teknokratik iş banyosuna dalması; sınıfsal konumunun özel bencilliğinden çıkıp bir tür evrensel olumlamaya yönelmesinin hiçbir yolunun olmaması; bütün bunlar çocuklukta başına gelen talihsizliklerin "patolojik olarak narsisistik" bir biçim almasını sağlayan çerçeveyi oluşturuyor. Mevcut bir tarihsel ana özgü bütünlük nevrotik gelişmenin izleyeceği yönü belirler. Sarah'nın tarihsel konumundaki herkes nevrotik olup çıkmayacaktır ya da, nevrotik olsalar da, Sarah'nın olduğu gibi nevrotik olmayacaktır. Ama Sarah'nın nevrozu bu aynı gerçek nesneler dağılımının, yani tarihin

kendisine çizdiği yolda ilerleyecektir.

Sarah'nın nevrozu tıpkı bir mantar gibi tarihsel cemaatin başarısızlığıyla şişmiş benliğine yapışmıştır. Mantar bu benliğe kendi içine dönen bir ailenin aşırı bir etkileşimiyle gelen tuhaflıklar bulaştırır. Büyüyüp yetişkin olmuş ve anlamsızca yönlendirilen iş ve eğlence dünyasında çalışmak üzere eğitilmiş bu aynı benlik ötekiler içinde kendini tanıyamaz artık. Bu benlik, bir bütün olarak insanlıkla ve özel olarak da öteki sınıfların ve ırkların üyeleriyle karşılıklı bir olumlamaya sırtını döner, çünkü onlar haklı olarak benliğinde çocukluktan kalan anne ve babaya ait nesnelerin tuttuğu yere yönelik tehditler olarak algılanır. Aslında, böyle bir konumdaki benlik, eksik olan haz verici cinsel organların bir taşıyıcısı olması dışında öteki cinsi bile tanıyamaz. O yalnızca tüketim ve teknokratik çalışma için iyidir ve kapitalist devletin sevdiği tam da budur.

Sarah'yla nasıl başa çıkabilirim? Beni öyle kötü duvara sıkıştırdı ki, zaman zaman umutsuzluğa düşüyorum. Nihayetinde, niye canımı sıkıyorum ki? Daha hasta insanların, hiçbir iş göremeyen, tutup ayağa kaldırılabilecek ve sonra sadece yabancılaşmış içi boş bir insan haline sokulabilecek insanların sürüsüne bereket. Belki de benim onun toplumsal çevresine duyduğum antipati yolu tıkıyor. Aynı zamanda hem ondan yana olmak hem de çevresine ve sergilediği korkunç ben-merkezciliğe karşı olmak zor iş. Sarah'yı her gün daha çok yalnızlığa iten bu yarılma değil mi zaten? Sıfatları hesaptan çıkarıldıktan sonra geriye kalan bir "ona/onun" var mıdır? Bazı kereler bu tür çalışmaya karşı çok eleştirel ve hoşgörüsüz olduğumu düşünüyorum. Belki de onun ihtiyacı olan Carl Rogers ya da ona bir miktar kendine saygı aşılayacak ateşli bir feminist terapisttir.

Freud psikanalizi geliştirirken hiç bu tür şeyleri hesaba katmadı ve nihayet bunu fark ettiğinde ise hayatının en karamsar makalelerinden birini kaleme aldı: "Son Verilebilir ve Son Verilemez Analiz."[2] Bu, son verilemez türden bir analize benziyor. Teori o-

2. Freud, "Analysis Terminable and Interminable," *SE*, 23:209-254.

rijinal olarak tıpkı bir çıban olmasa sağlam olacak bir organizma gibi nevrozdan mustarip sağlıklı denen bir ego için kaleme alınmıştı ve buna paralel olarak da terapi çıbanı patlatıp irini akıtma modeline dayanıyordu. Ama zaman geçtikçe görüldü ki, böyle bir nevroz ve tedavi modeli gerçekliğe denk düşmüyordu. "Ego"nun kendisi -yani, "ben" ya da o kendisi- nevrozun mekânı olacak şekilde kurulmuştu. Ve acımasızca aileye ve kişisel hayata musallat olan geç kapitalizmde, bu sorunun ağırlaştığına inanmak için her nedenimiz var. Nedeni ne olursa olsun, her geçen gün analizi tanımlamanın hem uzun hem de zor bir iş haline geldiğine kuşku yok. Ve sanki yaptığımız iş giderek bir analitik söylem modeline, yani, örneğin hasta yararına ayrıştırılıp saldırılacak bir "bebeklik nevrozu" ya da bastırılmış bir "iğdiş edilme kompleksi" gibi nedensel unsurları yalıtabilecek bir praksise yanıt vermez hale geliyor. Öyle görünüyor ki, orijinleri bakımından dünyevi, yapıları bakımından "varoluşsal" olan inanç ya da umutsuzluk sorunları, yakınlık ve vericilik, bencillik ve soğukluk sorunlarıyla, analitik bir irdelemenin konu etmekten kaçındığı sorunlarla cebelleşiyoruz. Sarah'nın (çok gerçek) iğdiş edilme kompleksini sonsuza kadar analiz edebilirsiniz ama o yine iç ölgünlüğünü, yabancılaşmasını yaşayacaktır. Ve yine de, içine düştüğü varsayılan yalıtılmış zihin fiili bir yer değil yalnızca sorunun bir tezahürü olsa bile, yabancılaşma gerçek bir psikolojik meseledir. Sarah açısından, çevresi ne olursa olsun, yabancılaşma kendine yabancılaşmadır: Zihne öznel olarak kazınmıştır ve bastırılmış arzunun tersine gerçek nesnelere karşı duyarsızdır. İğdiş edilme kompleksi tablonun çok belirgin bir parçasıdır. Bu yokmuş gibi davranmak, kendisi hakkındaki hakikati öğretmeye ehil ve gerçekliğe dayanacak kadar kuvvetli gerçek bir kişi olarak Sarah'nın hak etmediği bir şeydir.

Ne var ki Sarah kendisine ulaşılmasına imkân vermiyor. Ne yapabilirim?

Unutmamalıyım ki, beni istediği yerde elde ediyor Sarah. Beni umutsuzluğa düşürmesi, kendi dokunulmazlığıyla beni yıkmaya

çalışması gerekiyor onun. Ben onun kadar yararsız hale getirilmeliyim. Ancak o zaman biz bir olabiliriz. Bu, hakkında çok sık ve çok kolaylıkla laf ettiğimiz aktarımdır. Bu geçmişin anımsanması değil mutlak bir dolayımsızlıkla geçmişin tekrarıdır. Analiz ne kadar mükemmel bir biçimde şimdiki ana yaklaşıyorsa, geçmişte de o kadar derinlere kayıyor. O anda birbirimize ayna tutuyoruz. Sarah kolaylıkla benim de cesaretimi kırabiliyor. Onu nevrozunun düşünden uyandırmak olan meşru işlevimi, ırzına geçmekle bile yetinmeyip bağırsaklarını dışarı çıkarmamla sona eren sadistçe bir saldırıymış gibi hissetmeme neden oluyor. Ama bu meziyet aynı zamanda benim eleştirel zekâmı da gösteriyor. Başını kaldırıp çıktığı, ama verdiği evrensel lanet hükmünü kabul etmeye yanaşmadığı o bataklık hakkında bir şeyler biliyorum ben. Bu sadece yanlış değil, yersiz ve çocukça. Eğer Sarah'nın fantezisi doğruysa, seanslara gelmeyi neden sürdürüyor? Zekâsı neden hâlâ işliyor? Karanlığın ortasında neden hâlâ umutlar besliyor, peki ben neden aynı şekilde umutluyum?

Analiz bir ritüeldir, iyi güzel; ve bir ruhu kurtarma mücadelesine benzer, bu da güzel. Bu sadece insan olarak bizim tutumumuzu gösterir. Freud'un hor gördüğü teskine ihtiyacımız var bizim; inanmaya, yarattığımız bu karanlıkta yolumuzu bulmamıza yardımcı olacak bir şeylere inanmaya ihtiyacımız var. Analizin böyle bir işe yaramasında yanlış olan bir şey yoktur, hatta aynı zamanda tanrılara sırt çeviren insanlara yaraşır bir aydınlanma ruhuyla iş görürse bu soylu bir uğraştır da. Hastaların sevgiye ihtiyacı yoktur; suçlulukları buna izin vermez. Ama özene ve kendi inançlarıyla, kendi arzularıyla ilişkiye girebilmeleri için hayatlarını anlaşılabilir kılacak birine ihtiyaçları vardır. Öyleyse, işimizin başına dönelim. Sarah'nın beni böylesine kötü şeyler düşünmeye itmesini sağlayan aktarımın merkezinde bende yansıyan onun kendi kötülüğünden başka bir şey yok. Ama bunu nasıl nakletmeli? Bir şey çok açık: Bağımsız olarak hikmeti ne olursa olsun, sosyal teori dediğimiz şey burada işe yaramaz. Belki sadece ona karşı "duygusal" yaklaşmalı, ona yaklaşmalı ve ölümcüllüğüne katlanıp hep yanında olmalıyım. Bu belki de kendine yaptığı büyüyü bozabilir.

Analiz salt bir inanç meselesi değil, sonunda ayakta kalma meselesidir. Kaçmayacağım ve yapıp yapabileceğim de bu belki de. Sarah beni deli etmek istiyor. Eğer yanında kalırsam ve teslim olmazsam, bu ona bir çıkış yolu gösterebilir.

"Başka bir düş gördüm. Sen vardın düşte ve karnının orta yerinde bir meme çıkmıştı. Düşün devamını hatırlamıyorum, ama kendimi kötü hissetmeme neden oldu bu."

"Kötü?"

"Neden bilmiyorum. Öyle biçimsizdin ki... acıklı. Senin için pek üzülmem aslında, ama düşte biraz üzüldüm nedense. Şimdi üzülmüyorum. Bu düşü nasıl yorumlayacağını düşünüyordum tam."

"Beni bir dertten kurtarmak istiyorsun?"

"Hayır, o kadar sıkıcı ki bu. Düşün ne anlama geldiğini sana neden anlatayım ki? Tek yapacağın birtakım entelektüel oyunlar, sonra biraz daha konuşacağız, daha doğrusu ben boşluğa konuşacağım ve sonra oturum sona erecek. Zaman israfından başka bir şey değil yaptığımız, hiçbir yön duygusu olmadan kendimizi akıntıya bırakıp sürüklenmek gibi bir şey... sonra senin o korkunç sözlerin, 'Dur artık.' Neden durmak zorundayım. Nefret etsem de olmak istediğim yer bu benim. Neden durayım? Umurunda olsaydı, oturumu uzatırdın. Peki ya ben dediğini yapmazsam? Parasını ben ödüyorum, değil mi? Öyleyse biraz daha fazla para verip burada biraz daha fazla kalırım, hayır mı? Hayır. Bunun neresi yanlış? Kocamın poliçesi önemli değil. Sigortadan iyi para kazanıyor, öyleyse harcayabiliriz. Bence kazancı bizi sakinleştirip iyi yurttaşlar yapıyor. Sana, senin sosyalist fikirlerine metelik vermeyeceğine bahse girerim. Doğru söylüyorum. Biz hepimiz asalağız. Sen benim kanımı emiyorsun, ben onun, o da tıpkı benim gibi ailesinin, ailelerimiz de her şeyden önce sırtlarından yollarını buldukları insanların kanını emiyor. Tekrar size dönersek, Doktor. Madem hepimiz asalağız, keyfini neden çıkarmayalım ki?"

"Tam karnımın ortasındaki bir memeyi emerek."

"Kasıklarına inerken tam ortada. Görüyorum ki, bu hafta kendimizi penise vereceğiz, nasıl geçen hafta memeye verdik."

"Düşün bunlar arasında bir eşitlik çizmeye çalışıyor, yani ben hem ikisi... hem de hiçbiriyim. Ve aynı şey senin kendi imgen için de geçerli."

"Bununla ne yaptığımı sanıyorum dersin? Bunun neresi iyi?"

"Biliyorsun, bir memem olduğunu ve bununla seni beslemeye çalıştığımı hayal etmiştim ve sen onu ısırdın, hem de var gücünle. Hiçbir şey senin için yeteri kadar iyi değil, çünkü kendinden öylesine nefret ediyorsun ki."

"Ne yaparsa yapsın, anneme asla inanmadım. Ve Alan, aynı şekilde. Hep üzerime titredi, evlilik öncesi de sonrası da. Bana tapıyor, her istediğimi veriyor, ama hiçbir şey yeterince iyi değil. Dolayısıyla, birbirimize ekşiyoruz. Bu konuda, bence, hatalı olan benim. Ama annem kötüydü."

"Ama yine de aşırı ilgisinden başka bir şey hatırlamıyorsun. Kötü olan aşırılığı mıydı, ikinizin de gidecek bir yerinin olmaması mı?"

"Sadece birine yakın olmak katlanılmaz bir şey. Gelgelelim yalnız olmaya da dayanamıyorum. Yakınlık daha kötü. Keşke belime kadar uzanan saçlarım olsaydı ya da vücudumu dantellerle sarsaydım. Görünüşü ne kadar güzelse, içi o kadar çürümüş. Kimse bana dokunmayacak..."

"Niçin susuyorsun?"

"Annemle ilgili bir şey hatırladım. Bu 'dokunma' lafı beni gerilere götürdü. Lavman yaptırmıştı bana. Çok değil, ama şimdi onları çok iyi hatırlıyorum. Annem içimdekilerden nefret ediyordu. Saldırdı bana... sanki büyük bir erkeklik organı vardı elinde. Onun ağına düşmüştüm... ve şimdi de senin."

"Beni uzakta tutmak için kendini olabildiğince iğrenç göstermek zorundasın. Ama sen kapalısın, geri duruyorsun, onunla birlikte olman gerektiğinden, beni araya sokuşturmaya çalışıyorsun. Ve ben araya girdiğimde de sanki dışarı atılması gereken bir dışkıymışım gibi davranıyorsun."

"Tam dediğin gibi. Bir şey hariç, bu içime bok tıkıştırmak gibi

bir şey. Pekala, içime girilmesine izin vermiyorum. Sonsuza ya da beni kapı dışarı edene kadar burada oturacağım. Bu analizin sorunu çok aşırı gerçek olması. Burada olanlar tıpkı annemle olanlar gibi. Yalnızca benim kuşkularımı ve kendime yağdırdığım lanetleri yeniden onaylıyorlar o kadar. Benim için, metaforlar yok.

"Sanırım, yakınlaşmayı istiyorsun. Bir yandan da bunun bana teslim olmak olduğunu düşünüyor ve bunu yaparsan benim içine girip ırzına geçeceğimden korkuyorsun. Ve bu senin çözümsüzlüğün anlamına geliyor."

"Neden her zaman beni eleştirmen gerekiyor? Bana söyleyecek hiç güzel bir şeyin yok mu?"

"Söyleyeceğim herhangi bir güzel şeyi kabul edip etmeyeceğini bilmiyorum. Bana bir kere bile olsun burada güzel bir şeyler olduğunu söylemedin."

"Neden söyleyeyim ki? Dürüst olmamı istiyorsun ve bunlar benim samimi düşüncelerim. Neyse, yine beni eleştiriyorsun."

"Ama bunlar da benim samimi duygularım. Seninle duygusal bir bağlantı kurmaya, bir biçimde sana dokunmaya çalışıyorum, ama bazen sana ulaşamamanın çaresizliğini yaşıyorum."

Sarah'yla birlikte çalıştığım şu birkaç yıl içinde ilk defa sesinde belli bir yumuşama olmuştu.

"Lütfen, o kadar üzülme. Benden vazgeçmeni istemiyorum. Sen şu an sahip olduğum tek şeysin."

C. SAHİPLENME

Bu anın Sarah için bir "sıçrama" olduğunu iddia etmek hatalı olur. Bana insan söyleminin karmaşalarını ölçüsüzce ucuzlattığı izlenimi veren sıçrama kavramına inanmıyorum. Ama bu oturumdan sonra Sarah -ya da ikimiz- için bir şans vardı, öyle ki onun eskiden olduğu gibi umutsuz bir vaka olarak görmek artık mümkün değildi. İkimiz de biliyorduk ki, "şunu yapmak" kavramının tam olarak ne anlama geldiğini bilmeden bir biçimde "yapacaktı şunu." Bunun bir anlamı şu olsa gerekti: Sarah benim için farklı bir kişiydi. Daha

önce psikanalitik aklın bütün kuralları hiç kuşkuya yer bırakmayacak biçimde "narsisistik karakter"i gösterdiği halde bu olaydan sonra bu tanının geçerli olmadığını teslim etmek zorunda kaldım. Ve kurallar gayet makuldü, çünkü narsisistik karakter analizde kurulan ilişkinin tipine göre tanımlanıyordu ama o ilişki aslında o andan itibaren tamamen değişmişti.

Ama insanlara başkalarıyla kurdukları ilişkinin tipine bakarak teşhis koyabiliyorsak -ve bana öyle geliyor ki, bu onları anlamak için zihindeki büyülü bir özü çekip çıkarmaktan çok daha sağlıklı bir yoldur- bu örnekten çıkan sonuca göre, bütün tanılar her zaman geçicidir ve bütün tarihsel ihtimaller tüketilene kadar da öyle kalacaktır. Eğer inatçı ve geçit vermez biri varsa, o da Sarah'ydı; aylarca kendisini katı, soğuk bir "narsisistik karakter" olarak gösterdikten sonra bir gün çabucak ve zahmetsizce başka biri olup çıkmıştı, ama hiç kuşkusuz Sarah olmaktan çıkmamıştı. Öyleyse, bir tanı tarihin bir negatif bir parçasına benzer. Mekânda ve zamanda sabit bir kendilik değildir, ama olmayı bekleyen bir tarih parçasıdır. Bir terapötik iyimserlik havasına kapılıp gitmek istemiyorsak unutmamalıyız ki, çoğu tarihsel parça olmaz ve olan da sıklıkla yanlış olur.

Ama Sarah'yla bana olanlar tarihseldi. Tartışmalı bir arazinin sınırları boyunca kötü gözlerle birbirini süzen iki düşman devlet gibi davrandığımız uzun ve inatçı bir mücadeleden sonra, iyi geçinmeye başladık. Ve buna imkân veren, ancak şey öncesinde uzanan bitmek bilmez sancılı bir praksisin tüketilmesi olarak anlaşılabilecek ikili bir devinimdi: Benim çaresizliğimi itiraf ederek ona açılmam ve Sarah'nın bunun için beni bağışlaması. Ve bunu açığa çıkarmak için dile dökülmesi gerekiyordu.

Bu olay ne indirgenebilir ne de analiz edilip geçilebilir. O bir bütündür, ve *olur*, ondan sonra yeni bir tarihsel bütünlük ortaya çıkar. O ne itiraf ettiğim çaresizliğim olmaksızın ne de aylarca başımı onun narsisistik kabuğuna vurmaksızın olabilecek bir şeydi. Daha önce Sarah ve ben narsisistik bir çifttik; birbirimize yabancıydık. Somut olayda bir tür bağlantı ortaya çıktı; ikimiz de farklıyız ve bundan sonra da öyle kalırız, çünkü bu olay artık a-

ramızdaki ve içimizdeki her şeyi etkiler. Bu bütünlüğü "içgörü" nosyonuna sığdırabileceğimizi sanmıyorum, ama yine de bu olayın getirdiği şeylerden biri içgörü denen bir tür öznel aydınlanmadır; ve bu olayı geçmişe bakarak da, örneğin ona "iyi annelik" yaptığımı iddia ederek de açıklayamayız, ama şu da mümkündü: Kendinden emin ve rahat görünüşüyle annesi hiçbir insani zaafı asla kabul edemezdi ve onun bu niteliği Sarah'nın kendi erişilmezliğini pekiştirmişti. Hayır, bütün bu meseleler gerçek olmasına gerçek, ancak hiçbiri benim ona açılmamın belirleyiciliğini ve onun bağışlayıcılığını açıklamıyor. Sarah birtakım analitik olarak doğru içgörülerle iyileştirilebilecek biri değil; aramızda kesin ve somut bir şeyler olmalı (ve bu psikanalitik bir biçimde olmalı). Eğer "içgörü" psikanalitik çalışmanın ekseni olacaksa, sadece fikirlerin oyunu değil maddi bir olay olmalı. Psikanaliz, tıpkı kimyacının üzerinde uğraştığı maddeye yaklaştığı gibi, bir şeyi "analitik olarak" bileşenlerine ayırma meselesi değildir. Psikanaliz daha çok, her zaman bireyin tarihle ilişkisini içeren bütünlük duygusunu kaybetmeden o bütünlük içindeki farklılıkları bulmaktır. Farklılaşan şey, kaybolmamış bir unsuru olarak kaldığı bütünlükle yeni bir bireyselleşme ilişkisine girmiştir. Başka bir ifadeyle, bireyselleşme analitik durum içinde kurulmuş gerçek bir ilişki noktasına dayanır. Eğer değişim olacaksa, böyle bir nokta olmalıdır; Sarah açısından bu, bağışlamakla kurulmuştur. Ancak o zaman mağrur yüreği yumuşayabildi.

Zayıflık narsisizm için büyük tehlikedir. Eğer narsisist büyüyecekse, bağışlamalıdır, ama günahı değil, zayıflığı. Kökenine inildiğinde bağışlayıcılık belli nesnelere karşı nefretten vazgeçmektir ve bölüştürülen nefret nevrozun belirleyici bir özelliği olduğundan, belki de bir bağışlayıcılık anı Sarah'nın durumunda belirleyici bir sağaltıcı olay olacak kadar etkili olmuştur. Sarah'nın bağışlayıcılık anı -ki, bana göre, bir "hakikat anı"ydı- sadece onundu; daha doğrusu, birlikte ayrı ayrı onun ve benimdi, çünkü kendini bağışlaması, toplumsal dünyayla bağını yenilemesi ve ken-

di tarihiyle uzlaşması için beni bağışlaması gerekiyordu. Son tahlilde iki çok belirli birey arasında çok sancılı çalışmalarla geçen yıllara dayanan bu anın eşsizliği... aynı zamanda, bu eşsiz anla Marcuse'ün zengin ve tutarlı bireysellikten bizim zamanımızın narsisist kişisi dediğimiz atomize olmuş, tekdüzeleşmiş ve sığ kişiliklere geçişi anlatan "tek boyutluluk" nosyonu arasındaki karşıtlık aklımı karıştırdı. Marcuse ve onun izinden gidenler yanlış değildi. Sarah o tür biriydi, ama şimdi başka biri olmuştu. Bir kişi, tarihsel bir projede başkalarıyla somut ilişkilerinin yokluğu nedeniyle, haklı olarak yüzleri silinmiş bir kitlenin bir üyesi olarak görülebilir. Bu herhangi bir içerideki öz ya da dışarıdan dayatılmış koşul değil, bilinçli olarak seçilmiş praksisin gerçek bir kaybı sorunudur. Bu açıdan bakıldığında Sarah aslında tam bir kum tanesidir; bunun nedeni herhangi bir "ego kusuru" değil, dünyayla kendisi arasındaki bütünsel ilişkiye hapsedilme biçimidir. Sosyallikten, katılımdan ve olumlanmadan yoksun oluşu, itiraf etmeliyim ki, beni şok ediyordu. Bütün o sosyallikten narsisistik kopuş gerçeğine rağmen yine de tarihsel olarak gelecek praksise kapıları açık bırakmıştı. Analizi bu tür bir praksis haline gelmişti, bağışlayıcılığı sayesinde gerçek bir insan ilişkisi kurabilmiş ve bu da onu tarihine açmıştı. Denebilir ki, gücü orada hazırdı ve böylesi bir praksis için fırsat kolluyordu. Ve psikanaliz denen praksise özgü olan şey, sabırla ve bin bir zahmetle arzuya ve onun yeniden kurulmasına saygı göstermesidir. Psikanaliz, arzunun nefretinin bağışlayıcılığı için uygun koşulları yaratmak üzere neyrotik olarak kıstırılmış bir arzuya ihtiyacı olan bilinci vermişti. Tek başına bu bile, çağının barbarlığı karşısında ayakta kalması için yetmiştir.

Şimdi artık Sarah ve psikanaliz için umutluyum. Yine de fazla hayale kapılmamalıyız. Sarah hâlâ en çok uyum gösterdiği mekanizmaların soğukluk ve sahte bir benlik olduğu ve yalnızlığı toplumsal bir buyruk haline getiren bütün o gerçekliğe dönmek zorunda. Bu gerçeklik karşısında analizin kazandırdıkları gerçekten de cılız kalabilir.

Psikanaliz aslında bir tür "doğru konuşma"ya imkân sağlamaktan daha fazlasını yapamaz. Bununla salt entelektüel bir biçimde konuşmayı kastetmiyorum. Konuşmanın doğru olabilmesi için, kendisini hayatın maddi gerçekleriyle -bedenin, arzunun ve analistle fiili ilişkinin gerçekleriyle- bağlantılandırması gerekir. Bütün bunlar Sarah'da, doğru konuşmanın daha da gelişmesinin bir önkoşulu olan bağışlayıcılık anında vuku buldu. Ama konuşma ne de olsa bir söylemdir; maddidir ve nesneleri ilişkilendirir, ama nesneye hükmetmeyi varsaymaz ya da içermez. Ve öznenin keşfedilmesiyle birlikte nesnenin de kontrol altına alınmasını içeren terapi henüz icat edilmedi. Kapitalist toplumda öznelliğin yabancılaşması düşünüldüğünde, şimdilik bazı devrim türlerini yardıma çağıracak cinsten bir terapi düşlemekten fazlasını yapamayız.

Ama iyi terapi ya da analiz salt öznel de değildir. Doğru konuşma, maddi olduğundan, tarihi fethedemezse bile tarihsel ihtimallere karşı duyarlıdır. Edilgen bir tefekkür olmadığı gibi duruma uyması için kişiyi "ayarlama" meselesi de değildir. Bu belki bir sigorta poliçesinin dökümünü yaparken işverenin istediği şeydir, ama vardığı sonuç olmak zorunda değildir. Tedavinin bir kısmını karşılayan sigorta poliçesi kendi başına tedavi gerçeğinin bir parçasıdır ve doğru konuşmanın onunla yüzleşmesi gerekir. Sarah ve ben hayat koşullarının geri kalanıyla birlikte faydalı bir şey olarak bunu da tartışmaya başlamıştık. Bunlar hakkında doğruyu söylediği oranda daha az yabancılaşacaktır. Ama gerisi ona kalıyor, çünkü analiz onun dünyasında yerleşik değildir, tam tersine, ödediği ücret olan paranın soyut mübadele gücü tarafından o dünyadan koparılmıştır. Bu bizi bir biçimde gerçek tarihsel yabancılaşmaya yakınlaştırıyor, ama bizi oradan alamaz çünkü "orası" her zaman duyularla tanımlanmalıdır ve sadece iş gördüğümüz duyusal temsiller/tasavvurlar bizatihi analitik durumun temsilleridir/tasavvurlarıdır.

Analitik karşılıklılık kuralını ihlal ederek burada Sarah'yı etkiliyor muyum? Bu hileli bir soru ve kolaylıkla yanıtlanamaz. Kuşkusuz toplum teorim hakkında ona ders vermediğim gibi, hayatta ne yapması gerektiği konusunda kesin bir tutum da almıyorum.

Ama bu sessiz sedasız yapılmış olsa da, Sarah'yı etkilediğimi inkâr etmek tam bir ikiyüzlülük olurdu. Toplumsal katılımdan yoksunluğu üzerine geçirdiğim "şok" gerçek bir şoktu ve kendimi tutmuş olsam bile, mecburen ona karşı yaklaşımımı etkilemiştir bu. Ve benim terapinin bu çılgın dünyayla uyum sağlamakta yardımcı olup olmadığı sorusuyla uğraşmam mutlaka Sarah'yı şu ya da bu yöne "yönlendirmeme" neden olacaktır; yine bu kendi seçimlerimi ona dayatmak biçiminde değil de sessiz sedasız ve onun kendi tepkilerinden kalkarak yapılsa bile durum değişmez. Bunun ötesinde, ister bilinçdışı ve alışkanlık eseri konuşma tepkileri yoluyla isterse de bekleme odası için dergilerin seçimi yoluyla olsun, sessizce iletilen değerler kümesi uzanır. Aslında, "gerçeklik" meselesinin işin içine girdiği her yerde, bu ister analitik ortamın gerçekliği isterse Sarah'nın söyleminin gösterdiği gerçeklik olsun, Sarah'yı etkilemişimdir, bundan kaçamam. Diyelim çalışmaya karşı tutumundan bahsederken ya da toplumsal sınıfın bazı unsurlarını ortaya serecek biçimde annesine atıfta bulunurken, ben kendi deneyimimden edindiğim kategoriler aracılığıyla yanıt vermek durumundayım.

Ne var ki, bir kere konuyu bu düzeye getirmişsek, analizdeki etkileme sorunu farklı bir yöne kaymış olur çünkü, artık mesele kişinin hastaları etkileyip etkilemediği değil, nasıl etkilediğidir. Herhangi bir insani durumda etkiyi ortadan kaldırmak, bırakalım arzu edilir olup olmadığını, imkânsız olduğundan, sorun onu niteleme ve bilinçli olarak denetleme sorunu haline gelir. Terapinin bir ritüel, aileden başka bir şeye geçiş ritüeli olduğunu hatırlayalım. Etkinin özgün niteliklerini ortaya çıkarmak demek hangi tür ailenin geride bırakılacağını ve hangi tür "başka biri"nin hedefleneceğini belirlemek demektir. Platon'un uzun zaman önce önerdiği ve şimdi örtülü bir biçimde olsa da belli terapilerin yaptığı gibi, aileyi ortadan kaldırıp bireyleri devletin eline mi teslim edeceğiz? Yoksa bireylerin, kapitalist toplumun korkutucu aile ortamında damıtılmış, ailenin varlığında arkaik ve öldürecek kadar yıkıcı olan şeyi aşmasına ve aynı zamanda aynı ailenin teskin edici işlevinden gelen yakınlaşma ve sıcaklığı korumasına imkân mı vereceğiz? Ve

benzer biçimde, bakımını üstlendiğimiz birey için, aşkın olmasa bile, en azından açık ve net olan bir gerçeklik vizyonu dayatacak mıyız? Psikoterapistlerin büyük bir bölümünün umursamadan desteklediği, hastanın döneceği dünyanın hem *şeffaf* -ve bu yüzden gizemi çözülmesi gerekmeyen- hem de tarafsız -ve dolayısıyla içkin olarak iyicil- olduğu görüşüne değer vermemiz mi gerekir? Dahası, çoğunluğun özgür olmayan emeğinin azınlığın düşüncelerine (ve terapisine) terk edildiği ve yeni çağ denen çağın açık ve yumuşak bir biçimde faşistçe narsisizmine, "sağlıklı cinsel performans" ve "nasıl yaşamalı" gibi teknik broşürler narsisizmine kapıldığı bir dünyada yaşamanın karmaşık ahlâki sorunlarını bir kenara atma aracı haline gelen mevcut "sağlık etiği"ni dalkavukça onaylamayı sürdürmek zorunda mıyız? Klişe benzeri bir şey haline gelmiş olsa da, bir şey çok açık: Bir tavır almadığımız zaman bile, her zaman bir tavır alırız.

Analiz her zaman seçicidir. O halde, burada da başka bir seçim söz konusudur, belki de bilmeden çoğu kişinin yaptığından farklı olmayan, ama yüz yılı aşkın bir süredir kendi halinde akan özgürlükçü sosyalizmin sularıyla yıkanıp zindelik kazanmış bir seçimdir bu. Son tahlilde, teoriyle praksisin bir birliği olmalıdır. Bu yüzden praksis dediğimiz şey, aile varoluşunun çelişki dolu karmaşalarına duyarlı, gerçekliği özgürlüksüz ve gizemi çözülmesi gereken bir şey olarak gören ve ahlâki incelikleri gözeten, yani özgürlüksüz bir gerçeklik içindeki insan özgürlüğüne ilgi gösteren bir praksistir. Böylesi bir praksis hem psikanalitik hem de diyalektik değil midir? Ve eğer diyalektikse, evrensellik yönünde çaba göstermesi gerekmez mi? Psikanalizin, kendini bulmak istiyorsa, Marx'ı kendine mal etmesi gerekmez mi?

Psikanalitik teori arzunun üst-söylemidir. Şimdi, psikanalitik pratiğin arzunun praksisi, bizatihi onun söylemi olduğu savunulabilir. Arzu tarihsel olarak maddi ortamından, analitik durumdan ortaya çıkan şeydir. Zamanı durdurarak ve kendimizi hastaya açarak, içinde zamanın bağsız hale geldiği ve arzunun kaynaktan damlayan bir özsu gibi aktığı, duyusal bir gerçeklik yaratırız. Arzu birlikte "çalıştığımız" şeydir. Toplam ilişkilerimiz a-

racılığıyla var olan yabanıl şeyler için isimler bulur ve böylelikle yaklaştıkça bizden kaçan bir doğru konuşmaya, en azından daha doğru bir konuşmaya varırız. Ve böyle yaparak, eğer iyi yapmışsak, bir şeyleri de yapmamış oluruz; sermayenin üretimle haneyi birbirinden kopardığı ve birini soğuklaştırırken ötekini de çürüttüğü bir zamanda kanayıp duran eski yaraya neşter atmış oluruz.

Sanırım, önceleri yanlış yaptım; bizim işimiz sevgi, kara günler için saklanacak bir şeyler olmadan yürümez. Bir kişinin bir biçimde ileri atılıp tarihe açılması sıradan bir şey değildir. Yeni ve mutlak olmayan bir şeyler kazanmış olmaktan mutluyum. Diyalektik olarak ifade edersek, insan belirli olumsuzlamalarla uğraşır. Her bir küçük parça işe yarar ve başka bir yere götürür. Dünyadaki gerçek iyilik sessizce olabilir ve sayısız küçük ilerlemede gizlenebilir. Her biri, Blake'in söyleyebileceği gibi, ezeli ve ebedi bir parçacıktır.

Üçüncü Bölüm

Arzunun yeniden kavranışı

XII
Arzu ve praksis

Psikanalizin ezberinde yalnızca arzu vardır. Bu söyleminin ya da, daha doğrusu, söylemlerinin parçacıklarını ayrıştırıp ortaya çıkaran ana-sıvıdır çünkü yalnızca Freud ve Freudcuların söylemi yoktur; Sullivan, Horney, Klein, hatta Jung ve burada adlarını sayamayacağımız kadar çok sayıda başkaları da vardır. Bunların hepsi bireyin derinliklerine nüfuz etmek için bu projeye katkıda bulunmuş, orada arzuyu bulmuş ve onu eğilimlerine göre şu ya da bu biçimde biçimlendirmiştir. Adlandırmaktan aciz olan arzu bir düşünce nesnesi haline getirilebilmek için tarihsel dünyanın bazı unsurlarıyla çiftleştirilmek zorundadır ve çeşitli psikanaliz okullarının kendi tarzlarına göre yaptıkları da budur.

İnsanların gerçek hayatlarına dair sayısız görüş gündeme ge-

tiriliyor olmakla birlikte, psikanaliz okullarında canlı arzuyu teorik taşa çevirme yönünde şaşmaz bir eğilim görülüyor. Burada izini sürmek ihtiyacı hissetmediğim kısmi istisnalar var elbette. Ama genelde psikanaliz bireyin hayat kaynağını şu ya da bu baraja hapsediyor; kuşkusuz bunu tam gelişkin bireyin bir hayat kaynağından ibaret olmadığı ve istikrarlı bir biçimde dünyada yaşamak zorunda olduğu hakikatini tescil etmek için yapıyor. Mevcut psikanaliz sistemi için bir şablon haline gelen bireyin bu paketlenmesi her zaman psikanalizin bu dünyada yaşamak zorunda olduğu ya da, daha doğrusu, yaşamayı seçtiği hayat biçiminin -dile getirilmese bile, burjuva toplumu yeniden üretmekte büyük çıkarı olan bir burjuva mesleği olarak- bir yansımasıdır. Bundan dolayı, psikanalitik söylemdeki rutin taşlaşma öz olarak tarihin reddi, tarihsel boyutu geçiştiren bir okumadır; öyle ki bireyin -egosunun, kimliğinin, her neyse- istikrara kavuşturulması, psikanalizin de uyumlu bir parçası olduğu toplumsal dünyanın istikrara kavuşturulmasına tabi kılınır.

Bunun en açık, bir o kadar da sorunlu örneği, en iyi örneğini Freud'un içgüdü ya da içgüdüsel dürtü nosyonunda bulan psikanalitik teorinin biyolojileştirilmesidir. İçgüdü en açık örnektir, çünkü bir şeyi doğaya atfederek onun tarihsel gelişmesini devre dışı bırakabilirsiniz. Ve işte Freud ve okulunun yapmayı istediği tam da buydu. Örneğin, kadınların gerçekten bütün tarihsel koşulları boydan boya kesen ve kendi yenilgilerini hazırlayan "penis kıskançlığı"na sürükleyen doğuştan bir dürtüleri varsa, öyleyse anatomi kaderdir ve kadınların aşağılığı semaya kazınmıştır. Ne var ki, içgüdü kavramı salt biyolojik bir şey olarak alınıp bir kenara konamaz, çünkü Freud bile otomatik olarak uygarlaşmadığımız, uygarlığın hepimizi kabul etmediği, ancak uygarlığın etki sahasının altında sözün olmadığı, "şey benzeri" bir tabakanın olduğu yolundaki kadim görüşünü içgüdü çerçevesinde teorileştirmiştir. Öyleyse, Freud'un içgüdü kavramı on dokuzuncu yüzyıl mekanizminin bir kalıntısı ve burjuva pederşahiliğe ideolojik bir lokma olmaktan öte bir şeydir. Bu radikal, hatta devrimci bir kavram, ama aynı zamanda psikanalitik söylemin özüne ilişkin bütün teorileştirme girişimleri (Lacan hariç, bkz., ek) açısından arzunun

özüne en yakın kavramdır.

Freud'un içgüdü kavramı arzunun tarih-aşırı özellikleri olduğu, "doğaya" yani bedene yakın olduğu ve bu yüzden birincil olarak erotik olduğunu söylemenin bir biçimidir. Bu, Freud'un en orijinal ve en derin görüşüdür, ama daha sonra ya Freud'un pekişen karamsarlığı ya da erotik olanın varoluşumuzun şey-benzeri tabakasında ayrıştırılamaz bir biçimde nefretle karışık olduğuna ilişkin kesin doğruyu kavrama yönündeki cüretli gayreti olarak yorumlanabilecek bir gelişmeyle içinden çıkılmaz hale gelmiştir.

Son tahlilde, Freud içgüdüler teorisini yineleme itkisi dediği şeye, biyolojik sistemler için vazgeçilmez gördüğü bir eğilime dayandırmıştır.[1] Freud işte bu temelde içgüdüsel hayatın büyük ikilisini, Eros ve Thanatos'u ya da psikolojik tezahürleriyle, cinsellik ve saldırganlık içgüdülerini kurgulamıştır. Freud'un savunduğu haliyle, yineleme itkisinin bizatihi organik maddenin bir fonksiyonu olduğu önermesi kuşku götürür bir önermedir. Tartışma götürmez olan, psikanalitik çalışma koşullarında böyle bir itkinin mevcudiyetidir. Arzu bir kere sıradan söylemin kısıtlamalarından kurtarıldığında, açlık ve cinsel uyarılma ritimleri gibi "organik" bir duyusu olan asli yapılarda şaşmaz bir biçimde kendini yineleme eğilimi kazanmış olur. İşte bu nedenle, hele vaktini insanları psikanalitik bir tarz içinde dinleyerek geçiren biri için zorlayıcı bir nedenle, Freud'un "bedenle zihin arasındaki sınır kavram"[2] olarak içgüdü nosyonu hafife alınmamalıdır. Örneğin, Curtis vakasını hatırlayacak olursak, onun tekrar tekrar babası için duyduğu bazı temel özlemlere geri dönmesi ilginçtir. Curtis'in içtepilerinin, bilinçli düşüncesinde olmuş olabileceği gibi, yalnızca babasının dikkatini ya da özenini üzerine çekmek için olduğu sonucunu da kabul edemeyiz; içtepiler, beden ve arzusunun birlikte kavrandığı ilk çocukluk günlerinde ortaya çıktıkları biçimiyle, babanın ilgi ve özenine karşı çok kesin bir cinsel niyet taşır. Denebilir ki, Curtis'in babayla ilgili olarak bir "negatif Ödip kompleksi" vardır. Yine Curtis'in sabunlu suyun lavobodan süzülüp

1. Freud, *Beyond the Pleasure Principle.*
2. Freud, "Instincts and Their Vicissitudes."

akışını seyrettiği ilk çocukluk anılarına geri dönecek olursak, bir kere daha arzuya işleyen bu şeylerin duyusal dolayımsızlığıyla ve bunların hayat boyu süren çekiciliğiyle çarpılırız. Curtis'in biriktirdiği bütün servete, sahip olduğu dünyevi güce rağmen, hiçbir şey çocukluk imgesinin bu ilksel ve dünyevi mantık standartlarına göre, sıradan cazibesini yerinden edemez, hatta ona dokunamaz bile.

Bundan dolayı insanlara karşı samimi olacaksak -ve onların dünyasına ekonomi politiğin güdümlü dünyasının ancak kısmen nüfuz edebildiği bir boyut katacaksak- "içgüdü-benzeri" bir kavrama ihtiyacımız olacaktır ve bu doğal ya da tarih-aşırı âlemden ayrı düşünülemez.

Ne ki, *içgüdü* diye bir "şey" yoktur: Genelde cinsel içgüdü diye, saldırganlık içgüdüsü diye bir şey yoktur. Bedeninde açığa vurulmuş olarak doğa koşullarında tarih yapan bir kişi vardır yalnızca. İnsanlar kendi tarihlerini yaparlar der Marx,[3] ama canları istediği gibi yapamaz; insanlar tarihlerini geçmişten devraldıkları koşullarda yaparlar. Ve bedenimiz geçmişten, yani her zaman "önce gelme" niteliği taşıyan doğadan devraldıklarımız arasında ilk sıradadır.

Beden, Freud'un ikiciliğe battığı zaman ileri sürmüş olduğu gibi, "orada", "fethedilmemiş bir doğa parçası" değildir.[4] Tarihi ileri itmediği gibi, içgüdüleriyle insani potansiyellere bir fren de değildir beden. Bir fren değil, ama bir sınırdır ya da, daha derinlere inildiğinde, tarihsel gelişme içinde kendisi dönüşüme uğrayan bir koşuldur. "Beş duyunun ayrışması... geçmiş bütün tarihin eseridir" diye yazmıştır genç Marx.[5] Ya da Blake'in söylediği gibi, "Beden denen şey beş Duyuyla kavranan Ruhun bir parçası, bu çağda Ruhun başlıca sığınağıdır."[6] Beden asla kaybolmaz; ya aşılır ya da

3. Marx, *The Eighteenth Brumaire of Louis Bonaparte.*
4. Freud, *Civilization and Its Discontents.*
5. Marx, *Economic and Philosophical Manuscripts, Karl Marx: Early Writings,* çev. T. Bottornore (New York: McGraw-Hill, 1964), s. 161.
6. William Blake, *The Marriage of Heaven and Hell, The Poetical Works of William Blake,* der. John Sampson (London: Oxford University Press, Humphrey Milford, 1925), s. 248.

bastırılır ve yarılır. Her durumda kendini belli eder ve arzunun dokunuşlarıyla bilinir.

İçgüdü dediğimiz şeyler, dolayısıyla, arzunun biçimlenimleridir. İçgüdü beden koşullarıyla nesne dünyasının tarihsel olarak belirlenmiş eğilimi arasında şekillenir. Arzu tarih-aşırı olanla onun tarihte yaptığı şey arasındaki dolayımdır; ve bu iki boyutun yapısına göre içgüdü-benzeri kalıplar biçimlenir. O halde, arzunun içgüdü olarak gerçekleşmesi, Freud'un diliyle, bir kaynağı ve bir amacı (özne/konu olarak beden tarafı) ve bir nesneyi (başkalarının bedeni yanında nesne olarak kendi bedenini de içeren dünya tarafı) gerektirir. Konu/özne olarak bedenin "amacı" duyusal tatmin olduğundan, bu haliyle içgüdü her zaman haz peşinde, yani erotiktir. Gelgelelim, içgüdü aynı zamanda arzunun bir konuşlandırılması/konumlanışı olduğundan, tatmin hiçbir zaman somut ya da gerçek beden sınırlarında tutulamaz. İçgüdü her zaman, zaten kendi içinde Öteki ile kaynaşarak simgesel dönüşümün damgasını barındıran imgesel bebek bedenini de içine alacak şekilde genişlemek zorundadır. Bu yüzden, içgüdüsel tatmin yalnızca imgesel değil, tarihseldir de. Çocukluk anısından bildiğimiz şekliyle Curtis'in arzusu onu pisliğe, ıslaklığa, elleriyle hissetmeye yönlendirir; bütün bunlar kuşkusuz duyusaldır. Ama doğada pislik diye bir şey yoktur; o insan muhayyilesinin bir kategorisidir. Ve su su olarak kalmaz, bedenin akıttığı süt haline gelir, ya da sidik mi, yoksa cenini saran hayat sıvısı mı? Bunlar kendi başlarına değil, ama tarihsel ana babayla bağlantılı olarak tatmin kaynakları haline gelir. Nihayet, suyun lavabodan akıp gitmesi, su tesisatçılığı gibi insani kurumlar bir yana, içgüdüsel örgütlenmenin nesne tarafını dolayımlayan ayrılık gibi bütünüyle insani bir sorun ortaya çıkarır.

Doğru, içgüdü bedensel bölgeler, delikler, uyarımlar vb. etrafında örgütlenir. Ama bu sadece koşullarından biri, konu/özne ya da duyarlı organ olarak beden, "ruhun başlıca sığınağı" olarak beden tarafıdır. Genelde içgüdü bir şey değil, örgütlenmesi içinde bedensel organ kadar imgelemi ve Öteki'ni de barındıran yapılaşmış bir konuşlanmadır. Başka bir açıdan, içgüdü tahayyül gücü aracılığıyla bedenin ihtiyaçlarıyla uygarlığın ihtiyaçları arasında ar-

zunun çizdiği yoldur. Demek ki, içgüdü bebeği uygarlığa taşımak için bedenin dönüşümüdür (ve tahakküm gerçeği düşünüldüğünde, gayet düzenli olarak bedenin deformasyonudur). İçgüdü "biyoloji"den çok, uygarlığın yürüyüşünden geriye kalandır. O "ilerleme" nosyonu tarafından dışlanır, ama yine de daha ileri bir tarihsel gelişme için bir kırbaç olarak kalır çünkü o herhangi bir gerçek şeyle tam olarak tatmin olmayı reddeder. Ve onun istediği tam tatmindir.

Arzu insan varlığına ilişkin temel olan her şey olamaz. Gerçekten de, kendi başına arzu bir hiçtir, sadece tahayyül gücünün bir kırpıntısıdır. İnsanların bir gerçeklik-yapıcı tarafının olması gerekir ki, arzu bunun olumsuzlanmasıdır. Gerçekliğimizi biz yaparız; o atıl bir şekilde orada durmaz. İçgüdünün bağladığı nesne-dünya kurulmuş bir dünyadır. Arzunun aradığı ve sonra reddettiği nesne, doğal dünyadan alınarak mal edilmiş bir insan nesnesidir. Arzunun alt tabakasını oluşturan maddi dünya böylelikle kaybolmaz. O varlığını sürdürür, insan ürününe dönüşür ve onun oluşumunun bir koşulu olarak kalır. Bu ürün ister pişirdiğimiz bir yemek isterse "geçmiş bütün tarihin eseri" olan beden olsun, durum değişmez.

Bu öteki temel kategoriyle zaten karşılaşmıştık, şimdi de onun psikolojik incelikleri üzerinde durmamız gerekiyor. Gerçekliği yapan tarafımıza, Marx'tan günümüze, praksis ya da emek diyoruz. Praksis eskilerden yeni nesneler yaratılması olarak tanımlanabilir. Buradaki "nesne", örneğin, işlenmemiş yiyecek maddelerinden bir yemek pişirmek gibi, kabaca elle tutulur şeylerle sınırlı bir anlama gelmiyor. Nesne, daha genel anlamda, örneğin bir psikanalitik yorum esnasındaki konuşma gibi, nesnel nitelikleriyle herhangi bir algılanabilir kendiliktir. Bir şeyin nesnel niteliklerinin olması, onları öyle görecek bir *öznenin* olduğu anlamına gelir. Bundan dolayı, praksis her zaman nesneyi yapan öznenin, yani bireyin kendiliğinden bir dönüşümünü içerir. Praksis çalışma kadar oyundur da ve her amaçlı etkinlikte mevcuttur. Hayatın ilk anlarından itibaren, bebek etkin olarak nesneleri gözleriyle takip etmeye başlar başlamaz, praksis gözlenebilir. Praksis yoluyla, gerçekliğin ya-

pıldığı gibi birey de yapılır. Ve praksis, amaçlı olduğundan, bilinçlidir ve bilinçliliğin ortaya çıkışını gerektirir. Nihayet, praksis içkin olarak toplumsal bir süreçtir, çünkü özne ve nesne ancak toplumsal koşullarda oluşabilir; yani, bir başka kişi tarafından tanınma aracılığıyla. Burada praksisin sahip olduğunu düşünmediğim iki özelliğe değinmek işe yarayabilir.

Praksis, bana göre, "üretim"le aynı şey değildir, daha doğrusu ancak kapitalist tahakküm koşullarında, üretimin kapitalist bütünlüğün damgası haline gelmesiyle birlikte, üretimin karakterini üstlenir. Marx'ın başlangıçtaki "Hegelci" praksis kavrayışını sonunda üretim ve çalışma disiplinine tabi kılınan bir kavrayışa teslim edip etmediğine ilişkin haklı bir soru vardır.[7] Diyelim ki etmiş olsun, ben arzuyu tarih-aşırı alan genç Marx'ın nosyonunu kullanacak ve "insan doğası" hakkında yeterli bir teorinin praksisi, arzuyla birlikte, insan doğasının başlıca iki kategorisi olarak alması gerektiğini savunacağım.

Praksis, bana göre, her ne kadar ego normalde psişenin gerçek-yapıcı yanı olarak görülüyor olsa da, psikolojik bir ego teorisi[8] başlığı altında incelenmemelidir. Nedeni üzerinde fazla kafa yormamız gerekmiyor: Ego bütün psikanalitik kavramlar içinde belki de en yaygın olarak şeyleştirilen, baskıcı ve burjuva özelliklerle en çok doldurulan ve en çok taşlaştırılan kavram haline gelmiştir. Egonun esnemezliğinden kaçmak için işin içine, durağan bir yapı olmaktan çok etkin, kendini-dönüştüren bir ilke anlamına gelen praksis özellikle sokulmuştur. Bu, zihinsel yapı sorununu inkâr etmekten çok, yalnızca bu konuya yeni bir bakış açısından yaklaşılması gerektiğini ileri sürmektir.

Arzuyla praksisin temel ilişkisi olumsuzlama ilişkisidir. Ne ki, bu ikilikçi, bölücü bir olumsuzluk değil diyalektik, farklılaştıran bir olumsuzluktur. Arzu ve praksis birbirini olumsuzlar, ama aynı zamanda birbirini tanımlar da. Arzu, adeta, nesne yapıcı praksis ta-

7. Marx, *Economic and Philosophical Manuscripts*. Ayrıca, krş., Meszaros, *Marx's Theory of Alienation*.
8. Jean Baudrillard, *The Mirror of Production*, çev. Mark Poster (St. Louis, Mo.: Telos Press, 1975).

rafından geride bırakılan doğanın talebiyken, praksis gizli terimi arzu olan bir tahayyül gücünün şekil verdiği bir etkinliktir. Bu ilişkiyi, iki terimin kopma noktasına kadar birbirinden uzağa itildiği zaman, kapitalist yabancılaşmanın uç noktalarında görebiliriz. Curtis'in işle ilişkisine baktığımızda, onun praksisinin kamusal çalışma hayatının getirdiği yalnızlık tarafından körüklenmiş anlatılmaz bir arzu tarafından kamçılandığını görüyoruz. Ve bunu hayatın başlangıcında, dile getiremediği bir istekle dürtülen bebeğin memeyi reddettiği ve ayrılık pahasına yeni nesnelerin peşine gittiği zaman görüyoruz.

Arzu ve praksis tamamen insani olan düzlemde gerçekleştirilirler: İnsanileştirilmiş bir doğayı tanımladıkları durumlar hariç, biyolojiye hiçbir şey borçlu değildirler. Öte yandan, içgüdü kavramı biyolojiye varır; onu aştığımız oranda, hâlâ etten olduğumuzu hatırlatır bize. İçgüdü, tüm bunlara rağmen, praksisten ayrı düşünülemez. İçgüdünün nesnesi praksisle yaratılan bir insan nesnesiyken, o nesneye yaklaşım -hayvan davranışı dalındaki uzmanların iştah ve tüketici aşama adını verecekleri şey- yine, insani düzeyde, bir praksis meselesidir. Tamamlanmışlığı içinde cinsellik salt bir tahayyül ve haz meselesidir; zorunlu olarak etkinlik gerektirir. Ve bu edilgen ya da akıl dışı bir etkinlik türü de olsa praksistir, ama bildik ilişkiye karşıt olarak, ağırlıkla arzunun hizmetine koşulmuş bir praksistir.

Ne var ki, başka bir içgüdü -saldırganlık- vardır, yok mudur? Freud'un 1920'de ortaya attığı psikanalitik teoriye göre, vardır.[9] Ama bu demek değildir ki, gerçeklikte bir saldırganlık içgüdüsü olmak zorundadır; psikanalitik muhafazakârlığın bir kalesi olarak saldırganlık teorisinin ideolojik faydasına bakacak olursak, bu daha da doğrudur. İnsanın saldırganlığı -elbette toplum tarafından kontrol edilmesi gereken içkin olarak yırtıcı bir hayvan olduğu yaklaşımı, baskıcı uygarlık görüşü için biçilmiş kaftandır. Ve eğer saldırganlık içgüdüsünün asli terimleri başka bir yerde bulunabiliyorsa -ki bulunabilir, terimleri saldırganlık içgüdüsünün terimleriyle örtüştürülebilir olan praksis nosyonunda bulunabilir- *bi-*

9. Freud, *Beyond the Pleasure Principle.*

yolojik bir saldırganlık içgüdüsünün var olduğunu düşünmenin dayanağı daha da zayıflamış olur. Praksis tarih-aşırı olduğu için, içgüdü gibi, doğanın bir parçası olarak alınabilir. Yine praksis etkinlik gerektirir, saldırganlık gibi ve en önemlisi praksis tıpkı mobilya yapmak için ağacın kesilmesinde ya da bir atasözüne uygun olarak, onlarsız omlet yapmanın imkânsız olduğu yumurtaların kırılmasında olduğu gibi, mevcut nesne birleştirimini parçalar ve yerine yenilerini koyar.

Bu zamana kadar böyle bir görüşün geleneksel psikanalitik teoriden dışlanmış olması hiç de şaşırtıcı değildir çünkü psikanalizin saldırganlığı biyolojik bir içgüdü olarak görmekten elde edeceği kazanç, ağza alınmaz Marksizm alanından alınmış bir kategorinin işe karıştırılmasıyla uğrayacağı zarara göre önemsiz kalır. Düşünün, insan etkinliği yırtıcı hayvanın gölgesinden alınıp devrimci olasılığı barındıran bir gücün ışığı altına konulabilse, psikanalizin söyleminde nasıl bir farklılık olurdu? Ama buradaki mesele bir kere daha psikanalizin ideolojik bir eleştirisini yapmaktan çok, saldırgan etkinlik sorununu biyoloji alanından alıp praksis alanına aktarmanın problemi daha iyi kavramamıza imkân verip vermediğini görmektir.

Bu alandaki önemli bir zorluk, düşmanlık olgusunu genelde saldırgan etkinlik olgusundan çekip çıkarmaktır. Her zaman nesnesine karşı kötücül bir niyet içeren düşmanlık yalın ve basit saldırının ötesine geçer ve her halükârda, meselenin sıkıntı verici yanını oluşturur. Kimse saldırıdan endişe duymaz, ama zarar verme -başkasına acı çektirme, intikam alma, birinin malını mülkünü zorla alma, tahakküm kurma, öldürme, ırzına geçme, zihinsel olarak işkence etme ya da yerinden yurdundan etme- haklı olarak en büyük ilgiyi üzerine çeker. Ama bu güdülenimler öz olarak toplumsal bir konum ve her bir örnekte, düşmanlık eyleminde kendini gösteren somut bir tarihsel ilişki gerektiren tarihsel meselelerdir. Ve genelde tarih yapıcı etkinlik olan praksis bunu açıklayabilir, ama biyolojik içgüdü, yukarıda değindiğimiz gibi, ideolojik bir kulüp olmanın dışında, bunu açıklayamaz. Bazı örnekleri ele alalım:

Bir yaşındaki bir bebek babası kestirdiği sırada onun gözlüğünü alır ve büker. Bu praksistir -ve aynı anlama gelmek üzere saldırgandır- ama düşmanlık söz konusu değildir, yeter ki babası eylemi böyle bir şeye dönüştürmeyi istemesin. Bu praksistir çünkü bilinçli ve amaçlıdır ve yeni bir nesne yaratır (bebeğin bir önceki haline göre daha az değişim değeri olan bir nesne yaratmış olması ve bunu umursamaması onun praksisine özgüdür). Ve praksis olması nedeniyle, insanidir ve Öteki'yle bir toplumsal ilişki gerektirir; bu ilişkide babasının olan şey bebeğin arzusuyla gönülden kendi yanına çekilmiştir. Ve nihayet, bu eylemin düşmanlık taşımaması bebeğin buradaki arzusunun babayı ve gözlüklerini iyi bir Öteki olarak görmesinin bir fonksiyonudur. Arzunun gerçekleşmeyecek olması, aslında (birkaç gündür fırsat kolladığı ve babasının nasıl değer verdiğini bildiği) gözlükle bütünleşememesi bu yüzden hiç de karmaşa ya da nefret imkânı olarak görülmez, bu hiç bitmeyen arayışı içinde dünyayı keşfetmeyi sürdürmesi için sadece bir teşvik unsurudur.

Buna karşın, şu örneklere bakalım:

Bir kedi pençesini bir fareye geçiriyor. Kedi fareyi tıpkı bebeğin gözlüğü avladığı gibi avlar, ama burada biyolojik bir içgüdü iş başındadır. Bu saldırganlığa ne derseniz deyin. Ama burada bir praksis söz konusu değildir çünkü amaçlı bir bilinç, bir arzu ve Öteki olarak hiçbir fare nosyonu yoktur (en azından öyle varsayıyorum ama çizgi film kahramanları Tom ve Jerry bunun dışında). Ve praksis olmadığından düşmanlık da yoktur.

Faşist çeteler Yahudi bir dükkân sahibini dövüyor ve gözlüğünü kırıyor. Burada, yukarıdakinin aksine, düşmanlık içeren saldırgan bir praksis vardır. Faşist benliğin bir kısmı bir kötü Öteki olarak Yahudi'ye aksettirilmiştir. Ama dikkat edin, sorun bununla sınırlı değildir. Sorun sadece bir kötü Öteki'yi Yahudinin şahsında görmek değildir; faşist kişiliğin tamamı, başarılı olmaları için (şimdi nefret olarak) arzu ve praksis açısından belli bir mesafede tutulması gereken kurban ile kalıcı, yani tarihsel olarak kurulmuş bir ilişkiye ihtiyaç duyan köklü ve kronik bir yarılmaya uğramıştır. Özet olarak, düşmanlık somut ve öz olarak niteliksel tarihsel ko-

şullardan ayrı olarak kavranamaz.

Siyah asiler bir gettoda çeşitli dükkânların vitrinlerini kırıp döküyor. Yine bir düşmanca praksis ama bu defa nitel olarak farklı bir durum. Praksisin nesnesi bir kişi değil bir şey ve praksis o şeyi kırıyor. Faşistte görülen kronik, köklü yarılmaya (toplumdan bir beklentisi olan, ama ihanete uğradığı hissine kapılan küçük burjuvaziye özgü bir yarılma) karşılık, ırkçılık sayesinde hiçbir şey olan Öteki olan asi, şeyi -vitrini- kendi Ötekisi yapar ve ona karşı aniden ortaya çıkan öfkesini boşaltır. Nesne ne dükkân sahibinin bedeni ne de bedenin uzantısı bir şeydir (yani gözlük); nesne mübadele ilkesi, yani kapitalizmin tarihi sayesinde bedene iliştirilmiş şeylerdir (yani mülkiyet). Büyük bir ihtimalle, mağaza hayali bir topluluk tarafından işletilen bir zincirin parçasıdır ki, bu yüzden bedenden iki kez kopuktur. Buradaki şiddet bu yüzden hiçliğe indirgenmiş olan bir tür gerçek varoluşu yeniden kurmaktır. Belli bir düzeyde -kuşkusuz bilinçdışında- praksis ırkçılık tarihini alt etmeye yönelik bir hareketin uzantısıdır. Elbette, eylem bireysel, tek başına ve bilinçdışı kalırsa, belki de sadece ırkçılık tarihinin bir adım daha atmasıyla son bulacaktır; zincir mağazayı tekrar açmayacak, asi hapishanenin daha büyük yabancılaşma ortamına atılacak, vb. Ne ki, burada önemli olan, bir düşmanlık praksisinin içgüdü en küçük ortak bölenine bakarak bir başkasıyla kıyaslanamayacağıdır. Şiddet edimleri ancak kendi özgünlükleri içinde anlaşılabilir olan tarihsel taşıyıcılardan tamamen farklı değildir.

Alexander Berkman, 1892 yılında Homestead Grevi sırasında Henry Clay Frick'e ateş eder. Burada düşmanlık somut bir bireyden bir diğerine yöneltilmiştir. Öldürme niyeti (ki başarısız olmuştur) ve sonuçlarına katlanma iradesi (on dört yıl hapis demekti bu) vardır. Berkman'ın babasının ya da başkalarının, gözünde Frick ncyi temsil ederse etsin, Berkman'ın gözünde Frick sermayenin bu özel bireyde vücut bulmuş haliydi. (Frick aslında Andrew Carnegie'nin kiralık adamıydı ve grevi acımasızca bastırmaktan doğrudan sorumluydu.) Salt psikolojik hiçbir kategori evrensel özgürleşme için yapılan bir hamle olarak yapılan bir praksisi kavrayamaz çünkü psikolojinin doğabilmesi için evrenselleşmeci ha-

reketin ezilip posasının çıkarılması zorunludur.

Dr. Acheson, Hector'u devlet hastanesine gönderir. Burada ters yönlü bir hareket söz konusudur. Doktorun Hector için iyi düşünülmüş birçok planı göz ardı etmesi için ona karşı belli bir soğukluk taşıyor olması gerekir. Ne var ki, Hector'u ortadan kaldırma praksisi bundan önceki üç örnekle taban tabana zıttır, çünkü burada şiddet olmadığı gibi herhangi bir tutkunun olduğu da söylenemez; aslında kendi başına edim bürokratik işlemlerle arzudan neredeyse soyutlanmıştır. Hector'a karşı az bir nefret söz konusu olmakla birlikte, sevgi daha da azdır ve bu cılız nefret kırıntısı bütün o devasa bürokratik yok etme makinenin ateşlemeye yeter. Ve bu makinesini tek bir işi vardır: Kişiyi bir şeye ve nihayetinde bir sayıya çevirmek.

Tolstoy'un Pierre'i tarafından Borodino Muharebesi'nde gözlemlenen askerler, Çar Alexander için duydukları arzuyla deliye dönmüşlerdi. Muhammed'in müritleri gibi, kadiri mutlak Öteki'nin eğer yapılması gerekeni yaparlarsa onları bağrına basacağını bilerek, gözlerini kırpmadan öldürmeye ve ölmeye koşuyorlardı. Buna karşın, Vietnam'daki Amerikalı askerler sıklıkla bağını koparmış zamanın ritimleri tarafından tahakküm altına alınmış bir hayatın anlamsızlığıyla çılgına dönüyorlardı. Böylesi koşullarda ortaya çıkan şiddet büyük bir ihtimalle gelip geçici, rastlantısal ve görünüşte güdülenimsiz olacak ya da arzunun nefreti somut bir sıçrama tahtası olarak kurabileceği ırksal ayrışma çizgilerine uygun olarak ortaya çıkacaktır (Hector'un tepkisini düşünün). Yoksa şiddet sadece bir düğmeye dokunma ve kişisel olmayan bir katliamdır. Durum daha çok çağımızın metropollerindeki gibidir; buralarda yıkımın yüzsüzlüğü kurbanlarını ırksal ya da cinsel çizgilere göre seçen "gözü dönmüş" çok sayıda katil tarafından dönemsel olarak örgütlenmiştir. Hem sermaye birikiminin bağlı zamanı hem de bürokratik ataletin bağını koparmış zamanı, doğrudan kişisel düşmanlık denetim altına alınsa bile yıkıcılığın katlanmasını getirir. İki durumda da, son tahlilde benliğin parçası olmakla birlikte Öteki benliğe dışsalmış gibi gösterilir, dolayısıyla iç çatışma zeminini çürütür. Ve bu süreçte, erotik yatırım, benliği

yoksul ve toplumsallıktan kopuk halde bırakarak, nefretle birlikte kaybolmuştur.

Burada teorik bir kapanma için uğraşmıyorum,[10] ve bu örneklerde belirsiz olan birçok şey bıraktım. Daha ileri gitmek, modern dünyada ortaya çıkan düşmanlığın dağılımının makul ve eksiksiz bir dökümünü çıkarmak Sartre'ın *Diyalektik Aklın Eleştirisi*'ndeki grup oluşumlarını ele alışıyla kıyaslanabilir bir çalışma gerektirir ve bu benim altına girmeye niyetli olduğum bir şey değil. Ben sadece şunları göstermek istiyorum: Psikanalizin saldırganlık dediği şey aslında şu ya da bu türden praksistir; bu tür praksis tarihsel bakımdan özgündür; bir edim, kendisini saran arzu ve etkileyen praksis türüne göre düşmanlık, sevgi, yapıcılık ya da yıkıcılık nitelikleri alır; ve yıkıcı görünen şey belki de kurucu ve son tahlilde sevecendir, ya da tersi.

Yukarıda söylediklerimiz bu meselelerin psikolojik/biyolojik kattan alınıp tarih katına çıkarılmasından çıkan sonuçlardır. Bütünlük ve birey karşılıklı olarak kurucu olduklarından ve bütünlük, kapitalizm, içkin olarak yırtıcı bir toplum olduğundan, artık İnsanın içkin yırtıcılığıyla ilgili önermelerden yakayı sıyıramayız. Bizler praksisleriyle tarih yapan, değerlerle doldurulmuş ve arzuyla harekete geçen insanlarız sadece. Ve tarihi psikolojiye ve şiddeti -ister faşist isterse devrimci şiddet olsun- aynı kaba içgüdüsel kuvvete indirgeyenler aynı zamanda belli bir türden ta-

10. Daha eksiksiz bir anlatım insanlarda kesinlikle saldırgan etkinliklerden zevk almaya yönelik "doğal" bir eğilim olduğunu da hesaba katacaktır. Küçük çocuklar "kırıp dökmeyi" ve hatta ısırmayı sever; ve yetişkinlerin ödüllü dövüşler gibi sporlardan aldıkları zevk salt tarihsel bir olgu olarak geçiştirilemez. Açıkça görüleceği gibi, yukarıda çeşitli düşmanca praksislerin tüketmeci edimi olarak anlatılan öfke vb. tarih-aşırı bir alt tabakaya sahip olsa gerektir. O halde, "saldırganlık kapasitesi", nasıl cinsellik insan gelişmesinin bir koşuluysa, türümüzün hayatı ve işlevlerinin içkin olarak biyolojik bir parçasıdır. Ama erotik kapasitenin aksine, saldırganlık kapasitesi arzunun bir bileşimi haline gelmez, bu yüzden içgüdü değildir; basit bir nedenden dolayı, kendi başına bir nesneyi muhafaza edemez. Ama temel araçlarından biriyle praksis sağlar ve, yukarıda tespit edildiği gibi, arzu nefrete dönüştüğünde arzu tarafından harekete geçirilir. Böylesi durumlarda, saldırganlık sadizm gibi içgüdülerle bütünleşir.

rihin de yapıcılarıdır.

Bu kitabın merkezi terimi, psikanalizin asli ifşaatı olan arzudur. Kapitalist tarih boyunca arzuya ket vurulması bireyin soyulmasına yol açmıştır; psikanaliz bu sürecin iç yapısını gözlerimiz önüne serebilir ve arzunun gerçekliğini ortaya çıkarabilir. Gelgelelim, bireyle gerçekliğin ara kesitinde duran arzu değil, praksistir. Arzu hemen her gerçek vukuatta içkindir; ne var ki, kendini bilinir kılması ancak praksis aracılığıyla olur. Aynı şekilde, arzu praksis aracılı-ğıyla gerçekliğin çiğnenmesinin bir sonucu olarak etkilenebilir ve değişime uğrayabilir. Yapısal olarak arzuyu dönüştürmeyi umut eden psikanaliz *arzunun* praksisinden başka bir şey değildir. Aynı şekilde, özgürlük politikasının da *arzu* için praksis olduğu söylenebilir. Praksis içinde seçimler yapar ve ahlâki yaratıklar oluruz. Bir edimin değeri praksisinin niteliğiyle belirlenir. Ama biz hâlâ bunun ne anlama geldiğini tam bilmiyoruz.

XIII
Aşkınlık ve evrensellik

İncelememiz praksis için yapıldı ve praksis düzeyinde son bulmalıdır. Ve tarihi gerçekleştirmemize yetecek bir eylem ilkesi, ne bireyi göz ardı eden ne de bireyin tarihsel bir yaratık -herhangi bir tarihsel yaratık değil, geç kapitalist toplumda yaşayan, onun yaptıklarıyla ve ona ne yapması gerektiğiyle yüzleşen bir yaratık- olduğunu unutan bir ilke geliştirmelidir. Eğer bir yol varsa, bu yol kapitalizmden çıkış yolu olmalıdır.

Kapitalizmin yırtıcı iştahı dünyayı ekolojik bir yıkımın ve açlığın kıyısına getirirken, emperyalizmi ve teknolojiye tapınması bizi nükleer yıkım tehlikesine sokuyor. Böylesi canavarlıklar karşısında kişinin ne yapması gerekir? Toplumun kendisi kendi ölü toprağını kaldırma araçlarının önünü tıkamaya var gücüyle

çalışırken, yerine kendi teskin edici silahlarını -kitle kültürü, uyuşturucular, mekanik oyuncaklar, zihinsel sağlık denen tatsız tuzsuz bir kurgu, maddi başarı, dinsel tevekkül ya da mönünün en iyisi, özelleşmiş bir sevgi- koyuyor. Ama birçok, belki de çoğu insan için, hayat kendilerine doğal ve kontrolleri dışında olduğu kabul ettirilen acımasız koşullar karşısında gündelik varoluş mücadelesidir. Bu arada, dünyanın geri kalanı emperyalizmin dayattığı bir yoksulluk yüzünden ölümle karşı karşıyadır. Bunlar, hiçbir ideoloğun yokmuş gibi davranamayacağı ve praksisin mücadele etmek durumunda olduğu haşin olgulardır. Ve ek bir zorluk daha vardır. Kapitalist topluma akılcı bir alternatif olan sosyalizm, eski düzenden doğmuş olmasının çelişkilerinden kurtulamamış ve ABD'de bugüne kadar ortaya çıktığı her durumda başarıyla kontrol altına alınmıştır. Sosyalizm bir Çobanyıldızı olabilir, ama basitçe umutları mevcut ihtimaller açısından son derece uzak bir şeye bağlamak umutsuzluk tohumları saçmaktır. Gerekli olan, mevcut alanın bir haritası ve şimdiki gerçeklikle -psikolojik ilişkilerin tahakkümü altındaki bir dünya gerçekliği de dahil- başlayan ve kurtuluş yönünü gösteren bir yol ya da ara çözümdür.

Ya da asal bir yol, umut için tarih-aşırı bir temel. Umut akılcı olmayabilir ama gerçektir. Umut var olduğu müddetçe zemini de vardır, yapılacak bir şeyler de.

Praksisi de olan bir yaratık olarak bir bebeği düşünün. Bebek yalıtılmış bir organizma değil, bir bütünlüktür. Bütünlük, bedeni ve bilincinin sınırlılığıyla, anne ve babasıyla ve yakın çevresiyle birlikte bebeği kuşatır. Toplumun tamamı olan bütünlüğe, hatta bir yetişkin olarak kendisi olacak bütünlüğe göre, bebek küçücük bir şeydir. Ama evrene kıyasla, tüm insan bütünlüğünden daha fazla sınırlı değildir, yalnızca farklı türden sınırlıdır. Onun sınırları kendini zar zor taşıyan bedeninin ve olayları söz öncesi halleriyle ve somut dolayımsızlıkları içinde kavrayabilen zihinsel özelliklerinin sınırlarıdır; dolayısıyla ortada bütünlüğünün dar birleştirimi vardır. Çocuğun nesneleri kavrayışı ne kadar az gelişmiş olursa olsun, mo-

leküler ve organizmik işleyişi yoluyla evrenle bağlantı içinde onun bir tür kozmik duyarlılığa sahip olduğu söylenebilir. Bu yüzden, hayatın başında bütünlük alanı ağırlıklı olarak tarih-aşırıdır; tarihsel olan, yani kültürel nesneler dünyası ilk gününden itibaren mevcuttur, ama yalnızca doğuş aşamasındadır.

Bütün hayat boyu umudun kaynağı çocukluktaki güvenilir bir iyilik deneyimidir. Bu psikanalizin, kara günlerde seferber edilecek bir tür içimizdeki sevgili dost olarak, iyi içsel nesneler, iyi Öteki dediği şeye çevrilir. Ne var ki, bebek açısından bu süreç moleküler düzeyde gerçekleşir: Örneğin, tutulmaktan gelen sıcak ve kararlı basınç, ışığın gözle teması, iyi şeyler yutmak ve her şeyden önce annenin memelerini ağzında duymak. Etimoloji anlamlıdır: Umut hissi, aynı zamanda rahatlatıcı da olan bir moleküler tatminde kök salmıştır.

Umut başkasının faaliyeti aracılığıyla tehlikenin aşıldığı zaman doğar. Koruyacak bir benlik duyusu olmayan bebek için tehlike kuşatılma hissinden ibarettir. Hayatın başlangıcında dürtünün kaynağı bedenseldir: Açlık, soğuk, kaşınma vb. Ne var ki, kapasiteleri olgunlaşmaya başladıkça, bebeğin giderek artan kendi bilinçli etkinliği anne ve babasının etkinliğiyle karışmaya başlar. Bu olurken, fizyolojik mekanizmanın tahakkümündeki bir organizma olmaktan bir kişi, yani tarihsel bir fail olma konumuna ilerler.

Bebek açtır -bir karmaşa kaynağı- ve besleniyor -bir rahatlama kaynağı. Geçen birkaç gün içinde, ellerini kontrol eden ve gözlerle eşgüdümünü sağlayan sinir tellerindeki olgunlaşma da dahil, bir sürü olay oldu. Birden kaşığıyla mamasından bir parça aldı ve ağzına götürdü. Anne şaşırdı ve sevindi. Bebek kendi kendine keyifle gülümsüyor ve el çırpıyor. Ne oluyor?

Anne ve bebek eylem boyunca özdeşleşebilir ve birbirine bağlıdır, ama çocuk kendisini dramatik bir biçimde değiştirmekte ve beraberinde annesini de değiştirmektedir. Aynı şekilde, bebeğin ihtiyaçlarını karşılamaya yeterli biri olarak anne, bebeğin açlık tehlikesinden kurtulup ikisini de değiştirmesine imkân hazırlar. Et-

kinliğe dayalı bir umudun zemini hazırlanmıştır. Başka bir ifadeyle, bir *aşkın praksis* gerçekleşmektedir. Bebek bilinçli olarak hareket etmekte ve *kendisini* yeni bir nesne yaparak bu bilinçliliği yaymaktadır. Aslında bebek şöyle demektedir: "Edilgen bir biçimde senden yiyecek kabul etmeyeceğim; ben onu kendim yapabilirim, istiyorum, talep ediyorum. Bu yüzden seni reddederek ben kendimi yapıyorum -'ben' oluyorum." Ancak bu iddianın bir karanlık yanı, bebeğin kendisiyle annesi arasında yarattığı mesafe vardır: Bir noktada kazanılan özgürlük başka bir noktada kayıp ve tehlike haline gelir. Bu tehlike olumsuzlanmak durumundadır ve bu da benliğin yayılması yoluyla olabilir. Benlik bir dışsal birey olma yolunda ilerlerken, içeride aksi yönde bir hareket meydana gelir; bebek annesini reddederken bile öznel olarak onunla kaynaşır ve benliğine kaynaşma ihtimallerini barındıran bir parça ekler. Özerk hale gelerek anneyle özdeşleşirken aynı zamanda yiyecekle birlikte anneyi de yutma fantezisi kurar. Fantezi yetisi bebeğin pozitif ilerlemesiyle birlikte gelen bir şey olarak olumsuz bir biçimde geliştirilir. Arzusu harekete geçirilmiş ve beraberinde yüzeyindeki tomurcuklanmayı -asal Öteki- gölgeleyecek şekilde zihnin derinliklerinde bir kırılma ortaya çıkmıştır. Öteki, bebeğin ilişki kaybı olan olumsuzlamayı olumsuzlama demek olduğundan, bir genelleme yapıp arzunun olumsuzlamanın olumsuzlanması tarafından bırakılan iç-psişik işaret olduğunu söyleyebiliriz.

Burada annenin yeterliliği belirleyici özelliktedir. Bebeği seviyorsa onun kendisi haline gelmesini isteyecektir; bebeğin pervasızlığını bağışlayacak ve onun kendini ortaya koymasını olumlayacak, böylelikle de bebeğin arzusunun sevgi çizgisi boyunca biçimlenmesine ve Öteki'nin orijinal bir iyilik halini almasına imkân verecektir. Yaptıklarını yaparken bebeğin gösterdiği sevinç Öteki'sinin iyicilliğinin bir işaretidir ve ilksel narsisizmin nesnesizliğinden doğan ikincil narsisizmin başlangıç anlarıdır. Yine dikkat edelim, bebeğin bağımsızlığı yalnızlaşma yerine daha fazla toplumsallaşma yönünde bir hamledir. Sevgiden doğar, sonuçta sevgiyi yeniden üretir. Sahici bağımsızlık -bizim bireyselleşme diyeceğimiz şey- ne toplumsallığı feda eder ne de arzunun yok-

luğunda ortaya çıkar, yalnızca Öteki'sinin iyiliğinin damgasını yemiştir.

Bebeğin praksisi aşkındır çünkü varoluş alanı dağılmadan çatlamıştır. Parçalanma yerine farklılaşmaya tanık oluyoruz; öğeler varlığını sürdürür ama, bebeğin annesine çok yönlü bağlılığında olduğu gibi, son derece çeşitlenmişlerdir ve aralarında yeni ilişkiler doğmuştur. Dahası, öğeler bütünüyle farklı boyutlarda görünür, bunu yaparken de yeni olasılıkların önünü açar: Yeni yaratılmış arzusuyla bebek yeni keşfettiği dışsal gücüyle eklemlenen bir içsel boyut geliştirir. Ve arzu gerçekçi olmasa ve yüzünü geçmişe dönmüş olsa da, bebeğin geçmişiyle şimdisini ve geleceğini de bağlar ve böylece kendi imgeleminin çekirdeği haline gelir.

Bebeğin 'ben de varım' demesi bütün tarih-aşırı köklerine rağmen tamamen tarihseldir. Bu tarihsel yere göre değişiklik gösterecektir ve kendisi de tarihin bir parçası, zaman içinde yaratılmış bir yeni nesnedir. Ne var ki, o farklılaşması ve aşkınlığıyla, belli türden bir tarih olur; *evrenseldir*. Evrensellik gibi böylesine büyük bir niteliği bir bebeğin yemeğini yemesi kadar sıradan bir eyleme atfetmek keyfi bir davranış gibi görünebilir. Ama evrensel tikelde içkindir ve yanlış soyutlamada kaybolur. Gerçek bilim yalnızca somut olayda içkin olan eğilimi toplar ve durmaksızın genişleyen organik bütünlükleri kucaklamak üzere hareket eden bu eğilim evrenseldir. Bebeğin praksisi de daha önceden mevcut olan alanı aynı yolla genişletir. Ve bebeğin reddinde içkin ayrılmayı olumsuzlayan bir arzunun ortaya çıkışı bu yüzden bütünlüğün genişlemesi için vazgeçilmezdir. Dolayısıyla, arzu olmadan evrensellik de olmaz; en azından bireyin gelişimi söz konusu olduğunda olmaz. Ama sonra gelen bütün evrenselleştirmelerin bu evrensellik üzerine inşa edilmesi, yani bütünlükleri içinde bireyin tamamını içine alması gerektiği için, bir genelleme yapılarak arzu ve imgelemin temelde, birey olarak kişinin doğuşundan özgür bir toplum öngörüsüne kadar, evrenselleştirici eylemlerin tamamıyla ilgili olduğu genellemesi yapılabilir. Bu yüzden, evrensel olan kendi içinde birey ve kolektif arasındaki ikilemi parçalamanın tohumunu barındırır çünkü, nasıl bireyin kendi içinde kolektifi barındırması

gerekiyorsa, evrenselleştirici bir politik çözüm de birey için geçerli olmalıdır. Dahası, evrensel hayali olanı da barındırdığından, homojen olan hiçbir nesnel çözüme meyilli olamaz. Özgün olarak, hiçbir doğru parti çizgisi onu kuşatamaz ve en büyük sayıda bireyi kaynaşmış bir kitle içine hapsetmek gibi paradoksal bir işe kalkışan totaliter devlet özünde çelişiktir. Evrenselleştirilmiş bir bütünlük anti-totaliterdir; kültürel çeşitlilik ve tikel yaratıcı çözümler onun özüyle daha çok bağdaşır.

Bebeğin annenin tuttuğu kaşığı reddetmesi kendi adına, gelişme düzeyine denk düşen, kesin bir özgürlük iddiasıdır. Bu aynı zamanda, kendi çapında, son derece saldırgan bir edimdir. Ama buna bir "saldırganlık içgüdüsü" atfetmek yalnızca, görmüş olduğumuz gibi, açıklayıcı olmaktan uzak kalmayacak, evrensel niteliğini ve asli özgürlüğünü de ihlal edecektir. Eylemin arkasına bağlanmış bir biyolojik motor yoktur. Eylemin doğası kendi tikel anlaşılabilirliğinde yatar. Ne türden olursa olsun saldığı enerjiyi belirleyen arkasında yatan bir içgüdü değil, eylem içinde farklılaşmadır. Örneğin, anneyle bebek arasındaki yeni ilişki kendi kapasitelerinin farkına vararak onların özgürleşmesinin de fırsatıdır. Ve kendi başına praksis yeni yetileri özgür bırakır, bebek yürümeyi öğrenirken aynı şekilde daha fazla farklılaşma için ellerini de serbest bırakır. Biyolojik yetilerinin "olgunlaşması", burjuva bilimin yapmaya hevesli olduğu gibi, içlerinde gerçekleştikleri aşkın praksislerden ayrı düşünülmemelidir. Hepsi bir bütünlük düzeyinde gerçekleşen ve evrensellik nosyonu içinde barındırılan birlikçi süreçlerdir. Benzer olarak, ayrılmanın olumsuzlanması olarak arzunun ortaya çıkışı, anneyle olan bir arkaik bağın açıkça kısmen kopması halinde, sadece bebeğin imgeleminin gelişmesini kamçılar, bu da (diğer gelişme hatları da belirginleşirken) sembolik yetinin tomurcuklanmasına yol açar.

Aşkın praksis bir tür bağlama, sonucunda arzusunun nevroza girip yabancılaşmak yerine toplumsal gerçeklikle çiftleştiği bir bağlama gerektirir. Bu, öznel açıdan bakıldığında, açlık durumuyla ve edilgen beslenme haliyle birlikte gelen kaynaşma tedirginliğinin bir dönüşümünü ima eder. Açlık tehlikesi önceki gibi ağza almanın

hazzı haline gelir; bebek artık kendini doyurmaya muktedir olduğundan, yemenin verdiği hazlar etkin efendilik alanına aktarılır. Aynı zamanda kaynaşma arzusu bebeğin başarısını da getirir. İmkânsız ve tehlikelerle çevrilmiş olsa da, nevrotik gelişmede olduğu gibi dışarı atılması gerekmez, çünkü nesnel yeme eyleminde ve bebekle annenin yeni ilişkisinde nesneleşmekte, yani barındırılmaktadır. Bundan dolayı arzunun olduğu gibi kalmasına, umudun bir parçası ve daha fazla gelişmenin bir itkisi olmasına izin verilir.

Özgürleşmede arzunun işlevi artık daha açık hale geliyor. Arzu sadece gerçekçi olmayan bir istektir; kendi başına hiçbir eylemi etkileyemez ve büyük bir ihtimalle sevgi kadar nefret de barındıracaktır. Sonuç olarak, arzu tek başına kimseyi özgürleştiremez; aslında insanı yoldan çıkarabilir. Ama arzu olmazsa, kimse zincirlerinden kurtulamaz. Bununla birlikte, akılcı praksisle uyum içinde, imgelemi doğurmak arzunun işidir ve iradeyi oluşturmak da arzunun işidir. Dahası, özgürlüğün zorunlu koşulu olan evrenselliği yaratmak imgelemin ve irade gücünün işidir. Özgür olma isteği bundan dolayı arzunun evrenselliğe doğru bağlanmasını içerir ve bu temelde biz tarih-aşırı olarak onu olumlayabiliriz.

Arzunun aşkın bağlanması kapitalist ilişkilerin özelliği olan bağlı ve bağsız zaman durumuyla karşılaştırılabilir. Bağlı ve bağsız zaman birinin ötekinin itmesiyle var olduğu bir ikiliğe düşer. Her yerin evle işyerinin tarihsel yarılmasını yansıttığı bir hareket içinde, kapitalizm koşullarında emek fantezi ve arzuyu dışlarken, oyunculluk ancak öznelliğin kesin çizgilerle çevrilmiş ve sıkıca denetlenen korunaklı alanlarında -bunlardan biri de psikanalizdir- yüreklendirilir. Öte yandan, aşkın praksisin akılcılığı ve arzusu diyalektik bir birlik oluşturur. Zaman ne metalaştırılabilir nesnelerin üretimiyle bağlı ne de nesnesiz bir şekilsizlikle bağsızdır. Onun yerine, kâh oyunda olduğu gibi fanteziye nesnel ciddiyet kazandırarak kah çalışmanın estetikleştirilmesi diyebileceğim şeyde olduğu gibi yapılmış nesneye fantezi niteliği kazandırarak, zaman özgürce akar gider. İşte bu yüzden zamansallığın dördüncü düzeninden, aşkın zamandan söz etmek mümkündür. Böyle bir za-

man saf ve basit "doğa" değildir. Aksine, bir tarihsel yaratığa aittir ve bu nedenle çeşitli sınırları vardır. Ne ki, farklılaşması doğanın moleküler kozmik zamanıyla tarihin dizi zamanının göreli bir uzlaşmasını getirir.

Buna karşın, kapitalizme özgü bağlı/bağsız zamansal ilişkiler ikicil yarılma getirir. Bu, bizden yaşamamız istenen çılgın ve saçma iş ve eğlence dönüşümlerinde görülebilir. Ama en açık biçimiyle psikanaliz koşullarında ortaya çıkar. Analiz bağsız zamanı harekete geçirir ve bu koşullar altında, her zaman bağlı saat zamanının varsayılması anlamına gelen oturumun sonu düzenli olarak bir yabanıl uyanış olarak yaşanır. Böylesi durumlar için en aydınlatıcı olan şey ateşledikleri nefrettir. Görülecektir ki, sınırın kendisinin katılığı, yani kapitalist ilişkilerin yoğun bağlayıcı karakteri, nefretin ortaya çıkmasının temel bir koşuludur. Aşkın praksisin farklılaşmasının yerine bir türün ya da diğerinin yarılması geçtiğinde, ayrılığın yarattığı uçurumu nefret doldurur.

Söz konusu yarılmalar dal budak salarak ırk, toplumsal cinsiyet ve milli nefret olabilir ama yola çıktıkları yer çocukluk deneyimidir. İzlemekte olduğumuz bebek seviliyor ve kendini ortaya koymaya cüret ettiği için bağışlanıyordu; dolayısıyla, farklılaşma gerçekleşiyor. Ama Sarah'nın durumunda olduğu gibi, sonuç başka da olabilirdi: Anne tehdit edildiği duygusuna kapılıp ya çocuktan uzaklaşabilir -bu durumda alan farklılaşmak yerine boşaltılmış olacaktı- ya da karşı saldırıya geçip bebeği zorla besleyebilir -bu durumda da bebek zarara uğrayacaktı; ya da bebek bireyselleşmekten vazgeçip anneye yapışabilirdi -bu durumda gelişimini tamamlayamazdı. Bu ihtimallerin hiçbirinde alan aşılmamıştır; tam tersine, alan daraltılmış, yani insani olmaktan çıkarılmış olacak ve arzu buna uygun olarak nefret, kötücül Öteki, şeklini alacak ve eksik gelişmenin bir biçimi ortaya çıkacaktır.

Aynı mantığı başka durumlara da uygulayabiliriz. Örneğin, Hector'un psikotik çöküşünde olduğu kadarıyla evrensellik zihin sağlığı endüstrisinin çarkları arasında ezilmiştir. Hector süreç içinde -Öteki'ne- *dönüşmüş* olsa bile, *aşkınlık* gerçekleşmemiştir. Kırılan şey önceki durumuna göre daha fazla parçaya ayrılmış,

ama bu yüzden daha çok farklılaşmamıştır. Ve gördüğümüz gibi, Hector'un kaderi kapitalist toplumdaki temel yabancılaşmaya bağlı olarak hiçbir biçimde rastlantı değildir. Bu toplumu dolduran çok sayıdaki şey -ya da, başka bir açıdan, özür arayıcılarının coşkuyla karşıladığı "çoğulculuk"- daha fazla farklılaşmanın göstergeleri değildir çünkü şeyler yoksullaştırıcı ve soyut mübadele yasalarıyla bağlanmış metalarken, onları bir arada tutan bürokratik devlet şaşırtıcı karmaşıklığına rağmen temelde insanlık dışı ve dolayısıyla evrensellik karşıtıdır. Bu yüzden, şeylerin kuralı çok çetrefilli/karmaşık olabilir ama hiçbir biçimde eskisinden ve görünüşte basit toplumlardan daha fazla farklılaşmamıştır. Aksine, kapitalist toplumun hareketi *farksızlaştırma* yönündedir, göstergesi de bağını koparmış zaman, toplumsal mekânın boşalması ve kişisel alanda, şu ya da bu türden toplum dışı karakterlerin artan sayısıdır.

Kapitalist toplum, burjuva demokrasisi içinde mevcut özgürlük arzusunu seferber edebildiği ilk günlerinde olduğu kadarıyla aşkınlık kapasitesini de kaybetmiştir. Bu onun çürümesinin işareti ve manevi çöküntüsünün nedenidir. Kültürel çöküntü nevrozun bir tezahürü değilse de, nevroz bütünlüğün bir başka öğesidir. Çöküntü, servetin ya da donanım zenginliğinin değil, verili her durumda içkin aşkınlık için maddi temelin bir fonksiyonu olan umut için somut dayanağın kaybıdır. Bebeğin tarih-aşırı bir biçimde yapabildiğini şimdi kapitalizm tarihsel olarak ortadan kaldırmayı başarmıştır.

Öte yandan, Amerika'daki kapitalist toplum totaliter değildir; yani, gündelik hayatta özgür olma isteğini acımasızca bastırmaz. Doğru, bürokratik tahakküm sistemi ortaya çıkan her türlü arzuyu çok sayıdaki karşılaşma noktasında boğmaya hazırdır. Ama buradaki her yerde hazır oluş bağlı ve bağsız olan arasındaki dengenin istikrarsızlığına ve aynı zamanda bağı koparılmış zamanın himayesinde ortaya kesinlikle hiçbir tatminin çıkmadığına kanıt oluşturur. Bundan dolayı, gündelik hayatın her alanında aşkınlık ihtimali vardır ve bunlar bebeğin kendini ortaya koyuşu örneğinde olduğundan daha karmaşık ve sorunluyken, hiçbir şekilde aynı öğelerden oluşmamıştır.

Böylelikle, belli praksislerin radikal, yani aşkın, niteliğini değerlendirebilecek bir konumdayız artık. Açıktır, radikal bir edimin bariz olarak politik bir edim olması gerekmediği halde, evrenselleştirici niteliği ancak bütün toplum, aslında bütün dünya, düzleminde hayat bulabilir. Ne var ki, tarih nasıl parçalı bir toplum ortaya çıkarmışsa aynı şekilde bu parçalar düzeyinde geçersiz de kılınabilir, yani aşılabilir. Kişisel hayat bu parçalardan belli başlı biri olduğundan, hakkında aşkınlık sorusu geçerlidir.

Buradaki temel yanıt bellidir. Bakıcı Jiminez'in içinde hasta Hector için beslediği duyguda olduğu gibi, başkası için özen/bakım göstermek aşkındır. Paradoksal olarak, bu nedenledir ki özen/bakım öteki kişiyi olduğu gibi, verili zayıflık ve sakatlık durumunda, kabul etmek anlamına gelir. Sakatlık mutlak bir şey olmaktan çok dünyanın durumuna göre değişen bir standarttır; bu örnekte, sermayeye göre verimliliktir. Özen/bakım aşkındır, çünkü bireyin vazgeçilmez değerini olumlayarak, aynı zamanda standartlarına göre kişinin muhtaç durumda olduğu dünyayı eleştirir ve böylelikle dünyanın dönüştürülmesinin yolunu gösterir. O kişinin yanında durarak, özen böylesi bir dönüşümün alması gereken yönü -yani henüz var olmayan bir toplumu- gösterir.

Daha ileri de gidebiliriz. Özen/bakım hiç kuşkuya yer bırakmayacak biçimde ana baba ve bebek arasındaki aşkınlığın tarihaşırı ilişkisinden türer. Ama belki de o devrimci praksisin ilk ve temel parçacığıdır da. Bireysel olarak, gerçek devrimci, çocukluğunda aldığı özeni evrenselleştirme arzusuyla yanıp tutuşur; halbuki kolektif düzlemde, sahiden sosyalist bir toplum bütünlük olarak özenli ilişkinin ayrılmaz bir parçası olabilir: "herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre." Bu ilke, mevcut yırtıcı toplumun yerini alacak toplumun kuralı haline gelirse, o zaman işte Marx'ın öngördüğü insanlık tarihi başlayacaktır. Bunun geçerli kural olmayışı, elbette, herhangi bir bireysel irade ya da bir dizi iradenin değil, fiili, yanlış tarihin bir sorunudur.

Sonuç olarak, her bireysel özen/bakım edimini genelleştirerek sosyalist bir sonuca taşıyamayız; yolun üzerinde çok fazla engel vardır ve yolun kendisi bireysel güçlerden ibaret değildir. Bir bi-

reysel yardımseverlik politikası savunmak ya da terapi modelinin toplum sağlığına genişletilebileceğini savunmak ya ikiyüzlülüktür ya da idealist salaklık. Devletler devlet adamlarını ahenkli çalışır hale getirerek ıslah edilemeyeceği gibi, şirketler çalışanlarına ne kadar sağlık hizmeti sunarsa sunsun iyicil şirket yapılamazlar. Pratikte, etki aksi yönde ilerliyor. Tüm o "endüstriyel psikoloji" geleneği -ya da, başka bir açıdan, işverenlerin psikoterapiyi sigorta kapsamına alması yönündeki artan eğilim- öz olarak özenin egemen verimlilik mantığına tabi kılınması stratejileridir. Böylesi ortamlarda, tam bir hilkat garibesi olan askeri psikiyatrideki gibi, evrenselleştirici özen/bakım hareketi basitçe ters yüz edilmiştir. Gerçek özen/bakım araçsal olmayan özendir; o belli bazı örgütsel amaçların uşağı değil, kendi başına bir amaç olarak ortaya konmuştur. Acı gerçek, özenin sahici olabilmesi için mütevazı ve adeta, dar görüşlü kalması gerektiği paradoksunda yatar. Evrenselleştirici hareketi bireyin acısını aşar aşmaz, özen/bakım çelişki içinde çözülür.

Yine pratik gerçeklikte, araçsal olmamaya gayret eden özen/bakım devletin (ya da, aynı kapıya çıkan, sigorta şirketlerinin) gözetimindeki bürokratik örgütler içinde dağıtılıyor. Bunun böyle olmasını gerektiren nedenlerden bazılarını kabaca görmüştük. Bürokratik pratik düzeyinde, ekonomi politik düzeyinin soyut çelişkileri somut olarak öldürücü hale gelir. Aşkınlık söz konusu olduğunda, bürokratik pratiğin ırza geçmeye yakın bir ihlal olduğundan kuşku duyulamaz. Kanserin bir organizmayı ele geçirmesi kanseri hayat veren bir süreç yapmadığı gibi, bürokrasinin *evrensel* hale gelmesi onun *evrenselliği* anlamına gelmez. Ne var ki, bürokrasiden kesin kurtuluş yoktur, bir noktada karşılaşma olacaktır.

Hector'un yapmaya çalıştığı -ve saf ve dolayımlanmamış arzunun tek başına yapmak istemiş olabileceği- gibi, bürokrasiyi yakıp yıkmaya çalışmanın çekici bir yanı olabilir, ama mantığı yoktur. Dr. Acheson'ın Hector'un tehdit ettiği düzen yararına yakınmaları, belki de, kafalarının işleyiş biçiminde sıkışmış belli bir gerçeklik payı olduğundan iki misli öfke uyandırıcıdır. Fonlar kapitalist akıl dışılık yüzünden sınırlı hale gelmişse, kapitalizmden

nefret etmek ne fonları daha az sınırlı yapar ne de fonların adil dağıtılması zorunluluğunu ortadan kaldırır. Bir koğuş mezbahasını yakıp kül etmek, gereksiz yere ışıkları açık bırakmak, düzenli raporlar tutmamak ya da eşit oranda muhtaç birine yer açmak için yatan hastayı dışarı atmakla tehdit etmek bürokratik uygulamaya karşıt olsa da, bu yüzden aşkın olmaz. Bunlar mevcut olanı parçalar, ama onun yerine daha büyük evrenselliği olan herhangi bir şey koymaz; aslında bu gibi uygulamalar sadece görece daha akılcı kılarak mevcut baskı düzenini pekiştirir.

Alaşağı edilmek isteniyorsa, bürokrasi aşkın bir aklilikle -bürokrasinin sınıflı toplumdaki köklerini eleştirel bir biçimde açığa çıkaran ve taşlaşmış uygulamalarını yerinden eden bir aklilikle- karşılanmalıdır. Aslında Dr. Acheson'a şunlar anlatılmalıydı: Siz "biliminizi" boğucu hastane bürokrasisinden ayrı göremezsiniz; bunlar bir sürecin farklı aşamalarından başka bir şey değildir. Bundan dolayı, alkışladığınız düzen kariyeriniz ve psikiyatri mesleğinin özel iktidarının sürmesine hizmet eden sahte, insanlık dışı bir düzendir. Bu düzende evrensellik yok, bundan dolayı sınıf çıkarlarınızın bilimi buna nasıl izin vermiş olursa olsun, teoriniz sıradan ve uygulamalarınız baskıcı. Düzeninizin temsil ettiğinden daha büyük akıl dışılığa batarak düzeninizi meşrulaştırmayacağım; bu yüzden, arkasında maddi zorunluluğun gücü olan kurallara göre oynayacağım, ama bu gücü de yüceltmeyeceğim. Tam tersine, böyle yapabilecek hale gelir gelmez o güce saldıracak ve onun daha insani ve evrensel bir düzen tarafından alaşağı edildiğini görmek için çalışacağım.

"Aslında" gerçek bir Dr. Acheson'la konuşulmaz; ya zorla ona bir şeyler anlatırsınız ya da hiçbir şey anlatamazsınız. Ve uzun vadede önemli olacak tek zor, emekleri sistemi ayakta tutan ama sistemde sesi duyulmayanların bir ittifakıdır. Zihin sağlığı endüstrisinde örgütlenme çalışması -zihin sağlığı alanında çalışanlardan az olmamak üzere hastaları, ailelerini, genelde topluluğu, şu ya da bu biçimde emeği geçenleri de saflara katmayı gerektiren bir görev- yapan herkes projenin muazzamlığına tanık olabilir. Başka hiçbir alanda böylesi bir çöküntünün yarattığı tarihsel atalete rast-

layamazsınız. Ne var ki, talebi dile getirmek zaten alternatifini harekete geçirir. Dahası, bu mücadeleler için zaman olgunlaşmıştır çünkü sonu gelmez devlet krizleri sağlık çalışanlarını (orta ve alt kademe psikiyatristler de dahil olmak üzere) artan sayılarda proleterleştiriyor ve onları, kolay olmasa da, güya bakımını üstlendikleri insanlarla ittifaka zorluyor.

Ve zorluğu ne olursa olsun, kimse kavganın zorunluluğunu sorgulamıyor. Bu eklenti bir politikadan değil doğrudan özen mantığından çıkar. Birine saf psikolojik biçimde, yani o kişinin maddi ihtiyaçlarını görmeksizin, özen/bakım göstermeyi düşünmek saçmadır. Özen/bakım salt psişeye değil kişinin bütününe ve toplumsal bütünlük içinde, devletin koruması altında yaşayan kişiye gösterilir. Burada farklılaşma gözden kaçırılmamalıdır: Zor durumda olanların bakımını üstlenme sorumluluğu somuttur ve delilikle birlikte olmaya gerektirir; ve tek başına delilik yüzleşilmesi o kadar korkutucu ve acı verici bir şeydir ki, bir de dönüp hastanın toplumsal ve ekonomik durumuna bakmak bardağı taşırabilir. Gelgelelim, bireysel düzeyde bir hastayla birlikte olmakla mesai arkadaşlarını ve hizmet alanları devletin baskıcı yanlarına karşı örgütlemek arasında hiçbir temel uzlaşmazlık yoktur. Aslında bu iki praksis birbirini zenginleştirebilir, çünkü ikisi de, farklı yollardan belki, ama evrenselliğe yönelmiş harekettir.

Her halükârda, asıl mesele devletle karşı karşıya gelmek, bürokrasisinin psikiyatriyi nasıl kucakladığını ve öldürdüğünü görmek, sermaye yararına işlevini tanımak ve en önemlisi, unutmak istediği demokrasi vaadini yerine getirene kadar bürokrasiyle mücadele etmektir.

Bürokratik devletin koruması altında başkalarının bakımını üstlenme talihsizliğine düşen çoğu kişi için, psikoterapinin yakınlığı geçerli bir alternatif olarak görünüyor. Psikiyatrinin, bayrağı altında yürüdüğü çeşitli ideolojilere göre değil, sadece sunduğu bakım olasılıklarının bir fonksiyonu olarak, aşkın bir niteliği olabileceği tartışma götürmez. Ama aynı şekilde psikoterapiyi bur-

juva dünyasında uygulamanın çelişkiler yumağında debelenmek olduğu da tartışma götürmez.

Bir geçiş ritüeli olarak psikoterapi kapitalizm koşullarında hayatı zehir eden yarılma, yani üretken olanla kişisel olan, işyeriyle ev arasındaki yarılma için bir çaredir, tamir işlevi görür. Psikoterapi kişisel olanın ve mübadele edilemeyenin tamirini üstlenmiş çalışma biçimidir; özgür bir sözleşmeye dayanır, karşılığı ödenebilir ve dolayısıyla kapitalist piyasada mübadele edilebilir. Bu, bir açıdan bakıldığında boğucu bir sınırlamadır: Ruhları sağaltma işi içkin olarak aşkın-olmayan bir konumdur; buradan hiçbir evrensellik doğamaz. Gerçekten de, aşkınlık sorununun genellikle zararı önleme sorununa göre ikincil kaldığı mevcut pratiğin bu sefil düzeyi doğrudan bu olgudan gelir. Ama bir başka açıdan, bu çelişki yaratıcı ve aşkın olasılıklar da sunar. Psikoterapinin karşılığı verilebilir bir hizmet olması onu kapitalist ilişkilere sokar, ama hapsetmez; yani, "iş" olmak zorunda değildir. Unutmayalım, kapitalist toplum henüz totaliter değildir. Üretkenlikten koparılmış olan kişisellik çok sayıda tikel çözümün hayata geçmesi için yolu açmıştır; ve bu çözümlerden hiçbirinin bir politik güç içinde tümlenemeyişi, arzuyu ateşleyecek fitil olma vasfı kazanmalarının önünde engel değildir. Başka bir deyişle, kapitalizm kendiliğinden bireysel aşkınlığın sonsuz sayıda potansiyel alanını yaratır. Bazıları bozguncu olarak değerlendirilir ve kıyıda köşede tutulur -nevroz, cinsel sapmalar, suç gibi- ve hiçbirinin içkin bir erdemi yoktur. Ama bunlar olası özgürlük noktalarıdır ve psikoterapinin tek başına hitap ettiği düzensizlik alanına aittir. O halde, psikoterapi kendini sadece meslek kurallarına, çalışma disiplinine ve kabul gören başarı standartlarına tabi görürse, zorunlu olarak iş alanı haline gelecektir; ama psikoterapi nesnesinde, yani delilikte serbest kalmış arzuyla döllenirse, aşkın hale gelebilir. Daha basitçe, terapist hastayı nasıl sağaltıyorsa hastanın da terapisti sağaltmasına imkân verilmelidir.

Psikoterapinin değeri yalnızca üstlendiği bakım işiyle değil, arzuya karşı tutumuyla da ölçülmelidir. Hasta, ne yapılması gerektiğine karar verme ayrıcalığı tanınmış olan terapiste ya-

bancılaşmış bir arzu getirir. Terapideki aşkın yol bir bakıma o zaman bakım zorunluluğuyla iç içe geçen bu arzuya *saygı* duymakla başlar. Unutulmasın ki, bu konumun uzantısı zorunlu olarak bir arzunun ortaya çıkışına, hatta eleştirilmeden benimsenmesine arka çıkmaz, çünkü böyle bir politika bakımın tam zıddıdır. Bunun yerine, hastanın kişiliği, varlığının hiçbir öğesi geri kalandan ayrı görülmeksizin kabul edilmelidir. Arzuyu fetişleştiren çocuk terapisidir; özellikle tüketimci kapitalizmin himayesi altında bunu uygulayan birçok terapist vardır. Öte yandan, aşkın bir terapi yöntemi, insan yıkıcılığında nefret olarak rolünün tayini de dahil, arzuya saygıyla başlar. Böyle bir terapi, kısa vadeli bir strateji olarak, arzunun bastırılmasına destek vermeyi seçebilir, ama bunun bir koşulu vardır: Güçler dengesi öyle bir oluşmuştur ki arzunun dolayımsız dışavurulması yıkıcı olacaktır. Söylemeye gerek yok ki, bu kavşak noktası, özellikle çok ciddi sorunları olan insanlarda, sık sık karşımıza çıkar. Ne ki, böyle bir politika, ancak terapi aşkınlığa açıksa kısa vadede amaca uygun düşer ve bu safhada bile, terapist hastanın arzusundan ürkmemeli ve hastanın içinde boğulmuş hayatın sahici bir tezahürü olarak bu arzuya açık olmalıdır. Şimdi sıra, bireyselleşmeyi aşkın bir terapi yönteminin özgün hedefi, bakım/özen ve arzuya saygıyla başlayan yolun son durağı olarak görmeye geldi. Kişisel tarihin kayıp olasılıkları kadar tarihaşırının sesi olarak arzu, hayat bulmaya çalışan bireyselleşmenin en hakiki ve en kendiliğinden tezahürü olarak görülmelidir. Geçmişte kaybedilen, gelecekte doğmak isteyendir. O halde, en büyük delilik noktası aynı zamanda aşkınlığa açılan kapının bulunduğu noktadır. Bu psikoterapi yöntemlerinin kendine özgü çelişkili yapısını tanımlar.

Evrensellik mantığı toplumsal gelişmenin hedefi olarak özgür bir sosyalist toplumu dayatır. Ama bu toplum ancak bireyleşmiş kişilerden oluşabilir ve hem kendileri için hem de toplumun potansiyel sosyalist gelişimi için kişilerin bireyselleşmelerine destek çıkmak, psikoterapi kadar eğitim, çocuk yetiştirme, aşk vb. de dahil, kişiyle kişi arasındaki ilişki praksislerinin aşkın görevidir.

Şimdi burada altı çizilmesi gereken bir nokta kaldı: Bireyleştirme, burjuva kültürünün yoz ideolojisindeki bireycilikle aynı değildir. Bireycilik kapitalist ilişkilerin prizmasında çarpıtılmış olarak özgür olma isteğini temsil eder. Bu başkalarından kopuk ve piyasanın vücut bulmuş hali olan yalıtılmış, yırtıcı bireyin düsturudur. Böyle bir birey kapitalist toplum tarafından fazlasıyla ödüllendirilir ve edilgen bir biçimde gıdasını bu çöplükten toplar. Buna eklenmesi gereken bir şey vardır: Kaynağı bireyciliğin katlanılmaz iç yalnızlığı ve özsel düşmanlığı tarafından sürekli önü tıkanan ötekilere ulaşma ihtiyacında yatan çılgınca bir enerji; burada Curtis portresini hatırlayın. Bu ötekiler zorunlu olarak egemen yaşam tarzına göre rakipler, otoriteler ya da kurbanlar olarak görüldükleri için, kötücül içsel Öteki'yle ilişkili hale gelirler ve yakınlaşma peşinde önü tıkanan enerji dışa yönelerek ekonomik fetihlere girişir.

Maddi kazançlara rağmen, bireyciliğin benliği bireyleşmeninki karşısında temelli olarak zayıftır. Bireyleşmiş kişi sahici bir toplumsal güce dayanırken, yalıtılmış yırtıcı birey sermayenin bir parçacığı haline gelmiş, hiçbir ilişkisinin olmadığı milyarların emeği üzerine inşa edilen bir dünya düzenine batmıştır. Bu ötekiler Öteki olarak kaldıklarından, bireycinin hayatı hayalidir ve yaşayan hortlaklarla -proleteryanın, farklı ırklardan ötekilerin, öteki cinslerin, delilerin hötlağıyla- ve arzunun şekil verdiği kendi içindeki hortlakla birlikte yaşar. Buna karşın, bireyleşen kişi sosyalleşmiştir. Ötekilerin hayatlarına katılarak yaşayan iç benlik bir Öteki topluluğu haline gelir. İçsel engeller dış engellerle birlikte kalkar: Fiili aşkın olabilirlikle yaşayan benlik bu aşkınlığın Ötekiliğiyle iç karşılaşma ve onu kendine mal etme sürecinden geçerek büyür; Öteki, Sarah ve Hector örneğinde olduğu gibi, tek bir karabasan olarak değil insanlığın bütün ufkunun bir iç temsili olarak var olacaktır. O zaman geç kapitalizmin toplumsallıktan uzak narsisizmine karşılık toplumsallaşmış bir narsisizmimiz olacak. Bu demek değildir ki, Öteki'nin iç dünyası tarihin mevcut aşamasının ya da bireyin fiili pratiklerinin ve deneyimlerinin tam bir haritası olacaktır. İç ve dış arasındaki bu tür bir uyumlu bağlantı mevcut değildir; onu tahayyül gücü yaratır. Ama aynı tahayyül gücü, aşkın olarak bir ki-

şinin erişebileceği somut toplumsal olabilirliklere açık olan bir hayat veri alındığında, verili tarihsel sınırlar içinde Öteki'ni çok renkli bir doku olarak örecektir. Bu nedenle, bireyleşen kişi zengindir, ayrıksı bir kişiliği vardır; yalıtılmış birey ise sıfırdır, kitle kültürünün manipülasyonlarına açıktır. Yalıtılmış birey paradoksal olarak kitleyi oluşturan parçacık haline gelirken, bireyleşmiş kişi evrenselliğe yaklaşımları yoluyla ayrıksı bir bireyliğin kişisi olur.

Bu demektir ki, bireyleşme pozitif "zihinsel sağlığın" bir imgesi olarak görülmemelidir. Tarihsel sınırlar konulmuştur ve mevcut koşullarda evrensellik ancak yaklaşılabilen bir şeydir, kazanılamaz. Yaklaşma oranı ne ölçülebilir ne de herhangi bir tikel davranışa atfedilebilir. Bireyleşme bir paça ilahi lütuf gibidir: Hiçbir tikel edim, ne kişisel parendeler, ne cinsel performans, ne de uylaşımsal başarı ölçüsü onu elde edemez. Bireyleşmeyi herhangi bir davranışa atfetmek üretim mantığının, burada narsisizmin piyasası için üretimin pençesine düşmektir: Birey arzu edilen davranışı, örneğin içgörülü davranmayı, üretmelidir, o zaman onun oluştuğu hükmüne varılır. Böylesi bir değerlendirmenin sorunu, kimsenin asla "kim hükmeder" sorusunu ortaya atmamasıdır. Zihinsel sağlık uzmanı mı? Bir komisyon mu? Ya da denenmiş ve görülmüş din büyüklerinin otoritesine geri mi döneceğiz?

Freud doğru zihin sağlığına ilişkin bir imge kaleme almama alçakgönüllülüğü göstermişti. (Konuya ilişkin meşhur deyişi - "sevmek ve çalışmak"- neredeyse her yoruma açık kapı bırakacak kadar şifreliydi; gerçekten de, bütün anlatmak istediği muhtemelen insanların geçmişini temizlemesiydi.) Ama Freud uyumculuğa ve ahlâkçı yargıya direnmekten aciz bir öğretiyi miras bıraktı. Sartre'a şu konuda katılıyorum: Özgür olma isteğinin bir bireyin hayatında nasıl ifade bulduğunu kavrayabilecek bir varoluşsal psikanalize ihtiyacımız var ve bu varoşsal özgürlük ancak "çağımızın aşılamaz felsefesi"[1] olan Marksist bir çerçevede tanımlanabilir. Bireyleşme nosyonu bu ihtiyaca yanıt vermeyi amaçlıyor. Bireyler parçalı, parçalanmış yaratıklardır; kırılmışlardır ve tikel, kopya edilemez

1. Sartre, *Critique of Dialectical Reason*, s. 822.

edimleriyle evrenselliğe yönelerek ve teslimiyetin ortasında direniş göstererek, yaralarını farklı yollarla sararlar. Tek güvenilir rehber her bir hayatı somut olarak almak ve onu tarihsel olabilirlikler ışığında görmektir.

Aşkın bir psikoterapinin amacı, kişinin bireyleşmesinin önünü tıkayan böylesi engelleri ortadan kaldırmasına yardımcı olmaktır. Son tahlilde, bu kişinin arzusuyla ve Ötekiliğiyle yüzleşmesini -ve bununla birlikte dış dünyadan bir talepte bulunmasını ve dolayısıyla dünyada bir değişikliği- gerektirir. Böylesi bir yeniden kuruluşun tekil parçaları -böylesi bir kuruluşun, bir sürü pratik değerlendirme bir yana, psikoterapinin verili kipleriyle ve düzensizlik durumları yelpazesiyle ilişkisi- bizi burada ilgilendirmiyor. Bunlar bütünüyle ayrı bir çalışmanın malzemesidir. Ama şimdiden bir aşkın terapinin, herhangi bir tikel dışsal özgürleşme praksisi üzerine değil, bakımın diyalektiği üzerine inşa edilmesi gerektiğini görebiliriz. Arzuya saygı göstermek ve bir yüzleşme yapılabilsin diye arzunun gelişip serpilmesine izin vermek için, arzunun nesnesizliği ve gerçekçi olmayan doğası göz önünde bulundurulmalıdır. Kendi başına ne kadar şahane olursa olsun, herhangi bir program bir terapi dili olarak hastaya dayatılırsa, arzu kendine sunulan nesnenin arkasına gizlenecek ve görülmez olacaktır. Terapinin gerçekliği bir oranda gündelik hayatta ölümcül olacak bir fantezi içermek zorundadır. Bunun olabilmesine izin vermesi için, terapistin bir şey, bir rehber, bir guru değil, genelleşmiş Öteki, tüm ötekilik durumlarının olası hali olması gerekir. Elbette, bu demek değildir ki, terapist "gerçek" ya da hastasına yardımcı olamaz, sadece böyle yaptığında bakımın gerekleri o an için arzuyla yüzleşmenin iptalini ya da askıya alınmasını talep eder.

Terapist hasta için orada olmalıdır, bütün parçalanmışlığı içinde onu kabullenmeli ve onun nefreti ve kötülüğünü hoşgörmelidir, ama aynı zamanda bireyleşme için gerçek umutları, yani bu kişinin olduğundan başka biri olabileceği umudunu temsil etmeli ve her bir anda bireyleşmenin maruz kalabileceği tarih-aşırı sınırlar yanında tarihsel sınırları da fark etmelidir. Demek ki, terapi çalışması hassas ve olağanüstü bir nitelikler karışımı gerektirir: Eleştirel ka-

pasite, neredeyse anne gibi bir kabulleniş ve nihayet, bağışlama gücü. Gerçek bir gelişmenin olabilmesi için, arzuda kilitli tutulan nefret bağışlanmak zorundadır. Ama kendi başına bağışlayıcılık ancak hastanın yeterli bir dayanak oluşturduğu yerde ortaya çıkabilir.

Psikoterapi radikal bir praksis olabilir mi? Aşkın bir olabilirlik ortaya koyarak bu soruya 'evet' diyebiliriz gibi geliyor bana. Ancak tarihsel sınırlar meselesi bu soruyu tuzağa düşürmeye çalışır. Psikoterapi bireyin bakımında içkin olabilirlikler üzerine inşa edilerek aşkın hale gelir. Gördük ki, bakım özü gereği eleştireldir ve gerçek bir cemaat umuduna dayanır. Ama bütün bunlar bir yana, bakım kapitalizmin kamu/özel yarılmasından kaçamaz. Birey içinde bu yarılmayı tedavi edebilir ve onu daha ileri praksisler için *serbest bırakabilir* belki ama kapitalizmin kendisi bölünmenin birey tarafında kalmaya mecburdur ve sınırlarını kabul ederek sahip olduğu her tür aşkın karakteri muhafaza eder. Bir terapist, örneğin, hastasını bir çalışmaya, kamusal birliğe kanalize edecek olsa, bakımın evrenselleştirici nitelikleri son derece asimetrik ilişkilerinden ayrı düşünülemez olan tahakküm tarafından hemen bertaraf edilebilir. Ama kişi böyle bir olasılığı tahayyül etmek zorunda değildir; aslında, zaten ne zaman güçlü ve orijinal bir terapist kendi adına bir okul kurmaya kalkışsa bu başına gelmiştir. Böylesi maceraların değişmez sonucu -burada yalnızca Freud ve çömezlerinin okulu değil, Jung, Reich, Perls ve diğerlerinin okulları da akla geliyor- yandaşların yetersizliği ve söylem düzeyinde genel bir düşüşle birlikte, terapötik ilişkide saklı otoriterliğin filizlenmesi oluyor. Tarihten çıkarılan bu ders psikolojik bir ders olmaktan çok, psikolojinin mevcut yapısı gereği ihmal ettiği kapitalist bütünlüğe tamamen boyun eğmesidir. Ne var ki, psikoterapötik pratiği kapitalist ilişkilerin bir dizi eleştirisiyle birleştirmek bilinçli olarak sosyalist bir ruhun devreye sokulması anlamına gelir ve bu tutum günü birlik pratiğin hassas yapısında kendini ortaya koyduğu oranda, arzu, ortaya çıkması için istenen yapılaşmamışlıktan yoksun kalacaktır.

Bu yüzden, Marksist bir psikoterapi diye bir şey yoktur. En iyi

halde Marksizmle ya da radikal pratikle bağdaşır bir psikoterapiden, evrensellik yönünde bir harekete dayanan aşkın bir terapiden söz edebiliriz. Mesele böyle bir terapi yönteminin insanları sosyalist bir biçimde görmeye ve davranmaya hazırlayıp hazırlamadığı değildir. Politik yönelim her halükârda terapistin ofisinin dışında şekillenir ve çoğu zaman da her bakımdan orada bırakılır. Mesele daha çok, bireyler için yani onların özgür bireyselleşmeleri için "en iyi" olanın bütünlük için de en iyi olduğu inancıyla, toplumda açık belli bir gelişme hattı tutturmaktır. Tarih kavgası, önceden olduğu gibi, sınıfın maddi düzleminde verilecektir. Mücadelenin bazen emeğin ve genelde solun aleyhine geliştiğini tespit etmek için fazla derine bakmak gerekmez; yakın gelecekte eğilimin tersine dönme ihtimali de yüksek değildir. Gelgelelim, ne solun gerilemesi ne de politik değişimin yönünü etkilemede terapinin (ya da herhangi bir kişisel praksisin) yetersizliği akla psikoterapötik olarak meydana gelen şeyin tarihsel olarak ihmal edilebilir olduğunu getirir. Aksine, burada söz konusu olan, bütünüyle radikal praksisin alacağı yöndür.

Mesele kişinin pasif bir biçimde "nesnel" koşulların olgunlaşmasını mı bekleyeceği, yoksa aktif bir biçimde gündelik hayatını kurmak ve kendi bulduğu konum neyse o konumdan toplumsal mücadeleye katılmak yerine -ilkiyle aynı kapıya çıkmak üzere- körü körüne devrimci değişimin faili olarak bir öncü partiye mi inanacağıdır. İlk yolu tercih etmek hiçbir şeyin olmamasına çanak tutmak ya da içinden çıkılmaz çelişkileriyle günümüz kapitalizmini mumla aratacak bir gelecek toplumun önkoşullarını yaratmaktır. Bürokratik tahakkümün yürüyüş kolu insan ataletinin üzerine basarak ilerler. Bürokrasi hiçbir zaman basitçe dayatılmış bir şey değildir; tersine her zaman aktif bir biçimde pasif rıza noktalarında yaratılmıştır.

Ve öte taraftan, radikal pratik çözülüp dağılmaksızın bir başkasına teslim edilemez. Devrime yaraşır, yani evrensel olan, tek hedef kendi kaderini belirleme ve özyönetimdir. Bu, kitleselleşmiş ötekilik toplumu yerine, yüz yüze etkileşim çizgisinde yapılaşmış bir toplum anlamına gelir; ve bu devrimin günlük varoluşun her

küçük parçasında, tıpkı bebeğin bağra basıldığı, aşkın yapıldığı, sözün söylendiği ya da çalışmanın yürütüldüğü gibi, hazırlandığı ya da hazırlanmadığı anlamına gelir. Elbette, büyük toplumsal değişimler, sıklıkla birdenbire kendilerini bütün bir toplumu sarsan büyük ölçekli grup eylemlerine girmiş bulan katılımcıları da şaşırtan bir biçimde, kitlesel düzeyde yaşanır. Ama gün ortasında yerden biten fasulye bu olaydan çok önce kendini hazırlayan bir tohumun ürünüdür ve tarihin göze görünen büyük hareketleri aynı şekilde milyarlarca bireyin, görünmez öncülerin ürünleri olmuştur. Bu öncü eylemler etkin ve belli bir oranda, özgür olarak seçilmiş oldukları gibi örgütlüdür de. Ve toplumun birbirini izleyen her bir aşaması, onu ne kadar aşmış olduğuna bakmaksızın, eskinin birçok karakterini barındırdığından, özgürlük ve evrenselliğin gündelik hayatın öncü etkinliklerine ne oranda girecekleri geleceğin karakterini belirleyecektir.

Tarih ekonominin demir yasasına boyun eğen belirlenebilir bir süreç olmaktan çok, arzu ve praksisin yeni olaylar doğurmak üzere etkileşime girdiği bölgede yapılan bir şeydir. Arzu tahayyül güce ait olduğundan ve bu yüzden zorunluluktan koptuğundan, tarih belli bir derecede belirlenimsizlik barındırır. Ama nesnel yönden belirlenimsiz olan, katılımcı için asli bir özgürlük olarak ortaya çıkar. Ve arzu kendini nesnelere bağlayamadığından, aşkın praksis tarafından bile doyumsuz bırakılır; dahası, arzu devrimci değişim anında bile olumsuzlanır ve böylelikle yeni bir istem kaynağı olarak yoluna devam eder. O halde, sabit bir yol yoktur; nesne seçimi, yani praksis, özgürlüğe ve onunla birlikte tarihsel sonuca açıktır.

Arzularını maddi verilerle en ahenkli bir biçimde birleştirenlerin zaferleri tarihe kazınmıştır. Onlar, ötelere erişerek ama asla kendilerini taşıyamayacakları kadar uzağa düşmeyerek, belleğe başvurarak fiiliyatı harekete geçiren ve bunu yaparak geleceği yaratan bir aşkın inancın peşinden hiç ayrılmamıştır. Tarihsel zaman maddeselliğe göre davranan bir aşkın arzunun yaratılmasıdır. Sermayenin bir zamanlar bu niteliği vardı ve bürokrasi başarısını insanların efendilerinin artık bunadığını fark etmesini engelleyerek kazanıyor. Bunlara rağmen arzu, kurtulamadığı maddi çelişki-

lerden az olmamak üzere sermayenin uykularını kaçırmaya devam ediyor.

İşte bu nedenle, burada ileri sürülen fikirler işe yarayabilir, sadece şövalyece ataklar değildir onlar. Her halükârda, böylesi devirlerde devrimci iyimserliğin bir nebzesini bile haklı çıkarmak için mücadele gerekiyor. Sermaye ölürken peşi sıra dünyayı da sürüklemekte kararlı görünüyor. Kapitalist sersemliğin bir sonucu olarak şimdi katlanmak zorunda olduğumuz kıtlık çağı bizi arzunun ırkçılıkta ve faşizmde ortaya çıkan nefret dolu yüzüyle tehdit ediyor. Bu arada iktidardakilerin kıt zekâsı ve adi ruhu nükleer yıkım araçlarının kontrolü sayesinde tanrısal boyutlara erişiyor.

Bunlara rağmen, kısa dönemde sağ ne kadar arka çıkarsa çıksın, sermaye yok olmaya yazgılıdır. İmparatorluğu kökünden sarsılıyor ve doğa artık acımasız sömürünün bedelini ödemeyecek. Yayılmasının durması sermaye için ölüm anlamına gelir. Sermayenin verdiği acıların bu karanlık çağında görevimiz hayatta kalmak ve gelecek için olası en iyi koşulları yaratmaktır. Umutsuzluğa düşme lüksümüz yok, tersine gözümüzü kırpmadan ileri bakmalı ve olanca kararlılığımızla mücadele etmeliyiz. Artık sorun psikanaliz denen burjuva dünyasının bir köşe taşını yerine yerleştirmek değil, bizatihi radikal geleneğin, Marksizmin temel yaklaşımlarına yeni bir gözle bakmaktır.

Belli Marksistler benim, daha çok dünyadaki hiçbir nesneye bağlanmaktan aciz olarak materyalizmi hiçe sayar görünen arzu gibi akılcı olmayan bir kuvvete böylesine temel bir işlev yükleyerek tarihi gizemlileştirmeye çalıştığımı iddia edebilirler. Ve kabul etmek gerekir ki, çok iyi bir Marksist değilim, ben daha çok sıklıkla dışlanan anarşist ya da hümanist türden bir Marksistim.[2] Ama böyle olmamın nedenleri var. Mesele, arzunun Marksist dogmaya uyup uymamasından çok, arzunun var olup olmadığıdır ve eğer

2. Aynı şey Marx için de söylenebilir -ve Marx kendisi için söylemiştir. Haklı olduğuna ilişkin kanıt için, bkz., Jose Miranda, *Marx Against the Marxists*, çev. John Drury (New York: Orbis Books, 198o). Ayrıca, krş., Murray Bookchin, *PostScarcity Anarchism* (Berkeley: Ramparts Press, 1971); Raya Durayevskaya, *Philosophy and Revolution* (New York: Dell Publishing Co., 1973).

varsa ve olayları biçimlendirmede elle tutulur bir biçimde büyük rol oynuyorsa ve bildik maddi etkiye indirgenemiyorsa, o zaman onu hesaba katmamak bir gizemlileştirme değil midir? Dahası, devrimci yüreğiyle Marksizm modern dünyada en belirgin, an yalın arzu tezahürü ve en geniş ölçekte evrenselliğin somut vücut bulması değilse, nedir? Marksizm, sermayeden olumsuz olarak doğarak, onu alaşağı etmeye çalışan bütün bu güçlerin tarihsel olarak ayrılmaz parçasıdır. Bu yüzden arzu *için* praksistir, değilse olmalıdır.

Sermaye, nesne dünyasını sahte bir mantık ağına -Blake'in Urizen'i- düşüren bir tahakküm sistemi olarak nitelenebilir. Arzunun bu konjonktürden nasıl olumsuz olarak doğduğunu görmüştük. Buradan kalkarak diyebiliriz ki, Marksizm hem sermayeyi alaşağı etmek hem de alaşağı etmeye niyetlendiği şeyin en kötü özelliklerini almaktan kaçınmak için arzuyu kendine mal etmek zorundadır. Kısaca, Marksizm bürokratik olmayacaksa aşkın hale gelmelidir; ve aşkınlık özgürlüğe doğru hamle yapmaktır. Ama özgürlüğün ne olduğunu kim söyleyecek? Kim onu bizim için yasalaştıracak ya da onun belirlenimsizliğini, arzudan doğup yine arzuyu yarattığını kim tespit edecek? Arzu adlandırılamayan bir nesne için yanıp tutuşmak olarak anlaşılırsa, o zaman bebeklik arzunun bireydeki başlangıç noktasıdır. Ama bu aynı birey, tür için arzunun gerçekleşme noktası olan özgür topum dışında hiçbir zaman varlık kazanamayacaktır.

Sonsöz

Nasıl bileceksin ki, havada süzülüp uçan her kuş
Beş duyunla aldığın sevincin muazzam dünyasıdır?

RADİKAL BİR PSİKİYATRİSTİN RANDEVU DEFTERİ

Defter metal spiralli, yaklaşık on beşe on santim boyutlarında Yılın her haftasının kendine ait bir sayfası var ve günler uygun adım birbirini takip ediyor. Her gün saatlere ayrılmış. Köşeli zaman bağları. Kapağı deri taklidi siyah plastik kaplı. Yılın birinde defter bir süre ortadan kayboldu. Başım büyük belada.

Beş duyunla aldığın gün ışığının muazzam dünyasıdır?

8:00 sabah. SARAH
8:50 sabah. JANE
9:40 sabah. CURTIS
Hastaneye gidiş. Hector nerede? Frank nerede?

11:30 sabah. ASİSTANLARA KONFERANS. Konu: Psikiyatrik söylemin günahı. Karl Marx'tan okumalar.

İnsanların varoluşlarını belirleyen bilinçleri değildir, tersine toplumsal varoluşları bilinçlerini belirler.

Konferanstan sonra en zeki asistanlardan biri olan W yolumu kesti. Sınıfı seviyordu, ama sevdikçe kendini kötü hissediyordu. Beni suçladı. Yıllar yılı nasıl olur da kafalarına kuşku tohumları eker, sorgulamamayı öğrendikleri şeylerin temellerini sarsar ve hiç kimsenin artık inanmadığı bir sosyalizmden başka bir alternatif sunmaz mışım? Sabırla öngörü politikasını, küçük edimlerin aşkınlığını, belirlenimli olumsuzlamaları, dünyanın ortasından ve üzerinden yapılan eleştirilerin değerini anlattım. Başını salladı. Konuşmamı, düşüncelerimizi destekleyen milyarlarca özgür olmayan emekten ve bu kadar kısır ve akademik olmasa praksisimizin bu emeğin özgürleşmesine hizmet edeceğinden bahsederek sürdürdüm. Şöyle böyle anlaştık. O zaman fark ettim ki, yine nutuk çekiyorum. Aynı zamanda bir psikoterapist olduğumu ve onun açısından yeni bir şeyin olup olmadığını araştırdığımı da hatırladım. Rahatsız bir biçimde yüzü kızardı. Evet, kurmakta oldukları yeni koğuşta bir iş teklif edilmişti ona. Daha geçen hafta o koğuşa Eichmann Servisi adını vermiştik. Başka çaresi yok, işi alacaktı: gerçekten insanca örgütlenmişti, ücret çok iyiydi, analizleri çok masraflıydı, çocuğunun kreşi ona pahalıya patlıyordu, borçları birikmişti... ama kendini satacağından endişe duyuyordu. Bağışlayıcılık üzerine yazdıklarımı hatırladım. Bağışlıyor muydum -kimi? Quesalid'in hayaleti. Saatime baktım, şimdiden komite toplantısına geç kal-

mıştım. W'ye bu ikilemi tartışmak için bir buluşma ayarlayalım dedim. Kendimi bağışladım.

1:00 öğleden sonra. MÜFREDAT KOMİTESİ. Gündem: x Hastanesi ile gelecekte birleşme; uyuşturucu ilaçların kötüye kullanılmasını önleme servisinin birinci yıl programında ağırlıkla konunun işlenmesi teklifi. Servis elemanları gelen muazzam yardım yüzünden yukarıdan konuşuyor. Psikiyatrinin yönelimi budur. Mesele nedir, zamana uymak istemiyor musunuz? Bu pragmatik bir meslek.

Toplumsal varoluş, beş duyuyla alınan, bilinçlerini belirler

2:30 öğleden sonra. KÂĞIT İŞİ. Eyvah. Alavere dalavere. Çok sallandım, acele şehre inmem lazım. Hastalara geç kalmak istemiyorum. Sırada yeni toplantılar var. Uykudan önce daha kilometrelerce araba süreceğim. Ana yol siyah kaya boyunca kapalı. Yeraltı mağarasında muazzam sarkıtlar. Yine ölü köpek var. Bir bütün hafta. Zavallı serseri. Kimse anayolu geçemez, hiçbir akbaba bulamayacak seni. Terk edilmiş binalar kanyona devrilmek üzere. Radyoyu aç. Bir adam şarkı söylüyor, kardeşlik üzerine, sesi inanılmaz zengin ve derin. Paul Robeson bu, ve şarkısı "Ode to Joy." Gözlerimden yaşlar boşandı.

Ek

Bu kitabın biçimi belli psikanalitik düşünürleri eleştirel bir gözle almama yetecek bir yer bırakmadığından, metindeki ana temayla belli paralellikler taşıyan teorilere ilişkin iki kısa değerlendirmeyi ekleme kararı verdim. Hem mevcut psikanalitik düşüncenin ufku açısından hem de değerlendirilen eserin ağırlığı ve dokusu açısından, amaç kapsamlı olamazdı. Böylesi tamamen ayrı bir kitabın alanına girer. Bunun yerine, belli başlı birkaç önemli noktaya işaret ederek, böyle bir kitabın yönelimine ilişkin ipucu vermeye çalıştım. Eleştirel kısa yazıların amacı, mevcut çalışmanın merkezi kavramlarını son zamanlarda büyük ilgi gören yakından ilişkili temalardan ayrıştırmakta okura yardımcı olmaktır.

KOHUT ÜZERİNE BİR NOT

Heinz Kohut "Benlik-Psikolojisi"nin öncüsü olarak psikanalizciler arasında iyi bilinir. Bu psikolojinin merkezi tezi narsisizmin cinsel içgüdülerle yan yana ilerleyen başlı başına ayrı bir gelişim çizgisi olduğu ve sağlıklı narsisizmin sonucunun istikrarlı, bütünlüklü bir olgun "Benlik"in kurulması olduğu yolundadır.[1] Freudcular arasında bir tek Kohut geç kapitalist toplumda patolojik narsisizm yönündeki yapısal bir kaymanın sonucu olarak psikanalitik söylemin gözden geçirilmesi gereğini hissetmişti. Paradigmadaki belli bir değişimi psikanaliz mesleğinin temel mantığını ya da toplumsal ilişkilerini zedelemeksizin açıklamaktaki başarısı Kohut'u Freudculuğun John Maynard Keynes'ı yapmıştır. Bu, baktığınız yere bağlı olarak, onun hem zaferi hem de utancıdır.

Kohut psikanalizi parçalanmış benlik-deneyiminin giderek norm haline geldiği değişen bir dünyaya uyarlama becerisi gös-termiştir. Kohut, parçalanmış benliği hümanizmin kategorileri içinde paketleyerek, bunu tipik bir liberal reformcu olarak yapmış-tır. Buna karşın, özellikle saldırganlık ve yıkıcılık kavramlarında klasik Freudculuğa göre oldukça ilericidir (*SS*-615-659). Ve Kohut narsisizmi Freudcu modelin geleneksel savunma güdüsü modelinden oldukça uzaklaştırarak hem faydalı hem de toplumsal dolayıma açık bazı klinik genellemelere uygun hale getirmiştir; örneğin, bu kitapta savunulan *Öteki* kavramına çok benzeyen "ben-nesnesi" kavramında (*AS*-26-27 ve sonrası) ya da, aslında, psikanalizi empati temelinde bir söylem olarak (*RS*-303-305), başka bir ifadeyle, öznelerarası ve dolayısıyla özünde toplumsal bir şey olarak nitelemesinde.

Buraya kadar iyi. Ne var ki, hümanist Kohut'un karşısında şimdi ciddi bir sorun var çünkü hümanizm, içkin amacı sosyalizm, bütün tahakküm ve hiyerarşi biçimlerini alaşağı etmek olan evrenselleştirici

1. Heinz Kohut'un yazılarının ana gövdesi şu kitaplarda toplanmıştır: *The Analysis of the Self: A Systematic Approach to the Psychoanalytic Treatment of Narcissistic Personality Disorders* (New York: International Universities Press, 1971); *The Restoration of the Self* (New York: International Universities Press, 1977); ve The Search for the Self (New York: International Universities Press, 1978). Bunlara yapılan göndermeler, sırasıyla *AS, RS* ve *SS* şeklinde yazılacaktır.

bir devinim barındırır. Bu, Kohut'un kendi merkezi değeri olan empatide açıkça görülmektedir. Gerçek empati ötekini sahiden kabul etmeyi gerektirir; empati sadece, iş olsun diye ortaya atılmamışsa maddi olarak temellendirilmesi gereken bir yeti olan, "şeyleri ötekinin gözünden görebilen" kişiler arasında olabilir.

Kohut asla bu sorunla cepheden yüzleşmemiştir; gelgelelim, yazılarının fiili dokusu, kafasında terimin bayağı ve dar psikolojik anlamının yattığına ilişkin çok az kuşku bırakır. Onun özneler-arasılığının savunduğu toplumsal düzen sadece var olan sınıflı toplumdur ve vaaz ettiği empati aşkınlığı içirmez, sadece değerlerini paylaşanların sırtını sıvazlayan ve tarihin geri kalanına boş veren bir profesyonelin empatisidir. Kohut bir liberaldir, doğru, ama o bize liberalizmin, kapitalist tahakkümü yeniden üretmek üzere kapitalizmin özgürlükçü vaadine dayandığını hatırlatıyor.

Söylemeye gerek yok ki, bütün bunlarda açıklık ve kasıt yok. Kohut, hiçbir zaman savunma derdine düşmediği artık yıpranmış bir kaynağa dayanarak hümanizmini ve profesyonelizmini de savunabilir. Kohut bütün yazıları boyunca okurlarına hiç durmaksızın, yaptığı şeyin Bilim'in bir parçası olduğunu ve bu yüzden teknik, yansız operasyonlar ve kavramlarla dolu olduğunu hatırlatıyor.[2] Nihayetinde, aşağıdakileri yazabilen birinin patolojik narsisizmle kapitalist toplumdaki yabancılaşma arasındaki ilişkiye canını sıkmasına gerek yoktur:

> Bilim nasıl elindeki gözlem araçlarının -duyu organları ve bunların araçlar halindeki uzantıları ve sadeleştirilmiş halleri- kullanılmasında ustalaşmanın önüne dikilen engellerle baş etmeyi öğrenmişse, psikanaliz de empatik kavrayışın yoluna çıkan engellerle baş edebilir. (*RS*-144)

Kohut böylelikle anne-bebek çiftleşmesinin deneme yanılma düzeyindeki toplumsal nedenlerini araştırmayı kesebilir ve içgüdüsel yoğunlaşma dehlizinin ve egonun mucizevi yollarının bütün derin

2. Kohut'un bilimsellik iddialarının şahane bir eleştirisi için, bkz., Edward Jones, "Critique of Empathic Science: Heinz Kohut's Psychology of the Self" (Doktora tezi., Northwestern University, 1980).

sırlarına başvurabilir.

Bu demek değildir ki, kendisini Mozaik geleneği içinde gören Kohut toplumsal meseleler hakkında konuşmaktan geri durabilir. Ama bunu yaptığında, bu defa sahte bir tevazunun işlemeleriyle süslenmiş bilimciliği bir kere daha gün ışığına çıkar. Kohut'a göre, psikanaliz sosyal psikolojinin, tarihin ve sosyolojinin sahip olduğu "bilimsel araç gereçler"den yoksundur. Ve bu yüzden psikanalist,

> çaresiz, kuşaklar boyu derinlik psikologlarına tebelleş olmuş değişen psikolojik düzensizliklere paralel giden değişen toplumsal faktörlerin karşılaştırmalı genel bir araştırmasının hakkını veremez. (*RS*-270)

Bu ifade ihtiyatlı olamayacak kadar kurnazca. Bu öteki disiplinlerin her koşulda tarihin ve psikolojinin sorunlarına nüfuz edecek bir vukuf sunacaklarına da ciddi olarak inanamayız. Kohut'un davadan çekilmesi daha çok burjuva özünü aşmakta psikanalizin korkakça acizliği için bir özür, sınıf önyargısını irdelemek için düşünmeden atılmış bir adımla başlamak zorunda kalacak bir hamle olarak yorumlanmalıdır.

Öte yandan, toplumsal meseleler hakkında Kohut'un fiilen söylediği şey belli bir sosyolojik uzmanlığın ya da en azından temel düzeyde bir zekânın işin içine girdiğini gösterir. Bakın, üstesinden gelmemiz tavsiye edilen şey şu:

> Diğerkamlık ve başkalarıyla ilgilenmeyi göklere çıkaran ve egoizmi ve kişinin benliğiyle ilgilenmesini yerlere vuran Garb'ın (Batılı insanın egemen dini, felsefesi ve toplumsal ütopyaları) derinlere kök salmış değer sistemi (SS-619).

Kohut narsisizmi cinsellik gibi büyük yaşam güçlerinden biri olarak değerlendirdiğinden, onun bastırılması ilerlemeyi engelle-yebilir ve aşırı örneklerde, nazizm gibi dehşetlere yol açabilir. Kohut misyonunu bizi bu karanlıktan çıkarıp yol göstermek olarak görür:

> Bence, narsisizme karşı ikiyüzlü yaklaşımın üstesinden gelmek bugün tıpkı yüzyıl öncesinin cinsel ikiyüzlülüğünün üstesinden gelmenin gerekli olduğu kadar gereklidir. Tutkularımızı, tahakküm isteğimizi,

yükselme arzumuzu ve muktedir şahsiyetlere karışma özlemimizi inkar etmemeliyiz. [Zira] eğer bu narsisistik güçlerin meşruiyetini kabul etmeyi öğrenirsek...arkaik büyüklüğümüzü ve sergilemeciliğimizi gerçekçi bir kendimize saygıya ve kendimizden hoşnut olmaya ve muktedir ben-nesnesi olan biri olma özlemimizi toplumsal olarak yararlı, esnek ve neşe dolu bir kapasiteye, hayatlarını, yaptıklarını ve kişiliklerini kendimize model aldığımız insanlara heves etme ve büyük hayranlık duyma kapasitesine dönüştürebiliriz. (*SS*-620)

Bu, bir düzeyde, sadece gelecek vaat eden birçok çömezin dikkate alması gereken bir vaat olarak yorumlanabilir. Ama saçmalık had safhadadır ve hepsi sapkınlığa yatkın olduğundan Kohut'un paylaşarak iyi niyetini gösterdiği, psikanalitik düşüncenin gayet karakteristik iki eğilimine dayanır. Bunların biri, eski biyolojizmin hortlamasıdır; çünkü sadece sözde bilimiyle narsisizmi bir doğa gücü seviyesine yükselterek Kohut onu bizim üstümüze zorunlu bir şey olarak yağdırabilir, dahası, bu ilke olarak tarihsel kirlenmeden uzak kalabilir (öyle ki, "tahakküm isteği" vb. o zaman doğal ve dolayısıyla hepimiz için iyi bir şey olarak yorumlanabilir). Yine karşımıza çıkan ikinci eğilim şudur: tarihsel bir durumda neyin doğru olduğunu değerlendirme acizliği. Kohut burada Freud'dan daha ileri gider; Freud, o zaman bunu psikolojik olarak geçiştirmiş olsa bile, en azından kapitalist toplumun gözü doymaz olduğunu kabul etmişti. Şimdi her şey basitçe tepe aşağı dikilmiş durumda: Genelde başarısız bir biçimde, toplumun açgözlülüğünü denetim altına almaya soyunan ideoloji -din vs (ve burada "toplumsal ütopyalar"dan biri olarak sosyalizm de eklenmek zorundadır)- şaşmaz bir biçimde olumsuzlamaya çalıştığı gerçekliğin yerine ikame edilmektedir. Ve sonra bizden, yırtıcı bireyselliğe dayanan bir düzen olan kapitalist toplumun temel eğiliminin diğerkamlık gibi "kök salmış değer sistemi" olduğuna inanmamız isteniyor.

Ama Heinz Kohut'un mantık çizgisini daha fazla izlemenin anlamı yok. Mantık ne olursa olsun, amaç açık: Sınıfsal konumunu değiştirmeden psikanalizi güncel tutmak ve uygulayıcılarının ve hizmetini alanların vicdanını -Benliklerini- kurtarmak. Bu gayreti Freud'un radikal söylemini Dr. Norman Vincent Peale'nin ahlâk felsefesi düzeyine indirir, yani kazananlar için bir psikoloji haline getirir.

LACAN ÜZERİNE BİR NOT

Araştırmamız arzuyu açıkça başta gelen bir kavram olarak alan bir psikanalitik söylem çizgisine kısa bir bakışla bitiriyoruz. Jacques Lacan -ve ondan etkilenen Fransız pratiğinin önemli bir kesimi- ego teorisi gibi abartılardan sorumlu Kartezyen yanılmadan sakınan muazzam bir Frued yorumu geliştirmiştir. Buna uygun olarak, Lacan antiteorik bir bilinçli elipsilik ve paradoks teorisi, görünüşe göre açıklamaları her zaman için meşgul etmek için tasarlanmış aynalarla dolu bir odaya benzeyen bir teori yaratmıştır. Bu teorinin Freudcu düşünceyi bir sağduyu psikolojisine indirgemek gibi ayrıksı bir erdemi vardır. Gelgelelim, bu aynı zamanda Lacan'ın arzu nosyonunun açıklamasını sınırsız bir proje, ciddi bir inceleme için anti-teorisinin bütün gövdesini yeniden yapılandırmayı gerektirecek bir proje haline getirir.

Bunun yerine biz ekonomik davranıp sadece şunu iddia edeceğiz: Lacancı teori iki ana eksen boyunca kuruludur; birincisi, nevrotik semptomun ve bilinçdışının da genel olarak "bir dil gibi yapılanmış" olduğunu söyleyen, gösterenin mantığının tahakkümü altındaki yapısal dilbilim, ve ikincisi, benliği ötekilerle bir diyalektik içinde oluşmuş bir şey olarak gören Hegelci bir özneler-arasılık kavrayışı. Öyleyse, Lacan'ın Freud'un *Wunsch*, ya da istem, kavramına ilişkin yorumu olan arzuya iki açıdan yaklaşılabilir:

> Arzu, ihtiyacının gösterenin izlerinden geçmesini sağlamak için, söylemin [yani, psikanalizin] varoluşu tarafından dayatılan, koşulun öznesindeki bir etkidir;
>
> Ve
>
> İnsanın arzusu ötekinin arzusunda anlamını bulur... çünkü arzunun ilk nesnesi öteki tarafından tanınmaktır.[3]

Arzu bu yüzden asıl olarak özneler-arasıdır ve Dile göre İmgeselin alanında ortaya çıkar. Lacan için, arzu nesneler için ihtiyaçla öteki kişi, özellikle, analiste yönelik talep arasındaki dolayımdır. Arzu talebe

3. Jacques Lacan, *Ecrits: A Selection*, çev. Alan Sheridan (New York: Norton, 1977), s. 264, 58.

ya da ihtiyaca indirgenemez, tanınma, yani benlik-kuruluşu için isteme dayanır. Bu haliyle arzu, bağımsız bir özne olarak ötekinin yok edilmesi peşindedir ve böylelikle de asal narsisizmin nesnesiz dünyasıyla ilişkilidir. O halde, arzu gerçektir, bir ihtiyaçtır, ama gerçek bir ihtiyaç değildir. Onun yerine, arzu fiili taleplerde şöyle böyle ifade bulan imkânsız bir özlem halidir. Analizin işi arzuyu bilince çıkarmaktan ibarettir.

Lacan'ın arzu kavramının önceki sayfalarda savunulan kavrama benzediği açıktır. Gerçekten de, kişi ihtiyacı tarih-aşırı ile, talebi de tarihselle eşitleyebilirse, eşitlik/denge daha da kesin hale gelecektir. Aslında, Lacan'ın örneği benim kabul edilen psikanalitik dogmayı sorgulamamda etkili oldu ve beni Freud'un söylemeye çalıştığı şeyi daha radikal yorumla benimsemeye teşvik etti. Bu iki arzu görüşünün bir noktada buluşması Freud'un ortaya koyduklarının ve psikanalitik praksisin tekrar tekrar ortaya koyduğunun, yani benlik deneyiminin merkezinde mücadele eden isimsiz bir imgelemin, genelde nasıl anlaşıldığıyla ilgilidir. Arzu, aslında, psikanalizin asli verisidir.

Ne var ki, Lacan'ın fikirleri bu çalışmaya can veren tarihsel/tarih-aşırı diyalektiğiyle bir noktada buluşmuyor. Başka bir açıdan, Marx'ın yaptığını yapmak ve burada Marksçı bir ruhla gayret edilen şeyi yapmak, yani arzuyu ve bilinçdışını insanların gerçek, tarihsel olarak gelişen hayatının içine yerleştirmek yerine, Lacan Hegelci idealizmin içinde kalıyor. Böyle bir kökten yoksun olan Lacan'ın teorisi çok parlak, ama dayanaksız bir havayi fişek gösterisi haline geliyor; dili gizemlileştiriyor ve en sonunda, örneğin, Fallusu arzunun nihai göstereni yaparak, ya da "babanın adı"nı bütünlüğün tarihsel olarak dolayımlanmış bir öğesi olarak görmek yerine zaman-ötesi bir yapıya sıkıştırarak, Freud'un yaptığıyla aynı türden bir Fallosantrizme çıkıyor.[4]

Şu da eklenebilir: Lacan'ın süslü teorileştirmesi bir hakikat arayışından çok din adamına yaraşır bir biçimde gizemin öne çıkarılmasıdır. Bir kere daha radikal proje temelsiz bırakılmıştır, hem de sahiden kurtarıcı bir keşif yapan biri tarafından.

4. Lacan, *Ecrits*, s. 288, 67.

Dizin

A
ABD 235, 316
Adorno, Theodor W. 93, 92, 259
agnostisizm 33
ahlâk 29, 90, 117, 148, 254, 270, 297, 314
akıl 55, 225, 226, 234
akıl hastalığı 110, 147, 167
akıl sağlığı 153, 166, 170, 195
Allende 118
alternatif zaman 151
Amerikan emperyalizmi 39
Amerikan kapitalizmi 249
anarko-sendikalizm 129
anatomi 302
Andersen, Hans Christian 244
anksiyete 46, 276
antropoloji 58
Aries, Philippe 159
artı değer 87, 153, 235, 243
arzu 15, 35, 55, 76, 79, 83, 91, 93, 104, 105, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 121, 122, 124, 141, 142, 144, 146, 148, 149, 153, 155, 158, 160, 162, 166, 169, 170, 171, 178, 179, 182, 183, 195, 226, 228, 234, 238, 239, 241, 242, 243, 250, 251, 253, 254, 256, 257, 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 270, 274, 275, 276, 281, 282, 283, 284, 285, 294, 295, 297, 301, 302, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 312, 313, 314, 318, 319, 320, 321, 323, 328, 329, 332, 335, 336, 336, 346, 347, 348
aşk 29
aşkınlık 173
Augustinus, Aziz 114, 115
Aydınlanma 177 ,279

B
babaerkil esaret 159
Baran, Paul A. 168
bastırma 55, 118, 121, 284
Baudrillard, Jean 307
bedensizleştirme 246
belirsiz 161
bencillik 287
benlik 29, 30, 32, 41, 56, 76, 78, 86, 87, 89, 90, 94, 101, 105, 107, 110, 143, 146, 148, 149, 171, 172, 174, 180, 240, 251, 253, 282, 286, 312, 342, 344
beşeriyet 22
bilim ideolojisi 238
bilinç 52, 76, 86, 100, 175, 191, 248, 269, 273, 303, 310, 339
bilinçaltı 131
bilinçdışı 12, 40, 55, 74, 75, 91, 100, 116, 151, 224, 268, 269, 270, 276, 296, 311, 346, 347
bireycilik 164, 285, 330
bireyleştirme 330
bireyselleşme 174, 293, 322, 329, 331, 332, 334
bireysellik 95, 106, 137, 156, 159, 162, 166, 294
biyoloji 40,257, 302, 306, 308, 345
biyolojizm 34
Blake, William 12, 13, 50, 139, 142, 200, 222, 228, 259, 270, 274, 298, 304, 337
bölünme 86
burjuva demokrasisi 323
burjuva devlet 164
burjuva feminizmi 37

burjuva hümanizmi 50
burjuvazi 123
bürokrasi 90, 188, 194, 195, 201, 205, 214, 225, 227, 228, 232, 233, 234, 239, 240, 325, 326, 327
bürokratik devlet 323
bürokratik tahakküm 323
bütünlük 83

C
cinsel özgürlük 143, 144
cinsellik 75, 116, 144, 145, 156, 159, 160, 303, 308
cinsel tahakküm 172

D
delilik 13, 92, 168, 171, 176, 176, 177, 180, 192, 193, 198, 205, 206, 216, 223, 224, 225, 237, 238, 240, 259, 327, 328, 329, 330
depolitizasyon 82
Descartes 246
devlet 123, 154, 155, 171, 173, 187, 226, 232, 245, 253, 286, 296, 325, 327
devlet bürokrasisi 238
devletli toplumlar 159
din 41, 163, 316, 331, 345
diyalektik 37, 53, 55, 58, 92, 93, 96, 100, 113, 115, 151, 153, 161, 181, 228, 252, 253, 297, 298, 307, 321, 332, 346, 347
doğa 37, 55, 56, 58, 77, 87, 89, 92, 98, 99, 100, 107, 116, 179, 251, 252, 252, 303, 336
Dostoyevski 117, 195
dürtü 29, 32, 302

E
ego 32, 33, 34, 39, 40, 75, 131, 166, 212, 213, 252, 253, 277, 287, 294, 302, 307, 344
egoizm 148
Eichmann 339, 232
ekonomi politik 12, 121, 123, 146, 153, 244, 263, 264, 304, 325
emperyalizm 91, 224, 315, 316
endüstriyel psikoloji 325
Engels 56, 118
erdem 55
erotizm 143, 144

F
faşizm 247, 336
felsefe 13, 346
fetişizm 147
Feuerbach 56
fobi 28
Foucault 177
Freud 13, 14, 22, 26, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 39, 40, 45, 47, 48, 56, 58, 63, 64, 65, 73, 75, 77, 82, 93, 95, 100, 105, 105, 107, 115, 116, 117, 118, 119, 146, 149, 151, 172, 252, 257, 259, 269, 280, 286, 288, 301, 302, 303, 304, 308, 331, 333, 345, 346
Fromm 40

H
hayal gücü 12, 15
Hegel 282
Hope, Bob 188
Horkheimer 259
Horney 40, 301
Huxley, Aldous 46
hümanizm 342, 343
hüzün 55

I-İ
ırkçılık 207, 224, 249, 311, 336
içgörü 22, 26, 30, 41, 43, 56, 293, 331
içgüdü 32, 34, 34, 35, 40, 58, 83, 99, 116, 117, 302, 303, 304, 305, 306, 308, 309, 313, 342, 344
içtepi 303
id 30, 32, 33, 35, 40, 166, 252, 253, 257, 259
idari rasyonalizasyon 158
idealizm 56, 347
ideoloji 23, 45, 48, 95, 327
iletişim teknolojisi 243
ilk cinsel devrim 159
insan 163

J-K
Jackson, Hughlings 30
Jung 301, 333
Kafka 227, 234
kamusal zaman 151
kapitalist kültür 87, 157, 257
kapitalist rasyonelleştirme 179

kapitalist yabancılaşma 158
kapitalizm 13, 14, 81, 83, 84, 86, 86, 88, 89, 90, 94, 95, 96, 106, 114, 121, 122, 124, 144, 147, 148, 153, 154, 157, 158, 159, 161, 164, 165, 166, 169, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 182, 227, 228, 230, 231, 232, 233, 239, 242, 243, 243, 244, 246, 247, 247, 251, 260, 263, 266, 271, 287, 311, 313, 315, 321, 322, 323, 325, 328, 329, 330, 333, 334, 343
kendiliğindenlik 12
kıskançlık 46
kişilik 56
kitle kültürü 316
Klein 301
Kohut, Heinz 147, 342, 343, 344, 345
kolektif bilinçdışı 206
konformizm 36
köken 31
kronik nevrotik karakter 28
kültür 90, 117, 156, 163, 168, 178, 230, 234, 243, 247, 250, 271
kültür endüstrisi 244, 245, 247, 248, 249, 250, 252, 266

L

Lacan, Jacques 276, 302, 346, 347, 348
Lasch, Christopher 164
Lévi-Strauss 19, 20
liberalizm 254, 343
libido 32, 257
Lukacs 57, 92

M

Marcuse, Herbert 13, 93, 116
Marksizm 9, 12, 91, 92, 93, 122, 309, 336, 337
Marx 13, 53, 56, 86, 92, 97, 100, 101, 105, 115, 118, 158, 165, 232, 236, 250, 264, 304, 306, 307, 324, 339, 347
materyalizm 336
medya 245, 246, 249, 253
megalomani 218
mekân 90
mekanizm 50
Melville, Herman 179
meta 84, 91, 120, 122, 150, 152, 153, 157, 163, 167, 168, 169, 170, 173, 174, 180, 224, 231, 232, 243, 245, 247, 249, 250, 251, 259, 272, 321
meta fetişizmi 158
metapsikoloji 34
Meyer, Adolf 26
Miro 85
mistisizm 210
mülksüzleştirme 157
müzik 270, 271

N

narsisizm 32, 34, 47, 147, 148, 150, 151, 172, 180, 187, 250, 278, 281, 293, 297, 318, 330, 331, 342, 343, 344, 345, 347
nazizm 344
nevroz 28, 29, 34, 35, 90, 96, 152, 153, 166, 168, 169, 174, 175, 178, 252, 272, 273, 280, 283, 285, 286, 287, 288, 293, 323, 328
Nietzsche 112
nihilizm 194
nöroloji 26, 30

O-Ö

Ortaçağ 177
ortodoks psikanaliz 14
otorite 83, 154
otoriteryanizm 92
Ödip kompleksi 31, 172, 303
Ödipal tepki 74
Öteki 30, 31, 101, 102, 108, 139, 141, 143, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 171, 173, 182, 223, 225, 226, 234, 238, 240, 250, 251, 252, 253, 266, 269, 285, 305, 310, 311, 312, 317, 322, 330, 332, 347
Ötekilik 86, 102, 110, 143, 144, 154, 205, 215, 226, 234, 238, 240, 241, 330, 332
özgürleşme 274, 321
özgürleşme sorunu 92
özgürlük 249
özgürlükçü sosyalizm 297

P

paranoya 194
Pasolini, Pier Paolo 247
patoloji 31
patolojik narsisizm 147, 148, 171
pazar rasyonalitesi 169
Picasso 85
Pinochet 118

Platon 89, 112, 246, 273, 296
Poe, Edgar Allan 178
politik 265
pop psikoloji 180
pozitivizm 12
proletarya 92, 330
Prospero 252
Proust, Marcel 184, 241
psikanaliz 12, 13, 14, 22, 28, 30, 32, 33, 34, 34, 36, 40, 41, 42, 45, 46, 50, 57, 65, 74, 76, 77, 78, 80, 81, 82, 85, 88, 89, 92, 94, 95, 96, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 108, 116, 118, 123, 145, 147, 148, 206, 222, 266, 267, 268, 268, 269, 270, 271, 272, 273, 275, 276, 283, 286, 293, 294, 297, 301, 302, 309, 313, 314, 317, 322, 331, 336, 342, 344, 344, 346, 347
psikiyatri 12, 13, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 41, 44, 57, 89, 163, 176, 198, 202, 203, 204, 206, 210, 214, 231, 234, 235, 236, 238, 273, 326, 327, 340
psikoloji 32, 33, 39, 43, 46, 49, 50, 53, 56, 57, 58, 76, 78, 82, 83, 85, 89, 90, 93, 94, 95, 150, 152, 174, 245, 253, 255, 264, 266, 273, 311, 313, 342, 346
psikopatoloji 29, 266
psikoterapi 27, 57, 80, 193, 271, 271, 327, 328, 328, 329, 332, 333, 333, 334
psikotik 219
psikoz 28, 29, 30, 34, 146, 170, 176, 202, 203, 204, 206, 212, 253
psişe 40, 57, 76, 77, 85, 100, 104, 142, 147, 243, 251, 252, 266, 267, 272, 307, 327

R

rasyonellik 55
Reich, Wilhelm 13, 115, 139, 333
reklam endüstrisi 245
ruh hastalığı 177

S-Ş

saat-zamanı 151, 163
sadizm 313
saf halde sahicilik (authenticity) 44
sağlık etiği 37
sağlık ideolojisi 234
saldırganlık 32, 40, 117, 303, 308
sanat 178, 271
saplantı 28
Sartre 13, 92, 93, 118, 225, 313, 331
Schorske, Carl 82
Sezar 148
Shorter, Edward 159
sınıf bilinci 252 ,266
sınıflı toplum 154
sınır durumu 29, 30, 32, 34
Sokrat 56, 273
sosyal psikoloji 344
sosyalizm 53, 268, 316, 339, 343, 345
sosyoloji 180, 344
soykırım 227
stoisizm 79
suçluluk duygusu 46
Sullivan 301
süperego 32, 33, 131, 172, 252
Sweezy, Paul M. 168
Şeytan 37, 73, 78, 80, 91, 93, 96, 198
şizo-duygusal 219, 220
şizofreni 22, 210, 219, 220

T

tahakküm 84, 86, 89, 90, 91, 92, 99, 121, 147, 228, 239, 242, 243, 244, 263, 265, 280, 306, 307, 309, 312, 316, 317, 333, 337, 345, 346
Tanrı 161
tarih 13, 56, 57, 58, 76, 80, 90, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 106, 107, 112, 115, 118, 121, 122, 123, 155, 156, 157, 162, 166, 167, 173, 178, 183, 227, 230, 238, 253, 255, 259, 263, 264, 265, 281, 282, 285, 286, 292, 301, 304, 305, 309, 311, 313, 314, 315, 316, 319, 324, 324, 333, 334, 335, 335, 344
Taylor, Frederick W. 241, 242
Taylorizm 242
tekelci kapitalizm 168, 241
tekelci sermaye 124, 167, 170
teknoloji 22, 243
terapi 43, 45, 78, 127, 135, 194, 195, 295
Thompson, E. P. 243
toplumsal ütopyalar 345
tüketim nevrozu 150, 152
tüketim toplumu 120

U

utanç duygusu 46
uygarlık 100, 117, 118

V-W

varoluş 52, 56, 72, 83, 86, 89, 90, 100, 103, 104, 111, 115, 123, 124, 157, 161, 163, 177, 182, 192, 206, 207, 237, 252, 283, 285, 287, 297, 303, 311, 316, 331, 334, 339, 346
vericilik 287
Weber, Max 187, 227

Y

yabancılaşma 76, 78, 82, 94, 95, 106, 108, 114, 121, 124, 141, 142, 154, 158, 162, 165, 168, 169, 170, 174, 175, 177, 178, 179, 179, 193, 194, 210, 211, 226, 227, 231, 233, 234, 237, 238, 239, 244, 246, 250, 253, 255, 265, 266, 267, 271, 273, 282, 287, 295, 323, 343
yalnızlık 282
Yanki emperyalizmi 159
Yeats, William Butler 49

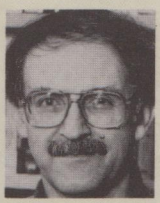
Z

zaman 90
zamansallık 151
zihin 12, 14, 15, 24, 27, 30, 33, 42, 44, 54, 55, 57, 58, 65, 77, 82, 86, 87, 89, 101, 106, 107, 131, 140, 142, 188, 190, 193, 214, 223, 225, 226, 230, 235, 237, 238, 242, 243, 245, 246, 247, 250, 252, 253, 264, 303, 307, 309, 316, 326, 331, 331
zihin sağlığı endüstrisi 234, 243, 266, 273, 322, 326
zihinsel aygıt 56
zihinsel rahatsızlıklar 13, 24, 27, 46

Arzu bürokrasiyi yenebilir mi? Arzu bizi özgürleştirebilir mi? Marksizmin arzuyu sahiplenmesi mümkün müdür? Marksizmin ilkeleriyle bağdaşan bir psikanalitik terapi olabilir mi?

Bu sorulara yanıt ararken ciltler dolusu teori üretilebilir. Kovel, elinizdeki alçakgönüllü, ama aynı zamanda kendine özgü kaygıları olan bu kitapta yukarıdaki soruları yanıtlamaya çalışırken psikiyatri ve psikanalizdeki ana meseleleri radikal toplumsal düşünce açısından yeniden kurgulayıp teori ile praksisi bir araya getirmeyi deniyor.

Anarşist bir Marksist olduğunu, kapitalizmin yıkıcılığına karşı tek alternatifin özgürlükçü bir sosyalizm olduğunu söyleyen Kovel daha önce yayımladığımız *Tarih ve Tin* adlı kitabında "tinsellik sorununu din dışı bir çerçevede geliştirme" projesiyle "hayran okurlar" edinmişti. *Arzu Çağı*'nda ise "daha iyi bir dünya" umudunu sımsıkı tuttuğu ellerini hiç gevşetmeden, "arzu"nun peşinde bir yolculuğa çıkıyor. Bindiği tren, bürokratik kurumlara hapsedilmiş olan psikiyatri; yol arkadaşlarıysa patoloji kaynağı kapitalist kültürden mustarip "hasta" tabir edilen kişiler. Kovel, yolculuğunda arzunun nesnelerini, çocukluğa uzanan ve bilinçaltından fırlayıp gelen patoloji kaynaklarını araştırıyor. Ele aldığı kişilerin somut yaşamları, korkuları ve arzularına eğilirken, onları biçimlendiren kapitalist kültüre, medyaya, iş ilişkilerine, aileye, aşka ve para hırsına dair radikal görüşler üretiyor. Hem de yukarıdan bakan "kişiler-üstü" psikiyatrist kandırmacasına bir an bile yenik düşmeden, ekmek kapısı ve yaşam biçimi olan psikiyatriyi de, kendisini de ameliyat masasına yatırıyor. Kovel, "hayal gücümü tarihsel bir kuvvet olarak çok önemli bir yere koyuyorum; çünkü doğruluğu, teoriyi organik bir biçimde praksiste temellendirmeye çalışan bir söylem hayal gücüne dayalı bir yetkinleştirmeden kaçınamaz" diyor.

Psikiyatri, şu an geldiği noktada, kapitalist tahakkümün bir olumlayıcısı, bireyciliğin manifestosudur. Kapitalizm, hastanelerin duvarları fayans kaplı, demir kapılı hücrelerinde toplumun "zihin sağlığı"nı koruduğunu iddia ediyor. *Arzu Çağı*, yazarının ve okura çok tanıdık gelecek "hasta"larının ağzından bu patoloji düzenine karşı çıkan bir kitap. Foucault'nun "deli"lerinin günümüzde hangi işlerde çalışıp hangi koşullarda yaşadığını merak edenlere...

AYRINTI • İNCELEME
ISBN 975-539-195-9
9 789755 391953